

REVISTA

FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL VIII

I APRILIE 1941

Nr. 4

GHEORGHE I. BRĂȚIANU	Nicolae Iorga	3
D. CARACOSTEA	Octavian Goga	6
T. ARGHEZI	Letopiseși	11
I. GR. PERIȚEANU	Stavroforul	15
C. RĂDULESCU-MOTRU	Tipul rasial românesc după indicele ce- falic	16
OTILIA CAZIMIR	Pentru tine, primăvară...	34
N. OTTESCU	Hotel Rex	37
CICERONE THEODORESCU	Jurnal de soldat	50
GEORGE ACSINȚEANU	Fuga	55
ȘERBAN BASCOVICI	Versuri	65
NICOLAE PETRESCU	Căsătoria la primitivi	68
JEAN RACINE	Mitridate (traducere de Emil Gulian).	88
ION SÂN-GIORGIU	Spiritul german în literatura română	109

TEXTE ȘI DOCUMENTE

D. CARACOSTEA	Critica studenției mele	133
* * *	Miorița în Timoc.	141

COMENTARIILE CRITICE

PERPESSICIUS	Jurnal de lector	145
ION PILLAT	Tragedia raciniană	149
V. BENEȘ	Monumentele lui Mestrovici în Capitală	162
ȘERBAN CIOCULESCU	Correspondența lui Caragiale	180

CRONICI

EMIL VERHAEREN, poetul forțelor vieții de *Mihail Moșandrei*; INTRE CLASIC ȘI MODERN de *D. M. Pippidi*; ION VLASIU: POVEȘTE CU NĂLUCI de *Paul Lahovary*; GÂNDURI PENTRU MĂNSTIREA DEALULUI de *Vintilă Teodorescu*.

REVISTA REVISTELOR

NOTE

Legea de organizare a Fundațiilor Culturale Regale — O jumătate de veac dela moartea lui Ion C. Brătianu — Metoda și spiritul cărții d-lui Andrei Oțetea «Renașterea și Reforma» — «Febre Cerești», poemele d-lui Ion Bălan — Studiul d-lui Prof. C. C. Giurescu despre Olteni și Basarabia — Munții noștri văzuți de Profesorul Ion Simionescu — Biblioteca pentru popor a «Tribunei Ardealului» — Semnificația câmpiei Tisei în studiul d-lui Someșan Aurelian — Cărți noi.

NUMĂRUL — 240 PAGINI — 30 LEI

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

REVISTĂ LUNARĂ DE LITERATURĂ, ARTĂ
ȘI CULTURĂ GENERALĂ

COMITETUL DE DIRECȚIE:

I. A. L. BRĂTESCU-VOINEȘTI, D. GUSTI,
E. RACOVIȚĂ, C. RĂDULESCU-MOTRU, I. SIMIONESCU

Redactor șef: CAMIL PETRESCU

R E D A C Ț I A
A D M I N I S T R A Ț I A
C E N T R A L A E D I T U R I L O R
F U N D A Ț I I L O R R E G A L E
B U C U R E Ț I I I I
89, BULEVARDUL LASCĂR CATARGI, 39
TELEFON 2-40-70

A B O N A M E N T U L A N U A L L E I 360
P E N T R U I N S T I T U Ț I I Ș I Î N T R E P R I N D E R I P A R T I C U L A R E L E I 1.500
E X E M P L A R U L 30 L E I

CONT CEC POȘTAL Nr. 1210

ABONAMENTELE SE POT FACE ȘI ACHITA PRIN ORICE
OFICIU POȘTAL DIN ȚARĂ
MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE ÎNAPOIAZĂ

EDITATĂ DE SECRETARIATUL GENERAL
AL FUNDAȚIILOR CULTURALE REGALE

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL VIII, Nr. 4, APRILIE 1941

BUCUREȘTI
UNIUNEA FUNDAȚIILOR CULTURALE REGALE

39, Bulevardul Lascăr Catargi, 39

1941

NICOLAE IORGA

Nu mai știu cu ce prilej de comemorare, sunt acum câțiva ani, ajunseseam să mă întreb ce va fi, într'o vreme pe care o socoteam și o doream cât de îndepărtată, clipa în care Nicolae Iorga nu ar mai fi printre noi. Va fi înconjurat sfârșitul său, de aceleași onoruri, de aceleași mărturisiri de admirație și de respect, care l-au însoțit în timpul vieții, sau vor răsări atunci unele din criticile și adversitățile care nu îndrăzniseră să se manifesteze mai de vreme?

Ceea ce nu puteam prevedea era însă tăcerea care s'a lăsat în jurul mormântului său proaspăt, ca o pâclă rece de sfârșit de toamnă.

În urma tragediei, de abia de s'a ridicat un glas răzleț pentru a rosti un cuvânt de pomenire creștinească. Mi-a fost dat să citesc în revista vrăjmașilor noștri și ai săi (« Nouvelle Revue de Hongrie », Ianuarie 1941), un omagiu de recunoaștere a uriașei sale opere, fără ca la acea dată, o publicație românească să fi îndrăznit măcar a o aminti.

Nu e nici acum de altfel locul de a arăta tot ce a însemnat Nicolae Iorga în viața frământată a neamului nostru.

Trebue ca timpul să ne redea seninătatea, trebue ca trecerea vremii să ne așeze mai limpede în judecata istoriei pentru ca să se vadă deplin și fără părtinire contribuția ce a adus-o istoriei universale și culturii Românilor, care alcătuesc cea mai largă parte a neobositei sale activități.

Ceea ce se poate spune și trebue spus, este însă că nu-i unul din generația din care fac parte, sau din altele care au precedat-o și-au urmat-o, dintre toți acei ce s'au îndeletnicit cu studiul istoriei, care să nu-l fi apropiat, fie pentru a-i urma prelegerile, fie

pentru a căpăta îndemnul și îndrumarea ce se arăta totdeauna gata să le dăruiască fiecăruia.

Dar nu vreau să amintesc astăzi nici munca învățatului, nici frământările vieții sale politice, nici chiar avântul Sămănătorului. În zilele pe care le trăim, o singură latură a acțiunii lui Nicolae Iorga trebuie să fie pururi vie în amintirea noastră: lupta sa de decenii pentru afirmarea și biruința idealului național.

Ar fi de sigur, o eroare și o nedreptate să ni-l înfățișăm izolat în manifestarea acestor revendicări. Născut acum șaptezeci de ani, el aparține acelei generații de întregitori de hotare, urmași vrednici a acelei a întemeietorilor și ctitorilor României moderne. Oameni de Stat, învățați, scriitori, deasupra curentelor diverse de gândire și de păreri, i-a unit din vârsta copilăriei și de pe băncile școlii, o credință și o voință: aceea de a așeza neamul în marginele firești ale drepturilor și ale năzuințelor sale. Puteau fi de sigur vederi deosebite în ce privește mijloacele și momentul: unii se arătau stăpâniți de misiunea României la porțile Răsăritului, alții râvneau să asigure mai întâi apărării sale viitoare, cetatea firească a munților. Dar nici unul nu așeza vre-un gând de partid sau de facțiune deasupra nației, nici unul nu concepea datorie mai înaltă și mai imperioasă decât lupta pentru dreptatea ei, ce va să vie. Nu se iviseră atunci nici Statul totalitar, nici concepțiile sale de conducere și de organizare. Dar acțiunea în serviciul cauzei naționale era totală, din partea tuturor, în orice domeniu și cu orice prilej. S'au adus pe urmă critici, mai mult sau mai puțin întemeiate, cu deosebire scrierilor istorice; s'a vorbit mai ales de către vecinii noștri dela Apus și dela miazăzi de o deformare patriotică a științei și a gândirii românești: aceasta a fost marea învinuire pe care au îndreptat-o împotriva lui Nicolae Iorga. S'a văzut însă de abia acum, cu ce diabolică iscusință știuseră să întoarcă aceleași arme în folosul lor, și sub masca unei restabiliri a adevărului, să ducă la rândul lor o luptă totală și totalitară împotriva unității românești.

În lumina acestor împrejurări, ne este oare îngăduit să ne amintim altceva, decât că am citit în 1917 « Neamul Românesc » în tranșee, iar în zilele grele, din 1918, la Iași? Orice s'ar fi petrecut pe urmă, orice învinuiri s'au adus și s'ar mai putea aduce — dar care dintre muritori rămâne ferit de ele? — istoria va re-

cunoaște cine a cutreerat cu pași de prooroc satele din Ardeal și drumurile din Basarabia.

Cât de mult ne lipsește cuvântul acesta astăzi! Câtă nevoie era pentru menținerea nădejdilor firești ale neamului, de credința nezdruncinată a lui Nicolae Iorga că odată va fi dat iarăși « vitejiei drepte să biruiască », atunci când conducătorii noștri vor ști să așeze în slujba dreptății care nu piere, vitejia ce au dovedit-o totdeauna ostașii României.

Cu acest înțeles veșnic, deasupra frământărilor politice care își schimbă cursul cu nevoile vremii, amintirea lui înseamnă mai mult decât o pagină de reculegere și de pomenire. Ea rămâne un drapel al năzuințelor dela care nu am abdicat și nu abdicăm.

Mijloacele și metodele pot fi deosebite; ele se potrivesc cu posibilitățile și concepțiile fiecăruia. Ținta nu poate fi însă decât una.

O națiune este o conștiință morală: această definiție a unor vremuri de gândire și de ideal își păstrează totuși în veacul nostru de fier întreaga ei valoare. Dacă poate fi o mângâere pentru acei care îl deplâng, afle că tragedia ce i-a întunecat sfârșitul face din memoria lui Nicolae Iorga, unul din factorii de seamă care în-tăresc astăzi conștiința morală a națiunii române.

GHEORGHE I. BRĂTIANU

OCTAVIAN GOGA

La împlinirea a 60 de ani dela nașterea lui Octavian Goga, țara întreagă a avut prilejul să trăiască încă odată funcțiunea fără păreche a poeziei lui. Această funcțiune este de interes permanent. Entuziasmul de azi al tineretului mi-a amintit o neuitată sărbătoare a Facultății de Litere, curând după ce O. Goga împlinise 50 de ani.

Pentru a aduna un material autentic cu privire la procesul de creațiune al scriitorilor în viață, Institutul de Istorie Literară și Folclor a organizat atunci o serie de mărturisiri literare, menite să rămână pentru viitorime și să concretizeze înfrățirea nedespărțită a scriitorilor cu Facultatea de Litere unde sunt, mai mult ca oriunde, acasă la ei.

Prin limbă, prin literatură și prin istorie, suntem păstrătorii a ceea ce este mai ales din patrimoniul spiritual al poporului român. Cel dintâi scriitor invitat aici a fost *Octavian Goga*. Nimeni din cei care am fost atunci de față nu vom uita suflul de entuziasm cu care a fost întâmpinat poetul de când a pășit pragul acestei Facultăți, în tot timpul cât a vorbit în ședința anexă Seminarului și până când a părăsit Facultatea, întovărășit de uralele tinerimii noastre. El însuși mi-a spus mai târziu că acele clipe au fost cele mai înălțătoare pe care le-a trăit în anul cincuantenarului său.

Confesiunea lui de atunci a fost redactată și publicată ca primă mărturisire a unui scriitor român în colecția Institutului de istorie literară.

Astăzi la comemorarea lui, ea este cerută în toate școlile și în toate Facultățile Universității pentru a arăta tuturor în ce fel și-a deschis el pentru totdeauna sufletul de cristal în fața studențimii românești.

Dominanta mărturisirii este această trăsătură care-l deosebește într'un chip eminent de toți poeții vremii lui: *subordonarea ne-*

condiționată față de cerințele obștei românești în primul rând față de imperativul de viață și moarte a noastră, a tuturor, *unitatea neamului românesc cu centrul lui de obârșie: Ardealul*. Într-o vreme când ideea de rasă trecea la mulți pe planul al doilea și unii o socoteau cantitate neglijabilă în numele te miri căror cerințe, fie estetice, fie de sectarism social, ceva cu tâlc mult mai adânc decât o întâmplare, l-a scos la viață în preajma hotarelor pe care le-a sfărâmat mai întâi în chip ideal prin scrisul lui, pentru ca mai târziu să le sfărâme prin faptă.

În poezia vremii, când tendințele de singularizare căutau să pună stăpânire pe literatura noastră, el, prin cuvântul cel răscolitor, a arătat că este ceva mai presus de secte și de dogme: realitatea organică a neamului. Călăuză i-a fost instinctul de rasă: « am cântat simțirea mea cu atât mai veridic, mărturiseste el, fiindcă o duceam în sângele meu ». În fața acestei chemări, frământările de ordin pur intelectual au amuțit. Toată mărturisirea lui este de fapt un comentariu al chemării de poet. Formațiunea lui în satul copilăriei, la Rășinari, ca descendent al unui lung șir de preoți cărturari și apostoli, într'un sat care nu cunoscuse în trecut întinările iobăgiei și era caracterizat prin puritatea de rasă, i-a modelat, dela început, destinul. « M'am născut la graniță. Am știut deci, din primul moment al vieții mele, că există granițe: am știut ce însemnează existența graniței: un piron înfipt în carnea unui popor ». Unul dintre părinți, era dela munte, celălalt din câmpia Ardealului. În munte, el vedea dârza încordare a voinței către faptă, în câmpie orizontul poeziei. Așa explica Goga cele două dominante ale personalității lui.

Satul românesc a fost pentru el microcosmul prin care a văzut lumea, cu toată diversitatea tipurilor ei umane. Limba, cu seva ei bogată în imagini și cu tiparele ei ideale proprii nouă, a făcut din el de a pururi însăși expresia aspră, concentrată a sufletului de Ardelean. Figurile întâlnite în jurul lui și intuite în adâncul semnificațiilor românești, au fost materialul pentru acea neuitată galerie de imagini din creațiunile: *Plugarii, Apostolul, Dăscălu, Dăscălița, Bătrânii, Ruga mamei, Lăutarul, La stână, Copiilor*, și mai ales din acea neuitată sinteză pe care ne-a dăruit-o în *Clăcașii*.

Toate lecturile, toate hălăduirile printre străini și îndelunga zăbavă a studiului între străini, i-au fost mijloace de întregire și

cimentare a instinctelor primordiale. În întrebările pe care le-am discutat atunci cu el, s'a oprit îndelung și asupra acestui capitol, și este caracteristic că, după cum cel mai mare scriitor pe care ni l-a dăruit Basarabia, B. P. Hasdeu, mărturisea că cel mai puternic factor pentru formațiunea sa românească, a fost contactul instinctiv dușmănos cu țara muscălească, — « Muscalii țarodoxi », tot astfel și cel mai mare poet al Ardealului... Așa se va întâmpla deapaururi, nu numai cu marii scriitori, dar și cu orice conștiință românească.

Prin toate aceste trăsături, Goga se socotea nu un izolat, ci continuatorul normal al simțirii generale și împlinitorul ei. De parte de a se crede în chip sectar că cu el se începe lumea, el se simțea un glas al întregului destin românesc de ieri, de azi și de totdeauna. Aceasta nu însemnează o izolare de umanitate, ci singura încadrare în ea, demnă și rodnică. « Eu am crezut dela început în specificul național, adică am crezut că nu se intră în universalitate decât pe poarta ta proprie. Am crezut în dreptul de a trăi al vâlorii autohtone ca o completare al principiului de universalitate... De aceea, pe opresorii care strangulează popoarele îi socotesc un fel de *tâlhari ai umanității* ».

Din aceste resorturi s'a hrănit întreaga poezie a lui Octavian Goga. Toată poezia lui este de fapt expresia acestei unice chemări de poet. Nimic nu caracterizează mai bine pe un poet decât felul cum își privește destinul în raport cu munca și misiunea lui. Ca un pridvor al întregii opere este acea neuitată *Rugăciune* din fruntea primului volum. Nu e locul aci să arăt comparativ întregul complex al acestui motiv. Romanticii din cei mai de seamă ceruse lui Dumnezeu să-i descarce de povara nemuririi. Cu greu s'ar găsi în literatura lumii o poziție și o expresie ca aceea lui O. Goga în *Rugăciune*. Aici, vibrațiunea religioasă este înfrățită cu jertfa subordonării față de cei mulți, al căror glas se simte. De altminteri, aceasta este și cea mai însemnată trăsătură a poeziei lui. Dela cel mai umil plugar, până la interpretul suprem al tuturor, poetul, și până la peisaj, totul pare străbătut de o solie:

Alungă patimile mele,
Pe veci strigarea lor o frânge
Și de durerea altor inimi
Învăță-mă stăpâne a plânge,

Nu rostul meu, deapururi pradă
 Ursitei maștere și rele,
 Ci jalea unei luni părinte,
 Să plângă 'n lacrimile mele.

Dă-mi tot amarul, toată truda,
 Atâtor patimi fără leacuri,
 Dă-mi viforul în care urlă
 Și gem robiile de veacuri.
 De mult plâng umiliții 'n umbră,
 Cu umeri gârbovi de povară...
 Durerea lor înfricoșată
 În inimă tu mi-o coboară.

În suflet samănă-mi furtună
 Să-l simt în matca-i cum se zbate,
 Cum tot amarul se revarsă
 Pe strunele înfiorate.
 Și cum sub bolta lui aprinsă,
 În smalt de fulgere albastre
 Incheagă-și glasul de aramă
Cântarea pătimirii noastre.

Ca orice mare personalitate reprezentativă, Octavian Goga a fost ursit să dea glas unei singure idei: totul la el înfățișează fețe și imagini multiple ale suferinței Ardealului nedespărțit de solia românească. O vede în dimineață, în salba de căsuțe albe; o vede în râuri, o vede în munți, o vede în muncă și în truda zilnică, o vede în stele. Iată cum în domeniul peisajului, în poezia *Pe 'nserate*, clopotul devine simbolul jalei:

Domol precede *glas de schijă*
 Dela clopotnița din deal, —
 Să povestească lumii jalea
 Instrăinatului Ardeal.

Nu este aici numai jalea, ci în imaginea aceasta extraordinară: *glas de schijă*, vibrează, alături de taină și de jale, izbucnirea răz-bunătoare, cu toate sugestiile cuprinse stăpânit în cuvântul *schijă*.

O imagine rezumativă întru toate a acestei solii liberatoare, a fost scrisă — după mărturisirea lui — la Berlin în poezia *Clăcașii*, cu tabloul muncitorilor urmăriți de stăpân.

In urma lor, încet, fără zăbavă,
 Ca un *blăstăm din vremuri înnoptate*,
 Ca o *pedeaps'a veacuri de păcate*
 Venea stăpânul gliei odrăslite
 Cu zâmbetul *nădejzii împlinite...*

Ca un răspuns la acest blestem al vremurilor înnoptate, el vede imaginea viitorului: în mama suptă care-și alăptează copilul lângă răzor, și în copilul acela umil vede el semnul de răscum-părare al blestemului de veacuri. Ar vrea să-l ridice cu brațele amândouă:

Să-l înfrățesc cu vulturul din zare
Și să-l cunun cu doina din dumbravă!

Imaginea aceasta sintetizează sub forma soliei, însuși destinul lui Goga: *vulturul înfrățit cu doina*.

Poezia aceasta, cum am amintit, a fost scrisă de poet în inima Germaniei, la Berlin, în grădina dela Charlottenburg.

... Nu știu ce ar fi făcut Goga în împrejurările cumplite din Septemvrie 1940, când neamului românesc i s'a cerut cea mai grea și mai sângeroasă jertfă din câte a cunoscut în istoria lui. Poate, prezența lui ne-ar fi ocrotit de suferințele și umilințele îndurate. Poate... Dar dacă soarta i-ar fi rezervat amarul să trăiască ce am trăit noi și totuși să vadă suferința fără seamăn a Ardealului, căruia i se refuză încă drepturile elementar-omenești, Goga ar ridica pe scut pe copilul profetic întruchipat în grădina dela Charlottenburg (în care stă ceva din poezia socială și plastica stârnită de poezia *Der Arbeitsmann* al lui *R. Dehmel*) și ar vorbi răspicat ca totdeauna. Iar dacă dreptate nu s'ar face, ar încheia, călăuză a întregii suflări românești:

— Pruncul acesta este sânge din sângele nostru! Are și el o menire care, dacă este călcată în picioare, ordine și pace nu se pot sălășlui cât va fi pe lumea aceasta un suflet de Român.

LETOPISEȚI

(Un fragment)

23

Când îmi veniră furii în ogradă
Ei n'au venit întâi grămadă,
Nu au venit cum vin, deobște, hoții
Cu ceata și-odată cu toții.
Ograda, satul și cătunul
I-au cunoscut, venind, pe câte unul.
Și n'au venit nici noaptea, pe furiș
Feriți de drum și luminiș.
Ei au venit cum vin vecinii,
In toiul zilei. Se coceau ciorchinii
Și atârnav din frunze poame coapte.
Era mai multă zi decât fusese noapte
Și n'aștepta că 'n deal se și trezea
Ziua de aur din grădina mea.

Au întrebat ce-mi fac copiii.
Unii munceau în fundurile viei,
Alții-i zăreau pe scule cum se 'ndoaie
Biruitori în luncă și 'n zăvoaie,
Cu seceri de scânteii și cu topoare noi.
In lanurile de trifoi
Vedeai și coasele cum zboară,
Tăind nutrețul meu a patra oară.

Cum auzeam că spun și 'ntreabă
Păreau să fie, oamenii, de treabă.

Dar câinii ridicăți în băătăură
 I-au dus, lătrați, din gură 'n gură.
 Câinii mai proști, Potaia și Lățosul,
 Citesc cu nasu și mirosul.

*

24

M'au întrebat dar au și scris.
 « Mulțumim dumitale » am zis,
 « Ci nu pricep cum vine
 « Că scrii acolo 'n catastiv, de mine,
 « Și nu-s doar cine știe 'n sat
 « Și carte nici n'am învățat.
 « Ce carte știu, e din țărână.
 « Pui slove mici cu plod, și mi-le 'ngână
 « Și le citesc în brazdă greierii citeți
 « Trei nopți întregi și două dimineți —
 « Și ele cresc și dau tulpini și foi
 « De cărți înfășurate strâns, de păpușoi.
 « Școala mi-i câmpul, dascăl mi-e pădurea
 « Și iscălesc frăția, cu securea.
 « Fă bine, scoate din cotor
 « Foaia zbârcită 'n el, de scriitor,
 « Și nu mă vinde pe hârtie.
 « Că satul nostru altă carte știe
 « Și te-or întinde, de mai mare dragul,
 « Cu bâta sau toiagul
 « Și nu te-o mai scula de prin mărar
 « Nici vrăciul cel mai cărturar.
 « Nu-mi place mie omul că măsoară
 « Și-ți fură umbra cu condei și sfoară.
 « Nu-mi place cântăreală
 « Și ispitire pe încetineală.
 « Ce-i dulce sug și scuipe ce-mi face greață.
 « Atât în băătura mea se 'nvață.
 « Ia-ți drumul cât mai ține soarele,
 « Să nu-ți rămâie pe la noi picioarele ».

*

25

Altădată au venit prin baltă
 Cu un ochian, cu câte o unealtă.
 I-am văzut în pășuni, prin uluci,
 In cimitir, printre cruci.
 Și-au întrebat: « Ce ați dat
 « Pe șesul ăsta semănat,
 « Pe măgură și pe islaz,
 « Pe livada din iaz? »
 Ce-am dat, ce n'am dat,
 Ei vorbeau pițigăiat.
 Dar vorbă-i asta că am dat?
 — « N'a fost, am spus, de cumpărat,
 « Că noi altfel am apucat.
 « Alte tocmeli avem pentru pământ,
 « Că astea nu se cumpără și nu se vând.
 « Izvoarele și țara noi, de-a-dreptul,
 « Le-am dobândit cu sufletul și pieptul.
 « Săgețile pornite, cât se-ajung,
 « Din munți în munți, croiesc hotarul lung
 « Și țarina răzeasă nu se schimbă
 « Pe preț de liftă sau pe limbă.
 « Vânzarea, prețul, câștiul, banii
 « Tertipurile sunt ale Satanii »

Răspunse unul: « Ba mai taci din gură,
 « Ce tot vorbești? că țara se și fură ».
 Zisei și eu: « Dacă ați pus de gând,
 « Să nu-i mușcați țărâna pe curând ».

*

26

Nu 'nțelegeam ce se gândeau să spuie,
 Cercând zăplazul cât e prins în cuie
 Și mult mirați că poarta n'are
 Zăvoare și încuietore.
 — « Așa ne-am pomenit. Bătrânii mei
 « N'au prea umblat cu lacăte și chei,

« Deprinși, cam se obișnuise,
 « Cu porțile și ușile deschise,
 « Și la biserică și casă.
 « Drumețul intră, poarta mea îl lasă.
 « Se hodinește sau se 'nchină,
 « Și pleacă mulțumit, cu traista plină ».

Ei au mai zis pe păsărește:
 « Cine vă apără și vă păzește? »
 Nouă ne-a stat întotdeauna paza
 Celui ce face noaptea și amiaza
 Și cugetul curat.
 Cetățile, un vânt le-a măturat
 Și zidurile mari și întărite
 Se fac tărățe 'n vânt. Pe nesimțite,
 Un duh al gândului le scurmă.
 Au fost cetății și n'a rămas o urmă.
 Puterea inimii vă doare
 Căci decât cremenea-i mai tare.
 De mii de ani eu mă păstrez
 Fără cetății și fără meterez.
 Sunt alt soi de bărbat:
 Eu am bătut și fără să mă bat.
 Cu zâmbetul și așteptarea
 Am strâns acasă toată zarea
 Și se va 'ntoarce înc'odată
 Și cât a mai rămas înstrăinată.

În fieștece țarină străină
 Am bulgări tari de jar și de lumină.
 Străinii nu pot să le are
 Că plugul nu răzbește prin vâlvoare
 Și se fac scrum și vitele și plugul.
 Cenușa li-e câștigul, funinginea belșugul.

T. ARGHEZI

STAVROFORUL

In molcom zvon de viers eolian,
Visa feeric mândra albăstriță,
Podoabe pentru gingașa-i căiță
Și-o rară amuletă drept colan.

Păianjenul, galant magician,
Alunecă pe-a scrânciobului iță
Și 'n dar i-aduce alba-i cruciuliță,
Pe-un fir de borangic aerian.

Apoi, maestrul începu să-i țasă
Văl candid de serafică mireasă,
Cu-aripi de găze 'n chip de broderii.

Spre seară, sub zăvon, împresurata
— Martiră a 'mplinitei reverii —
Tânjea... Și 'n zori se ofili, surata.

I. GR. PERIȚEANU

TIPUL RASIAL ROMÂNESC DUPA INDICELE CEFALIC

I. Intrebuintarea din ce în ce mai largă a metodelor experimentale, în desvoltarea științei psihologiei, a mers paralel cu adâncirea și extensiunea cunoștințelor despre faptele vieții sufletești. Mai întâi aceste metode au înlesnit psihologilor o cunoaștere mai obiectivă despre raporturile dintre faptele de conștiință și faptele corporale, — vechea problemă a raportului dintre suflet și corp; — apoi, aceleași metode au adus pe psihologi să recunoască legătura intimă în care stă conștiința nu numai cu corpul individului, dar și cu mediul întreg extern. După o desvoltare, de aproape un secol, pe baza metodelor experimentale, psihologia a izbutit să dea cunoștințe realizabile în aplicații practice, așa cum dau și celelalte științe care se servesc de aceste metode. Dela o știință, cu caracter mai mult filosofic, în care dominau preocupări de natură teologică și metafizică, psihologia a devenit astăzi o știință în care societatea găsește îndemnuri și mijloace, pentru a-și îmbunătăți funcționarea celor mai variate instituții. În organizarea școlară; în organizarea muncii; în organizarea apărării naționale; și ori unde este vorba de a se organiza un plan de lucru, la realizarea căruia dispozițiile sufletești ale factorului om joacă un rol, — adică aproape peste tot, cunoștințele psihologice sunt de folos. Ținerea lor în seamă evită, în tot cazul, greșelile comise în trecut.

Multiplicarea aplicațiilor practice n'au slăbit însă interesul pentru cercetările teoretice în psihologie. Dimpotrivă: rezultatele obținute în viața practică sunt cele mai solide propte pentru progresul teoretic al psihologiei. Ele sunt de fapt tot experimentări; însă experimentări care se fac totdeauna în condiții noi și apro-

piate de realitate, cum nu se pot face cu instrumentariul unui laborator. În practica pedagogică; în practica oficiilor de orientare profesională; în documentarea istoricului, a magistratului și a medicului etc., pot fi surprinse exemple de corelații și dependențe sufletești, așa de demonstrative, încât pot fi folosite direct pentru explicările teoretice. Psihologia teoretică sau aplicată are cu psihologia experimentală o legătură cu mult mai strânsă, de cum are practica industrială cu științele ei teoretice.

De aceea în lecțiunile mele de psihologie, ținute la Facultatea de Filosofie și litere din București, între anii 1901 și 1940, cu deosebire după 1920, am făcut un loc din ce în ce mai extins exemplificărilor luate din aplicațiunile practice ale psihologiei. Unde venea rândul să se demonstreze în mod experimental legile memoriei și ale atențiunii, am preferat să fac această demonstrație prin exemplificări luate din practica școlară, care erau mai interesante și mai ușor de înțeles de ascultătorii mei, decât să recurg la înregistrările ce se puteau ceti pe aparate. Am recurs, în același scop, la constatările psihotehnice, pentru a învedera structura personalității omeneste, precum și la constatările istoricilor, sociologilor și antropologilor, pentru a da de înțelesul pe care îl are diferențierile dintre oameni. Am încercat, cu un cuvânt, ca, în mod inductiv, din manifestările concrete ale vieții sufletești să aduc pe ascultătorii mei la cunoașterea naturii și rostului acestei vieți; iar nu să le dau definiții dogmatice din care ei să tragă apoi concluzii, așa cum se obișnuște în științele deductive.

Aceasta este calea pe care o urmează mai toți psihologii științifici de astăzi, și pe care o cred ca fiind, de aici înainte, singura recomandabilă.

Între constatările făcute în ultimii ani, de istorici, sociologi și antropologi, în directă legătură cu psihologia, este și aceea care se referă la rolul pe care îl are *rasa* în viața omenirii. Psihologia teoretică nu a dat, mai înainte, o deosebită importanță problemei pe care o pune existența rasei; ci ea a considerat rasa ca o noțiune utilă clasificării, fără a cuprinde într'însa altceva decât suma indivizilor oameni, peste care este supraordonată. Practica a dovedit că această înțelegere era prea restrânsă. Din evoluția politică a popoarelor, istoricii au constatat că noțiunea

«rasă» cuprinde în ea ceva mai mult decât o simplă etichetare. După unii, rasa are o viață a ei proprie, deosebită de viața indivizilor pe care-i însumează. Această viață proprie își are creșterea și declinul său, indiferent de modul cum crește și apune viața indivizilor, în parte. Apoi, după alții, rasa ar avea într'însa, după structura ei sufletească și corporală, anumite virtuți pe care nimic în lume nu le poate împiedeca să se manifeste. În sfârșit, rasa ar fi cheia care ne-ar da explicarea pentru ce unele popoare sunt capabile de progres, iar altele nu; pentru ce găsim, în trecutul istoric al omenirii, năvăliri de popoare, în tot felul de direcții, și care mai toate sfârșesc, după ce popoarele de o anumită rasă își găsesc sub soare locul care le este potrivit. La toate aceste afirmații se opun negreșit contra-afirmații. Sunt istorici care tăgăduesc rasei atât o viață proprie, cât și virtuți speciale. Dar aceasta nu reduce întru nimic importanța problemei. Dimpotrivă, o mărește. Tocmai fiindcă există o discuție între partizanii și detractorii rasei, știința este datoare să cerceteze și să ia o atitudine.

După războiul mondial, din anii 1914—1918, problema rasei stă la ordinea zilei în toate țările din Europa și din ce în ce mai impunător pe fiecare an. La noi, ea a format obiect de cercetare științifică, în mod suplimentar, pe lângă unele catedre din învățământul universitar; și anume la catedrele ocupate de d-nii profesori *Iuliu Moldovan* și *Fr. Rainer* dela Facultățile de medicină din Cluj și București ¹⁾. În institute speciale pentru studiul rasei, așa cum există în unele Capitale din Apusul Europei, la noi nu avem încă un început până acum.

Din punct de vedere teoretic, studiul rasei a făcut parte, încă de mulți ani, din programul lecțiilor de psihologie, ținute de mine la Facultatea de litere din București, acest studiu fiind

¹⁾ Rezultatele cercetărilor făcute de d. profesor *Iuliu Moldovan* și de colaboratorii săi, au fost publicate în *Buletinul eugenic și biopolitic*, editat de «Astra» și de Institutul de igienă și igienă socială din Cluj și care apare cu începere din anul 1927. În legătură cu *Buletinul*, sunt publicații separate cu rezultatele cercetărilor întreprinse de d-nii: dr. *I. Moldovan*, *P. Râmneanțu*, *I. Făcdoaru*, *O. Comșia*, *M. Zolog* ș. a. . . Rezultatele cercetărilor d-lui prof. *Fr. Rainer*, se găsesc în volumul *Enquête anthropologique dans trois villages roumains des Carpathes*, 1937. Imprimeria Monitorul Oficial.

strâns legat de acela al eredității. O atenție deosebită i-am acordat însă în ultima vreme, nu numai fiindcă așa era curentul în știința pe care o expuneam, dar și fiindcă, prin legiferarea muncii profesionale, catedra de psihologie, fiind legată de Institutul de psihotehnică de pe lângă Ministerul Muncii, eram obligat să insist asupra tipologiei umane, care constituie baza tehnicii de orientare profesională. În psihotehnică nu se poate ajunge la generalizări utile politice de Stat, dacă nu se ține seama de tipurile de personalitate pe care le prezintă populațiunea. Organizarea rațională a muncii nu este o organizare « in abstracto », bună de aplicat în orice țară, după practica inginerească; ci este rațională numai dacă este și națională, adică corespunzătoare tipului de om, reprezentat între membrii populației. Fiecare popor își are unitatea sa de măsură, în aceea ce privește aprecierea însușirilor lui: la carte, la război, la muncă manuală și la vocații de ordin superior. Iată-mă astfel, cum spuneam, obligat să acord, în lecțiunile mele, un loc cât mai larg problemelor de tipologie, care indirect mă aduceau la problema rasei. Un loc cât de larg însă în lecțiuni teoretice nu era de ajuns. Trebuia numaidecât cercetată problema rasei *pe teren*; căci aici era vorba de problema rasei la populația *românească*, lucru care prin cărți nu era de găsit. Ieșirea pe teren era însă împreună de greutăți. Trebuiau câteva instrumente de măsurătoare, cel puțin. Apoi mijloace materiale de transport. În sfârșit, tineri cu entuziasm, gata la muncă și în același timp pricepuți. Am avut fericirea să-i găsesc pe acești tineri chiar în jurul meu. Șeful de lucrări al laboratorului, d. *I.-M. Nestor*, dimpreună cu o echipă dintre licențiații Facultății, doisprezece cu toții, s'au arătat dispuși să-și ia asupra lor sarcina acestor cercetări pe teren. Meritul principal este al lor. Il recunosc cu plăcere. Pentru acoperirea cheltuelilor am făcut apel la foștii noștri elevi, la cunoscuți și la autoritățile care aveau înțelegere pentru asemenea cercetări. Am primit, în urma apelului, subscripții în sumă de 600.000 lei, în decurs de patru ani. Mulțumim tuturor cu recunoștință. Printre subscriitorii au fost: profesori, directori de școli, învățători în mare număr, directori de internate, ofițeri și comandanți de unități, prefecti, primari și alții. De asemenea, Banca Națională a României, Ministerul de Educație Națională și de Interne, Rezidențiile regale din Bucegi și Dunărea.

Cercetarea tipului rasial al unui popor nu se poate începe prin toate aspectele lui, dintr'odată. Ființa umană prezintă diferite aspecte și toate trebuie cercetate metodic pentru a avea o determinare precisă a tipului ei rasial. O asemenea cercetare depășește mijloacele de care poate dispune o echipă, fie ea cât de numeroasă. De aceea se impune o alegere sau mai bine zis o înscriere pe mai mulți ani a lucrărilor pe teren. Echipa laboratorului de psihologie din București a hotărât, în consecință, să se restrângă la cercetarea tipului rasial românesc sub următoarele șase aspecte: *indicele cefalic*; *curba creșterii*; *tipul morfologic*; *tipul personalității*; *inteligenta*; *tendențele caracterologice*. Bine înțeles, la aceste aspecte se vor putea adăoga și altele pe viitor.

Din rezultatele obținute, dăm astăzi pe cele privitoare la indicele cefalic. Pentru ce începem cu ele și pentru ce a fost, dintre diferitele indice ale capului omenesc, ales numai indicele cefalic? Preferința pentru indicele cefalic nu se datorează faptului că el dă măsurătorile cele mai precise și cele mai caracteristice. Precise sunt și măsurătorile făcute pe baza indicelui frontal, facial sau nasal. În ceea ce privește gradul de caracterizare a tipului rasial, de asemenea: în expresiunea ochilor, în conformația urechei, în profilul feței, în forma nasului și a bărbiei etc. și mai ales în culoarea pielii și a părului putem găsi caracterizări mai arătoase de cum le poate da indicele cefalic. A fost ales totuși indicele cefalic și ne grăbim să dăm rezultatele obținute prin mijlocirea lui, fiindcă aceste rezultate corespund mai mult decât oricare altele la cerințele vremii noastre. În anii pe care îi trăim, problemele privitoare la filiația popoarelor și mai ales problemele privitoare la gradul de autohtonie, pe care îl are fiecare popor în regiunea în care este așezat, sunt așa de imperios puse la ordinea zilei, încât, pentru unii, simpla întârziere de a le da un răspuns constituie un act de nepatriotism. Hărțile antropologice s'au ridicat la rangul de titluri de proprietate. Și sunt popoare care nu-și au încă în regulă hărțile lor antropologice. Pentru constatarea filiațiunii și mai ales pentru fixarea hotarelor în care au viețuit strămoșii preistorici, mijlocul cel mai practic îl avem în măsurătorile după indicele cefalic. Acestea se pot face pe capul oamenilor vii, ca și pe hârcele celor morți, indicele cefalic consistând în raportul

dintre diametrul transversal și longitudinal al craniului, dimensiuni care rămân aproape invariabile și după moartea omului. În afară de aceasta, singurele măsurători antropologice făcute la noi până acum, sunt tot după indicele cefalice. Așa că se cuvine a veni cu completarea sau cu corectarea celor pe care le avem din trecut, înainte de a prezenta rezultatele altor măsurători noi.

Sperăm, însă, că, în cursul acestui an chiar, vom putea prezenta și rezultatele măsurătorilor făcute pentru determinarea tipului rasial românesc sub celelalte cinci aspecte, enumerate mai înainte și anume: înălțimea, tipul morfologic, tipul de personalitate, inteligența și tendințele caracterologice. În tot cazul, rezultatele tuturor cercetărilor vor fi publicate de d. *I.-M. Nestor*, în mod amănunțit, pe cât se va putea de curând, în volume separate.

II. Metoda utilizată de echipa laboratorului de psihologie, pentru măsurarea celor două diametre ale craniului, puse în raport de indicele cefalic, este metoda indicată de cunoscutul antropolog german *R. Martin* în *Lehrbuch der Anthropologie*, ediția II-a, Jena, 1928. După criteriul indicelui cefalic, capetele omenești, cu cât sunt mai rotunde, adică au cele două diametre craniene mai egale, cu atât sunt mai apropiate de unitate, adică de indicele 100; cu cât sunt mai lunguiețe, adică cu cât diametrul longitudinal întrece pe cel transversal, cu atât sunt mai depărtate de unitate și au prin urmare un indice cefalic sub 100. Este stabilit, că indicele cefalic sub 76 este caracteristic tipului dolihocefal; indicele cefalic între 76—81, tipului mezocefal (acel cu capul mijlociu); 81—86, tipului brahicefal (capul rotund și scurt); iar dela 86 *în sus*, tipului hiperbrahicefal (capul foarte scurt și lat).

În urma constatărilor multor antropologi, aceste valori atinse de indicele cefalic au fost puse în legătură cu diferitele tipuri ale rasei. Echipa a adoptat următoarea clasificare a tipului de rasă după indicele cefalic. *Rasa mediteraneană* (*Homo mediterraneus*): craniu lung și îngust, cu indicele cefalic dela 73—76; *rasa nordică* (*Homo nordicus*): capul lunguet, cu indicele cefalic dela 76—79; *rasa dinarică*: indicele cefalic mediu dela 81—86; *rasa alpină*: indicele cefalic 85—87. Din această clasificare se vede că rasa mediteraneană este dolihocefală; rasa nordică, mezo-dolihoccefală; rasa dinarică, brahicefală și rasa alpină, hiperbrahicefală.

Singur indicele cefalic nu spune nimic sigur asupra însușirilor sau scăderilor unei rase. El trebuie completat cu măsurătorile făcute din tot felul de aspecte ale vieții, fiindcă din examinarea totalității organice, numai, se poate trage o concluzie. Cu toate acestea sunt mulți publiciști, și mai ales publiciști politici, care ies din această rezervă, și asigură fără ezitare că dolihocefalia este totdeauna însoțită de însușiri, iar brahicefalia de scăderi. Toate asigurările de acest fel, sunt fără valoare științifică. Indicele cefalic este un raport între două dimensiuni, și nimic mai mult; el rămâne constant, când dimensiunile cresc sau scad deopotrivă, ceea ce arată că, pentru el, volumul este indiferent; el precizează numai forma craniului. Pentru a prognoștica însușirile, nu este destul a măsura forma craniului, ci trebuie avut în vedere și complexul în care funcționează această formă. De aceea, până la cunoașterea acestui complex, este bine a nu exagera sugestiunile pe care unii publiciști politici ni le fac în legătură cu indicele cefalic. Are acest indice destulă importanță pentru știință, chiar dacă este lăsat în marginile semnificației sale reale. Prin interpretarea datelor culese pe baza lui, putem alcătui în mod practic primele hărți antropologice, ceea ce, mai ales la noi, nu este tocmai de disprețuit.

Pe lângă că a utilizat o metodă acreditată științificește, echipa a căutat să execute măsurătorile în număr cât mai mare și în localități cât mai numeroase din țară. Au fost vizitate între anii 1937—1941 în total 362 localități, dintre care 304 centre rurale, și 58 urbane. În centrele rurale au fost executate măsurătorile asupra copiilor, femeilor și bărbaților, începând dela trei ani și mergând până la cele mai adânci bătrânețe. În centrele urbane măsurătorile au fost efectuate asupra școlărilor de toate vârstele și asupra soldaților din cazărmi.

Redau localitățile unde au fost executate măsurătorile:

1. Jud. Alba	= Aiudul de sus, Bucium, Mogoș, Sard, Săscior, Șpálnaca, Vințul de jos.
2. » Arad	= Arad, Buteni, Gurahonț, Ineu, Nădab, Șiria.
3. » Argeș	= Costești, Oarja, Titești, Valea Mărului.

4. Jud. Bacău = Bacău, Borzești, Căiuți, Dofteana, Nehoești, Onești, Tescani.
5. » Baia = Baia, Cristești, Dolhasca, Dolhești, Fălticeni, Liteni.
6. » Bălți = Bălți, Chirileni.
7. » Bihor = Borod, Cefa, Giriș, Oradea, Sărsig, Vintere.
8. » Botoșani = Botoșani, Dumbrăveni, Slobozia-Hlipiceni, Todireni, Trușești, Uriceri.
9. » Brăila = Baldovinești, Brăila, Brăilița, I. C. = Brătianu, Chercea, Ianca-Sat, Lișcoțeanca, Movila Miresii, Sutești, Viziru.
10. » Brașov = Intorsura Buzăului, Satulung, Tohanul vechi, Vlădeni.
11. » Buzău = Buzău, Măgura, Maxenu, Nehoiși, Șarânga, Vadu Pașii, Vintilă Vodă.
12. » Cahul = Colibași, Văleni.
13. » Caliacra = Bazaur, Regina-Maria.
14. » Câmpulung = Bucșoia, Câmpulung, Cândreni, Ciocănești, Pojorâta, Sadova, Șaru Dornei.
15. » Caraș = Bocșa Română, Cacova, Dalboșeț, Doman, Găvojdia, Oravița, Prigor, Reșița Română, Zorlențul Mare.
16. » Cernăuți = Cernăuți, Cuciurul Mare.
17. » Cetatea Albă = Cazaci, Cetatea Albă, Corcmaz, Tudora.
18. » Ciuc = Frumoasa, Sănmărtin, Voșlobeni.
19. » Cluj = Călata, Cluj, Mihăești, Miciu, Someșeni, Someșul rece.
20. » Constanța = Constanța.
21. » Covurlui = Băleni, Independența Cudalbi, Galați, Tuluțești, Țuțcani, Vârlezi.
22. » Dâmbovița = Cobia, Morteni, Țăța, Voinești.
23. » Dolj = Călărași, Craiova, Galicea Mare, Ghidici, Golenți, Răcarii de sus, Rojiștea, Segarcea.
24. » Dorohoi = Brăești, Broscăuți, Corlățeni, Dorohoi, Havârna.

25. Jud. Durostor = Turtucaia.
26. » Făgăraș = Cincu mare, Drăguș, Șercaia, Voila.
27. » Fălciu = Bunești, Grumezoaia, Huși, Roșiești.
28. » Gorj = Bărbătești, Bumbești, Călnic, Peșteana, Săcelu, Tg. Jiu.
29. » Hotin = Vancicăuți.
30. » Hunedoara = Aurel Vlaicu, Deva, Dobra, Hațeg, Hunedoara, Ilia, Lăpușnic, Orăștie, Pui, Sarmisegetuza, Șibot, Spini.
31. » Ialomița = Malu, Piuă Petrii, Țândărei, Vlădeni.
32. » Iași = Belcești, Buciumi, Ciurea, Iași, Lungani, Vlădeni.
33. » Ilfov = Balotești, Brătulești, București, Chirnogi, Hotarele, Joița, Oltenița.
34. » Ismail = Ismail.
35. » Lăpușna = Chișinău, Lozova.
36. » Maramureș = Borșa, Ieud, Săcel, Sighet, Vad.
37. » Mehedinți = Bucura, Butoești, Cioroboreni, Cloșani, Gruia, Ilovăț, Pătule, Strehaia, T. Severin, Vânjuleț, Vânjul mare, Viaș.
38. » Mureș = Căpușul de câmpie, Chiherul de sus, Deda, Ibănești, Urmenișul.
39. » Muscel = Berevoești-Ungureni, Boteni, Câmpulung, Corbi, Domnești, Dragoslavele, Nucșoara, Topoloveni.
40. » Năsăud = Bistrița, Mocod, Nepos, Prundul Bârăului, Rebrîșoara, Rodna, Someș.
41. » Neamț = Bicaz, Borca, Broșteni, Cracaoani, Hangu, Piatra Neamț, Roznov.
42. » Odorhei = Feleag, Merești, Săcel, Sângeorgiul de pădure.
43. » Olt = Bălănești, Deleni, Buzești, Slatina, Spineni, Tâmpeni.
44. » Orhei = Ignăței.
45. » Prahova = Albești-Paleologu, Bănești, Homorâciul, Ocina, Ploești.

46. Jud. Putna = Bârsești, Balotești, Focșani, Găgești, Jariștea, Odobești, Străoane, Urechești, Vidra.
47. » Rădăuți = Horodnicul de jos, Rădăuți, Straja, Sucevița.
48. » R. Sărat = Boldu, Buda, Cârligele, Golești, Mărtinești, R. Sărat, Șihlea, Zoiața.
49. » Roman = Dulcești, Galbeni, Mircești, Onișcani, Porcești, Roman.
50. » Romanați = Curtișoara, Dăbuleni, Redea, Vișina Veche.
51. » Sălaj = Bobota, Buciumi, Carei, Domnin, Vășad, Zalău.
52. » Satu Mare = Ardușat, Fărcașa, Hideaga, Mogoșești, Sătmărel, Satu Mare, Tăuții de sus.
53. » Severin = Armeniș, Caransebeș, Făget, Găvojdia, Glimboca, Lugoj, Mehadia, Plugova, Teregova.
54. » Sibiu = Alămor, Boița, Poiana, Săliște.
55. » Someș = Căianul mare, Dej, Ileanda, Taga.
56. » Soroca = Cuhurești.
57. » Storojineț = Adâncata.
58. » Suceava = Arbore, Ilișești, Slobozia Pruncului, Suceava, Udești.
59. » Târnava Mare = Rupea, Saroșul, Șeica Mare, Vânători.
60. » Târnava Mică = Crăciunelul de jos, Iernut, Laslăul românesc.
61. » Tecuci = Boghești, Lespezi, Liești, Matca, Munteni, Tecuci.
62. » Teleorman = Piatra, Slăvești, T. Măgurele, Vârtoape de sus.
63. » Tighina = Căușani, Tighina.
64. » Timiș Torontal = Chevereș, Comloșul Mare, Izvin, Jădani, Jebel, Timișoara.
65. » Trei Scaune = Brețcu, Boroșneul Mare, Calnic, Micfalău.

66. Jud. Tulcea = Pecineaga.
 67. » Turda = Avram Iancu, Bistra, Luna, Ocoliș, Sălciua de jos, Vidra.
 68. » Tutova = Bălăbănești, Bârlad, Grivița, Priponești, Unțești, Puești.
 69. » Vâlcea = Căineni, Câmpulung, Lădești, Măciuca, Mihăești, Regele Carol II, Sutești.
 70. » Vaslui = Buhăești, Ipatele, Solești, Vaslui.
 71. » Vlașca = Arsache, Corbii Mari, Drăgănești, Giurgiu, Naipu, Siliștea.

S'au măsurat în total 143.856 subiecte, bărbați, femei și copii de origine etnică română. Calcularea indicelui cefalic, prelucrarea și interpretarea materialului pentru acest total a durat zece luni, fiind utilizate 40 persoane.

Indicele cefalic, găsit pe întreaga țară, (mediul rural și urban; bărbați și femei) în medie aritmetică este 84,1, adică brahicefalie.

Din totalul de 143.856 subiecte

4.593,	adică	3,2%	s'au găsit	dolihocefali;
36.828,	»	25,6%	»	» mezocefali;
43.482,	»	30,3%	»	» brahicefali;
58.953,	»	40,9%	»	» hiperbrahicefali.

Făcând o repartiție, după sex și după mediul rural și urban, s'a găsit:

Pentru bărbați din întreaga țară (mediul urban și rural) indicele cefalic în medie aritmetică 84.

Pentru femei din întreaga țară (mediul urban și rural) indicele cefalic în medie aritmetică 84,2.

Tot în medie aritmetică, luând separat mediul rural și mediul urban avem:

Pentru bărbați din întreaga țară:

mediul rural	84,0
mediul urban	83,8

Pentru femei din întreaga țară:

mediul rural	84,4
mediul urban	84,4

Indicele cefalic, pe diferite împărțiri ale țării, în medie aritmetică, se prezintă în modul următor.

I. *In Muntenia:*

Bărbați în mediul rural	84,4
» » » urban	83,9

II. *In Transilvania:*

Bărbați în mediul rural	85,4
» » » urban	85,8

III. *In Oltenia:*

Bărbați în mediul rural	83,4
» » » urban	84,5

IV. *In Moldova:*

Bărbați în mediul rural	81,3
» » » urban	83,3

V. *In Banat:*

Bărbați în mediul rural	85,4
» » » urban	85,4

VI. *In Bucovina:*

Bărbați în mediul rural	83,8
» » » urban	83,6

VII. *In Basarabia:*

Bărbați în mediul rural	81,6
» » » urban	82,3

VIII. *In Dobrogea:*

Bărbați în mediul rural	82,4
» » » urban	82,5

Pentru femei, în mediul rural găsim: în Muntenia, 84,2; în Transilvania, 85,6; în Oltenia, 81,7; în Moldova, 83; în Banat, 85,1; în Bucovina, 83,6; în Basarabia, 81,9; în Dobrogea, 82,3.

Tot pentru femei, dar în mediu urban: în Muntenia, 84,4; în Transilvania 84,7; în Oltenia, 85,4; în Moldova, 83,9; în Banat, 85,9; în Bucovina, 84,2; în Basarabia, 83,7; în Dobrogea, 84.

Până aci am avut indicele cefalic după media aritmetică, adică făcând media între reprezentanții celor patru categorii ale indicelui cefalic: dolihocefali, mezocefali, brahicefali și hiperbrahicefali; este foarte interesant însă de văzut cum se repartizează pe țară fiecare din aceste patru categorii. Unde predomină un tip și unde altul? Iată ce constatăm.

Pe țara întreagă, după cum am arătat mai înainte, predomină, adică vine întâi la rând, hiperbrahicefalul cu 40,9%; după el brahicefalul cu 30,3%; mezocefalul cu 25,6% și la sfârșit, dolihocefalul cu 3,2%.

PE ȚINUTURILE ȚĂRII

I. In Muntenia:

Bărbați, mediul rural: 43,4% hiperbrahicefali; 29,5% brahicefali; 23,9% mezocefali și 3,2% dolihocefali.

Bărbați mediul urban: 39,1% hiperbrahicefali; 31,9% brahicefali; 25,8% mezocefali; 3,2% dolihocefali.

Femei, mediul rural: 38,5% hiperbrahicefali; 32,9% brahicefali; 27,2% mezocefali; 1,4% dolihocefali.

Femei mediul urban: 42,6% hiperbrahicefali; 37,8% brahicefali; 18,7% mezocefali; 0,9% dolihocefali.

II. In Transilvania:

Bărbați, mediul rural: 53% hiperbrahicefali; 27,6% brahicefali; 17,8% mezocefali și 1,8% dolihocefali.

Bărbați, mediul urban: 41,6% hiperbrahicefali; 31,7% brahicefali; 24,9% mezocefali; 1,8% dolihocefali.

Femei, mediul rural: 53,7% hiperbrahicefali; 29,4% brahicefali; 15,7% mezocefali; 1,2% dolihocefali.

Femei, mediul urban: 52,3%; hiperbrahicefali; 33,6 brahicefali; 13,6% mezocefali; 0,5% dolihocefali.

III. *In Oltenia:*

Bărbați, mediul rural: 40,3 % hiperbrahicefali; 26,1 % brahicefali; 28,5 % mezocefali și 5 % dolihocéfali.

Bărbați, mediul urban: 45,8 % hiperbrahicefali; 29,6 % brahicefali; 21,9 % mezocefali; 2,7 % dolihocéfali.

Femei, mediul rural: 35,4 % hiperbrahicefali; 30,9 % brahicefali; 27,9 % mezocefali; 5,8 % dolihocéfali.

Femei, mediul urban: 49,2 % hiperbrahicefali; 33,3 % brahicefali; 16,3 % mezocefali; 1,2 % dolihocéfali.

IV. *In Moldova:*

Bărbați, mediul rural: 25,7 % hiperbrahicefali; 29,6 % brahicefali; 39,5 % mezocefali; și 5,3 % dolihocéfali.

Bărbați mediul urban: 34,2 % hiperbrahicefali; 30,8 % brahicefali; 31,8 % mezocefali; 3,2 % dolihocéfali.

Femei, mediul rural: 27,8 % hiperbrahicefali; 37,6 % brahicefali; 30 % mezocefali; 4,6 % dolihocéfali.

Femei, mediul urban: 35,5 % hiperbrahicefali; 40,8 % brahicefali; 22,6 % mezocefali; 1,1 % dolihocéfali.

V. *In Banat:*

Bărbați, mediul rural: 54,6 % hiperbrahicefali; 27,3 % brahicefali; 16,7 % mezocefali și 1,4 % dolihocéfali.

Bărbați, în mediul urban: 54,1 % hiperbrahicefali; 29,7 % brahicefali; 15,5 % mezocefali; 0,7 % dolihocéfali.

Femei, în mediul rural: 57 % hiperbrahicefali; 30,5 % brahicefali; 11,9 % mezocefali; 0,6 % dolihocéfali.

Femei, în mediul urban: 53 % hiperbrahicefali; 34,1 % brahicefali; 11,6 % mezocefali; 1,3 % dolihocéfali.

VI. *In Bucovina:*

Bărbați, în mediul rural: 36,2 % hiperbrahicefali; 34,4 % brahicefali; 27,6 % mezocefali; 1,8 % dolihocéfali.

Bărbați, în mediul urban: 35 % hiperbrahicefali; 34 % brahicefali; 28,1 % mezocefali; 2,9 % dolihocéfali.

Femei, în mediul rural: 34,5 % hiperbrahicefali; 37,3 % brahicefali; 26,4 % mezocefali; 1,8 % dolihocéfali.

Femei, în mediul urban: 44,4 % hiperbrahicefali; 38,9 % brahicefali; 14,9 % mezocefali; 1,8 % dolihocéfali.

VII. *In Basarabia:*

Bărbați, în mediul rural: 17,9 % hiperbrahicefali; 25 % brahicefali; 49,6 % mezocefali; 7,5 % dolihocéfali.

Bărbați, în mediul urban: 23,3 % hiperbrahicefali; 30,4 % brahicefali; 38,8 % mezocefali; 7,5 % dolihocéfali.

Femei în mediul rural: 18,3 % hiperbrahicefali; 34,7 % brahicefali; 40,5 % mezocefali; 6,5 % dolihocéfali.

Femei, în mediul urban: 36,8 % hiperbrahicefali; 37,7 % brahicefali; 22,2 % mezocefali; 3,3 % dolihocéfali.

VIII. *In Dobrogea:*

Bărbați, în mediul rural: 26,9 % hiperbrahicefali; 29,5 % brahicefali; 35,2 % mezocefali; 8,4 % dolihocéfali.

Bărbați, în mediul urban: 28,3 % hiperbrahicefali; 30 % brahicefali; 38,6 % mezocefali; 3,1 % dolihocéfali.

Femei, în mediul rural: 30,2 % hiperbrahicefali; 24,4 % brahicefali; 36,6 % mezocefali; 8,8 % dolihocéfali.

Femei, în mediul urban: 38,2 % hiperbrahicefali; 37,1 % brahicefali; 24,7 % mezocefali; 0,0 % dolihocéfali.

Prin urmare pe țara întreagă, după predominanță, avem, la indicele cefalic, ordinea următoare: hiperbrahicefalul, brahicefalul, mezocefalul și la urmă dolihocéfalu.

După provincii, însă, ordinea diferă. În Oltenia, Muntenia, Transilvania și mai ales în Banat, predomină hiperbrahicefalul, atât la bărbați cât și la femei; vin apoi brahicefalul, mezocefalul și la urmă dolihocéfalu. În Bucovina, ordinea se menține la fel la bărbați; la femei însă, în mediul rural, vine întâi brahicefalul și apoi hiperbrahicefalul. În Moldova, în Basarabia și în Dobrogea în mod semnificativ predomină mezocefalul, după care vin brahicefalul, hiperbrahicefalul și la urmă dolihocéfalu.

Dacă raportăm rezultatele dobândite la tipul de rasă, și venim a atribui rasei alpine indicele cefalic 85—87; rasei dinarice indicele 81—86; rasei nordice indicele 76—79 și rasei mediteraneene indicele sub 76, atunci constatăm că la noi în țară

rasele, după predominanța indicelui lor cefalic, sunt distribuite astfel:

În Muntenia, Transilvania, Oltenia și Banat, avem rasa alpină, la bărbați și femei, atât în mediul rural, cât și în mediul urban.

În Moldova avem rasa nordică la bărbați în mediul rural și rasa alpină la bărbați în mediul urban, iar la femei atât în mediul rural cât și în mediul urban avem rasa dinarică.

În Bucovina, avem peste tot rasa alpină, afară de femei, în mediul rural, care aparțin rasei dinarice.

În Basarabia și Dobrogea, avem peste tot predominantă rasa nordică, afară de femei, în mediul urban; acestea aparțin rasei dinarice.

Este delă sine înțeles că, pentru stabilirea tipului de rasă, indicele cefalic nu face decât să dea indicații, care vor trebui verificate și completate prin măsurători antropometrice și psihologice făcute din alte puncte de vedere. Echipa laboratorului are, precum am mai spus, de pe acum, în cartoane, măsurători privitoare la alte cinci aspecte ale ființei omenești, care așteaptă să fie prezentate și publicate.

* * *

Comparând rezultatele expuse mai sus, cu acelea pe care le avem delă alți cercetători, constatăm unele potriviri și unele mari deosebiri. Deosebirile se explică, în primul rând, prin faptul că măsurătorile cercetătorilor de până acum au fost executate asupra unui colectiv de populație prea redus. Au fost mășurați de unii numai câteva sute de indivizi. *Viktor Lebzelter*, singurul a ajuns la 5000. Măsurătorile făcute de echipa laboratorului au atins cifra de 143.856. Este ceva; dar de sigur nu s'a ajuns cu ele decât să se contureze harta definitivă a tipului rasial românesc. Pentru a se ajunge la o hartă definitivă, vor trebui încă mulți ani se muncă și încă multe echipe de tineri entuziaști.

Cercetările trebuie însă continuate și într'un mod cu mult mai intens ca până acum. Dacă budgetul țării nu permite înființarea unui Institut special pentru studiul tipurilor rasiale românești, va trebui, totuși, ca, în școlile superioare să se facă acestui studiu un loc cât mai însemnat. Căci, fără o solidă documentare antropologică, culeasă pe teren, din care să se arate potențialul

muncii fizice și intelectuale, de care dispunem prin ereditate, din generație în generație, nimic temeinic nu se poate plănui pentru viitorul nostru. Pe bază numai de ideologii, fie acestea cât de bine intenționate, nu se poate așeza politica unui Stat; fiindcă politica de Stat cere prevedere, iar ideologiile nu dau prevedere, ci dorințe. *Prevederea rezultă din constatarea pe teren a inventarului rasial de care dispune poporul.* Pe baza acestui inventar, organizarea profesiunilor se va face în conformitate cu *realitatea* și în consecință se vor încuraja întreprinderi industriale în regiunile unde populația muncitoare are aptitudinile cerute pentru industriile întreprinse, iar nu după capriciul capitalistului; organizarea școlară, pe școli teoretice și practice, se va face de asemeni în conformitate cu aptitudinile tineretului, aptitudini constatate în mod cinstit prin considerarea carnetului de sănătate sau a livretului biotipologic, în decurs de mai mulți ani, iar nu după un sistem oarecare elaborat de un pedagog din simpla lui cetire de cărți; în sfârșit, întreaga orientare a politicei de Stat, în aceea ce privește îmbunătățirea stării sanitare a populației, asistența publică, măsurile de eugenie ¹⁾ și tot ce este legiferare de un caracter mai general, se va face în conformitate cu *tendințele fundamentale ale rasei*, singurele care pot să-i asigure o continuitate pe perioade lungi istorice.

Dar o știință a antropologiei cu aplicațiuni așa de vaste nu se transformă ea într'o știință universală, disproporționat de întinsă pentru mintea omenească?

De loc. Antropologia, chiar în înțelesul larg pe care i-l dăm noi, socotind-o ca o știință a omului, care nu se mărginește la latura somatică, ci îmbrățișează pe om în întregime, suflet și corp, nu este mai universală de cum este mecanica și de cum sunt multe alte științe. Toate științele sunt la fel de universale și la fel de proporționate pentru mintea omenească. Singura deosebire, care pune antropologia într'o categorie a parte, este că ea cere dela acela care o cultivă concursul mai multor aptitudini intelectuale

¹⁾ Multă recunoștință datorăm d-lui dr. G. Banu, care de mai mulți ani atrage atenția organelor oficiale asupra importanței, pe care o are pentru Statul nostru studiul rasei. A se vedea: *L'hygiène de la race*, 1939; *Revista de igienă socială*, din care au apărut 10 volume până în 1940.

și în plus că ea mai cere multă răbdare. Toate științele cer răbdare; nici una, însă, ca ea. Rezultate definitive în antropologie nu se pot obține dela un an la altul și nici chiar la capătul vieții unui singur om. Progresul în ea vine cu încetul, după o muncă susținută pe mai multe generații.

Această din urmă grea condiție, va fi ea oare învinsă și în țara noastră, așa cum a fost învinsă în alte țări? Iată întrebarea pe care mi-o pun, sfârșind această comunicare. Prin împrumuturile continue pe care le-am făcut până astăzi dela cultura apusului, ne-am deprins să facem știință pe repezeală; de abia începem o cercetare și voim numaidecât să-i anunțăm încoronarea plină de succes. Dorința mea cea mai vie este ca să pierdem aceste deprinderi, încă până ce ele nu se vor adânci prea mult în practica noastră profesională.

C. RĂDULESCU-MOTRU

PENTRU TINE, PRIMĂVARĂ...

*Soare crud în liliac,
Sbor subțire de gândac...*

G. Topârceanu

Drum sărac în fapt de sară...
Nicăieri nu-i primăvară.

Cât mă uit în jurul meu,
Numai eu, numai eu...

Uite-o babă cu ghiocul:
— Ți-a ieșit în drum norocul!

Și-mi întinde-un ghiocel, —
Subțirel, subțirel!

Floare singură pe lume,
Mică 'n bob și mică 'n nume,

Când ți-ai scos de sub zăpadă
Căpușorul cu broboadă?

Mâna mea e prea fierbinte,
Ș'ai să mori, — ghioc cuminte!

* * *

Vânt călduț de peste ape
Strânge-ai norilor balauri
Și-i alungă pe coclauri,
Prin pustii hârtoape.

Mugur fraged se despică,
 Și, prin ceață subțirică,
 Trece sbor de rândunică —
 Și mi-e frică, frică !

De când toate-mi par poveste,
 Vestе de pe altă lume,
 Visul care n'are nume
 Oare cum mai este ?

Primăvară desmierdată,
 Floare caldă și curată,
 Dulce dragoste de fată,
 Cum a fost, — odată ?

* * *

În ghiocul viu, de floare,
 Vreau descântecul să-mi cheme
 De prin lume, de prin vreme,
 Primăvara călătoare,

Incălzind furnicile,
 Inverzind urzicile,
 Indulcind cuvintele,
 Mângâind mormintele...

Ghiocel crestă în cruce,
 Nu-mi aduce la răscruse
 Svonul altor primăveri,
 Umbra altor mângâeri !

Nu-mi mai pune la ureche
 Floare veștedă și veche, —
 Dă-mi în mânilе-amândouă
 Pui plăpând de floare nouă...

Dac'ai ști ce-adânc mă doare
 Că mi-e cea din urmă floare...

* * *

In ulcica din fereastă
Iți pălește chipul mic.
Nu-i nimic,
Ne-a 'nșelat o babă proastă,

Să ne 'ntoarcem îndărăt,
Ghiocel,
Eu la gândurile rele,
Tu 'n cotlonul de omăt.

Că 'ntr'o zi, o să te cheme
Soare viu,
Pentru tine-i prea devreme...

Pentru mine, — prea târziu.

OTILIA CAZIMIR

HOTEL REX

.....

Și cerul de aici e altfel.

E altfel mai cu seamă noaptea.

Pe bolta lui de cristal, sprijinită spre răsărit de îndepărtarea circulară a mării și spre apus de conturul liniștit al stepei dobrogene, s'a ridicat din mare o semilună de minaret și s'a înfipt, ca o paranteză, aproape de creștetul cupolei. De cealaltă parte a ei, dincolo de zare, bănuiești o altă paranteză poleită și, între ele, un verset din Coranul Creațiunii risipit în colb de stele de vântul și pulberea veacurilor.

Undeva, aproape, scârțâie un car întârziat pe drum.

Un turc bătrân a început să cânte pe nas o melopee nostalgică.

O cadână și-a scos vâlul ei galactic și l-a împrăștiat pe boltă.

*

Pe o asemenea noapte ne întoarcem pe plaje cu farurile aprinse dela Tașaul spre Rex. Vănasem până târziu pe marginea lacului, spre Năvodari, ascunși în gropi, pe limbile de pământ care se petrec spre mijlocul lui. Eram amortiți, trăsesem mult, urechile ne țiuiau. Din spatele nostru cealaltă mașină ne proiecta spre stânga și pe dreapta fâșii de lumină pierdute înainte, în vreme ce, pe nisipul umed, se prelingeau pe lângă noi cercuri înspumate de apă.

*

Terminasem masa. Un « haut parleur » așezat deasupra terasei cânta o română englezească. O cucoană dela masa de alături era supărată că e prost servită și protesta în surdina cu gesturi indignate. Un « maître d'hotel » prezenta respectuos o notă de plată unui străin care-l privea adormit cu havana în gură.

Un domn bătrân în smocking zâmbea satisfăcut unui balon de «fină» pe care-l încălzea cu amândouă mâinile. O doamnă grasă și scurtă cu fiuca ei subțire și ascuțită, în «shurturi» amândouă, cu brațele goale, treceau zâmbitoare printre mese. Iar în fund, pe mare, învăluite parcă în ceață, se zăreau departe luminile palide ale unui vapor călătorind pe linia orizontului spre Istanbul...

*

Unul dintre noi, când romanța englezească s'a sfârșit, revărsat pe spătarul scaunului, a început să vorbească cu ochii pierduți în depărtări.

— Pentru cei care iubesc orizontul larg și știu să privească în zare, lăsând imaginația lor să alerge liberă, farmecul dobrogean este unic. Poezia stepei cu cârdurile ei de dropii, care-ți amintesc de Odobescu și Turgheniev; Dunărea și lacurile dobrogene cu minunea faunei lor; ruinele evocatoare ale cetăților romane cu dalele lor de piatră, cu coloanele lor năruite, cu bazilicele lor albe, care transpun parcă și în timp perspectiva zărilor îndepărtate; marea, Marea cea mare a slovei lui Mircea, cu undele ei verzi, cu pânzele ei albe, cu dorul ei de pribegie; amestecul acela de orient, de occident, de așezări noi, de urme străvechi, de moravuri patriarhale, de gesturi și atitudini cosmopolite, dă Dobrogei o înfățișare caracteristică de un farmec nespus. Un farmec indicibil pe care nu-l poți întâlni nicăieri și care va dispărea poate, mâine, pentru generațiile care vor veni...

Jazzul se mutase de pe terasa restaurantului pe estrada parchetului de dans. A intrat saxofonul în funcțiune și chelnerii serveau acum acolo. Câteva perechi au început să danseze. Fete subțiri și mlădioase, cu tocure înalte și pantaloni lungi, câțiva efebi înnegriți de soare cu cămașa desfăcută la gât și brațele goale, un englez bătrân cu pantaloni scurți și sandale, o matroană sentimentală care credea încă în valoarea unor șolduri de școală flamandă, un tânăr ofițer de marină, un alt marinar străin... dansau cu toții un ultim «onestep» înainte de a trece sus să se schimbe pentru serata de fiecare Sâmbătă.

La masa noastră, un alt prieten, scriitor cunoscut și vânător pasionat, când jazzul a tăcut și dansatorii au dispărut în camere, a reluat firul convorbirii începute.

— Iubite amice și dragă domnule profesor, ca istoric și arheolog ai subliniat în farmecul dobrogean în special pitorescul ruinelor străvechi lăsând imaginațiunei noastre să evoce viața de castru roman de pe vremuri și câmpia getică înconjurătoare. Și e de ajuns numai atât ca să constăți că pe țărmul acesta de mare contrastul e o tradiție. Ca vânător ai vorbit însă prea puțin de farmecul cinegetic al ținutului și ai trecut sub tăcere pescuitul. . . Acolo în spre Histria, pe insula lupilor — peninsula prelungită pe care o udă apele lacului Sinoe — în țara lebedelor, a stârcilor cu egretă și a pelicanilor cu gușa plină, trăiesc, în colonii nenumărate, toate soiurile păsărilor de baltă pe care le găsești colorate în atlasuri. Cât vezi cu ochii în stânga și în dreapta drumului care străbate peninsula, nu sunt decât păsări care stau cu miile pe apă sau zboară lin să se așeze deasupra ei. Când tragi un foc de pușcă, sborul lor întunecă cerul, iar fâlfâitul lor de aripi sună în văzduh ca vântul în pădure. De acolo până departe în spre deltă e regatul cocorilor îmbrăcați în zale argintii și al vulturului heraldic care te lasă să te apropii de el ca să te întrebe cronicărește: « Ce cauți tu nevolnice în împărăția mea? ».

A început din nou jazzul.

De pe terasa unde se dansa au dispărut « shurturile » și cămășile desfăcute la gât. De sus din camerele hotelului coborau acum perechi în ținută de seară. O ungueroaică înaltă și grațioasă, subțire ca o trestie și fragedă ca o floare de nufăr, s'a așezat o clipă cu soțul ei la masa din colțul terasei. Pe urmă s'a ridicat zâmbitoare și au început să danseze împreună. Dansau frumos. Mâneca neagră a smokingului acoperea lângă talie spațele ei drept și bronzat, și de sub rochia lungă, din când în când, un pantof minuscul pe piciorul gol, glezne subțiri și pulpe înalte, apăreau, o clipă, ca un miracol. . . Au dansat la început singuri, pe urmă alte perechi care soseau au împlinit, dese, parchetul careului. Diplomați în « dinner », ofițeri de marină în uniforme albe, fracuri negre, câteva decolteuri discrete, câțiva umeri neîmpliniți de minoră, multe decolteuri îndrăznețe, au umplut careul și mesele din jurul lui. Dela Carmen Sylva, dela Eforie, din Constanța, soseau mereu în fața hotelului automobilele vilegiaturiştilor, se auzeau portierele trântite și sgomotul repezit al motoarelor care porneau din loc, iar chelnerii instalau în spații li-

bere mese noi pentru noile transporturi de tinerețe și ispită. O doamnă care n'a trecut prea departe de noi, a apărut atât de străvezie, și părea atât de firesc să fie așa, că dacă Bernardin de Saint Pierre ar fi văzut-o, noi n'am mai fi avut prilejul să deplângem moartea timpurie a Virginiei. Câteva surâsuri binevoitoare, câteva comentarii discrete.

La o masă lângă noi cineva care o urmărea cu privirea, explica unui domn bătrân și surd.

— E doamna C. dela Eforie.

— Cinee?

— Doamna C.! Face băi calde de nămol dimineața...

— Ce face?

— Băi calde! Și fiindcă nu apare ziua, în costum, pe plaje, o vedem noi acum noaptea fără costum.

*

Eram obosiți de vânătoare... Nu se gândea nimeni dintre noi să meargă în cameră, să-și pună smokingul și să treacă pe cealaltă terasă. Stam la masă și priveam. Când muzica a tăcut din nou, amicul nostru a reînceput:

— Și nu ai vorbit nimic, iubite prietene despre pescuit... Aici aproape, pe Suitghiol, la trei kilometri de Rex, am asistat într'o dimineață de Iunie la pescuitul crapului. În partea lui dela Nord, în stufărișul de lângă satul Mamaia, lacul are adâncimea lui cea mai mică. Acolo vin crăpoaicele primăvara să-și depună icrele, la apă puțină, în bătaia soarelui. După ce, cu ajutorul crapilor care le dă cu botul în pântec, icrele au fost depuse, după ce crapii aștern deasupra lor lapții care le fecundează, mai rămân încă câteva zile peștii la apă mică. Sunt mulți, sunt nenumărați. De pe mal, într'o singură privire, printre trestii tunse, vezi zeci de crapi bruni, cu umbrele lor negre proiectate pe fundul apropiat al lacului, mișcându-se leneș în toate direcțiile sau stând nemișcați și somnolenți. Sunt mulți fiindcă vin aici din tot întinsul și adâncul lacului, în călătoria lor de nuntă colectivă. Când s'au strâns cu miile și pescarii văd că alții nu mai sosesc, într'o sugrumătură a ghiolului ei fac un gard de scânduri care depășește luciul apei cu mai mult de un metru. Au rămas crapii închiși în golful acesta nordic și curând neliniștea hoardei începe.

Instinctul speciei amuțind în ei, instinctul de conservare proprie se redeșteaptă și îi îndeamnă să facă drumul înapoi, dar îl găsesc închis. Pe lângă gard se strâng cei mari cu sutele. Aleargă de-a-lungul gardului să găsească o ieșire și se năpustesc asupra lui cu furie. Când și-au sângerat zadarnic boturile, încearcă să sară deasupra lui. O arcuire maximă și o destindere subită îi proiectează sus până la un metru deasupra apei. Vezi în aceeași clipă sărind câte doi trei crapi ca să cadă cu sgomot înapoi în mijlocul cercurilor de apă care se depărtează în unde micșorate spre maluri. Un lipovan bătrân cu barba încălcită, în picioare, într'o barcă, înarmat cu o prăjină, se plimbă încet pe lângă gard și risipește batalioanele de crapi care se apropie să sară dincolo. . . La cincisprezece Iunie pescuitul lor efectiv începe. În spațiul acesta delimitat, lipovenii au mai îngredit pe la mijlocul gardului o curte de scânduri înalte cu poarta deschisă spre interior. E poarta deschisă pentru cei care intră, și e închisă pentru cei care vor să iasă. Prin preajma lui cincisprezece Iunie spectacolul aici e minunat. Cum stau păsările în coteț, stau crapii închiși acolo. Sunt în curtea îngredită mii de crapi unii lângă alții și unii deasupra celorlalți care se mișcă resemnați frecându-se unii de alții. Doi lipoveni în bărci străjuiesc intrarea și ulucile curții până la ziua sorocită. În ziua sorocită, la revărsatul zorilor, sosesc dela micul chei de lângă moară pescarii satului Mamaia. Sunt câte doi trei în fiecare barcă. Unul din ei, cu o plasă cu plumbi în mână, se urcă pe platforma interioară construită la colțul curții, strânge faldurile plășii în amândouă mâinile și o aruncă cu un gest circular ținând-o de capete. Timp cât trebuie să se aplece și să se ridice, plumburile ating fundul. Apa clocotește de crapi prinși în sânul faldurilor destinse. Pe urmă capetele plășii se strâng, punga se închide, și plasa se ridică încet, la început ușor, pe urmă mai greu, pe urmă greu de tot. — « Trage și tu Necălae ! », și patru brațe vâjnoase ridică deasupra apei vietăți de metal care se sbat în lumina dimineții de Iunie.

Era o pauză muzicală mai lungă, amicul nostru a continuat.

— Dar pescuitul în larg, vânătoarea de delfini! . . . Apar întâi, prin April dealungul țărmlui nostru, aterinii prevestitori. Când e cerul senin și apa transparentă, marea se albește de mulțimea aterinilor. La suprafață și sub unda ei, lângă țarm

și mai departe, milioane de săgeți de culoarea sidefului se întretaie în zigzaguri luminoase. Pescarii știu atunci că în urma lor vin scrumbiile albastre în cârduri dese și săltărețe, și că, după scrumbii, cu spinări negre, vin delfinii, pirații apelor euxine. Atunci ies bărcile pescărești în larg, proprietarii de taliene își freacă mâinile de bucurie, pescărușii și albatroșii se înalță dela țărnișă țipând... Pescuitul delfinilor, pentru pescarii noștri de pe țărmul dobrogean, nu a constituit niciodată îndeletnicirea lor de căpetenie. Pescarii de pe aici sunt vânători de scrumbii și de chefali. Ei n'au nici bărci cu motor pentru pescuitul delfinilor, și nici n'ar ști să-i vâneze. În pescuitul delfinilor sunt specialiști turcii. Ei vin cu bărcile lor cu motor și caicele lor până lângă Constanța, îl vânează, plătesc dijma, și pleacă încărcăți... Pe un asemenea caic, într'o dimineață de April, m'am urcat și eu cu carabina mea Express. La orizont se vedeau bărcile pescărești. Când am pornit, un turc bătrân, vânător, care avea în mână o pușcă veche cu poșuri, mi-a explicat în româneasca lui specială că nu trebuie să trag când văd delfinul în apă, oricât ar fi de aproape, că nu trebuie să trag decât atunci când sare din apă sau când îi văd spinarea la suprafață. După ce mi-a dat aceste lămuriri, manifestând o vădită neîncredere în carabina mea pe care a luat-o în mână și a cumpănit-o, mi-a cerut zâmbitor și blând iertare că va fi nevoit să tragă și el odată cu mine în aceeași țintă, ca « să nu scăpăm delfin, bre! » Pe urmă a trecut liniștit la proră fumând din ciubuc și mi-a făcut semn să vin lângă el... Ne apropiară curând de bărcile pescarilor noștri care vâsleau din răspuțeri în direcția scrumbiilor și împreună cu ei de locul de vânătoare. Locul de vânătoare — spectacol care nu poate fi uitat — era o porțiune de mare care fierbea albastră. Treceau scrumbiile ca un fluviu, săreau la suprafață împoșcând stropi albi de spumă, și, din spatele și flancurile milioanei de pești înspăimântați, veneau spinările negre ale delfinilor. Și ca spectacolul să fie asemănător unui câmp de bătălie, pescărușii și albatroșii sburau deasupra lor, se repezeau vulturește în jos până la suprafața apei și, țipând și bătând din aripi, prindeau în plisc scrumbiile rănite de delfini sau cele care săreau din apă... Deodată au început pe mare și pocnetele puștilor. Au tras întâi pușcașii de pe celelalte două barcazuri turcești, pe urmă am în-

ceput să tragem și noi... Pe caic erau doi turci înarmați și trăgeau bine amândoi. Turcul cel bătrân, cel care-mi dăduse sfaturi, era însă mai sigur de sine și mai calm. Nu trăgea mai departe de treizeci de metri, dar nu greșea niciodată. Celălalt trăgea mai puțin bine. Când lovitura noastră mergea în plin, ne apropiam repede de delfinul ucis, și alți doi turci îl trăgeau, cu cângile în caic. «Asta mare bre!» sau «Asta pui!». Negri, lustruiți, vâscoși și grași, alunecau delfinii pe punte și erau aliniați, cu cângile, unii lângă alții. Unii se mai sbăteau însângerați până lângă picioarele noastre. Am ucis și eu unul fără ajutorul turcului — trăsesem cam la cincizeci de metri — și când l-a văzut cu craniul perforat și zdrobit, s'a uitat Memet admirativ la carabina mea.

— Nu vindem asta Effendi?

— N'o vând turcule.

— Dai și parale, dai și pușca Effendi.

Noroc mai mult a avut în ziua aceea turcul cel tânăr. El a reușit să împuște un delfin dintr'o speță rară în marea noastră. În marea noastră delfinii comuni sunt relativ mici, optzeci până la o sută de kilograme, «*Delphinus Delphis*». Turcul cel tânăr a ucis un «*Tursiops Truncatus*», un delfin enorm, de mai bine de doi metri lungime care cântărea peste două sute de kilograme. Era Iusuf fericit când l-a ridicat pe punte: juca și sărea în jurul monstrului. Și eram și eu că am putut vedea o asemenea dihanie... Și pescărușii continuau să țipe, și ceilalți vânători să tragă.

— Nu știam că ești și naturalist...

— Nu dragă, sunt numai vânător.

— Fiindcă eu sunt însă și archeolog și văd că te interesează delfinii, îți voi arăta odată, când vei veni la mine la București, o monetă de argint histriană din secolul al patrulea înainte de Christos, pe care e imprimat un delfin, iar pe deasupra lui un vultur de mare. Vulturul stă pe spinarea lui și-l lovește cu ciocul în cap. Histrienii nu se ocupau însă cu delfinii, se îndeletniceau mai mult cu pescuitul morunului, al nisetrului și al păstrugii. Inflorirea Histriei e datorită în special comerțului de pește, iar despre peștii din Marea Neagră au scris Pliniu naturalistul și Ovidiu.

— Ovidiu ?

— Da, da, Ovidiu ! Scriind un poem didactic despre peștii euxini, exilatul dela Tomis spunea cititorilor lui din Roma: « Pretiosus Helops nostris incognitus undis », prețiosul morun este necunoscut în apele noastre. Mânca prin urmare și Ovidiu icre negre la Constanța, și le aprecia și el cum le apreciem și noi, epigonii.

*

A început din nou muzica.

Era împreună cu noi la masă, fusese și el la rațe, și directorul unei instituțiuni economice din București. De aceeași vârstă cu noi, însă înalt, fătos și generos, se bucura în mod firesc de privirile binevoitoare ale femeilor. Deși eram pe terasa restaurantului, l-a zărit de sigur una din dansatoare de pe cealaltă terasă, fiindcă un piccolo s'a apropiat de masa noastră și i-a strecurat un bilet.

A tresărit, a pălit, și s'a ridicat.

Era de altfel târziu. Mă gândeam plictisit că va trebui să închid geamurile odăii mele care dau în spre mare, dar și în spre muzică, ca să scap de clarinet, fagot și talgere.

Ne-am despărțit.

Ceilalți s'au dus în hotel. Prietenul care primise biletul m'a reținut.

Am trecut amândoi în sala barului, și fiindcă acolo era lume, am trecut alături în sala de lectură.

— Dragă Mihai, începu dansul, știu că ai înotat azi de dimineață o oră în mare, după masă ai fost la vânătoare, știu prin urmare că ești obosit și că ai vrea să te retragi. Te-am reținut însă ca să te rog să-mi faci un serviciu. E un serviciu prietenesc pe care ți-l cer. Nu m'aș fi adresat altuia decât ție...

Și cum trebuia să înțeleg natura serviciului pe care mi-l cerea, s'a simțit obligat să mi se destăinuască și mi-a istorisit o aventură relativ banală, căreia îi dădea proporții nemeritate.

Acum un an, vara, tot la Rex, așteptând pe cineva în « hallul » hotelului, a trecut pe lângă el o doamnă care s'a așezat pe canapeaua vecină. Și-a scos din poșetă « rouge-ul » și pudriera și și-a făcut în oglindă o toaletă minuțioasă. Era o femeie nostimă, era tânără, avea gene prelungi și era subțire fără să fie slabă.

După ce doamna, aruncând o privire satisfăcută în oglindă, și-a închis poșeta, s'a întors spre el, i-a zâmbit și i s'a adresat fără sfială, potrivit-și șuvițele de păr răslețe dela ceafă. Făcea gestul ca să-și arcuiască brațele pe care le avea rotunde și bronzate.

— Nu mă cunoști?

— Nu doamnă.

— Ne-am cunoscut acum doi ani la doamna G. Sunt doamna R.

— A, da! Iertați-mă...

— E explicabil că nu m'ai recunoscut. Pe vremea aceea nu aveai ochi decât pentru prietena noastră comună... În sfârșit!... Eu însă te cunosc și știu multe despre dumneata. Știu de exemplu, între altele, că v'ați despărțit și că acum nu ai altă legătură.

Prietenul meu și-a reamintit îndată că în adevăr o cunoscuse. Și cum el o știa liberă — bărbatu-său murise într'un accident de automobil — și cum o vedea îndrăzneță și ademenitoare, o clipă i-a surâs ideea unei aventuri. Fiindcă aprecia însă mai mult aventurile fără urmări, fiindcă în clipa următoare instinctul lui l-a prevestit că trebuie să se ferească, amintindu-și de legătura lui cu d-na G. pe care cu greu a reușit s'o rupă, s'a hotărît să nu dea curs primului îndemn.

— Am aflat că ești la Rex — eu sunt la Eforie — și îmi pare bine că te-am întâlnit... singur. Ce faci după masă?

— După amiază?... După amiază am proiectat o vânătoare cu câțiva prieteni.

Nu proiectasem nimic, era un mijloc de a zădărnici o propunere de întâlnire.

— Adevărat? Nu e un pretext?

— Un pretext? De ce? Am proiectat o vânătoare de rațe la Tașaul.

— Daa? Atunci cu atât mai bine! Contramandez și eu brigiul la care invitasesm câteva prietene și merg și eu cu dumneata. Și eu sunt pasionată de vânătoare. Am tot ce-mi trebuie la mine la Eforie, arme, cartușe... Și mie îmi place vânătoarea de rațe.

Prietenul meu nu putea face altfel decât să se declare mulțumit. A propus după plecarea ei la doi cunoscuți să-l însoțească la vânătoare și au pornit toți patru pe la orele șase pe drumul Tașaulului.

Pe aceeași limbă de pământ, în aceleași gropi în care vânașerăm și noi astăzi, s'au oprit și ei acum un an. Aceiași copii din satul vecin culcați pe burtă, lângă mal, în iarbă, așteptau și atunci căderea rațelor în apa lacului ca să sară și să le aducă. Și au început curând rațele să treacă și vânătorii să tragă fiecare dela locul lui. Dar când, după o oră, soarele a apus și treptat s'a întunecat, adică tocmai când trec rațele mai numeroase și zboară mai jos, doamna R. și-a părăsit locul și s'a strecurat în groapa vecină.

— Ce seară minunată și ispititoare!... N'am avut noroc astăzi, n'am împușcat decât trei.

— Nici eu n'am împușcat mai multe.

— Sper să am noroc în altceva...

Amicul meu nu răspunde.

— Știi, că, în general se zice așa: «Iubirea noastră nu se va sfârși decât în groapă»... La noi e invers, iubirea noastră începe în groapă...

Și unindu-și cuvântul cu fapta, d-na R. s'a aplecat amoroasă pe umărul lui.

Ce mai putea face omul?

Copiii culcați în iarbă pe malul lacului se întrebau nedumiriți de ce trec rațele nestingherite deasupra gropilor din fund, și de ce stau boierii în seara aceea atât de târziu...

*

— Da, da! așa s'a întâmplat! continuă el. Femeile de acum și cele dela Rex, și cele dela Eforie și cele de pretutindeni dau dovadă de un remarcabil spirit de inițiativă. A trecut vremea când bărbatul cânta din chitară și femeia zicea timidă «nu». Și va sosi curând vremea când părintele precaut va da copilului său puber sfaturi de felul acestuia: «Bine băiete, poftim bani de cinematograf, dar să nu te așezi cumva pe lângă vre-o femeie... Și dacă vre-una vine lângă tine, să nu te potrivești la ce-ți spune... Eu atât îți spun, bagă de seamă!... Să nu vii acasă plângând că ți s'a întâmplat ceva!».

Aventura prietenului meu nu s'a sfârșit în seara aceea așa cum el o clipă a sperat. Venise la Rex să se odihnească în «chaise-longue» pe malul mării și a trebuit să-și petreacă timpul în toate

părțile: la Eforie, la Jurilovca, la Mamaia, la Histria, la Balcic, în tovărășia ei învăluitoare și sgomotoasă. Și nu s'a sfârșit nici când s'au înapoiat la București. În atitudinea lui față de ea, era, spunea el, și o doză de galanterie, și o doză de amor propriu, și una de slăbiciune, mai cu seamă una de slăbiciune. Burlac convins, unul din acei egoiști sfioși și cu tabieturi, geloși de liniștea și libertatea lor nominală, de această slăbiciune îi era mai cu seamă teamă. Și a reușit cu greu, după mare luptă, să și-o învingă. La București, după nenumărate telefoane la care el nu răspundea sau răspundea ca să-i repete că o dragoste prelungită pierde treptat din flacăra ei inițială, și că e mai bine să păstrezi amintirea unei patimi decât gustul de cenușe al obișnuinței, s'a pomenit cu ea la el acasă în timpul sărbătorilor Crăciunului. După ce a dat ordin feciorului să-i ducă geamantanul, cu care sosise, în camera lui de culcare și feciorul a dispărut cu geamantanul, îndrăzneță cum era, i-a spus calmă și surâzătoare: « M'am săturat de telefoane. Am spus acasă că mă duc să-mi petrec sărbătorile la Brașov. Am venit la tine. Nu mă poți goni. Rămân la tine »... Și amicul meu a fost nevoit să se mute la hotel ca s'o determine, după două zile, să plece. A fost nevoit să se poarte grosolan cu o femeie dela care păstrase atâtea bune amintiri, fiindcă vedea, cu mare spaimă, unde-l putea duce vânătoarea de rațe dela Tașaul și tenacitatea ei.

*

— Asta e, în câteva cuvinte, a încheiat el, povestea pe care e necesar să o știi. De atunci n'am mai văzut-o și acum iată ce te rog... Dar mai întâi citește biletul ăsta.

Pe o listă de vinuri a restaurantului Rex sta scris laconic: « Eram informată că te voi regăsi aici. Așteaptă-mă la ora unu la ieșire. Mergem împreună la Eforie ».

— Prin urmare, reluă el, ea ordonă să o aștept, și eu nu vreau să reîncep ce am sfârșit.

— Dar nu văd ce caut eu în treaba asta.

— Iată de ce am făcut apel la tine. Te rog să o aștepti tu în locul meu la ieșire și să-i spui că ai mandat din partea mea să-i comunică că totul e definitiv sfârșit.

— Cum?... Dar de ce tocmai eu?... N'ai decât să te duci la tine în cameră și s'o lași să aștepte.

— Vine după mine în cameră.

— Asta n'o cred.

— Vine, îți spun că vine! O cunosc!

— Incuie-te dragă dacă ți-e frică.

— Ești ridicol.

— Eu sunt ridicol?

— Imi faci un mare serviciu. Numai pe tine pot conta s'o determini să înțeleagă. Se va jena de tine. Te cunoaște de altfel, știe că ești singurul meu prieten și bănuie că ești la curent cu legătura noastră. I-am vorbit despre tine.

Era tenace doamna R., era însă și prietenul meu. Am sfârșit prin a primi. Am primit rolul acesta ingrat deși îmi dau bine bine seama de dificultatea lui. Am mai comandat la bar un filtru că mi-era somn, am mai stat să privesc câteva minute de acolo spre careul de dans de pe terasă, și, la ora unu, amicul meu a urcat scara spre camera lui iar eu am coborât spre ieșire.

N'am așteptat decât câteva clipe.

În urma mea, pe scară, într'o capă de blană albă a descins, aprinsă la față, doamna R. dela Eforie.

Portarul s'a repezit la ușă să-i cheme șoferul. Ea s'a uitat în stânga, în dreapta, a ieșit doi pași pe ușa dela intrare, și s'a înapoiat în vestibul.

— Dumneavoastră sunteți doamna R?

— Da, domnule.

— Imi dați voie să mă prezint. Sunt X...

— A, da, te cunosc domnule! Ești singur? (S'a uitat înapoi). S'a întâmpnat ceva cu...?

— Sunt singur doamnă, și am venit cu un neplăcut mandat din partea prietenului nostru comun...

— Cum?... Nu înțeleg! (Portarul se înapoiase în vestibul). Nu vrei să facem câțiva pași împreună în fața Rexului?...

*

Am făcut câțiva pași împreună în fața Rexului și nu știu nici azi dacă din spirit de răzbunare sau din dorința ei de a vorbi cu cineva despre dânsul, m'am pomenit în automobil alături de ea.

Ea comanda însă eu mă supuneam.

M'am pomenit alături de ea în noaptea aceea clară îmbibată de miresme saline, reflectând asupra farmecului dobrogean din care prietenul nostru, arheologul a omis multe lucruri...

Era acum paranteza lunii ca o sprânceană mirată în spre Apus, iar vâlul galactic al cadâniî sta risipit pe un fotel, într'o cameră, pe malul mării, la Eforie.

Constanța August 1939

N. OTTESCU

JURNAL DE SOLDAT

INCHINARE UNUI SOLDAT

Neagră, mâneca, fâlfâie moale:
Umbră dreptei tari, de soldat.
Steag de 'ntuneric; înfășurat.
Unde-i făclia dreptei tale?

(Albe, incandescente's hârțiile:
Literă, lacrimă mică, sfâșii-le,
Grindini cursive pe arderea 'n toi...)

Sângele mâinii stins în război
Zale, pe cer, s'a aprins și-acum miile
Ochiuri de aur, amintesc, peste noi,

Că abur sângele, că zdrențe, sângele,
In risipire arzând și mister
A cunoscut înălțarea la cer.
... Urmele-i, geană, sărută-le, strânge-le.

Stele de veghe și călăuze
— Sângele nu s'a scurs în pământ —
Și peste setea căinței buze
Tainice sânt;

Toți am uitat
Pe unde merse
Dreapta cu steagul înfășurat,
Steagul, cel viu, azi înnoptat...

La semnul locului, culorile-s șterse.

RUGĂCIUNE

Ne prinde, ne 'nghiață, ne 'nvolbură
Duhul puterii din scorbură.
Ochiu-i de bufniță, rece,
Prin mlaștini, umili, ne petrece,
Captivi ai restriștii și rugăciunii.

Umbrele noastre zevzece
— Furișe, săltând, târitoare,
Lungi spaime denunțătoare —
Ne-arată cu degetul, lunii.

Cred în tine iarbă din valea 'nfrângerii.
Cred în tine piatră din drumul plângerii.
In tine iarbă de-otravă,
In tine piatră bolnavă,
— Șoim prin ogrăzi de pripas,
Trudă nespornică, aripă fără slavă,
Crater fără lavă, patimă fără glas.

Cred în tine, blestem. Cred în tine, pământ.
Și pe tine te chem, ispășire, vânt crunt:
Mă gâdue, mă sudue,
Mă sfășie, mă sgudue,
Cred în sfintele mele ruini
In fantomele lor cu coroane de spini
Și — dospind izbucniri de lumini —
Cred în mugurii crânceni ai rănilor.

SLOMNIRE PE 'NTUNERIC

Spre întunecimea
Ta — cerșim în friguri:
De-i a noastră crima
Să plătim noi singuri.

Sângele cu sânge
Dacă nu se iartă,
Fă blestem și-osânde
Peste noi să ardă.

Numai noi în flăcări,
Numai cei din zale:
Inimi rupte 'n lacăt
Vânturi supte 'n zare...

Dă-ni-l, dă, pârjolul
De-i al nostru rândul!
— Dar de ce poporul
Și de ce pământul...

C E N U Ş E

Rugați-vă zeilor hoitului, seara.
Veți ține, la flacăra vremii, cât ceara.
Să nu lăsați veacul să vă aștepte...
Veți ține 'n furtună cât paiete drepte
Lucioase și mândre — dar goale în mâna
Intinsă-a culege, de sus, numai grâna.
... Și urii 'mbuibate și groazei, strigoi,
Și beznei și silei — rugați-vă voi.

... Ascunsă să-i treacă dogoarea beteagă
Tu roagă-te pentru scânteia zăloagă
În piatra, pe care-ai călcat-o, în drumul
Pe care-ai trecut fără urme, ca fumul,
Iar pentru lacrimă, pentru cătușe,
Pentru lumină, pentru cenușe,
Rugându-te arderea să le fie întreagă
Tu pentru Pasărea Phoenix te roagă.

În stingerea surdă, brutală și gravă
Mai caută 'n piatră o stea în zăbavă
Și-aleargă arzând și-alor tăi le dă știre:
De sguri și păcate și de mâhnire,
De desnădejde și de rușine,
Și spovedindu-te zilei ce vine
Și morților dându-le știre și viilor,
Aleargă acasă și spune hârtiilor...

TULNIC DIN NORD

Tulnicul morții gălgâe 'n nord.
Vifor de vaiere, — abrupt acord.

Vom ști de-acum, în inimă, cum ni-i
Când stingem flăcările cu pumnii.

Vom ști — mormânt, vom ști — comoară,
Când svârliți noaptea câte-un paloș de pară,

Că-și sună galbenii,-aprinse ulcioare:
Inimile din lut bat mai tare ! . . .

Pieptul că-și umple căușul răni
Setea că-și satură 'n sânge, jigăni,

Pune urechea: bătrânii țării
Iureș de dincolo vin de-a călării . . .

Vom ști și candela de rugăciune
In pâlپările-i mute ce spune;

Să coacem lacrimile 'n jăratecul frunții.
Să 'nvățăm fulgerul, privindu-ne munții.

Căini negri să creștem, nu turme-aurii,
Făgadă morților — vom ști, vom ști . . .

CICERONE THEODORESCU

F U G A

Primăvara își trimetea din munții Hărghita cei dintâi vesti-tori: raze calde de soare, vânt subțire ca șueratul păstorului în-drăgostit; iar de sub frunzișuri uscate, ghiocei albi cu frunțile de lumină.

Târnavele, crescute și turburate, loveau furioase malurile. Șoselele erau pline de băltoace.

În ziua aceea, ostașii mergeau în susul apelor plini de viață. De abia așteptau să dea ochii cu dușmanul. Singurul dintre ei, care se clătina ca o momâie, era soldatul Tache. Îl muncea un gând din cale afară de amar. Nu mai simțea nici ranița în spinare, nici pușca mitralieră. Toată greutatea i se adunase în suflet. De șapte nopți, visul nu-i mai dădea răgaz. Trebuia să-l vadă. Aevea. Nu mai putea să rabde. Dorul de casă — de nevastă și copil — îl chinuia din zi în zi mai mult. Era peste puterile lui să mai îndure...

De când a avut ultima întâlnire cu « inamicul », îndemnul cuibărit în miezul gândului nu i-a mai dat răgaz:

« Ce mai stai? Acum e timpul potrivit. Apleacă-te din mers. Leagă-ți un șiret la bocanc. Rămâi în urma companiei. Apoi... Apoi... Apoi... ».

Marșul a durat toată noaptea, până aproape de zori, sub un cer limpede cu lună plină. Tache n'a mai putut să-și învingă dorul, visul, îndemnul. Când a crezut că nu-l vede nimeni, a sărit șanțul într'un stufiș pe malul Târnavelor și s'a pitulat sub o salcie bă-trână. Aici, în groapa cu iarbă uscată, dădu peste un alt soldat care sta lungit, cu fața în jos. La început vru să fugă. Unde? Dacă îl urmărește leatul? Dacă s'a pitit anume pentru el?

Iși luă totuși inima în dinți și strigă:

— Care ești tu ăsta, mă?

Omul cu fața în jos nici nu suflă. În mintea lui Tache se făcu un gol. Nu știa ce să creadă. E mort? Un camarad căzut? Și el?... Incotro s'a apuce, Doamne? Dacă-l vede cineva? Să stea lângă mort? Să se apropie de un stârv? O, nu, asta nu. Simte că înnebunește. De când era mic, are groază de morți. Ii îngheață sângele, când îi vede. Odată a leșinat în fața bisericii; atunci când a văzut-o pe bunică-sa galbenă, țeapănă, cu gura strămbă... Și luna asta, care e atât de mare și care azvârlă atâta lumină peste pădure, peste ape, peste drumuri... Și trupe care nu se mai sfârșește. Trec camarazii... Trec neconținut pe lângă el. Nu găsește altă scăpare. Trebuie să rămână aici, lângă mort. Mai bine să înnebunească de groază decât să-l vadă cineva.

Să-l prindă?!

O, și lumina care nu se mai sfârșește și care intră, atât de adânc în fundul creierilor și-l face să vadă numai ciudățeni, numai lucruri urâte...

Iși scoate încet pușca de pe umeri. Ranița și-o pune la cap. Se întinde și el lângă cel înțepenit. Inima porni să i se bată în coșul pieptului. Vede acum înlăuntrul lui, ca într'un coșciug luminat de o făclie de ceară, sânge, numai sânge. Dumnezeu, simte că și ochii îi ies din orbite. Se uită la omul de lângă el. Nu-i deslușește fața. Dar ce aude? I se pare? Omul răsuflă. Da, da, se mișcă. Uite-l, se scarpină după ceafă. N'a mai putut să rabde.

— Ticălosul!

Care va să zică nu e mort. Ptiu! Ce prost! Să se sperie în halul ăsta de un fugar. Nu, zău că nu-i a bună. Nu se petrece lucru curat cu el. Iși face năluciri din te miri ce și mai nimic...

Tache se întoarce înfuriat cu spatele la cel de care se înfri-coșase și nu-i mai dă nici o atenție.

— Un dezertor bun de împușcat.

Dar el? El nu-i tot la fel? Ha, ha! Cu el se schimbă treaba. Pe el îl macină altceva. Gândul stăpân pe toată ființa lui. Ha, ha! Marele vis. Și apoi, el, omul lui Dumnezeu, nu mai vrea să dea cu ochii de foc, de sânge, de morți. Nu mai vrea și pace. De aceea să fie cu mai multă băgare de seamă. Să nu-l observe

cineva. Se face tot una cu pământul. Iși lipește urechea de iarba uscată. Ranița îi ține adăpost la cap. Dar pașii camarazilor care trec în convoiuri nesfârșite, odată cu zorile, se aud acum atât de tare. Cutremură pământul, nu altceva. Răpăitul începe să-i muncească, cu aviditate, gândul, ca și groapa de adineauri. E prea de tot. Iar a pornit să-l încleșteze frica? La naiba, să-i fie groază de un tropăit? Și totuși, cadența marșului grăbit îi intră în creer, ca niște colți de lup, odată cu razele lunii.

Ah, dacă n'ar fi tropăitul și lumina asta atât de albă...

«Rap, rap; rap, rap, rap; rap, rap; rap, rap!».

Să-și apese capul mai tare în pământ. De geaba. Tot mai grele tot mai duduitoare se aud picioarele camarazilor, trântite pe șosea. Simte că i se sfârtecă în mii și mii de bucăți gândul și că o să înnebunească de-a-binelea. Cât va dura chinul ăsta, Doamne, cât? Și dezertorul, de lângă el, nu dă nici un semn de viață. Să spuie măcar și el o vorbă. A trecut un ceas de când se află aici. Un ceas? Da de unde? O veșnicie. În sfârșit, luna a început să se lase peste vârfurile negre. Parcă nici bocancii nu se mai aud atât de tare. Se sting în depărtări odată cu luna.

— Uf, Doamne, bine că s'a sfârșit:

Tache răsufând din fundul pieptului, vorbi tare fără să-și dea seama.

În lumina zorilor, celălalt își ridică un cap roșu, cu un rânjet sleit:

— Am scăpat, dija?

— Și tu ai fugit?

— Ihă.

— Ticălos!

— Ticălos!

Atâta putu să scrâșnească. Iși lipi spatele de celălalt fugar, se încovoieă mai tare sub manta și încercă să adoarmă...

... Visul se apropie iarăși de el, mai frumos ca în ziua când s'a hotărît să fugă... Satul Bratia din inima Bărganului, troenit de zăpadă iarna, cu salcâmi înfloriți în Iunie de te îmbată mirosul, nu altceva, îl vede acum aeva, plin de lumină, sub coasta verde a dealului. În pragul casei noi, învelită cu tablă roșie, cum nu se află alta în sat, stă Maria, nevasta lui, tot atât de frumoasă

cum a lăsat-o la plecare, cu băiatul în brațe. Copilul s'a făcut mare. Și uite-o, ce frumos îi râde... Puiul tatei... Cât n'o să îndure el până o s'ajungă în fața casei. Va cutreera păduri nesfârșite, se va cățăra pe stâncile munților, se va târî pe pământ ud, prin răritături, ca un șarpe. Va trece *dincolo* pe jos. Sau poate va avea noroc. Va găsi un tren. Se va sui noaptea în el, fără să-l observe cineva. A mai călătorit el pe acoperișul vagonului. Din gara Obor, noaptea, s'a suit într'un tren care mergea spre Constanța. Până la Lehliu, unde s'a dat jos, a stat nemișcat pe acoperișul vagonului, cum se află și acum, în groapa asta. Câtă frică n'a îndurat și atunci...

Când va ajunge la Ploești, va sări din mers, înainte de a intra trenul în gară. Apoi, o va lua la fugă peste câmpii, până lângă Ialomița. Doamne, să se vadă el pe malul râului, acolo unde apa cotește prin pădurea de plop. Atunci, nu-i va mai fi frică. Se va duce la Tudor Podarul:

— Nene Tudore, eu sunt, Tache din Brăția.

Bătrânul cu fața brăzdată, ca o coajă de copac, ține mult la el. Il va trece gârla, fără să-i ceară vre-un ban. Tot el l-a dus cu podul peste apă și în noaptea când a fugit cu Maria din Broșteni. Și așa, în timp ce podul umblător va pluti peste Ialomița, el îi va povesti bătrânului că a venit în concediu și că în Ardeal totul e bine. Dușmanii fug de rup pământul. Chiar și el, cu mâna lui, a ucis șapte « inamici »...

Minciuna o va spune cu convingere, ca s'o creadă de-a-binelea chiar și Tudor Podarul, care o să-l laude în tot satul.

— Măi neică, Tache din Brăția, știți voi, ăla care ține fata din Broșteni, a ucis șapte unguri.

— Care Tache, nene Tudore?

— Că proști mai sunteți, mă; nu știți voi pe Tache a lui Răboancă Brăției?

— I-auzi, băiete?

Și toți vor rămânea uluiți de fapta lui vitejască.

Iar el, Tache eroul, înainte de a intra în sat, va trece pe lângă crucea dela margine, pe care-i răstignit Iisus, făcut din tablă și adăpostit într'o baracă de scânduri, în formă de capelă. Va în-genunchia în fața Mântuitorului, va face câteva mătăanii și se va ruga să-i ierte fuga...

— Dar n'am mai putut să rabd, Doamne. Tu ai suferit atâta pentrucă ai fost Dumnezeu. Eu sunt un om, un biet om. Mi-am purtat și eu crucea destul, dar m'au răzbit, din cale afară, dorul visul, îndemnul. N'am mai putut să rabd, Doamne, iartă-mă.

Mântuitorul îi va ierta greșeala. Da, da, nu se poate altfel. Știe el lucrul acesta dela biserică, din cărțile sfinte. Și va ajunge în bătătura casei, poate, odată cu răsăritul. Nu va bate la poartă. Va intra încet, fără să-l simtă câinii, fără să-l vadă vecinii. Sau poate Maria va da fuga în calea lui, cu brațele deschise. Doamne, câtă fericire va vedea în ochii ei! Câtă lumină pe obraji și pe fruntea ei! O va îmbrățișa lung. Până în casă o va purta în brațe, ca pe o fetiță, așa cum o ducea totdeauna când venea seara dela plug. Și poate nu va vorbi nimic.

Lângă patul copilului, de abia atunci va auzi glasul ei.

— Vezi ce mare s'a făcut?

— Seamănă atât de mult cu tine Mario!

— Ochii sunt căprii ca ai tăi.

— Năsucul, bărbia, obraji, sunt ai tăi.

— Când râde, seamănă cu tine, Tache.

Și atunci o va lua iarăși în brațe, o va săruta nebun de fericire, pe frunte, pe obraji, pe gât; da, da, pe gât, sub bărbie, acolo unde are alunite. Copilul se va uita la ei, neștiutor ca toți îngerii, dar presimțind, în nevinovăție, câtă fericire răsare lângă patul lui...

Când se vor așeza la masă, Maria se va aduna toată, lângă el. Il va ruga cu ochii ei mari și negri, să-i povestească tot, tot... Prin câte a trecut, atât amar de vreme, cu cine a luptat, cum s'a bătut cu dușmanii și cum a putut să vină acasă.

Va putea el s'o mintă și pe Maria? Ii va spune și ei aceleași lucruri pe care i le va povesti podarului? Luminile ochilor Mariei nu se vor încolăci, șerpi negri, scormonitori, în fundul cugetului său, și nu va descoperi, acolo, adevărul?

Nu, știe el să mintă, foarte bine. Ii va povesti, pe larg, fapte închipuite de vitejie, pe care Maria le va crede și apoi le va răspândi și ea în tot satul. Dumineca, la horă, în fața cârciumii lui moș Petrache, flăcăii, fetele și bătrânele vor ține sfat numai despre isprăvile lui din Transilvania, unde s'a dus de bună voie să lupte împotriva dușmanului.

Vorbele pe care el le va potrivi cu tâlc vor găsi loc, fără uitare, în toate gândurile celor rămași acasă:

— Auzi, soro, să se ducă el singur, hăt departe, peste munți, să lupte ca un voinic din basme...

— Așa rumân mai zic și eu. Când l-a văzut întâia dată ofițeru l-a întrebat:

« Ce cauți tu aici, măi flăcăule? »

« Am venit să lupt cu dușmanii, a zis el. »

« Ce să faci, mă? »

« Să ne dezrobim frații, domnule « ofițer ». »

— I-auzi, băete.

— Da, frati-mio. Și Răchiță al nostru a pornit ca un leu în foc, nu altceva.

— Țsta știi că ne face cinste satului.

— Ce să mai vorbești, neică, Rumân nu jucărie!...

Mariei îi va istorisi cum a luptat pe toate fronturile din Ardeal. Cum s'a bătut la Porumbeni cu husarii... He! he! În ziua aceea, dela Sighișoara până la Porumbeni au mers în « marș forțat ». Soarele le lumina calea și le încălzea inimile. Câmpiile se întindeau frumoase și pline de rod ca și Bărăganul nostru. Pe alocuri se făcuseră arături proaspete pentru orzul de primăvară.

He, he! Până la Porumbeni malul Târnavelor părea vrăjit. Pădurea era gătită cu podoabe cum nu sunt pe la noi; parc'ar fi fost de aur, de argint și de aramă...

Da, Mario neică, la fel cu pădurile din basme... și am trecut noi, voinicii români, prin pădurea de aramă, prin codrul de argint și dumbrava de aur. Ne-au eșit în cale « husarii », un fel de balaur cu nouă capete. Ne-am luptat cu fiara până ce i le-am tăiat pe toate. A curs, Mario neică, atâta sânge, că pădurea toată, că întreg codrul și dumbrava ca și câmpiile din jurul lor, apele și drumurile s'au prefăcut în sânge. Am trecut prin ele. Am urcat dealuri, și munți. Am coborât în văi adânci. După lupta aceasta, pe viață și pe moarte, ne-am odihnit în Satul-Mare. Aici, Mario neică, am stat de vorbă cu Românii care își pierduseră graiul străbun și pe care noi i-am desrobit. Ce mândri se simțeau sărmanii când ne auzeau cântând în limba strămoșilor! Am fost apoi prin mai toate părțile ținutului acela atât de frumos. Până la Homorod ni s'a părut drumul ca o poveste. La Corund, Mario,

am dat peste bogății, zăcăminte de « *aragonit* », cum le numesc oamenii de acolo, ce nu se găesc decât în țări depărtate. La Praid, am coborât în minele de sare, iar în satele Feleagul, Săcelul și Vidacutul erau numai Români neaoși, voinici și mândri ca stejerarii. . .

Da, da, Mario neică, numai după ce am dezrobit pe toți acești frați, am venit acasă. . .

Ce? Nu mă crezi? De ce te uiți atât de lung la mine? Bănuiești că eu? A, nu! Să nu crezi că eu. . . Uite și copilul mă seacă, în suflet, cu aceleași priviri. Și el parcă îmi spune:

— Cum poți să minți, în halul ăsta, dezertorul?

Pentru Dumnezeu nu vă mai uitați atât de adânc în ochii mei! Și Iisus din icoană mă privește ca voi.

— Aaah! Nu mai pot!

Tache își apăsă și mai tare capul pe raniță, muncindu-se din toate puterile să nu se mai gândească la nimic. Dar în aceeași clipă auzi un gemăt.

Geme pământul? Ce idee? E jidanul de alături.

— Ce ai mă?

— Io?

— De ce gemi?

— Io nu gem.

— Dar cine?

— De unde vrei ca să știu?

În sufletul lui Tache a plesnit parcă o coardă. Fiecare cuvânt al dezertorului de lângă el îl lovea ca un cuțit, în moalele capului. Fără să-și dea seama, încercă să se scoale. Dar auzi alt gemăt și mai tare sub el.

Geme pământul! Se gândi Tache.

« Gem străbunii tăi, netrebnicule! ».

— Mă jidane, nu mai vorbi prăpăstii, că-ți dau un pat de armă de rămâi aici țepăn!

— Mie-mi zici? Întrebă ovreiu clănțănind de frică.

— Dar nu mamă-ne-tii! Leagă-ți cățeaua!

— Așa să-mi ajute Dumnezeu de am zis ceva.

« Hm! cugetă Tache. Ce-o mai fi și asta? ». Și cu foarte multă băgare de seamă își potrive mai bine ranița peste cap, iar lângă

el pușca mitralieră și grenada pe care o păstra cu deosebită grijă. Din fundul pământului auzi din nou același gemăt prelungit într'un huroit asurzitor, ca și când s'ar fi dărâmat un munte de oase în urma unui cutremur. Din sgomotul surd al scheletelor, Tache desluși același glas adânc.

« Vei fi blestemat din neam în neam, trădătorule ».

Tache nu mai putu să rabde. Sări drept în picioare ca mușcat de șarpe. Luă repede arma, o încărcă și strigă tare către celălalt.

— Scoală-te !

Omul cu chipul roșu nu știu ce să creadă. Se ghemui mai tare sub manta.

— Dacă nu te ridici imediat, te împuşc.

Evreul dârdâind din tot trupul se sculă, livid la față ca un mort.

— Da ci ți-am făcut io ?

— Arma în bandulieră

Cu ochii căscați, ca în fața morții, omul cu fața acum ca de aramă coclită execută întocmai ordinul primit și porni încet pe șosea, cu capul în jos oftând din greu.

Mergând prin băltoace în urma ovreiului, cu pușca-mitralieră întinsă spre el, Tache era stăpânit acum de un singur gând: să ajungă mai de grabă trupele pe care le-a părăsit și să pornească la un nou atac cum n'a luptat niciodată. În apropiere de un pod care trecea peste Târnave, în dreptul satului Porumbeni, Tache zări în depărtare un grup de *husari* călări. Ovreiul grăbea pasul spre dușman. Din urmă îi ajunse un secui cu carul încărcat cu paie. Tache dădu ordin ovreiului să se urce în căruță, iar el vorbi cu secuiful să-i ducă ascunși, cât mai de grabă, în partea unde se afla armata română. Secuiful mai de voe mai de nevoe, primi și dădu bice cailor, după ce soldații se ascuseră în fân. Când să ajungă la pod, Tache observă că străinul îi ducea plocon huzarilor. Înșfăcă pe ovrei de guler și sări cu el în urma căruții, fără să observe secuiful și se ascuseră după o moviliță de pământ. Până când Tache să-și așeze pușca mitralieră pentru atac, celălalt o luă la fugă spre husari cu batista în mână. La jumătatea podului husarii îl întâmpină. Tache porni atunci să tragă stăpânit de o putere pe care n'a avusese niciodată, în timp ce călăreții unguri

vorbeau cu dezertorul. În mai puțin de un minut, întreaga companie de husari fu secerată împreună cu fugarul cu batista în mână într'un larmăt de iad...

Tache își înălță fruntea spre cer, își făcu cruce și se pregăti din nou de atac. Din partea de unde veniseră husarii, goneau acum, în fuga nebună a cailor de pustă, coloane nesfârșite de dușmani. Tache se gândi că totul era pierdut, dacă stă pe loc. Ar fi putut să fugă în pădurea de alături unde erau atâtea stufărișuri. Nimeni nu i-ar fi dat de urmă. La ce bun însă? Ar fi fost crezut de camarazii lui tot un dezertor. Nu. Mai bine să nu afle nimeni cine e, din ce companie, din ce regiment din ce sat. Toate actele pe care le avea asupra lui le rupse și le aruncă în râu. Se desbracă repede de veston și de pantaloni. Făcu un pachet cu mantaua și chipiul și-l azvârli de asemeni în Târnave.

Când călăreții se apropiară de pod, Tache porni din nou să-i secere din ascunzătoare, până când isprăvi cartușele...

Ca în închipuirea lui din groapa de sub salcia uscată, acum se prefăcuseră podul, râul și drumurile în noianuri de sânge... Văzând că balaurul avea încă nenumărate capete de fier, luă grenada în mână, o piti sub cămașe și eși prin altă parte în fața dușmanului. Husarii care veneau spre el în goana cailor, îl crezură un țaran rătăcit desbrăcat care venea poate, să le dea vre-o veste în halul în care se afla.

Ajuns în fața lor, Tache își făcu o cruce, apoi cu ochii mari plini de foc îi pironi pe toți, strigându-le cu un glas de parcă ar fi fost tunet!

— Inapoi, cotropitorilor!

Grenada a lovit cu un detunet asurzitor mijlocul podului. Un vârtej de foc s'a deslănțuit ca într'un apocalips pământean. Podul s'a prăbușit în flăcări odată cu armata dușmană.

Soldatul Tache, fără nume și glorie pământeană, s'a ridicat mândru spre cer, pe zigzagul de fulger întins de Dumnezeuul Eroilor.

Trecătorul rătăcit pe meleagurile Odorheiului vede și azi, în apropiere de halta Porumbeni, o troiță ridicată lângă un pod de lemn.

Pe acest semn al credinței noastre stă scris:

« Aici s'a jertfit un Erou român
Să ne plecăm genunchii pe locul
unde s'a înfrățit cu nemuirea.
Să luăm pildă din jertfa lui ! »

Iar în nopțile senine din țăriile cerului, coboară pe crucea de lemn o rază necunoscută.

E sufletul soldatului Tache...

GEORGE ACSINTEANU

FOCUL

Tăcerile albe, tăcerile negre,
Cu neaua și noaptea pe străzi s'au cernut...
O clipă le sfășie clinchete-alegre
De sanie care-a trecut...
In palme răsfrânte de griji, dar integre,
Țin fruntea... țin frâul fugitelor gânduri
Cu sania care-a trecut...
Pe pârtia-i lunec în noaptea de-afară
Cu ochii ce 'n geam lăcrimară...
Dar umbra mi-o joacă 'n cătușe pe scânduri
Văpaia căminului cald...
Stai... unde îmi duci amintirile 'n mării
Sacii plini de trecutu-mi- de colb și smarald?
Oprește-ți viață fugarii...

La poartă cu dușii mei ani de-ai fi stat, —
Dintâi buna mamă cu mâini îngerești
Intâiul alint mi-ar fi dat...
Apoi umbra sorei cu umbre 'n orbite
Mi-ar spune: Dă-mi mîna... nu văd... unde ești?
Și 'n urmă, din pragul de umbre iubite
Aș prinde 'ntrebări: Ne-ai dorit? Ce mai faci?
Dar focul în spuză, muștrându-mi chemarea,
Imi susură: Taci!
O, focule tu mi le chemi din visarea
Zăpezii în care o sanie rece le-a dus...
Te stingi... dar scânteile tale sunt stele
In cerul umbrelor mele...

Aripile lor, ca de îngeri, când tu ai spus,
Din urna-ți de scrum fâlfăiră,
Spre tronuri cerești fâlfăiră, —
Și umbrele 'n cripte de-argint s'au pierdut
Cu-o lacrimă: sania care-a trecut...

Doar mâna-mi mai caută mâini fără străngeri
In scrumul răcit...
Și când săgetat de-un adio mă sângeri,
Tu, sanie care-ai pierit,
Pe fruntea-mi uitată de stele și îngeri,
Mai grele își pun resemnările 'n salbe
Tăcerile negre, tăcerile albe...

ALTE AURORI

Singurătăți, singurătăți
De piscuri și de cer înalt,
Urziți de sus și 'n frământarea mea
O liniște de stea...
Când îmi usucă vijelia doru' învoalt
Aci în secetă... Când praf din toate se alege,
Nu-mă-uita din roua păcii aș culege...

Singurătăți, singurătăți,
Cu pașii voștri-aș adânci genuni și ape...
Mă plânge strada, patul prea mă 'ncape...
Tu, ruga-mi, Doamne, ca la toți de-o măsură,
Și-mi drămuî visul de-aur printre pășuri,
E pentru sbucium prea puțin...
Vreau fruntea 'n alte aurori să mi-o înclin...

Singurătăți, singurătăți,
Oglinzi din cari, Cel veșnic, mi-a lucit,
V'astept pedeapsa năzuinții mele de-azi:
Din cuiburile culmilor de brazi,
Să-mi ducă duhul, sângele să-mi ducă
Doar pentru flori ce nu se mai usucă,
Rotindu-mi stânca unde stau înlănțuit,

Singurătăți, singurătăți,
Lăsați să cadă șoimul vostru peste mine,
Să-i umplu aripile de rubine,
Și să le scuture pe unde-mi umblă dorul...
Mă va ierta c' un zâmbet Creatorul
C'am cutezat să am și eu
Rărunchi însângerați de Prometeu...

ȘERBAN BASCOVICI

CĂSĂTORIA LA PRIMITIVI

1. Considerații preliminare. — 2. Exogamia. — 3. Căsătoria prin cumpărare. — 4. Unirea preferențială. Suroratul și Leviratul. — 5. Căsătoria prin răpire. — 6. Ceremonii și obiceiuri. — 7. Concluzie.

1. Un act de natură mai mult civilă decât religioasă, căsătoria la primitivi prezintă o mulțime de aspecte, care nu pot fi subsumate unor formule generale. Diferitele grade în evoluția socială a acestor popoare, cu diversitatea tradițiilor, influențelor și obiceiurilor, explică lipsa de uniformitate. Numai din punctul de vedere al modului cum se obține o soție, distingem mai multe categorii de căsătorie, anume: prin cumpărare, prin așa numita « unire preferențială » și prin răpire. În toate aceste cazuri, femeia apare ca un obiect, iar nu ca o persoană. Soarta ei este aceeași, deși statutul ei social reflectă uneori o independență față de bărbat. Dar și în privința celor trei categorii de căsătorie, clasificarea nu e absolută. Semnificația faptelor cunoscute variază în înțeles, chiar dacă ele sunt identice în formă.

Ceea ce trebuie reținut dela început, este faptul că, la popoarele înapoiate, căsătoria are un pronunțat caracter juridic, fiind bazată pe anumite aranjamente, în bună parte de natură economică. Acest caracter formal și practic o face să fie, în marea majoritate a cazurilor, lipsită de sentimentalism.

În adevăr, la stabilirea condițiilor unei căsătorii, nu se ține seamă de înclinările și voința femeii. Dacă ne gândim că și bărbatul trebuie să se supună unor condiții dictate de obiceiul societății, atunci putem spune că nici el nu se bucură de prea multă libertate în alegerea unei soții. Pe când la popoarele civilizate vine în considerare, într'o formă sau alta, voința celor căsătoriți,

la primitivi numai grupul și familia hotărăsc asupra uniunii conjugale. Astfel o fată poate fi măritată cu un bărbat, fără a fi întrebată dacă-i place. Impotrivirea ei este înfrântă cu forța. La unele triburi australiene și africane, logodna poate fi hotărâtă de familie înainte de nașterea fetei. Se înțelege că în astfel de condiții nu mai poate fi vorba de afecțiune, deși primitivii nu sunt lipsiți de simțământul dragostei. La Polinesieni, de exemplu, cu toate regulile prosaice ale căsătoriei, se observă deseori porniri romantice ¹⁾. Transgresiunea obiceiului de pasiunea iubirii se întâlnește uneori și la Indienii din Canada și la Negrii din Africa. Dar cazuri, în care fata preferă să se arunce în brațele iubitului în loc să urmeze bărbatul ales de familie, sunt excepții. În general, căsătoria la primitivi este încheiată în condițiile stabilite de grup și familie.

Regulile căsătoriei pot varia chiar în sânul aceluiași trib. Așa, printre Indienii americani aparținând tribului *Crow* din Montana, de multe ori doi tineri se cunoșteau cu ocazia unei excursii. Din punctul de vedere al tribului, asemenea căsătorii erau însă privite ca mai puțin durabile și serioase decât acelea încheiate prin cumpărare stabilită între bărbat și familia fetei. De fapt, în cuprinsul aceluiași trib coexistau mai multe moduri de procurare a unei soții permanente. În mod normal, un tânăr putea să obțină o soție prin simplă cumpărare sau să o moștenească prin moartea fratelui său. El mai putea să o aibe prin răpire în luptă cu un trib vecin. În sfârșit, el mai putea să contracteze o alianță cu o femeie, cu care trăise înainte ²⁾. O asemenea multiplicitate de forme se întâlnește și la alte triburi. De aici se vede cât e de greu a da o clasificare a căsătoriei după triburi. Cu toate acestea, tipul ortodox recunoscut și cel mai răspândit rămâne căsătoria prin cumpărare.

Datele culese de misionari, călători și etnologi asupra căsătoriei la primitivi sunt de multe ori contradictorii. Fie că observația a fost insuficientă, fie că faptele întâlnite au suferit influența concepțiilor pe care le avea observatorul, se impune o mare pru-

¹⁾ Vezi în această privință: J. Macmillan Brown, *Maori and Polynesians* (London, 1907), p. 67.

²⁾ Robert Lowie, *Traité de Sociologie primitive*, trad. par E. Métraux (Paris, 1935), p. 36 urm.

dență în selecționarea și interpretarea materialului. De aceea, în cele ce urmează vom releva numai acele date, care prezintă un caracter de certitudine mai mare, lăsând la o parte unele constatări răslețe și neverificate îndeajuns, oricât de interesante ar fi pentru amatorul de pitoresc. Procedând astfel, vom înfățișa condițiile și concepțiile care au fost stabilite ca sigure până acum asupra căsătoriei la primitivi.

2. S'a încercat să se dea mai multe explicații oroarei, pe care o simte omul față de incest. Este ea de natură biologică, psihologică sau culturală? Cercetări mai recente par a înclina pentru ultima explicație, anume prohibiția în acest caz ar fi de natură pur culturală, rezultând din unele dispoziții și atitudini încetățenite odată cu organizarea societății ¹⁾.

Limitele incestului variază după triburi. Pe când aversiunea pentru unirea conjugală între membrii unei familii poate fi privită ca instinctivă, extensiunea acestui simțământ dincolo de cercul familiei este de sigur convențională, fiind determinată de anumite concepții. Unele triburi pun linia de demarcație mai riguros decât altele. Așa, un trib de Indieni din America de Nord nu numai că desaproabă căsătoria între veri, dar văd cu ochi răi orice uniune în interiorul grupului local, zicând că « e totdeauna îndoială, dacă nu s'a strecurat vre-o rudă apropiată, de care nu s'a ținut seamă ». Indienii din Columbia Britanică interzic căsătoria între veri proveniți din veri primari, iar Indienii din Idaho nu permit nici unirea între veri de al treilea grad. În sfârșit, după Indienii din Nevada, verii cei mai îndepărtați sunt considerați ca rude apropiate și prin urmare căsătoria între ei trebuie oprită ²⁾.

La triburile australiene, tabu-urile de căsătorie sunt mai complicate din cauza sistemului de înrudire între frații, clase și totemuri ³⁾. Prohibiția se extinde la toți membrii acestor grupuri, indiferent dacă nu sunt înrudiți. Cu toate acestea, sunt împrejurări când incestul e privit că aduce noroc. Așa, la tribul *Antambahoaka* din Sud-Estul insulei Madagascar, e obiceiul ca fiecare

¹⁾ Cf. Bronislaw Malinowski, *Sex and Repression in Savage Society*, (London, 1927), p. 252.

²⁾ Lowie, *op. cit.*, p. 27 urm.

³⁾ A. W. Howitt, *The native tribes of South-east Australia*, (London, 1904), în special cap. IV și cap. V.

bărbat, înainte de a porni la vânătoare, la pescuit, sau la război, să aibe relații cu surorile sale sau cu rude apropiate. Credința e că prin asemenea relații se asigură succesul întreprinderii ¹⁾.

Cum am pomenit, nu se știe precis dacă aversiunea împotriva incestului are o rațiune biologică sau una social-culturală. Este foarte probabil că repulsiunea față de căsătoria între rude are o origină primitivă comună, ale cărui începuturi nu sunt fixate în timp și spațiu. De multe ori acest sentiment ține de interpretarea, pe care o dau primitivii termenului de «rudă». Sunt triburi, în care toți verii, de orice grad ar fi ei, sunt numiți «frați» și «surori». Acest fapt a făcut pe Morgan să construiască teoria sa despre «familia consanguină». Se știe însă azi că pentru primitiv numele are o mare importanță, reprezentând pentru el identificarea lucrurilor, care poartă aceeași denumire. Astfel o verișoară, căreia i se zice «soră», nu poate deveni soție pentru el.

Eschimoșii din preajma fluviului Mackenzie duc superstiția numelui și mai departe. Două persoane, care au același nume, nu se pot căsători, chiar dacă sunt străine. Cum la acești primitivi numele nu diferă între sexe, se întâmplă deseori ca identitatea de nume între un bărbat și femeie să formeze un obstacol la căsătoria lor. Se citează cazul, cum doi tineri, după ce s'au unit și trăiau în armonie, descoperind că unul din numeroasele nume pe care le purtau era identic, au fost obligați de comunitate să se despartă ²⁾. Acest fapt reflectă clar caracterul convențional, pe care-l poate avea aversiunea față de incest.

Prohibiția se extinde dincolo de rudele propriu zise, anume la persoane care nu sunt înrudite decât printr'o ficțiune legală, ca de ex. când toți membrii unui grup social sunt considerați a descinde dintr'un strămoș sau totem comun. Aici avem a face tot cu puterea magică a numelui, de fapt a grupului. Astfel, într'un trib australian, un bărbat aparținând grupului *Emu* nu se va căsători niciodată cu o femeie din același grup. Cazul e cu atât mai caracteristic cu cât numitul grup e răsfirat pe o mare suprafață geografică ³⁾. Cazuri de prohibiție în căsătoria dintre mem-

¹⁾ J. G. Frazer, *Psyche's Task* (2-nd ed. London, 1913), p. 59 urm.

²⁾ Wilhjalmur Stefanson, *The Friendly Arctic* (New-York, 1925), p. 467.

³⁾ Apud Lowie, *op. cit.*, p. 28.

brii unui grup local, indiferent de faptul că nu sunt rude, se întâlnesc și la popoarele civilizate din Europa, anume prin populația dela sate. La noi faptul e cunoscut și a fost citat de un etnolog englez ¹⁾.

Regula care prescrie că un individ trebuie să-și găsească soția în afară de grupul său, se numește exogamie. Termenul a fost întrebuintat pentru întâia oară de scoțianul John F. McLennan în opera sa cunoscută despre « Căsătoria Primitivă » ²⁾. După acest autor, fenomenul ar fi rezultatul obiceiului răspândit în trecut de a ucide copiii de sex feminin, care la rândul lui aducea raritatea femeilor, poliandria și răpirea soțiilor din alte triburi. Cu timpul, acest obicei dădea naștere sentimentului de aver-siune față de căsătoria în cuprinsul aceluiași grup ³⁾. Impotriva acestei explicări, Lubbock observa că există triburi endogame, care practică răpirea, cum e cazul cu Beduinii din Arabia ⁴⁾. După Andrew Lang, exogamia ar fi determinată de gelozie, superstiție și indiferență față de persoane cunoscute încă din copilărie. Cu timpul, tendința exogamă s'ar fi întărit prin influența tabu-urilor. O altă explicare dă Edward Westermarck, după care exogamia ar emana dintr'un instinct natural, dezvoltat în cursul evoluției omenirii. Frazer e de părere, după cum credea și Morgan, că exogamia a fost introdusă pentru a preveni căsătoria între rude, îndeosebi între frați și surori, o stare presupusă a fi fost generală într'un stadiu precedând promiscuitatea sexuală din trecutul omenirii ⁵⁾. Primitivii înșiși nu pot da nici o rațiune pentru prohibiția căsătoriei în cuprinsul familiei și grupului. A le atribui preocupări eugenice, ar fi să-i înfățișăm prea înaintați, deși s'a afirmat uneori că principiile exogamiei la primitivi reflectă o analogie cu sistemul încrucișării raționale ⁶⁾. Singurul

¹⁾ Ernest Crawley în opera cunoscută *The Mystic Rose*, 4 th ed. revised by Theodore Besterman (London, 1932), p. 410.

²⁾ *Primitive Marriage* (Edinburgh, 1865), în deosebi p. 130 și p. 132 urm.

³⁾ J. F. McLennan, *Studies in Ancient History* (London, 1876). Această scriere este de fapt ediția doua amplificată a studiului despre Căsătoria Primitivă.

⁴⁾ *The Origin of Civilisation and the Primitive Condition of Man*, 5 th ed. (London, 1889), p. 129 urm.

⁵⁾ *Totemism and Exogamy* (London, 1910), vol. IV, p. 104 urm.

⁶⁾ Frazer, *op. cit.*, p. 168.

motiv pe care-l dau primitivii pentru evitarea căsătoriei între rude este că ar fi dictată de rușine, cum spun de exemplu Indienii din America de Sud.

În sfârșit, o altă explicație ne dă Ernest Crawley, după care oroarea față de incest ar fi determinată de ideile religioase ale primitivilor și de complexul psihologic, care s'a dezvoltat cu timpul din deprinderile vieții lor de familie. Cea mai simplă formă de aversiune este intensificarea tabu-ului sexual în cercul restrâns al familiei, unde nu se permite fraților și surorilor să mănânce și să vorbească împreună și nici să aibe relații fizice. Toate aceste prohibiții includ actul periculos al căsătoriei. Ele nu reflectă numai teama de incest, ci sunt datorite mai ales « temeii de contagiune sexuală », din care ideea de incest nu e decât o urmare. Pentru primitivi, orice relație sexuală e un « incest », adică violarea unui tabu destinat să prevină rezultatele periculoase ale contactului fizic între persoane. Într'un cuvânt, credința în efectele vătămătoare ale căsătoriei între rude e de origine religioasă, ca și credința că boala e datorită păcatului sau violării unui tabu ¹⁾.

Mai departe arată Crawley că, deși căsătoria între rude e interzisă, totuși relații sexuale între tineri aparținând aceluiași grup sunt permise până la vârsta căsătoriei, cum e cazul la triburile din Indiile de Est și la multe triburi australiene. Acest fapt dovedește, susține același autor, că nu numai relațiile sexuale între rude sunt temute prin instituirea regulilor de exogamie, ci mai ales viața permanentă, împreună cu procrearea copiilor. Crawley încearcă să reconstruiască istoric originea exogamiei, arătând că această instituție a fost la început bazată pe căsătoria între rude. Tribul primitiv, împărțit în două secții sau frații exogame, cuprinde în sine această stare de lucruri. Căsătoria în afară de trib și în cuprinsul fratriciei e interzisă, dar e permisă între membrii celor două frații. Acestea însă trebuie să fi luat naștere la început din două familii, care s'au căsătorit între ele după regulile exogamiei, dar care în fond sunt înrudite ²⁾.

Toate aceste explicații nu ne dau, totuși, o motivare suficientă asupra originii adevărate a exogamiei. Nu poate fi vorba

¹⁾ Crawley, *op. cit.*, p. 412 urm.

²⁾ *Ibid.*, p. 414 și p. 416 urm.

de o intervenție conștientă, ci numai de o reacțiune instinctivă, care s'a transformat într'o deprindere comună. În tot cazul, faptul de relevat este că exogamia se întâlnește la toți primitivii. Dacă aceștia simt instinctiv urmările vătămătoare ale incestului, cu atât mai puțin se poate susține cu unii autori¹⁾, că atitudinea or ar fi de natură etică. Instituția, oricare ar fi origina și cauzele ei, servește un scop biologic și social. Fără restricțiile ei, societatea omenească n'ar fi putut să se organizeze și să progreseze.

3. Cea mai răspândită formă de căsătorie la primitivi este aceea prin cumpărare. Pentru primitiv, cum am văzut, alianța matrimonială leagă nu numai pe indivizii direct interesați, dar și familiile și rudele lor îndepărtate. Fata e tratată ca un bun, de care părinții și rudele nu consimt să se despartă decât în schimbul unei compensații, fie în bunuri, fie în servicii.

Căsătoria prin cumpărare se întâlnește aproape la toți primitivii de azi. La triburile din arhipelagul Malay, femeea căsătorită se numește de multe ori «cumpărata»²⁾. În regulă generală, prețul e plătit pentru logodnică. Uneori și logodnicul primește o compensație din partea familiei fetei, dar asemenea cazuri sunt mai rare³⁾. Cumpărarea poate fi reală și aparentă. În ultimul caz, prețul oferit de bărbat este compensat sau chiar depășit printr'un dar oferit de părinții logodnicei, cum era cazul la tribul de Indieni *Tlingit* din Sudul Alascei.

Cumpărarea propriu zisă se întâlnește la *Kirghizii* din Siberia. Tatăl logodește pe fiul său la vârsta de zece ani și începe de atunci să strângă prețul pentru cumpărarea soției. Prețul ajunge uneori la optzeci și unu capete de vite. Suma e vărsată în mai multe rate. Pretendentul poate să viziteze fata numai după ce familia logodnicei a primit o parte importantă din suma fixată, iar căsătoria are loc după ce a fost achitată integral. Soția e con-

¹⁾ Cf. H. Visscher, *Religion und soziales Leben bei den Naturvölkern* (Bonn, 1911), Bd. II, p. 149.

²⁾ Friedrich Ratzel, *Völkerkunde*, 2. Aufl. (Leipzig und Wien, 1894), Bd. I, p. 400.

³⁾ A. H. Post, *Studien zur Entwicklungsgeschichte des Familienrechts* (Oldenburg-Leipzig, 1890), p. 174.

siderată ca proprietatea absolută a soțului, pierzând orice contact cu familia sa ¹⁾).

La tribul *Ho* din Togo, plata soției se efectuează tot în rate. Logodnicul e însă ținut să presteze și anumite servicii. În schimb femeia nu e complet separată de familia sa, când se mărită, iar statutul ei social e superior aceluia întâlnit la Kirghizi. O altă deosebire stă în faptul că la tribul african aranjamentul de căsătorie poate fi hotărât și înainte de nașterea fetei. Pretendentul se prezintă viitorilor părinți ai eventualei fete. Dacă propunerea e acceptată, atunci logodnicul viitor trebuie să facă un dar preliminar. Când fata s'a născut, el îi aduce în fiecare lună câte un mic dar și face servicii viitorilor săi socri, ajutându-i la munca agricolă. La pubertate, fata e predată bărbatului. În caz însă când prețul oferit n'a fost achitat în întregime, contractul se anulează. Părinții fetei restituie logodnicului o sumă stipulată, care de obicei constă din scoici. Și la acest trib, femeia e considerată ca un obiect de proprietate. Ea poate servi drept gaj față de un creditor. La moartea soțului, ea trece în moștenirea fratelui acestuia. Ea nu are nici un drept la succesiune. Cu toate acestea, în practică regulile stricte ale obiceiului sunt deseori atenuate. Femeile exercită uneori o mare influență asupra soților, se revoltă împotriva lor sau chiar îi părăsesc ²⁾).

La Kafrii din Africa, transacția înseamnă mai mult decât o simplă cumpărare. Prețul în vite oferit pentru logodnică este împărțit printre rudele ei bărbătești, fiind considerat de obiceiul tribului ca o proprietate destinată să servească în cazul când rămâne văduvă, precum și pentru folosința copiilor ei ³⁾).

La tribul papuan *Kai* din Noua Guinee întâlnim cazuri de cumpărare aparentă. Prețul oferit pentru logodnică se reduce din partea bărbatului la unele servicii, ca apărarea părinților ei de mistreț, sau la oferirea unui porc și a unor mici obiecte, dăruite de obicei unchilor maternali și fraților fetei, pe când tatăl acesteia nu are dreptul decât la o anumită prestație de muncă. Soțul devine prin transacție posesorul femeii, care trece în moștenire

¹⁾ Lowie, *op. cit.*, p. 31.

²⁾ *Ibid.*, p. 31 urm.

³⁾ Crawley, *op. cit.*, p. 362 urm.

frațiilor și unchilor lui și e pedepsită pentru adulter. În caz de răpire, soțul are dreptul la restituirea prețului. Cu toate acestea, deși femeia nu înseamnă nimic din punct de vedere juridic, persoana sa nu e abandonată cu desăvârșire de ai săi, ca în cazurile descrise mai sus. Așa, dacă bărbatul sparge vasele aparținând soției, e obligat să despăgubească familia acesteia. De asemenea, el nu are dreptul să-i moștenească bunurile. Copiii aparțin definitiv mamei și familiei sale. În alte cuvinte, ceea ce bărbatul obține prin cumpărare, este numai o prerogativă exclusivă din punctul de vedere sexual ¹⁾.

Un obicei cunoscut sub numele de *lobola* îl întâlnim la tribul *Tonga* din Africa de Sud. Termenul înseamnă în dialectul local suma stipulată pentru obținerea logodnicei. Fata e achiziționată prin plata unei sume constând în vite. Când soția rămâne văduvă, ea trece în moștenire unui membru din familia soțului, fie unuia din frați, fie unuia din fii născuți din altă căsătorie. Aici noțiunea de proprietate e aplicată în mod strict. Prețul logodnicei e întrebuințat de familia acesteia pentru obținerea unei soții destinată unui fiu. Se întâmplă însă ca femeia celui căsătorit să fugă. În acest caz, bărbatul păgubaș are dreptul să ceară restituirea sumei plătită, adică «lobola». Dar cum aceasta a fost cheltuită pentru cumpărarea unei logodnice destinată unui fiu, soțul poate cere în schimb femeia cumnatului său. Când soția moare fără a lăsa copii, soțul are dreptul la restituirea sumei plătite sau să fie despăgubită în aceleași condiții ²⁾.

Cum am pomenit, prestarea de servicii din partea logodnicului poate ține loc de preț pentru cumpărarea unei soții. De obicei, ginerele trăiește la părinții soției, cum e cazul de ex. la tribul *Koriak* din Nord-Estul Siberiei. Cu această ocazie, viitorii socri pot cunoaște de aproape caracterul și aptitudinile viitorului soț al fetei lor. Printre triburile de Indieni din Columbia Britanică, soțul presumpțiv trebuie să probeze că e un bun vânzător. Mai trebuie să arate capacitatea lui de muncă, pentru care scop e supus la anumite încercări, ca de ex. să umple un număr de coșuri într'un timp fixat.

¹⁾ Lowie, *op. cit.*, p. 32.

²⁾ *Ibid.*, p. 33.

Compensația pentru logodnică, deși foarte răspândită la primitivi, nu e totuși universală. Chiar în unele din cazurile citate, cum am văzut, regula cumpărării nu e totdeauna observată cu strictețe. Când prețul cumpărării echivalează cu suma zestrei, nu mai poate fi vorba de o cumpărare adevărată. Tot așa când transacția căsătoriei se încheie între o oală de tutun și una de coca, cum se practică de obicei la Indienii din Nord-Vestul Americii, cumpărarea e mai mult aparentă.

Prețul pentru logodnică a fost uneori interpretat ca o che-zăsie din partea bărbatului pentru ceea ce primește în schimb. Principiul care stă la baza transacției ar fi religios, reprezentând mai mult o valoare decât un preț în înțelesul vulgar al termenului ¹⁾. Credem, totuși, că o asemenea interpretare e mult prea frumoasă pentru a fi aplicată la primitivi. Caracterul practic al căsătoriei fiind dictat de interesele familiei și grupului, orice alianță matrimonială trebuie să aibe un substrat material. Rolul unor concepții religioase în consacrarea unirii nu exclude preocuparea unei așezări a vieții de familie pe temelii realiste.

Căsătoria prin cumpărare pare a fi fost curentă la multe popoare din antichitate. Celții plăteau un preț pentru soție. În Irlanda veche era obiceiul să se plătească familiei aur, argint, vite sau chiar pământ ²⁾. De altfel și la popoarele înaintate în civilizație de azi, încheierea unei căsătorii se reazimă de cele mai multe ori tot pe o transacție de ordin economic, cu deosebirea că, prin sistemul zestrei, logodnicul pare a fi scutit de «prețul» cumpărării, oferind în schimb situația sa materială și socială ca o garanție pentru întemeierea familiei.

4. Un alt mod de căsătorie la primitivi este așa numita «unire preferențială». Tribul *Kariera* din Australia occidentală ne oferă un caz deosebit de interesant în această privință. Un bărbat nu numai că nu trebuie să se căsătorească în cercul rudelor apropiate, dar e în același timp obligat să se unească, după legea tribului, cu o vară de un grad determinat. De multe ori căsătoria are loc printr'un schimb întâmplător între doi bărbați cu surori. Așa,

¹⁾ Crawley, *op. cit.*, p. 361.

²⁾ Edward Westermarck, *The History of Human Marriage*, 5 th ed. (London, 1921), vol. II, p. 413 ură .

un individ, având una sau mai multe surori, găsește un bărbat, care prezintă gradul de rudenie cerut de legea tribului, și care la rândul său are o soră întrunind aceeași condiție. Atunci fiecare se căsătorește cu sora celuilalt. O asemenea metodă pare a avea o distribuție geografică definită. Se întâlnește în Australia, în insulele din strâmtoarea Torres, și mai rar în regiunea vecină Melanesiei. Se mai găsește în mod sporadic în Africa și America ¹⁾.

Pe lângă acest schimb de surori la tribul *Kariera*, părinții mai hotărâsc și căsătoria de tip ortodox între veri. Moartea prematură a unuia din soți poate aduce o modificare, dar noul aranjament se va conforma la norma matrimonială a tribului, adică viitorii soți sunt veri de tipul prescris de obicei.

Căsătoria e pusă la cale de timpuriu, când viitorii soți nu sunt decât copii. Tânărul care crește și se pregătește a deveni soț începe să facă servicii pe lângă casa socrilor lui de mai târziu. Dar cum logodnica poate muri înainte de termenul căsătoriei, el trebuie să se gândească și la o asemenea eventualitate și să se comporte în consecință. Astfel tânărul începe să fie atent și față de alți părinți, care ar putea să-i ofere o soție. Asemenea servicii sunt privite ca un echivalent al prețului de cumpărare, dar în fond nu sunt decât un schimb de servicii.

Cum am spus, unirea preferențială are loc între anumiți veri, de fapt între veri « încrucișați », adică între copiii unui frate și copiii surorii acestuia. În schimb, între veri « parareli », adică între copiii a doi frați sau a două surori, căsătoria e interzisă. Se întâmplă însă ca un bărbat să nu aibe veri încrucișați, ca atunci când mama sa n'are frate sau când tatăl său n'are soră. În asemenea caz, alianța se încheie prin substituire, de fapt cu o rudă mai îndepărtată ²⁾. Fenomenul ilustrează încă odată că sentimentul incestului nu e de natură instinctivă, ci mai de grabă de natură convențională. În adevăr, dacă ar fi înăscut, cum susține de ex. Westermarck, atunci n'am întâlni căsătoria între veri.

Dintre diferitele explicații formulate asupra căsătoriei între veri, cea mai plausibilă pare a fi următoarea. Dat fiind că posesiunea bunurilor joacă un rol important în conștiința tribală,

¹⁾ Lowie, *op. cit.*, p. 29 urm. și p. 38 urm.

²⁾ *Ibid.*, p. 39.

dorința de a le păstra în cercul familiei poate să fi dus la o asemenea formă de căsătorie. Pe lângă aceasta, sentimentul de castă, care desaprobă unirea cu o persoană de rang inferior, va fi contribuit la căsătoria, prin care se conservă proprietatea și prestigiul social al familiei.

Când sunt mai multe surori într'o familie, ele sunt considerate ca soții posibile ale aceluia, care se căsătorește cu cea mai în vârstă. Aceasta constituie instituția cunoscută sub numele de *surorat*. În caz de sterilitate sau moarte, părinții femeii sunt obligați să-i dea gratuit bărbatului ca soție suplimentară pe sora ei, sau în lipsă pe o vară. Nici soțul nu e liber să se recăsătorească, fără autorizația specială a socrilor, cu o femeie străină de familia fostei sale soții.

De altă parte, soțiile unui bărbat, după moartea sa, trec în mod automat unui frate mai tânăr sau unei rude apropiate de același rang, constituind ceea ce se înțelege prin *levirat*. De multe ori un bărbat renunță dinainte la dreptul său asupra surorii mai tinere a soției sale în favoarea fratelui său mai tânăr. Leviratul este de fapt un contract mai mult între grupuri decât între indivizi, cum observa mai de mult Tylor. Femeia, fiind o proprietate cumpărată, formează un bun transmisibil. Așa, într'o familie poligamă din tribul african *Thonga*, constând din cinci femei, văduva principală devine lotul fratelui mai mic al soțului decedat, căruia îi revine și domeniul, a doua și a treia trec pe seama celorlalți frați, a patra unui nepot, fiu de soră, iar a cincea unuia din fiii defunctului, dacă nu e propriul ei copil ¹⁾. Instituția leviratului a fost considerată ca o urmare a poliandriei. De aceea o întâlnim la tribul *Toda*, la care, cum se știe, poliandria e încă una din formele obișnuite ale familiei ²⁾. Se mai întâlnește, alături de alte forme de căsătorie, în Australia și Africa, precum și la unii Indieni americani.

5. La cele mai înapoiate grupuri primitive se mai întâlnește azi așa numita « căsătorie prin răpire ». Astfel, printre triburile din Queensland, răpirea e forma obișnuită de a obține o soție. Luptele între acești primitivi par a avea mai mult un asemenea

¹⁾ Lowie, *op. cit.*, pp. 44—47.

²⁾ Cf. W. H. R. Rivers, *The Todas* (London, 1906), p. 519 urm.

scop ¹⁾. Vechii Arabi aveau de asemenea căsătoria prin răpire ²⁾. Femeile sunt de obicei răpite în triburile vecine și sunt considerate ca proprietatea absolută a bărbatului. Copiii poartă uneori numele mamei, alianța fiind foarte fragilă. În caz de despărțire, femeia și copiii pot fi, totuși, considerați mai departe ca proprietatea grupului căruia aparține răpitorul, cum era cazul cu vechii Tasmaniani ³⁾. Alteori femeia poate să se întoarcă la grupul de unde a fost răpită, fiind urmată și de copiii ei, cum e obiceiul la *Caribi* ⁴⁾.

Practica răpirii determină trecerea dela sistemul maternal la cel paternal. E. B. Tylor a relevat cel dintâi acest fenomen ⁵⁾. La triburile din arhipelagul Babar, precum și la cele din insulele Kisar și Wetar, copiii femeii capturate iau numele tatălui, deși la aceste populații prevalează sistemul maternal.

Legătura între căsătoria prin răpire și dreptul tatei nu trebuie însă înțeleasă totdeauna ca o relație cauzală, fiind de multe ori numai expresia a două fenomene concomitente. E firesc ca un bărbat, care a răpit o femeie, să nu poată trăi cu familia acesteia și ca urmare copiii să ia numele lui. De aici se vede cât de puțin probabilă e teoria lui McLennan, care deduce exogamia din faptul răpirii, care ar fi domnit la început ca formă universală a căsătoriei. După numita teorie, ar trebui ca dreptul tatălui să fi apărut înaintea dreptului mamei, ceea ce însă nu corespunde faptelor. Triburile primitive cu sistemul paternal au totdeauna urme de sistem maternal în trecutul lor. Dar nu s'a găsit până acum la nici un trib, în care dreptul mamei e în vigoare, urme despre existența în trecut a dreptului paternal ⁶⁾. Adevărul este

¹⁾ Carl Lumholtz, *Among Cannibals* (London and New-York, 1889), p. 177 și p. 124 urm.

²⁾ W. Robertson Smith, *Kingship and Marriage in Early Arabia* (Cambridge, 1885), p. 74 urm.

³⁾ James Bonwick, *Daily Life and Origin of the Tasmanians* (London, 1870), p. 74.

⁴⁾ Theodor Waitz, *Anthropologie der Naturvölker* (Leipzig, 1859—1860), Bd. III, p. 383.

⁵⁾ *On a Method of Investigating the Development of Institutions; applied to the Laws of Marriage and Descent*, în *Journal of the Anthropological Institute*, vol. XVIII (1889), p. 261.

⁶⁾ Edwin Sidney Hartland, *Primitive Paternity* (London, 1909—1910), vol. II, p. 283.

că la început căsătoria prin răpire nu a fost atât de generală, cum presupunea McLennan, iar dreptul tatei s'a afirmat după dreptul mamei.

Autorii mai vechi prezentau de obicei căsătoria prin rapt într'o lumină exagerată. Astăzi însă e cunoscut că o asemenea formă de căsătorie ocupă un loc secundar în lumea primitivilor, fiind puțin răspândită și reprezentând mai mult cazuri sporadice. Indienii războinici din câmpie răpeau deseori femeile din triburile vecine. De asemenea, printre triburile *Athapaskan* din regiunea fluviului Mackenzie, se întâmplau deseori asalturi, în care cel mai tare era autorizat să ducă o femeie, chiar dacă era măritată. Aceași practică a fost semnalată la unii Eschimoși din Golful Hudson și din când în când la Indienii din America de Nord ¹⁾, sau la indigenii din insulele Fiji ²⁾.

La tribul asiatic *Koriak*, logodnica simulează rezistența și, ajutată de amicii ei, se împotrivește avansurilor făcute de bărbat, care riscă uneori să fie bătut până o aduce la supunere. Asemenea cazuri erau interpretate odinioară ca dovadă de supraviețuire a unei stări, în care căsătoriile aveau loc în mod normal prin răpire. Cu toate acestea, e mult mai simplu și în același timp mai puțin hipotetic, cum observă un sociolog contemporan ³⁾, de a le raporta la unele particularități ale experienței pre-matrimoniale, întâlnite la atâtea triburi, care au căsătoria prin cumpărare. Faptul simbolic nu e decât proba finală a bravurii pretendentului la căsătorie.

Mai sunt cazuri, când doi tineri, nesocotind dorințele părinților sau regulile convenționale, se căsătoresc prin consimțire mutuală, evitând obstacolele eventuale prin fugă. Dar în general la primitivi, căsătoria legală și satisfacerea instinctului sexual sunt două lucruri distincte. Satisfacerea poate avea loc în afară de căsătorie, care rămâne disociată de dragoste și de normele recunoscute, alianța bazându-se, cum am văzut, pe considerații de ordin economic și social ⁴⁾.

¹⁾ Cf. L. Dargun, *Mutterrecht und Raubehe* (Breslau, 1883), p. 81.

²⁾ Lubbock, *op. cit.*, p. 92.

³⁾ Lowie, *op. cit.*, p. 35.

⁴⁾ Căsătoria prin răpire era practică de vechile popoare ariane. În India, după « Legile lui Manu », unul din cele opt moduri legale de a încheia o unire

6. Ceremoniile și obiceiurile observate la căsătorie joacă un rol important în viața primitivilor. Cu tot caracterul juridic și practic, actul unirii între bărbat și femeie este însoțit de unele practice curioase, dar interesante pentru înțelegerea instituției. Concepția care stă la baza ceremoniilor de căsătorie este că, după primitivi, asemenea practice neutralizează pericolul și păcatul contactului între sexe. Pe lângă aceasta, funcția lor e să facă alianța atât de sigură, prosperă și fericită, încât să evite repudierea ¹⁾).

Unul din obiceiurile observate cu ocazia căsătoriei este practica de a arunca orez. Se pare că a luat naștere din ideea de a hrăni spiritele rele pentru a le îndepărta sau a le face să fie binevoitoare. În alte cazuri, aceeași practică s'a dezvoltat într'o sistematică de a promova fertilitatea femeii, sau de a induce sufletul miresei să nu fugă în noaptea nunții. La vechii Greci, făină și dulciuri erau aruncate asupra tinerei căsătorite. Romanii aruncau nuci. Iar la cele mai multe popoare civilizate de azi se obișnuiește a se arunca boabe de grâu asupra căsătoriților.

Tot în ritualul căsătoriei intră baia și fumigația. În Celebes și în tot arhipelagul Malay, înainte de nuntă, mireasa se îmbăiază în apă sfințită și se afumă cu diverse mirodenii pentru a se purifica. Uneori aceste sterilizări, menite să înlăture și influența spiritelor rele, se aplică mirelui și sunt continuate timp de trei zile. Apoi ambii sunt unși cu o « pastă neutralizatoare » pentru a evita nenorociri ²⁾).

Practicele de inițiere sunt tot ceremonii de căsătorie, pregătind pe tinerii să înfrunte pericolul contactului sexual ³⁾). În Guiana Britanică, tânărul e supus unor încercări fizice înainte de a se căsători. La triburile *Sakalavas Betiselo*, aspirantul trebuie să se lase pătruns de sulițe pentru a dovedi bravură. În insulele Fiji, fetele la pubertate sunt tatuate, uneori imediat după căsătorie.

conjugală era « *rakshasa* », adică răpirea cu forța a unei fete. Vezi Edward Westermarck, *The History of Human Marriage*, vol. II, p. 251.

¹⁾ Crawley, *The Mystic Rose*, p. 288.

²⁾ *Ibid.*, p. 289.

³⁾ Crawley dă în această privință mai multe exemple: *op. cit.*, p. 286 și p. 311. Compară de asemenea A. Le Roy, *La Religion des Primitifs*, 5-e éd. (Paris, 1925), p. 386.

Pe timpul vindecării rănilor, ele sunt ținute la o parte de lumina soarelui, socotită vătămătoare.

În general, celebrarea căsătoriei are loc seara sau noaptea, cu scopul de a respecta timiditatea femeiei. La *Santali*, căsătoria se efectuează numai noaptea, iar mireasa e adusă mirelui într'un coș. La *Maori*, la triburile din insulele Babar și în Maroc, căsătoria e celebrată la apusul soarelui ¹⁾.

Nenumărate obiceiuri curioase din punctul de vedere al civilizațiilor se întâlnesc la primitivi în legătură cu viața conjugală. Atitudinea ginerelui față de soacră are o importanță deosebită. Livingstone povestește cum la unele triburi sud-africane, unde domnește matriarhatul, tânărul căsătorit era obligat să îndeplinească soacrei anumite servicii, ca de ex. să-i care lemne de foc. În fața ei, el trebuia să rămână în genunchi ²⁾. La Melanesiani un bărbat poate vorbi cu soacra lui numai dacă nu se apropie de ea și dacă își întoarce fața. Soacra poate să-și numească ginearele, vorbind despre el, dar îi e interzis să-i întrebuițeze numele, când i se adresează direct ³⁾.

Divorțul e cunoscut la primitivi. Separarea poate avea diferite motive, dela cele mai puerile până la cele mai serioase. La Eschimoșii din Groenlanda, o femeie se desparte de soțul ei, când observă că acesta s'a săturat de ea. Semnalul acestei răcirii e dat de soț prin faptul că nu-i mai vorbește. Atunci femeia își strânge lucrurile și se mută la părinții ei ⁴⁾. La Negrii africani, motivul divorțului poate fi răutatea, lenea, bănuiala de magie, deseori adulterul femeii sau insultarea soacrei de către bărbat. Femeia despărțită duce cu sine copiii ⁵⁾.

La tribul *Toda*, divorțul există alături de obiceiul de a schimba soțiile. Cele mai frecvente motive pentru despărțire sunt două: prostia sau lenevia soției. Mai rar se întâmplă ca disolvarea căsătoriei să fie pricinuită de sterilitatea soției. Și boala bărbatului poate forma motiv de divorț. În schimb, adulterul nu constituie

¹⁾ Crawley, *op. cit.*, p. 293 urm. și pp. 294—301.

²⁾ *Travels and researches in South Africa* (Philadelphia, 1859), p. 401.

³⁾ R. H. Codrington, *The Melanesians* (Oxford, 1891), p. 45 și Crawley, *op. cit.*, p. 375.

⁴⁾ Fridtjof Nansen, *Eskimoleben* (Berlin, 1921), p. 119.

⁵⁾ Le Roy, *op. cit.*, p. 240.

un asemenea motiv. Relațiile între soție și un bărbat străin sunt considerate ca ceva firesc. În limba tribului nici nu există cuvânt pentru noțiunea de adulter ¹⁾. În general, o laxitate în relațiile sexuale se întâlnește atât înainte cât și după căsătorie. De multe ori o fată, măritată de copil, e gravidă la termenul când trebuie să se ducă la soțul ei legal. Acesta e însă considerat drept tatăl copilului și trebuie să îndeplinească ceremonia arcului și săgeții. Promiscuitatea la tribul Toda nu exclude copiii de sex masculin să ia numele tatei, care, fără a fi totdeauna cel adevărat, apare în opnia comunității ca având dreptul la paternitate, prin faptul că a îndeplinit numita ceremonie (*pursiitpini*) ²⁾. Aceleași condiții domnesc la indigeni din insula Eddystone (Arhipelagul Solomon). Desfacerea căsătoriei e recunoscută ca valabilă prin restituirea prețului soției ³⁾.

La cei mai mulți primitivi, adulterul este însă pedepsit pentru un motiv sau altul. Așa, la *Karenii* din Burma, femeea care se face vinovată de o asemenea faptă e aspru sancționată. Motivul pare însă a nu fi dictat de considerații morale. Indigenii cred că adulterul contribuie la nimicirea recoltei. Tot așa, după unele triburi africane, violarea moralității sexuale are ca efect uscarea fructelor ⁴⁾. La tribul *Batta* din Sumatra, când o femeie necăsătorită are un copil, este obligată să se mărite legal imediat, chiar cu un bărbat de un rang inferior, pentru a evita calamități, ca atacuri de tigri și recoltă rea. De asemenea adulterul e socotit că poate aduce plagă de crocodili și alte animale sălbatece ⁵⁾.

Anumite reguli de abstenență fac parte de asemenea din complexul de practice al căsătoriei. La cei mai mulți primitivi, mirele și mireasa trebuie la început să nu vorbească împreună. Noii căsătoriți se mențin în tăcere mai multe zile, ca și cum ar fi certați. În Coreea, de exemplu, mireasa nu rostește nici un cuvânt în

¹⁾ Rivers, *The Todas*, p. 525 urm. și p. 529.

²⁾ *Ibid.*, p. 431 și p. 546.

³⁾ Interesante constatări face în această privință Rivers în studiul său *Sexual Relations and Marriage in Eddystone Island of the Solomons*, în volumul *Psychology and Ethnology* (London, 1926), p. 88.

⁴⁾ J. G. Frazer, *The Magic Art and the Evolution of Kings* (London, 1911), vol. II, p. 107 și p. 111.

⁵⁾ Frazer *Psyche's Task*, p. 46.

ziua nunții. Un alt tabu cere ca perechea căsătorită să nu doarmă patru nopți. Credința e că, rămânând trezi, tinerii vor avea o viață fericită. Alteori, căsătoriții sunt obligați să postească mai multe zile, pentru a preveni influența spiritelor rele, care ar putea intra în ei prin mijlocirea hranei. Și în privința contactului sexual, la multe triburi se întâlnește regula de a-l amâna câteva zile după celebrarea căsătoriei. Faptul a fost interpretat ca reflectând intenția căsătoriților să lase mai întâi spiritele să se bucure de un asemenea contact sau dorința lor de a rămâne « puri » înainte de a păși în lumea « sfântă » a căsătoriei. După Crawley, abstenența ar ilustra, ca și în cazurile somnului și mâncării; principiul că refuzul voit al unei satisfaceri periculoase preîntâmpină riscul îndeplinirii ei obișnuite ¹⁾. O asemenea interpretare e plausibilă, dacă ținem seama de caracterul mentalității primitive, chinuită de sentimentul fricei față de necunoscut.

Ceremonia propriu zisă a căsătoriei e însoțită de unele gesturi, printre care cel mai răspândit e unirea mâinilor sau legarea degetului cel gros al mirilor. Intrebuințarea inelelor la civilizații de azi poate fi considerat ca o supraviețuire a acestui obicei primitiv. Un alt mod de contact mutual este apăsarea capetelor celor doi căsătoriți, un act pe care-l îndeplinește uneori preotul tribului. La indigenii din insulele Andaman, cel dintâi contact fizic constă în așezarea mirelui pe picioarele miresei. La tribul *Hovas*, unirea e pecetluită prin aruncarea unei haine peste mire și mireasă, sau în Tahiti, prin învăluirea lor într'o pânză ²⁾.

Cea mai comună ceremonie de căsătorie e, fără îndoială, a face pe mire și mireasă să mănânce și să bea împreună. Ospătarea lor e socotită o puternică legătură, călcând în același timp cel mai important tabu, anume, acela de a mânca împreună. Căci după mentalitatea primitivă, a mânca împreună înseamnă a produce o identitate de substanță între persoanele care participă la asemenea act. De multe ori propunerea de căsătorie e însoțită de prezentarea unui cadou de mâncare, ca la indigenii din Borneo, Sumatra, Celebes, Fiji, etc. Obiceiul pare răspândit și în alte părți ³⁾. În sfârșit, rolul de mediu al mâncării e ilustrat

¹⁾ *The Mystic Rose*, p. 308.

²⁾ *Ibid.*, p. 348 urm.

³⁾ Crawley, *op. cit.*, pp. 350—357.

de următorul obicei întâlnit la indigenii din Celebes. Când un bărbat voește să ia în căsătorie femeia altui bărbat, smulge un fir de păr din mustața unei pisici și a unui șoarece. Apoi taie firele de păr în bucăți foarte mărunte și le amestecă în orez, pe care-l dă perechei să mănânce. Din consumarea acestui preparat va urma certuri între soți, ducând la separarea lor. Astfel bărbatul instigator va obține mâna femeii dorite ¹⁾.

7. Din faptele expuse reese că nota caracteristică a căsătoriei la primitivi este exogamia, cu restricțiile, regulile, ceremoniile și obiceiurile impuse de observarea ei. Cum a luat naștere la început acest sistem de tabu-uri, nu poate fi stabilit cu precizie. Ipoteza promiscuității, puțin probabilă ca stare generală a relațiilor sexuale în trecutul omenirii, nu explică exogamia. Nici părerea că restricțiile ar rezida într'un instinct natural nu lămurește prea mult. În sfârșit, presupunerea că oroarea de incest are rădăcini în natura mistic-religioasă a primitivilor, deși mai plausibilă față de datele cunoscute asupra psihologiei acestor popoare, nu poate fi considerată ca o explicație definitivă. Adevărul este că, în privința caracterului exogam al căsătoriei la primitivi, trebuie să ne mulțumim cu simpla constatare a faptelor riguros observate la diferitele triburi.

Numai în ceea ce privește caracterul juridic-formal și practic al căsătoriei, cunoștințele sunt mai exacte. Dar și din acest punct de vedere, clasificarea formelor de căsătorie prezintă unele lacune. Deseori se întâlnesc, cum am văzut, devieri dela regula comună. Incercarea de a le privi ca excepții, nu face clasificarea mai generală. E drept că în multe cazuri o anumită formă apare pe o suprafață geografică definită. Dar deosebiri în modul de cumpărare a soției, sau în obiceiurile și ceremoniile căsătoriei, nu lipsesc nici în asemenea cazuri.

Primitivii de azi, în marea lor majoritate, privesc căsătoria ca un aranjament de rațiune. Caracterul contractual între grupuri, iar nu între indivizi, indică rolul social pe care-l are instituția. Grupul și familia au cuvântul hotărîtor, pe când individul trebuie să se supună, renunțând la preferințe personale. Considerațiile

¹⁾ Apud L. Lévy-Bruhl, *L'expérience mystique et les Symboles chez les Primitifs* (Paris, 1938,) p. 260.

economice, care pregătesc unirea conjugală, pot fi numai fictive, cum am văzut, sau pot reprezenta o echivalare între prețul oferit de logodnic și zestrea logodnicei. Dar în stipularea condițiilor, primitivul pare să fie stăpânit de importanța actului, menit să ducă la așezarea vieții lui în sânul comunității.

Motivele care la unele triburi determină despărțirea sau calcă moralitatea sexuală trebuie să fie privite în lumina concepțiilor predominând în organizarea comunității respective. Izolate de contextul lor social, asemenea motive apar ca o desmințire categorică a caracterului stabil, pe care-l afirmă instituția prin definiție. Înțelegerea lor se desprinde din ceea ce însăși comunitatea consideră ca valabil, de fapt ca util sau vătămător pentru menținerea ei.

În general se poate susține că, la primitivii de azi, ca și la civilizați, căsătoria reprezintă un act decisiv în viața lor. Prin ea omul își rânduește traiul, se adaptează comunității, și-și sporește puterile în lupta pentru existență. Diferitele forme, în care instituția apare, nu îndreptățesc opinia evoluționiștilor de a vedea o direcție lineară și progresivă de continuă dezvoltare. Varietatea lor reflectă mai degrabă complexitatea procesului, al cărui manifestări sunt totdeauna multiple.

NICOLAE PETRESCU

JEAN RACINE

M I T R I D A T E

ACTUL IV

SCENA I

MONIMA, FEDIMA

MONIMA

Fedima, potolește-mi durerile nebune.
Vezi tot ce se petrece și vino de îmi spune.
Căci știu și totuși încă să aflu aș voi !
O mie de vedenii se strâng și-mi par stihii.
Xifares de ce 'ntârzie ? De ce târăgănește,
Când tatăl său a noastră unire o dorește,
Când singur la plecare mi-a spus că mi-l trimete ?
Dar poate se gândește mai mult, pe îndelete,
Sau poate-a fost o glumă... și-am spus tot ce-am gândit...
O zei ! în ce primejdie de foc ne-ați părăsit !
Nu cred că voi veți face să cadă-atât de greu,
Din vina mea, blestemul pe chiar iubitul meu.
Vai, Prințe ! Când iubirea-ți cu mare dor gemea,
Cerând să dau pe față întreagă taina mea,
Nimic n'am vrut să afli, cu grije m'am ascuns,
Ți-am dat și-o grea pedeapsă când taina mi-ai pătruns ;
Și-acum când el, vicleanul, de mult te bănuia,
Ce spun ? când era vorba de însăși viața ta,
Iubirea'mi dau pe față, lăsându-l să citească
În inima în care, pe urmă, să lovească !

FEDIMA

De ce îl crezi în stare de-atâta josnicie?
 Un rege-atât de mare, cu-atâta viclenie
 Să ia această cale, când n'ar fi fost silit?
 La nuntă fără murmur curând l-ai fi 'nsoțit.
 Să vrea să-și piardă fiul, iubirea lui, minunea?
 Nu pare pân'acuma că-și uită promisiunea.
 Chiar el îți spunea singur că marile lui planuri
 Il fac să plece mâine spre largile limanuri.
 E singura lui grije. Grăbind și-acum plecarea,
 El însuși hotărește pe țarmuri îmbarcarea;
 Corăbiile toate sunt pline de soldați,
 Xifares merge-alături cu pașii lui bărbați.
 Voind să-l piardă, astfel cu el l-ar fi luat?
 Cuvântu-i, prin urmare, a fost cumva călcat?

MONIMA

Și totuși nu pe Farnas chiar el l-a arestat?
 Fiindu-i un protivnic, oricum, neașteptat?
 De ce și pe Xifares să nu-l fi oropsit?

FEDIMA

Ca vechi aliat al Romei e Farnas pedepsit
 Iubirea nu încape în temerile lui.

MONIMA

Aș vrea să ai dreptate Fedima 'n tot ce spui;
 O clipă se alină și groaza mea 'nfricată.
 Dar iată că Xifares deloc nu se arată.

FEDIMA

Greșală a iubitei ce, plină de dorință,
 Ar vrea să se întâmple orice după voință
 Și-i gata să se-aprindă de visele nebune...

MONIMA

Fedima mea, dar spune-mi, visam eu o minune
 În anii 'n care chinul credeam că mă doboară?
 Nu azi pot respira eu ușor întâia oară?

Cum, Prințe scump, cu tine să fiu acum unită
 Și viața 'n loc să-ți fie de dragostea-mi lovită,
 Să-ți vezi tu datoria și eu virtutea mea
 Dorind, acum, iubirea ce crimă le părea?
 De astăzi îți pot spune mereu că te iubesc.
 De ce nu vii?...

SCENA II-a

MONIMA, XIFARES, FEDIMA

MONIMA

Stăpâne, de tine chiar vorbesc,
 Căci sufletul îmi cere să fii tot lângă mine.

XIFARES

Veneam tocmai a-ți spune de-acum adio.

MONIMA

Cine?

XIFARES

De sigur că eu, Doamnă, și chiar pe toată viața!

MONIMA

Ce-aud? Am fost trădată... spre rău mi-a fost povața.

XIFARES

Eu nu știu, Doamnă, care dușman rău și ascuns,
 Trădându-ne mă pierde; el taina ne-a pătruns
 Și regele ce totuși pe Farnas nu-l credea,
 În inimele noastre acum parc'ar vedea.
 Mă mângâie, și-ascunde cu grije crudul țel;
 Dar eu, ce din pruncie am fost crescut de el
 Și știu ce gânduri poartă la fiecă mișcare,
 Citit-am în privirea-i o aspră răzbunare.
 El grabnic îi trimite pe toți de care-și zice
 Că moartea mea îndată-ar putea să îi ridice.
 În falsa-i bunătate am și văzut momeala
 Și-o vorbă-a lui Arbate 'mi învie bănuiala.

Lipindu-se de mine, i-ardeau în lacrimi focuri,
 « Se știe tot, îmi spuse, te du din aste locuri »,
 Făcându-mă să tremur mai mult de grija ta.
 Doar asta mă mai face să vin a te ruga
 Să nu mai plângi, Regină, ușor să te supui.
 Mi-e teamă pentru tine, ești toată 'n mâna lui
 Și nu o înspăimântă nici sângele cel drag.
 Mi-e groază a-ți mai spune de câtă nedreptate
 A dat mereu dovadă gelosul Mitridate.
 Se poate doar pe mine mânia-i să mă certe,
 Pierzându-mă îndată, pe tine să te ierte.
 Indură-te atuncea și fă pe voia sa,
 Cu-o nouă 'mpotrivire mai rău l-ai supăra.
 Și chiar dacă ți-e teamă, tot blândă te arată.
 Prefă-te. Te silește. Gândește că mi-e tată.
 Trăește și fă astfel ca dragostea de mine
 Doar lacrimi să te coste și știu că nu-s puține.

MONIMA

Ah ! eu te-am pierdut, Prințe !

XIFARES

O, nu, biată Monima.

De ce să crezi că tocmai a ta să fie crima ?
 Nu scumpa ta blândește atât mă chinuește,
 Ci doar nefericirea, doar soarta mă lovește,
 Răpindu-mi-l pe tata și fără să-mi dau seama,
 Făcându-mi-l protivnic. Și luându-ne pe mama,
 Ivind fără de veste, cu gând să ne trădeze,
 Un dușman ce încearcă 'ntre noi să se așeze.

MONIMA

Și cum ! Pe acest dușman tu încă nu îl știi ?

XIFARES

Drept culme a durerii, nu Doamnă; de l-aș ști
 Aș vrea ca înainte de-a fi de el jertfit
 Să-i sfârtec și lui pieptul ce-atâta ne-a lovit !

MONIMA

Ei bine-atunci, Stăpâne, e timpul să-l cunoști.
 Să nu-l cauți departe în sutele de oști.
 Lovește! nici o teamă n'aș vrea să te oprească,
 În mine a ta spadă mai iute să țintească.

XIFARES

Tu!

MONIMA

A! dar nu știi, Prințe, cu câtă dibăcie
 Surprins-a nemilosul întreaga-mi duiosie!
 Ce sinceră iubire nutrea el pentru tine!
 Părea să vrea să vadă că una ești cu mine.
 Puteam să-mi las iubirea să fie temătoare,
 Să cred că mă adoarme cu vorbe-amețitoare?
 Vai! zeii mă veghiară: o tainică 'nștiințare
 De trei ori mă 'ndemnase să tac, dar pentru care
 Pricină n'am tăcut și durerea mi-am jelit?
 Acum știu doar atâta, că n'ar fi trebuit.
 A lui vicleană miere, otravă doar avu;
 Imi dau singură moartea, de vrei să mă ierți tu.

XIFARES

Cum, Doamnă! chiar iubirea mă pierde pe vecie?
 O pricină divină să aibă-a mea urgie?
 Iubirea ta cea mare, chiar ea m'a pedepsit
 Și încă-mi ceri iertare, când eu sunt fericit?
 Dar ce-aș mai putea cere, căci n'am fugit de bine?
 Și mor! O altă soartă pe tron te vrea pe tine.
 Primește, Doamnă, fără o altă 'mpotrivire
 Și fă căsătoria ce duce la mărire.

MONIMA

Dar cum îmi ceri tu mie să merg cu un barbar,
 De-a cărui apropiere mi-e groază, la altar?

XIFARES

Gândește-te că astăzi era să fii a lui,
 Uitaseși de-a mea viață, voiai să te supui.

MONIMA

Știam în acea clipă întreaga-i barbarie?
 Mai poți gândi tu oare această nebunie:
 Să stau eu lângă rege în groaznice torturi
 Când pieptul ți-l străpunge cu-atâtea lovituri,
 Și 'n mâna fumegândă de-al tău sânge fierbinte,
 Să pun mâna mea care-ar fi vrut să te alinte?
 De furia lui, mai bine, păzește-te pe tine
 Și nu-ți mai pierde timpul gândindu-te la mine.
 Doar Cerul să mă 'nvețe ce drum mai pot găsi!
 O! Zei, și ce-ar fi dacă aici te-ar întâlni?
 Auzi că vin. Vai, du-te... Trăește-ți viața grea
 Și cel puțin așteaptă să știi de soarta mea.

SCENA III-a

MONIMA, FEDIMA

FEDIMA

Vai, Doamnă 'n ce primejdie era să-și pună viața!
 E regele.

MONIMA

Aleargă și vezi, ascunde-i fața
 Cu grije ocrotește-l și fă-l să vadă bine
 Să nu-și ridice viața cât știe despre mine.

SCENA IV-a

MITRIDATE, MONIMA

MITRIDATE

Te iau, Doamnă, cu mine. Un gând ce urmăresc
 Mă face aste locuri grăbit să părăsesc.
 Și 'n vreme ce soldații așa cum se cuvine,
 Se urcă în corăbii spre-a merge apoi cu mine.
 Tu vino 'n fața țării, cuvântu-mi, după lege,
 Cu veșnicele-i noduri de tine să mă lege.

MONIMA

Pe noi, Stăpâne?

MITRIDATE

Iarăși începi să șovăești?

MONIMA

Dar nu mi-ai spus tu singur că nu te mai gândești?

MITRIDATE

Aveam alte cuvinte atunci. Să le uităm,
 La focul ce mă arde acuma să visăm;
 Cum știi, a ta iubire de mult mi-e datorată.

MONIMA

Această datorie mi-ai spus c'a fost iertată!

MITRIDATE

Cum, tot îți mai stă gândul la fiul cel ingrat?
 Credeai...

MONIMA

Se poate-un rege pe toți să fi 'nșelat?

MITRIDATE

Vicleano! Nu-ți stă bine acum să-mi spui așa.
 Hrănind adânc în suflet întreagă ura ta,
 Spre culmea mare-a gloriei pe când eu te urcam,
 Trădarea-mi pregătiseși, deși n'o meritam.
 Acum nu mai ții minte, Prințesă, ce mai rea
 Ai fost ca toți Romanii porniți în contra mea,
 Din ce treaptă de aur voit-am să cobor,
 Cu tine să urc tronul atotocrotitor?
 De ce mă vezi ca astăzi învins și prigonit?
 Revezi-mă în fală, temut, dar și mărit,
 Cu câtă înfocare în Efesul slăvit
 Din fiucele-a o sută de regi te-am dobândit,
 Punându-ți la picioare, atunci, treizeci de State
 Și-atâtea alianțe lăsându-le uitate!
 Și chiar dacă iubirea ce nu puteai să 'nvingi,
 De-a mea bunăvoință voia să nu te-atingi,

De ce-ai primit îndată că iei un soț impus
 Și, până la plecare, o vorbă nu mi-ai spus?
 Dece-ai vrut să-mi desvălui ce eu nu 'nțelegeam
 Când soarta îmi răpise viclean ce mai aveam
 Și când, de pretutindenii văzându-mă strivit,
 Doar tu mă puteai face să fiu iar fericit?
 Și totuși când voisem să uit astă ocară,
 Din inima mea tristă când sta ea să dispară,
 Avut-ai îndrăzneala să chemi întreg trecutul
 Și chiar să-mi faci o vină că eu uit începutul.
 Trădarea îți încântă speranțele sfruntate!
 La mare încercare îl pui pe Mitridate!
 O vraje ne 'nțeleasă, ascunsă, a oprit
 Mânia mea cea aspră și grea la pedepsit!
 Acum numai o clipă mai pot să-ți dăruiesc
 E ultima în care te chem, îți poruncesc.
 Gândește-te ce meriți când vrei să mă trădezi
 Cu-acel mișel pe care de-acum n'ai să-l mai vezi.
 Să nu-i mai porți credința ce mie-mi datorai.
 Să-i pierzi și amintirea, pe mine doar mă ai.
 De-acuma să fii mândră că tot m'ai ascultat,
 Să meriți bunătatea cu care te-am iertat.

MONIMA

Dar n'am uitat, Stăpâne, ce mult recunoștință
 Să-ți port, că mă alese a ta îngăduință.
 Și orice rang avut-au cândva străbunii mei,
 Știam că a lor glorie-i de mult stinsă de zei
 Gândeam, cu umilință, cu cât sunt mai prejos
 Decât căsătoria c'un rege glorios.
 Cu toată înclinarea și-a mea tristă iubire,
 Spre-un fiu ce, ca și tine, sclipea în strălucire,
 De când tu diadema aceasta mi-ai trimis,
 Eu n'am hrănit, Stăpâne, în minte un alt vis.
 Am vrut ca deopotrivă să ne îndepărtăm.
 Chiar el, cum îi cerusem, fugea, vrea să uităm.
 Apoi în umbra tainei tot focul s'ar fi stins.
 Uriașa mea văpae de ce s'ar fi aprins,

Când, chiar și împotriva dorințelor depline,
Puteam fi fericirea eroului din tine?

Doar tu, numai tu singur, apoi m'ai depărtat
De-această ascultare, lipsită de păcat.
Și dragostea nebună pe care-o înfrânsesem
Pe care în uitare credeam că o stinsesem,
Când pricina ei vie plecase pe vecie,
Tu iar ai deșteptat-o făcând-o și mai vie.
Căci eu, mărturisind-o, îmi știu acum iubirea.
In van vrei tu să cauți să-i pierd și amintirea,
Când trista mărturie la care m'ai silit
In mîntea mea 'ngrozită pe veci a împietrit.
Intr'una o să-mi pară că-mi bănuie necredința.
Mormântul meu nu fi-va mai trist ca umilînța,
Ca patul unui soț ce întăi m'a bănuie
Și care și-a luat dreptul ce-atât m'a umilit,
De-a face să roșesc, pe când mă iscodea,
De-o dragoste ce însă nu lui i se cădea.

MITRIDATE

Așa-mi răspunzi? Deci iarăși nu vrei să-mi faci pe plac
Și nu primești cinstirea ce totuși vreau să-ți fac!
Aștept să gândești bine și-apoi să poruncesc.

MONIMA

Stăpâne, e zadarnic, oricât mă chinuesc.
Te știu doar și știu bine la ce să mă aștept
Și știu câte neazuri mi-apasă greu pe piept.
Dar asta-i hotărîrea ce-am luat, nezdruncinată.
Tu judec'o fiindcă-ți spun drept de astădată
Și uit ca niciodată de vechea modestie,
In care până-acuma stăteam cu bucurie.
Ai vrut să faci prin mine, prin mâna-mi blestemată,
Ca fiului tău pieptul pumnalul să-i străbată,
Căci eu am trădat taina, deși nevinovată.
Dar el, numai de-ar pierde iubirea ta de tată
Și mort ar fi, Stăpâne. Credința mea, iubiri,
Nimic nu ar fi prețul acestei umiliri.

Tu judecă acuma. Ucide-o răsvrătită,
 Imbracă-te cu dreptul ce-l ai: ți-am fost jertfită.
 Aștept doar hotărîrea, nimic nu 'ncerc să sper.
 Și totuși și acuma, atît mai vreau să-ți cer:
 Să crezi (virtuții mele să-i faci astfel dreptate)
 Că n'am complice; mie-mi sunt toate neiertate.
 Iar planurile tale mai bine-or izbâнди,
 Lăsându-l pe Xifares cu tine-a se jertfi.

SCENA V-a

MITRIDATE

MITRIDATE

Se duce! Și eu iată, prin lașa mea tăcere,
 S'ar crede că-i iert fuga și toată a ei vrere!
 Puțin mai am și gându-mi, ce 'nclină înspre ea,
 Ar vrea să mă condamne, certând cruzimea mea.
 Dar cine sunt?... Monima?... Și sunt eu Mitridate?
 Nu, nu, nici o iertare și nici o bunătate.
 Sunt iarăși eu, același! Mânia mă îmbată.
 Jertfi-voi la plecare mârșavii, trei deodată.
 Când merg acum spre Roma să aibă zeei vestea,
 Să-mi fie mai prielnici prin jertfele acestea.
 O pot face și trebui; ei sprijinu-au pierdut,
 Departate sunt de țărături soldații de temut.
 Să nu mai caut cine e bun sau e mișel,
 Să 'ncep chiar cu Xifares îndată, chiar cu el.

Dar ce-i astă mânia? Pornirea mea spre rău!
 Tu pleci, nefericite, să pierzi pe fiul tău,
 Pe care Roma-l teme, când vrea să te răzbune!
 De ce să vărs un sânge ce-mi dă zile mai bune?
 Și vai! în starea 'n care m'a dus acum durerea
 Mai am încă mulți prieteni să-mi afle mângâierea?
 Mai bine prietenia-i să-mi fie cea dorită!
 Imi trebui răzbunarea mai mult ca o iubită
 Și poate-ar fi mai bine, iubită cum tot n'am,
 S'o dau, de azi, acelu pe care îl uram!
 S'o dau. Ah! vane gânduri ce vor doar să-mi arate

Intreaga slăbiciune ce 'n inimă se sbate!
 Dar ard, mi-e dor, nu-mi vine de loc s'o părăsesc!...
 Cum, nu pentru o crimă voiesc s'o pedepsesc?
 Ce milă-mi face-acuma poruncile timide?
 Pe alții fără milă mânia mea-i ucide.
 O fiule! Monima! netrebnică mânie!
 O, fi-veți plini de slavă Romani, voi, pe vecie!
 De-ați ști a mea restriște sau dacă o 'nștiințare
 V'ar spune care-mi este acum lupta cea mare!
 De prieteni, fiindu-mi teamă să nu mă fi trădat,
 De orișice otravă am vrut m'am apărat.
 Știam prin îndelungă migală, iscusință,
 Să am și împotriva otrăvii biruință.
 Ah! n'ar fi fost cuminte și drept și mai frumos,
 Să șterg la fel și urma acestui foc vânjos,
 Să nu-l las să îmi ardă cu flăcări otrăvite
 O inimă 'nghețată de vremuri chinuite?
 Vai, trista frământare din piept nu vrea să sece!

SCENA VI-a

MITRIDATE, ARBATE

ARBATE

Stăpâne! Nici soldații nu vor acum să plece
 Tot Farnas îi oprește și nu poți să-i împaci.
 Le spune că tu Romei vrei alt război să-i faci.

MITRIDATE

Cum, Farnas?

ARBATE

Da pe paznici întâi i-a amăgit.
 Doar numele de Roma pe toți i-a împietrit.
 Iși fac închipuire de-o mie de primejdii,
 Sărută unii țărml și nu mai au nădejdiei.
 Iar alții din corăbii, grăbiți se-aruncă 'n valuri,
 Sau strigă jos la cărme, să 'ntoarcă înspre maluri.
 Răscoala e în lege și nu mai vor lupta.
 Iți cer îndată pacea, spunând că s'ar preda.

In fruntea lor e Farnas; armatelor trudite,
Vorbind din partea Romei, el pacea le promite.

MITRIDATE

Mișelul ! Mă trădează ! Să-l chemi pe al său frate
Să vină 'n ajutorul părintelui, Arbate !

ARBATE

El nu știi ce voiește; năpraznica-i pornire
L-a și făcut să plece spre țărături, cu grăbire.
Se-aude că 'mpreună cu-o ceată de soldați
A fost văzut cum grabnic mergea spre răsculați.
E tot ce mai pot spune.

MITRIDATE

Și eu ce-am așteptat ?
Mișei ! Răzbunarea destul a întârziat !
Și totuși nu mi-e teamă. Știu: cum mă vor vedea,
Rebelii se vor teme să fugă 'n fața mea.
Vreau numai să îi fulger și vreau în ochii lor
Să piară de-a mea mână doi fii ce nu mă vor.

SCENA VII-a

MITRIDATE, ARBATE, ARCAS

ARCAS

Suntem pierduți, Stăpâne, căci Farnas și rebelii
Și-acum Romani puzderie, dau toți asalt vâlcării.

MITRIDATE

Romanii !

ARCAS

De ei țărutul întreg e 'nnegurat.
Curând aici în ziduri vei fi înconjurat.

MITRIDATE (lui Arcas)

O zei ! Să mergem. Însă, a mea nenorocire
Nici ție n'o să-ți fie, Prințesă, fericire !

ACTUL V

SCENA I

MONIMA, FEDIMA

FEDIMA

De ce fugi așa, Doamnă? ce oarbe rătăciri
Te fac să 'ncerci asupra-ți asemenea porniri?
Și cum ai putut face, oricât ai fi de 'nfrântă,
Această legătură din chiar tiara sfântă?
De ce nu vezi mai bine că blânzii, bunii zei
Ți-au rupt-o chiar în mână și nu te-au lăsat ei?

MONIMA

Cu câtă îndrăzneală mereu mă urmărești!
Când nu-mi mai place traiul de ce să mă oprești?
Nu știi? Nu mai e 'n viață Xifaras. Și apoi
Chiar regele nu poate să scape din război.
Aștepți să tragi foloase din jalnicul meu trai?
Vicleano, ai vrea poate lui Farnas să mă dai?

FEDIMA

Aș vrea s'aștepți o veste cu mult mai mult temei.
Să știi mai sigur moartea viteazului. Acei
Ce spun că au văzut-o puteau să se înșele,
In marea 'nvălmășeală a luptei mari și grele.
Intâi, tu știi că s'vonul acela de ocară
Spunea că face parte din cei ce ațâțară.
Acuma, ți se spune că toți cei răsculați
Intors-au împotrivă-i și arme și soldați.
Tu judecă-i pe unii prin alții și gândește...

MONIMA

Dar inima îmi spune că nu mai viețuiește.
Căci tot ce se întâmplă îmi frânge așteptarea.
De n'aș fi avut știrea aceia... priveam marea
Și tot știam că moare; apoi am cheazășie
Curajul lui și-un nume vestit între o mie.
De tânărul lui sânge de mult timp însetată,

Azi poate spune Roma că lupta-i câștigată.
 Ce vajnic dușman brațul voinic i-ar fi opus !
 Și tu, biată Monima, nimic nu ai de spus,
 Tu nu știi a ta crimă ce mult l-a apăsât ?
 Din răni atât de crude, un zeu n'ar fi scăpat !
 Zadarnic se ferise de dușmani, de-al său frate.
 Părintelui său aspru l-am și dat, din păcate.
 Doar eu, mereu făcându-i geloși unul de altul,
 Aprins-am focul care curând a 'ncins înaltul
 Cer vânat al discordiei. O ! tristă nebulie
 Pe care-al Romei demon ne-a dat-o pe vecie !
 Și tot trăesc ! Aștept ca, de sânge drag pătat,
 Doar Farnas să mai vie de-ai lui înconjurat,
 În față să-mi arate haina-i bucurie,
 Ca moartea ușurare mai mare să îmi fie.
 Voi, crudelor ! zadarnic nedreptul ajutor
 Ce-mi dați, îmi taie drumul pe care vreau să mor,
 Căci chiar la pieptul vostru găsi-voiu scumpa moarte !
 Fatală țesătură nu-i nimeni să te poarte...
 Ești martor și unealtă a chinurilor mele,
 Ești toată înmuiată în lacrimile grele,
 De-aceea, la sfârșitul cumplitului meu chin,
 Puteai să-mi dai un sprijin. Ceream așa puțin !
 Privirii mele triste să nu te mai arăți.
 Găsi-voi alte arme ce nu-mi fac nedreptăți.
 Uitate fie ziua și mâna ucigașe
 Ce 'ntâi te așezară pe fruntea mea trufașe.

FEDIMA

Se-arată, Doamnă, Arcas; și pasu-i se grăbește
 Să-ți spulbere tristețea ce-atât te vrăjmășește.

SCENA II-a

MONIMA, FEDIMA, ARCAS

MONIMA

Vai, ce se mai întâmplă ? Romanii or să plece ?

ARCAS

Să nu mă 'ntrebi nimica din tot ce se petrece
O ! Doamnă. Mi se dete o tristă folosință.
Otrava îți va spune a regelui voință.

FEDIMA

Sărmana mea Prințesă !

MONIMA

Ce mare fericire
Imi dai ! Să duci din parte-mi Stăpânului tău știre
Că eu, din câte daruri să-mi facă s'a gândit,
Primesc pe cel mai mare și cel mai potrivit.
Respir abia acuma; ce zei mă liberează
De-a voastre ajutoare ce nu îmi ușurează?
Stăpână sunt pe mine și pot acum s'ascult
De 'ntreaga mea dorință, precum voiam de mult.

FEDIMA

Vai !

MONIMA

Nu, mai bine curmă durerea ta grăbită
Și nu-mi turbura clipa aceasta fericită.
Atunci, de-ți eram dragă, ți-era mai bine milă,
Când rangul mi se dete, primit cu-atâta silă.
Și-atunci când am fost smulsă din sfântul, caldul, sân
Al Greciei, în barbarul țarm aspru să rămân.
Intoarce-te îndată în țara lui Apolo.
Și, dacă se mai știe de mine pe acolo,
Să spui ce-ai văzut astăzi și toată fala mea
Arată-le, Fedima, ce tristă-a fost și grea.

Iar tu ce dintr'un suflet ce aprig te-a iubit,
De soarta fără milă, ai fost mereu gonit,
Erou cu care nici chiar plecând de pe pământ
Nu pot să cer alături că stau într'un mormânt,
Primește a mea jertfă ! Aș vrea ca prin otravă
Să șterg acum și chinul și moartea ta cea bravă !

SCENA III-a

MONIMA, ARBATE, FEDIMA, ARCAS

ARBATE

Oprîți ! Oprîți !

ARCAS

Ce este ? Și ce voiești, Arbate ?

ARBATE

Oprîți-vă, căci, astfel voiește Mitridate !

MONIMA

Lăsați-mă !

ARBATE (aruncând otrava)

Nu, Doamnă, pe mine să mă lași

Să fac pe voia celui ce-mi zise cu iuți pași

Să fug, să-ți spun din parte-i că-ți cere să trăești.

Tu, Arcas, du-te, spune-i că n'a murit, dă-i vești !

SCENA IV-a

MONIMA, ARBATE, FEDIMA

MONIMA

Ah ! crudule Arbate, de ce mă chinuești,

Ce casne și mai grele încerci să-mi pregătești ?

Cum, regelui nu-i place o moarte-atât de iute ?

Mai multe morți, Monimei de-i dă, îi sunt plăcute ?

ARBATE

Să-l vezi întâi cum vine, cum soarta îl înfrânge

Și-apoi și tu cu mine amarnic îl vei plânge.

MONIMA

Cum ! regele . . .

ARBATE

Da, este în ultima lui clipă.

Abia dacă mai vede lumina; viu în pripă

Lăsându-l plin de sânge și dus de mulți soldați.

Xifares plânge . . . 'n juru-i sunt toți îndurerăți.

MONIMA

Xifares? Ce spui? Oare sunt trează sau îmi pare?
 Vai, cred această veste cu mare tremurare...
 Xifares mai trăește? Nu toți îl credeau stins?

ARBATE

E plin de slavă, Doamnă, dar sufletu-i e 'nvins.
 Căci vestea că murise fu repede 'mprăștiată,
 Lățindu-se ca vântul, ca spaima în armată.
 Romanii pretutindeni râdeau, luptau, strigând
 Și noi cu toți deodată trezitu-ne-am plângând.
 Iar lacrimile plânse de rege-au fost amare.
 Că nu va mai învinge fu plin de 'ncredințare.
 De-un fiu fără rușine, mișelnic încolțit
 Și, fără vre-o nădejde, văzându-se-amăgit,
 Văzând și, ca o culme-a destinului dușman,
 Că între-ale lui steaguri e vulturul roman,
 A vrut să își deschidă un drum, să nu rămână
 Cu groaznica rușine de-a fi într'a lor mână.

Intâi, vru să încerce puterea cea de jale
 A filtrelor de care credea că sunt mortale.
 Găsindu-le pe toate lipsite de virtute,
 « Vane-ajutoare, spuse, ce-mi sunt de mult pierdute:
 Otrăvurile-acestea cu care am luptat
 Intors-au dela mine folosul așteptat.
 Mai bine să-mi tai cale luptând, printre dușmani
 Și moartea mea să fie prăpăd pentru Romani ».
 Vorbind așa, sfidează cohortele și soarta
 Și, vajnic, poruncește în lături să dăm poarta.
 Ieșind, apoi, un fulger cu fruntea 'nverșunată
 Ce da atâta spaimă în rânduri altă-dată,
 Luați toți fără de veste se traseră 'napoi,
 Lăsând o pârție mare din țarm și pân' la noi;
 Ba încă, mulți dintr'înșii, fugeau înspăimântați
 In grabă la corăbii, să-i ducă la penăți.
 Apoi... nu vă pot spune... în Farnas fu urgia!
 Cu toții, de rușine-și treziră vitejia.
 Cuprinși mai rău de furie săriră toți pe rege

Iar el, cu câțiva oameni, lupta acum în lege.
 Și cine-ar putea spune ce fapte vijelioase
 Ce trăsnete 'nsoțindu-i privirile tăioase,
 Dădea el, plin de glorie atunci, ultima oară?
 Dar când în praf și sânge simți că îl doboară,
 Când, bietul, ostenise și-aproape sta să cadă,
 Având doar din cadavre o biată baricadă,
 O proaspătă armată veni în zbor spre noi.
 Romanii s'o 'ntâlnească lăsară-al luptei toi;
 Voiau, toți deodată, să dea în Mitridate.
 Dar el: « Destul acuma, îmi zise, scump Arbate,
 Mânia și-acest sânge mă birue prea iute.
 Să dăm pe Mitridate de viu acestor brute? »
 În piept și 'mplântă spada senin, cu o sfidare.
 Și moartea fugind încă de inima lui mare,
 Acest erou, în brațe căzându-mi, sângerat,
 Striga 'mpotriva morții ce tot nu l-a luat.
 Plângându-mi-se mie de restul lui de viață
 Cu greu ridică mâna ce fu cândva semeață
 Și, jalnic, arătându-mi pierdut inima lui,
 Ceru să-i dau eu moartea; dar groaznic mă temui
 Să port doar eu povara cumplitelor destine.
 Gândeam că este timpul să termin și cu mine,
 Când crâncen, prinși de groază, strigară toți dușmanii.
 Nici când n'aș fi crezut-o! Și Farnas și Romanii,
 Văzui de pretutindenii cum fug în spre corăbii,
 Goniți, cu mare spaimă trântind sulii și săbii.
 Apoi, învingătorul venind grăbit spre noi,
 Văzurăm pe Xifares. Credeam toți că-i strigoi.

MONIMA

O, Cerule!

ARBATE

Xifares luptase pentru rege.

Dar Farnas, cu-a lui ceată de mârșavi, se 'nțelege,
 În toiul chiar al luptei îl și înconjurase.
 Cu greu viteazul nostru din mână le scăpase,
 Silind întâi pe unii, pe ceilalți căștigând.

Și 'n clipa cea mai tristă, voios venea, răsând,
 Prin sute de cadavre, aprins, grăbit, glorios,
 Croind spre-al său părinte un drum victorios.
 Inchipuie-ți ce groază urmă și ce văzui.
 Și el vru să-și ia viața, la fel cu tatăl lui.
 Atunci, toți îl opriră, speriați, în mare pripă.
 Iar regele, privindu-l cu dragoste o clipă,
 Imi spuse cu o voce abia ruptă din tină:
 «De este încă vreme, fugi, scapă pe regină».
 Speriat de-aceste vorbe am fost, de bună seamă.
 De-o tainică poruncă deodată îmi fu teamă.
 Eram obosit foarte și totuși râvna mea
 Imi dete-o forță nouă să 'nlătur clipa rea;
 Cu toate-aceste chinuri sunt mândru c'am putut
 S'ajung ,să opresc mâna ce crud v'ar fi pierdut.

MONIMA

Oricât aș fi de-atâtea orori pe drept uimită,
 Tot plâng marelui rege această rea ursită!
 Rog zeii, la acestea de loc cu vre-un păcat,
 Eu, cea mai fără vină, să nu fi ajutat.
 Să fiu numai o biată Prințesă 'ndurerată;
 Amar să-l plâng, dar fără să fiu și vinovată!
 Ah! vine, Ce grea jale mă face-acum a plânge
 Și-a fiului durere și-al tatălui său sânge!

SCENA V-a

MITRIDATE, MONIMA, XIFARES ARBATE, ARCAS.

Soldați care sprijinesc pe Mitridate

MONIMA

Stăpâne, ce-mi văd ochii și care-i soarta noastră!

MITRIDATE

Opriți-vă toți plânsul; vorbim acum de-a voastră.
 (Arătând pe Xifares)

Din marea lui iubire și chiar din partea ta,
 Vrea alte simțăminte, nu milă, soarta mea;
 Căci gloria mea, făcută să fie admirată,
 Nu trebuie prin lacrimi de jale micșorată.

Luptând să răzbun lumea, făcând tot ce-am putut,
 Din gândul meu doar moartea să fac mai mult n'a vrut.
 Dușmană mi-a fost Roma, urît-am josnicia
 Și jugului ei n'am vrut să-i sufăr tirania.
 Alt rege, până astăzi oricând învingător,
 Cu-atâta ură n'a mers vre-odată 'n calea lor,
 Făcându-i așa trudnic să-și capete victoria,
 Cu zile-atât de negre umplându-le istoria.
 Eu n'am putut ca Roma, precum rugam pe zei,
 In flăcări, să mă vadă murind pe rugul ei,
 Dar chiar murind acasă sunt încă mulțumit
 Că mor între-atâți dușmani pe care i-am jertfit;
 De sângele lor scârnav și hainele-mi luceau,
 Privirea mea din urmă îi vede cum fugeau.
 Doar fiului Xifares de toate-i sunt dator,
 Tot el îmi face moartea să nu se-arate lor.
 Și totuși pentru slujbă eu nu-l pot răsplăti
 Cu tronul meu cel mândru așa cum putea fi;
 Dar tu ce-mi ești acuma, și țară și coroană,
 Ești singurul meu bine în astă grea prigoană,
 Pe tine, Doamnă, astăzi primește să te iau
 Cu tot ce îți cerusem și lui să i te dau.

MONIMA

Stăpâne, nu-ți vreau moartea, acum va fi mai bine,
 A noastră fericire se sprijină pe tine.
 Trăește, să te bucuri văzând c'ai izbândit.
 Răzbună-te !

MITRIDATE

Nu, Doamnă, destul am viețuit.
 Tu fiule, acuma gândește-te la tine.
 De prea mulți dușmani află că nu te aperi bine.
 Curând revin Romanii, acum fugiți departe,
 Revin să năvălească din nou, prin altă parte.
 Să nu pierzi, vreau, și timpul cât ei mai rătăcesc,
 Cu jertfe pentru mine; de-acuma te scutesc;
 Romanii ce pe-aceste tărâmurii putrezesc

Ajung cenușii mele și prea mult o cinstesc.
Ascunde-ți pentru-o vreme și numele și viața...

XIFARES

Dar iartă-mă, Stăpâne, de ce să-mi ascund fața
Când nu-i pedepsit Farnas? Romanii cuceresc
Mai mult decât o țară și eu...

MITRIDATE

Nu, te opresc !

Căci Farnas, de nu astăzi, curând tot va pieri.
De soarta lui, fi sigur, Romanii-or îngriji.
Dar simt cum îmi slăbește puterea și-mi ia mintea.
Mă duc, știi bine. Vino, Xifares, în fierbinte
Mea strângere în brațe, cu marea-ți bunătate
Să sorbi duhul aceluia ce este Mitridate.

MONIMA

Se stinge...

XIFARES

Vino, Doamnă, și tot lui slujitori,
Uniți cu regi puternici, să-i fim răzbunători.

EMIL GULIAN

SPIRITUL GERMAN ÎN LITERATURA ROMÂNĂ

În Muntenia, influența germană nu a fost atât de durabilă ca în Moldova. Spiritul francez, care pătrunsese prin intermediul unor scriitori ca Grigore Alexandrescu, Nicolae Bălcescu, Cezar Boliac și alții, a neutralizat aici cu timpul înrăurirea exercitată de repertoriul teatral german. Influența aceasta, care a început să se manifesteze încă din epoca fanariotă, a continuat însă, cu momente de culminație și cu perioade de stagnare, până în zilele noastre. Ideile revoluției franceze au avut un puternic răsunet în Principatele Române, iar romanticii francezi cu stilul lor declamator precum desigur și clasicii, iar dintre post-clasici Voltaire, au cetățenit în România spiritul francez. Prin acest fapt se ridică în fața spiritului german — mai ales în Muntenia — un concurent important și statornic ¹⁾).

În « Țiganiada » lui Ion Budai-Deleanu întâlnim pentru prima dată motive neîndoelnice din scriitorul vienez Blumauer ²⁾). Tot Budai-Deleanu a alcătuit la începutul secolului al XIX-lea primul dicționar german-român, care a rămas însă până astăzi în manuscris și se păstrează la Academia Română. Influența germană se afirmă și la Ion Eliade Rădulescu. Acesta încearcă chiar să traducă un fragment al « Convorbirilor » lui Eckermann și cunoaște și admiră operele lui Schiller. Cu toate acestea, în culegerea sa

¹⁾ Pompiliu Eliade, *De l'influence française sur l'esprit public en Roumanie* « Les Origines ». Paris, 1898.

²⁾ Gh. Bogdan-Duică, *Despre Țiganiada lui Budai-Deleanu*, « Convorbiri Literare », 35, 1902.

de poeți străini nu se găsește decât Kotzebue, scriitor la modă pe atunci ¹⁾. Influența germană și anume a lui Goethe, se manifestă de asemenea la Dimitrie Bolintineanu, cu tot spiritul francez care se oglindește în operele sale. În poema sa epică « Sorin », se întâlnesc reminiscențe din « Faust », iar în romanul său « Manoil » se resimte înrâurirea neîndoelnică a lui « Werther » ²⁾.

Dar în București, unde scriitorii ardeleni continuau să promoveze interesul pentru literatura germană, se accentuează reacțiunea împotriva influenței germane. Liderii spiritului francez, Alexandru Macedonsky și membrii cenaclului său literar pornesc o campanie pătimășe împotriva lui Eminescu și a discipolilor săi.

« Junimea », care se strămută mai târziu la București, devine un cerc din ce în ce mai restrâns. Aici dominau acum Vasile Alexandri, care reprezenta, ca neoromantic cu tendințe clasiciste cultura franceză, și poetul mult mai tânăr Duiliu Zamfirescu, al cărui strălucit talent formal își găsea stimulent și noi motive de inspirație în literatura italiană. Numai la Panait Cerna, ultima speranță a « Junimii » care își făcuse debutul și se afirmase în revista « Semănătorul », întâlnim o puternică influență germană, care se manifestă nu numai în tendința filosofică a liricei sale, ci și în structura strofelor și în formele metrice ale versurilor, străbătute de ecourile patosului schillerian. Cerna, care a alcătuit în 1912, la Leipzig, o lucrare de doctorat asupra liricei filosofice, a tradus « Prometheus » de Goethe, a scris un studiu asupra lui « Faust » și plănuia să scrie o serie de drame istorice după modelul lui Schiller.

În ultimele decenii ale secolului al XIX-lea și în primele decenii ale secolului al XX-lea, literatura franceză își croiește drum larg în așa numitul simbolism românesc, care începe cu Alexandru Macedonsky, trece cu Ion Minulescu printr' o epocă de adevărată înflorire și se încheie cu Ion Pillat, care va apuca mai târziu pe alte căi, devenind și un bun traducător de literatură germană. În special proza românească va merge pe urmele celei franceze, care va influența din ce în ce mai puternic noile generații de scriitori.

¹⁾ Gh. Bogdan-Duică, *Istoria literaturii române moderne*. Cluj, 1923, pp. 99 și 209.

²⁾ Ion Gherghel, *Bibliografie critică despre Goethe în literatura română*, « Revista Germaniștilor Români », An. IV, Nr. 3, 1935, p. 256 până la 262.

Cartea franceză și publicațiile pariziene sunt pentru multă vreme suverane în București și devin hrana spirituală a intelectualului român. Repertoriul teatral se subordonează aproape complet teatrului francez, fără a se putea dispensa însă cu totul de repertoriul german, care lasă urme adânci în programele Teatrului Național Român.

Oricare cercetător al repertoriului german dela Teatrul Național din București, poate stabili lesne că dramaturgii germani și-au păstrat locul în repertoriul românesc, cu toată concurența autorilor francezi de comedii ușoare. Afară de Schiller, care s'a bucurat de o deosebită favoare din partea publicului între 1885 și 1900, și afară de clasicii Lessing, Goethe, Kleist și Hebbel, întâlnim în ultimii cincizeci de ani în repertoriul Teatrului Național din București autori dramatici ca Grillparzer, Gutzkow, Wildbrandt, Richard Voss, Brachvogel, Sudermann, Gustav Freytag, Carmen Sylva, Halm, Nestroy, Max Halbe, Ludwig Fulda, Lothar Schmidt, Paul Lindau, Hermann Bahr, Sternheim și alții mai puțin însemnați. « Flachsmann als Erzieher » a lui Otto Ernst și « Altheidelberg » de Mayer Foerster au fost piese de succes, menținându-se multă vreme în repertoriul Teatrului Național din București ¹⁾.

O deosebită atenție a acordat repertoriului german primul director de scenă al Teatrului Național, d. Paul Gusti, care a localizat și adaptat pentru gustul publicului românesc comediile ușoare ale unor autori populari ca Moser, Blumenthal, Kadelburg și alții, făcând astfel din ele adevărate succese. Tot aici trebuie să amintim că în timpul războiului din 1916—1918 mai multe trupe de teatru german au jucat în București un repertoriu german ales. De asemenea nu trebuie uitată excelenta reprezentare pe scena Teatrului Național din București în 1924 a operei lui Goethe « Faust » I, care a mai reapărut în repertoriul Naționalului cu același succes și în stagiunea 1940/41.

Pe la sfârșitul secolului al XIX-lea, se poate observa o alternanță a influenței germane cu cea franceză. Prima se manifesta la tinerii scriitori care studiau la universitățile germane precum și la Ardeleni care mai mențineau contactul cu cultura germană,

¹⁾ Ion Massof, *Istoria Teatrului Național din București*. București, 1937.

cea de-a doua la fiii boerilor și ai clasei conducătoare care luau cunoștință la Paris de ideile liberale ale vremii. Astfel mișcării simboliste a lui Macedonsky, i se opune noua direcție a revistei « Semănătorul » în care Nicolae Iorga și-a impus concepția sa culturală, înrudită cu ideile unor anumite curente estetice și istorice germane. În 1906, el porni lupta împotriva modei franceze, o luptă asemănătoare celei purtate în literatura germană de Lessing. Clasicii și romanticii germani erau pentru el exponenții unei literaturi sănătoase. De aceea traducerile germane ocupă un loc foarte întins în revistele, a căror conducere o preia el rând pe rând. Printre traducătorii săi cei mai însemnați trebuie să menționăm pe Oreste, Ion U. Soricu, Virgil Tempeanu, Ion Sângiorgiu și Nicolae Iorga însuși. În aceeași atmosferă își desfășoară activitatea și revista transilvăneană « Luceafărul », care publică și ea cu predilecție traduceri din limba germană.

Această alternare a influenței germane cu cea franceză se poate urmări până târziu după războiul din 1916-1918. « Semănătorului » i se opune acum spiritul francez al revistei « Viața Nouă », iar acesteia și altora de aceeași nuanță li se opune « Gândirea », în care influența germană se manifestă la admiratorul entuziast al lui Rilke, Nichifor Crainic, și mai ales la filosoful și poetul Lucian Blaga.

Fără îndoială că revistele care au pătruns în ultimii o sută de ani în păturile largi ale publicului cititor au contribuit într-o bună măsură la trezirea și promovarea interesului pentru literatura germană în România. În ultima vreme însă, s'a încercat să se sublinieze importanța rolului de intermediar jucat de aceste reviste, de o durată mai lungă sau mai scurtă, fără să se ia în considerație faptul că spiritul german este reprezentat în paginile lor mai mult prin producția lirică germană, decât prin nuvele, eseuri și critice, prin urmare în mod oarecum unilateral ¹⁾.

Între toate aceste reviste, merită o deosebită mențiune « Convorbirile Literare » care au fost, mai ales pe vremea supremației literare a grupării junimiste, un important centru de iradiere a influenței germane în România. Iar dacă, chiar în cele dintâi

¹⁾ Ion Gherghel, *Goethe în literatura română*, Capitolul introductiv: « Aspectul general al influenței literaturii germane asupra literaturii române ».

reviste românești și în prima linie în cele transilvănene, au fost publicate traduceri din poezii germane, reviste ca « Semănătorul », « Convorbiri Literare », « Luceafărul », « Floarea Darurilor » și în epoca postbelică « Gândirea », în parte « Viața Românească » au fost în mod permanent exponente ale spiritului german. Revista a constituit astfel și în România, ca de altfel peste tot în Europa, cel dintâi și cel mai însemnat mijloc în serviciul răspândirii culturii germane.

Un alt drum, pe care au pătruns în România bunuri ale culturii germane, a fost deschis de puternica mișcare socialistă dela sfârșitul secolului trecut, cu entuziasmul facil pentru imaginea unei false renașteri germane. În această ordine de idei, trebuie amintit cel puțin în treacăt rolul Evreilor ca propagandiști ai valorilor culturale germane. Se cuvine de asemenea subliniată preferința lor pentru scriitorii de origină iudaică. Inceputul a fost făcut cu difuzarea operelor lui Heine, continuându-se apoi cu Iakob Wassermann, Emil Ludwig, Stefan Zweig și alții la fel.

Acestea au fost momentele principale și liniile generale ale penetrației valorilor culturale germane în România. La început au pătruns în literatura română, întâmplător sau ca marfă culturală la modă operele care au atras pe traducători și pe imitatori. Așa se explică predilecția pentru teatrul lui August von Kotzebue prin succesul și popularitatea de care acest autor s'a bucurat împreună cu Iffland la începutul secolului al XIX-lea.

Tot așa dacă « Idilele » lui Gessner au fost gustate de publicul cititor românesc în mediocra traducere a lui Alecu Beldiman, aceasta se datorește faptului că ele corespundeau gustului general al acelei epoci. De altfel Gessner a fost foarte prețuit și de publicul francez până târziu în secolul al XIX-lea. Atât în literatura franceză, cât și în cea germană, preferința Românilor se îndrepta către scriitorii la modă. Această modă începe, cum am văzut, cu Kotzebue și Gessner și se încheie, după ce a cuprins în treacăt pe Hermann Sudermann și pe ceilalți realiști, cu expresionismul câtorva poeți români postbelici și cu proza istorică a scriitorilor amatori de sensațional, Emil Ludwig și Stefan Zweig.

Pe teren ideologic ca și pe cel literar, marile personalități consacrate joacă totdeauna un rol decisiv. Nu e de aceea nimic surprinzător în faptul că filosofi ca Immanuel Kant și Schopenhauer au exercitat o influență atât de puternică asupra tinerilor filosofi români și chiar asupra literaturii române. Filosofia română, dela Timoteiu Cipariu și Simion Bărnuțiu și apoi dela Titu Maiorescu și până la gânditorii din zilele noastre, și-a însușit spiritul critic al lui Immanuel Kant ¹⁾.

Cine urmărește penetrația lui Kant în cultura română, rămâne uimit de interesul excepțional pe care tânăra noastră filosofie l-a acordat acestui conducător al spiritului german. Insuși poetul Mihail Eminescu s'a străduit să traducă « Critica rațiunii pure » a lui Kant. Ce diferență însă între eforturile stângace ale marelui poet și posibilitățile lexicale naturale ale traducătorilor recentii ! Atât Traian Brăileanu cât și Dumitru Christian Amzăr și-au dat silința să creeze în traducerile lor ale « Criticii rațiunii pure » un limbaj filosofic român la fel cu cel ce stă la dispoziția filosofilor germani ²⁾. Poate că pentru încetățenirea la noi a nici unui alt poet sau gânditor german nu s'au făcut eforturi mai mari decât pentru Immanuel Kant.

La aceasta au contribuit nu numai traducerile, ci și contactul direct al poeților și profesorilor români cu ideologia kantiană. Importanța acestei influențe nu poate fi trecută cu vederea sau subestimată, cu atât mai mult cu cât ea se observă și în poezia română, și anume la Eminescu.

¹⁾ Gh. Bogdan-Duică, *Kant și Cipariu*, în « Societatea de Măine », I, 1923, p. 66.

²⁾ Immanuel Kant, *Filosofia creștină*, trad. de A. Sulcină, « Biblioteca Lumen », Nr. 108. București, 1912; *Tratatul de Pedagogie*, trad. din limba franceză de C. V. Buțureanu. București, 1912; *Prolegomena la orice metafizică viitoare se va putea înfățișa a științei*, trad. de Mihail Antoniadă. București, 1924; *Religia în limitele rațiunii*. București, 1914; *Critica puterii de judecată*, vol. I, trad. de I. Ghernecea. Galați, 1927; *Intemeierea metafizicei moravurilor*, trad. de Traian Brăileanu. Cernăuți, 1929; *Critica rațiunii pure*, trad. de Traian Brăileanu. Cernăuți, 1930; Tudor Vianu a tălmăcit câteva fragmente din *Critica puterii de judecată* în *Istoria Esteticei dela Kant până azi în texte*. București, 1934; *Critica rațiunii pure*, trad. de D. Amzăr și R. Vișan. București, 1934; *Despre forma și principiile lumii sensibile și ale celei inteligibile*, trad. de Const. Noica. București, 1936; *Critica rațiunii practice*, trad. de Traian Brăileanu. București, 1940.

Profesorul C. Rădulescu Motru a subliniat într-o lucrare mai mai veche însemnătatea lui Kant pentru filosofia română. El a arătat că filosoful german a contribuit la încetățenirea în România a filosofiei ca disciplină științifică ¹⁾.

Kant e citit și studiat de Români, mai ales în școlile din Transilvania și Bucovina, chiar dela începutul secolului al XIX-lea ²⁾. Primii gânditori și scriitori români fac încercări stângace de a se orienta în ideologia kantiană. Dar dacă contactul unui poet ca Budai-Deleanu cu lumea ideilor lui Kant e superficial, în schimb tinerii oameni de știință și pedagogi ai Ardealului devin adepți credincioși ai idealistului german ³⁾. Trebuie amintit aici în deosebi pedagogul Gheorghe Lazăr, care prin școala sa superioară din București a introdus filosofia lui Kant în România ⁴⁾. El a tradus pe Kant și pe discipolul acestuia W. T. Krug, utilizând mai întâi filosofia kantiană ca fundament al studiilor filosofice. De atunci Kant a devenit pentru filosofii români un adevărat îndreptar ⁵⁾. Conducători culturali ca Timoteiu Cipariu și Simeon Bărnuțiu l-au tradus pe Kant și pe adeptul acestuia W. T. Krug, răspândindu-i astfel filosofia. Însăși concepția liberalistă a lui Simeon Bărnuțiu pare a fi fost influențată de Kant, cu toată vădita și puternica înrăurire a filosofului și jurisconsultului Savigny ⁶⁾.

Dintre reformatorii culturii române nici unul nu a făcut mai mult pentru pătrunderea spiritului kantian în România decât Titu Maiorescu. Activitatea sa profesorală e străbătută de spiritul kantian, cărțile sale, și în primul rând « Logica » utilizează elemente kantiene, iar prin conferințele și convorbirile avute în cercul « Junimii », marele gânditor german i-a devenit, alături de Schopenhauer, filosoful favorit, deși a păstrat, ca și elevul său Petrovici o atitudine critică și unele rezerve față de opera lui ⁷⁾.

¹⁾ C. Rădulescu-Motru, *Filosofia lui Kant*, în « Viața Românească », Mai 1924.

²⁾ I. E. Torouțiu, *Immanuel Kant în filosofia română*. București, 1925.

³⁾ G. Bogdan-Duică, *Kantianii Români* în revista « Semănătorul » III, 1904, și lucrarea citată a lui Torouțiu trebuie în această privință cercetată.

⁴⁾ G. Bogdan-Duică, *Gheorghe Lazăr*. București, 1924.

⁵⁾ Ion Petrovici, *Kant și cugetarea românească*, în « Cronica filosofiei românești », Bibl. p. toți, 1299—1300.

⁶⁾ G. Bogdan-Duică, *Viața și ideile lui Simeon Bărnuțiu*. București.

⁷⁾ Ion Petrovici, op. cit. și I. E. Torouțiu op. cit.

Prin el și-a apropiat ideologia kantiană și marele nostru liric Mihail Eminescu, care a numit opera lui Kant « Biblia filosofilor ». Opera sa poetică e îmbibată, în afară de pesimismul lui Schopenhauer, de idealismul lui Kant, așa precum reiese clar din povestirea cu substrat filosofic « Sărmanul Dionis » și din câteva foarte cunoscute poezii filosofice ale sale ¹⁾.

Făcând abstracție de câțiva adepți ai lui Kant de mai mică însemnătate, trebuie să menționăm aici pe d. C. Rădulescu-Motru, care și-a încheiat studiile filosofice la Leipzig ca elev al lui Wundt, cu o disertație intitulată « Zur Entwicklung von Kants Theorie der Naturkausalitaet » (Contribuție asupra evoluției teoriei kantiene a cauzalității naturale). Ceea ce trebuie în deosebi subliniat la acest gânditor e faptul că, deși partizan sincer al doctrinei lui Kant, a știut printre cei dintâi în România să se desvolte pe liniile proprii ale personalității sale ²⁾. Se poate afirma că într-o anumită măsură însuși Ion Petrovici e kantian. Prin viul interes pe care l-a acordat filosofului din Königsberg și prin excelența sa monografie asupra lui Kant, cu toate că ia o atitudine critică față de sistemul kantian, poate fi socotit ca un adevărat popularizator al acestuia ³⁾. Și studiul d-lui Mircea Florian « Kant și criticismul până la Fichte » e o cercetare competentă și îndrăzneță a fenomenului kantian, dovedind totodată persistența interesului pe care cultura română l-a arătat și-l arată încă pentru marele idealist german ⁴⁾.

Al doilea gânditor german care a fost îmbrățișat cu căldură de filosofie și literatura română este Schopenhauer. Atât prin stilul său literar și comunicativ, cât și prin atitudinea sa pesimistă și prin estetica sa, Schopenhauer era mai apropiat decât Kant de spiritul unei culturi tinere cum e cultura română. De aceea a și pătruns cu ale sale « Parerga și Paralipomene » mai adânc în spiritul românesc ⁵⁾. Titu Maiorescu a fost un mare cunoscător și

¹⁾ I. E. Torouțiu, *op. cit.*

²⁾ Ion Petrovici, *op. cit.* p. 19 și urm.

³⁾ Ion Petrovici, *Viața și filosofia lui Kant*. București, 1936; vezi și recenzia lui Ion Sân-Giorgiu despre această lucrare în « Mitteilungen der Deutschen Akademie », An. XII, Nr. 4, 1937.

⁴⁾ Mircea Florian, *Kant și criticismul până la Fichte*. București, 1937.

⁵⁾ Arthur Schopenhauer, *Aforisme asupra înțelepciunii în viață*. București, 1890.

admirator al lui Schopenhauer. El a tradus cu iscusință «Parerga» și le-a dat publicității, popularizând astfel doctrina lui Schopenhauer în România. Părerea lui era că nimic nu e mai potrivit pentru luarea de contact cu mișcarea filosofică modernă, decât aforistica subtilă a lui Schopenhauer, care era mai accesibilă decât operele sistematice ale acestui gânditor. Mai târziu au fost traduse și alte lucrări ale lui Schopenhauer, care n'au mai produs însă efectul traducerii lui Maiorescu ¹⁾.

Trebue să menționăm aici faptul cu deosebire interesant că traducătorul principal al lui Schopenhauer în franțuzește a fost un boer român, I. A. Cantacuzino. El a tradus cu o incomparabilă pasiune și cu o hărnicie neistovită operele principale ale lui Schopenhauer, publicându-le în majoritate la Paris ²⁾. Titu Maiorescu l-a ajutat pe traducător cu sfatul și cu pilda în dificila sa întreprindere, contribuind la încetățenirea lui Schopenhauer în Franța. Astfel stând lucrurile, nu e de mirare că urme din gândirea lui Schopenhauer se găsesc și în ideologia lui Maiorescu, deși concepția pesimistă a lui Schopenhauer era străină de firea și convingerile cugetătorului român. Un răsunset mai puternic a avut ideologia lui Schopenhauer în poezia filosofică a lui Mihail Eminescu. Eminescu a găsit în el un gânditor de o structură sufletească asemănătoare, care dădea un nou impuls concepției sale pesimiste, deșteptând la viață nouă multe idei care dormitau în cugetul său. Dar Schopenhauer l-a influențat pe Eminescu nu numai ca gânditor ci și ca poet ³⁾.

¹⁾ Vezi între altele traducerea lui C. Petreanu, *Viața, iubirea și moartea*, ed. I, 1897, ediție nouă în «Bibl. p. toți», Nr. 249—250 și trad. *Suferințelor Lumii* de Arthur Schopenhauer. București, 1910.

²⁾ Arthur Schopenhauer, *Le monde comme volonté et représentation*, traduit par I. A. Cantacuzène. București, 1884; *Critique de la philosophie kantienne*, traduit par le même. București, 1884; *Parerga et Paralipomene, Aphorismes sur la Sagesse dans la vie*, traduit en français pour le première fois par I. A. Cantacuzène. Paris, 1880; *De la quadruple Racine du principe de la raison suffisante*, traduit pour la première fois en français, par I. A. Cantacuzène. Paris, 1882; *Le monde comme volonté et comme représentation*, traduit pour le premier fois en français, 2 volumes. Paris, 1883.

³⁾ Ion Sân-Giorgiu, *Eminescu și spiritul german*, «Revista Fundațiilor Regale», Octomvrie 1924.

Dacă acesta putea să admire în stilul colorat și intuitiv al lui Schopenhauer pe un artist al cuvântului recunoscut și apreciat, nu mai puțin putea găsi în sistemul lui filosofic numeroase puncte de vedere care susțineau și stimulau propria lui gândire ¹⁾. Aprofundarea acestor afinități este în sine o problemă spirituală și estetică de o incontestabilă însemnătate care își așteaptă cercetătorul competent și talentat. Dar prin intermediul creației eminesciene Schopenhauer a exercitat și mai departe o puternică influență, mărturie stă poezia lui Al. Vlahuță, care a împrumutat concepția lui Schopenhauer în bună parte dela mentorul său spiritual Eminescu. Chiar dacă influența filosofiei lui Schopenhauer nu a fost atât de profundă, ca aceea pe care a avut-o filosofia kantiană, el a interesat totuși cercuri filosofice românești serioase. Și dacă studiul lui C. I. Năvârlie e lucrarea amabilă a unui diletant, iar cel al lui Dan Bădărău doar o schiță, în schimb mica monografie a lui Petrovici e o excelentă expunere critică a doctrinei lui Schopenhauer ²⁾. Deși exprimă unele rezerve cu privire la sistemul schopenhauerian, ea oferă totuși o apreciere competentă a filosofului german, dovedind o cunoaștere aprofundată a sistemului său.

Un al treilea filosof care a exercitat la noi o puternică înrâurire e Hegel. Importanța lui pentru cultura română e mai mare și mai profundă decât se crede în deobște. Problema influenței sale asupra culturii și literaturii române a fost desbătută abia în ultima vreme sub adevăratul ei aspect ³⁾. Din expunerea lui Tudor Vianu asupra influenței lui Hegel în România, aflăm cu o plăcută surprindere cât de mult au înrâurit ideile sale istorice, culturale și estetice întreaga evoluție a Statului Român în ultimii optzeci de ani. Nu exagerăm dacă afirmăm că influența directă sau indirectă a lui Hegel depășește în întindere și adâncime pe toate celelalte influențe filosofice. Căci influența lui s'a manife-

¹⁾ Thomas Frühm, *Schopenhauers Einfluss auf M. Eminescu*, 23 Jahrbuch der Schopenhauer-Gesellschaft für das Jahr 1936, pp. 260—280. Vezi și Tudor Vianu, *Poesia lui Eminescu*. București, 1938.

²⁾ C. G. Năvârlie, *Filosoful Schopenhauer*. București, 1934; Dan Bădărău, *Schopenhauer*, în « Viața Românească », 1936; Ion Petrovici, *Schopenhauer*, « Biblioteca p. toți »; Vezi și Ion Săn-Giorgiu, *Recenzie în Mitteilungen der Deutschen Akademie* ». Ig., XII, Nr. 4, 1937.

³⁾ Tudor Vianu, *Influența lui Hegel în cultura română*. București, 1933.

stat atât pe plan politic, cât și pe plan cultural și estetic. Pe plan politic influența sa se resimte nu numai în perioada de transformare a formelor statale române, ci și în epoca în care s'au separat marile direcțiuni și curente de idei. Filosofia istoriei lui Hegel lasă urme largi în ideologia lui Ion Heliade Rădulescu. Mai ales opera sa « Echilibru între antiteze » e clădită pe baza sistemului lui Hegel, deși el nu și-a împrumutat ideile de la Hegel însuși, ci dela hegelianul francez P. Y. Proudhon ¹⁾. Dar și o puternică personalitate ca Mihail Kogălniceanu a luat contact ca student la Berlin cu ideologia lui Hegel, probabil însă prin intermediul lui Savigny ²⁾. De asemenea Titu Maiorescu a fost puternic influențat de Hegel. Maiorescu a fost un om de Stat conservator, care detesta revoluția franceză și se opunea oricărei inovații pripite sau exagerate. În filosofia dreptului a lui Hegel el a putut găsi ideea că un popor nu trebuie să adopte forme străine în organizația sa de Stat. Scrierile sale polemice ne arată că și-a însușit conținutul ideologic al filosofiei hegeliane a dreptului și a istoriei ³⁾. Că sistemul lui Hegel îi era foarte familiar, aceasta se poate observa din discuțiile privitoare la problemele estetice pe care le-a avut cu rivalii săi literari, cu care s'a angajat și în polemici hotărâte. Pentru susținerea punctului de vedere pur estetic în aprecierea valorilor poetice, pe care l-a reprezentat cel dintâi în România, Maiorescu a împrumutat din estetica germană și în special dela Hegel ierarhizarea strictă a valorilor estetice și definiția frumosului ⁴⁾.

Istoria filosofiei și estetica lui Hegel s'au bucurat și la Eminescu de o călduroasă primire ⁵⁾. Deși nu admitea întru totul părerile lui Hegel, căci era prea atașat de morala lui Schopen-

¹⁾ *Ibidem* și la Gh. Oprescu, *Eliade Rădulescu și Franța* în « Daco-Romania », 1923, III, p. 99 și urm.

²⁾ Tudor Vianu, *Op. cit.*, p. 20 și urm.

³⁾ Tudor Vianu, *Op. cit.*, p. 30 și urm.

⁴⁾ Tudor Vianu, *Ideile estetice ale lui Titu Maiorescu*, în « Arta și Frumosul ». București, 1931.

⁵⁾ Tudor Vianu, *Influența lui Hegel și cultura română*. București, 1931; Al. Dima, *Motive hegeliene în scrisul eminescian*, « Viața Românească », 1933; Ion Sân-Giorgiu, *Eminescu și spiritul german*, « Revista Fundațiilor Regale », 1934; I. Lupaș, *Reminiscente hegeliene în scrisul lui Eminescu*, « Convorbiri Literare », Iunie-Septembrie 1939.

hauer, el s'a servit de filosofia istoriei lui Hegel în cristalizarea și expunerea concepțiilor sale politice. Spiritul absolut al lui Hegel apare uneori până și în lirica lui Eminescu, care însă nu s'a lăsat dominat cu totul de Hegel, păstrând și față de sistemul hegelian aceeași independență critică pe care a arătat-o față de alte sisteme filosofice.

Influența lui Hegel s'a manifestat și mai departe, până în epoca noastră, la gânditorii și oamenii politici români. Pe bună dreptate s'a afirmat că această influență se poate urmări de-a-lungul întregii evoluții politice și culturale a noului Stat Român. Poate că nu s'a stăruit în deajuns asupra felului în care Hegel opune prin intermediul cercurilor conservatoare spiritul german cercurilor liberale și democratice, dând astfel un nou impuls conflictului dintre mișcarea cu tendințe inovatoare revoluționare și cei ce susțineau punctul de vedere al revoluției organice și tradiționaliste. Dar chiar desfigurată de teoreticienii marxismului ideologia lui Hegel a dat roadele noi ¹⁾. Iar doctrinarii naționaliști găsesc și azi puncte de reazăm în concepția hegeliană a Statului și a istoriei.

Mult mai puțin studiată a fost influența lui Herder asupra culturii și literaturii române, probabil pentru că ideile sale erau, în momentul în care se pornea Renașterea românească, un bun cultural comun, și în al doilea rând fiindcă, în afară de Kogălniceanu, Alex. Russo și Eminescu, nu se poate stabili nicăieri cu certitudine o influență directă. Cei trei scriitori amintiți mai sus, care s'au ocupat cu culegerea de poezii populare, au cunoscut fără îndoială colecția de cântece populare a lui Herder, precum și părerile sale istorico-estetice asupra poeziei. Și dacă Vasile Alecsandri nu l-a citit pe Herder în original, el a putut totuși să-i cunoască opera în traducerea lui Edgar Quinet. Concepția istorică a lui Herder a influențat majoritatea istoricilor români. La Mihail Kogălniceanu găsim chiar dovezi precise că s'a ocupat cu Herder, care era pentru el un strălucit exemplu, de ce valori poate descoperii un luptător luminat în trecutul națiunii sale ²⁾.

¹⁾ St.-Zeletin, *Burghezia română*. București, 1925.

²⁾ Radu Dragnea, *Mihail Kogălniceanu*, ed. II. București, 1926, p. 50 și 103.

Iar un istoric de talia lui Nicolae Iorga își datorează, conștient sau nu, o bună parte din ideile sale istorice și culturale lui Herder, care a rămas și pentru el, într'o privință, un model permanent. Influența lui Herder asupra întregii evoluții a literaturii române, dela Eminescu până la reprezentanții de azi ai ideii naționale a fost de mare însemnătate și să sperăm că tânăra istorie literară română va lămuri și această problemă.

Intre ceilalți gânditori germani care au înrăurit cultura română, trebuie să menționăm pe Fichte, a cărui influență se manifestă la Eminescu și Iorga. La timpul lor au exercitat o influență mai mult sau mai puțin durabilă Nietzsche și Feuerbach, ca și Husserl, Wundt și Rickert. Preferința arătată lui Nietzsche în unele cercuri literare și științifice se datorește mai curând snobismului literar, decât unei reale afinități spirituale. Dacă poeziile sale au fost parțial traduse, în schimb opera și gândirea sa filosofică nu au ajuns la cunoștința publicului cititor decât prin cele două studii ale filosofului C. Rădulescu-Motru care au apărut la 1897, fiind publicate în volum în două ediții (1916 și 1923) ¹⁾. Trebuie amintită aici și marea operă de colaborare în patru volume «Istoria filosofiei», care a apărut sub controlul d-lui C. Rădulescu-Motru și conține contribuții serioase asupra filosofiei germane ²⁾.

Dacă trecem acum la literatura română, trei poeți germani joacă un rol proeminent în dezvoltarea ei: Schiller, Goethe și Heine. Pe lângă aceștia trebuiesc amintiți câțiva scriitori moderni ca Rudolf Gottschall, Hermann Sudermann, Gerhart Hauptmann, precum și maestrul liricei germane Rainer Maria Rilke.

Influența lui Schiller a fost cum s'a arătat și mai înainte, de o hotărâtoare însemnătate pentru teatrul românesc ³⁾. Primele traduceri din Schiller s'au făcut în 1834. De atunci, de-a-lungul unui secol întreg, a fost tradus de repetate ori. Printre primii săi traducători trebuie să menționăm pe Mihail Kogălniceanu, apoi

¹⁾ C. Rădulescu-Motru, *Friederich Nietzsche*. București, 1916 și 1923; *Filosofia lui Nietzsche* în «Revista Germaniștilor», An. IV, Nr. 3, 1936.

²⁾ *Istoria Filosofiei*, Dela Renaștere până la Kant, 4 vol. București, 1937/39.

³⁾ G. Bogdan-Duică, *Schiller în literatura română*, «Convorbiri Literare», 1905, p. 187 — Ion Gherghel — *Schiller în literatura română*, «Revista Germaniștilor», An. III, Nr. 3, 1934 și An. IV, Nr. 3, 1935; Ion Massof, *Istoria Teatrului Național din București, 1877—1937*. București, 1937.

pe Gh. Baritz, Ion Cămpineanu, pe ardeleanul Andrei Mureșanu și mai ales pe Iacob Negruzzi, care și-a consacrat aproape întreaga sa activitate traducerilor din Schiller. În cele două decenii dintre 1880 și 1900, Schiller a ocupat în repertoriul Teatrului Național un loc central și unele din piesele sale au avut reale succese, chiar pe unele scene particulare, ceea ce constituie o dovadă vădită a popularității sale în România. Aproape toate dramele sale au fost jucate pe scena Teatrului Național în traduceri diferite, astfel încât Schiller a devenit cu adevărat o piatră de încercare pentru traducătorii români. Examinarea acestor traduceri ale lui Schiller și urmărirea evoluției lor atât sub aspectul pur lingvistic cât și sub cel estetic ar putea face obiectul unui studiu interesant și de real folos pentru filologia și știința literară română.

Dar și dincolo de lumea teatrelor, interesul pentru Schiller se menține viu la poezii noștri, atât prin noi și repetate traduceri ale poeziilor sale, cât și prin noi versiuni în românește a dramelor sale.

Între acestea merită o deosebită mențiune excelenta traducere a lui « Wilhelm Tell » de St. O. Iosif. În orice caz drumul lui Schiller în literatura română a fost netezit mai repede decât cel al lui Goethe, care nu a putut fi cu adevărat înțeles decât în secolul actual ¹⁾. Dar cu toate că operele lui Schiller au fost traduse de-a lungul unui secol întreg cu atâta pasiune, fenomen de care se ocupă Ion Gherghel în bibliografia sa, abia dacă se poate vorbi de o influență propriu zisă a lui Schiller asupra literaturii române.

La Eminescu, care l-a citit cu râvnă pe Schiller și l-a tradus, se pot întâlni doar urme răzlețe, ca de exemplu în poezia « Speranța » în care se oglindește vag elegia lui Schiller « Der Spaziergang » și în unele schițe dramatice nerealizate mai târziu ²⁾. Schiller a exercitat apoi o influență considerabilă asupra lui Panait Cerna, în poezia căruia răzbate puternic patosul schillerian. Teza de doctorat a lui Cerna « Die Gedankenlyrik » (Lirica filosofică) nu e numai o apologie a poeziei filosofice ca atare, ci e în același timp

¹⁾ Ion Gherghel, *Bibliografia critică despre Goethe în literatura română*, în « Revista Germaniștilor », An. III, 1934.

²⁾ C. C. Giurescu, *Geneza poeziei « Speranța » a lui Eminescu* în « Revista Istorică Română », vol. III, 1933, p. 266.

o apologie a liricei filosofice a lui Schiller. Influența lui Schiller se manifestă și la unii din membrii societății literare «Junimea», între care Iacob Negruzzi e bine cunoscut prin activitatea sa de traducător. Titu Maiorescu, conducătorul spiritual al acestui cenuclu a fost în tinerețea sa un cititor asiduu al lui Schiller, fiind influențat după cum s'a văzut de teoriile estetice ale acestuia.

Drumul străbătut de Goethe în literatura română e mai lung și mai întortochiat și de aceea și înrăurirea lui e mai greu de urmărit. Nu mai e vorba numai de traduceri, ca la Schiller, ci de felul în care personalitatea și creația poetică a lui Goethe s'au oglindit în operele poezilor români. În această sumară expunere se va cerceta însă doar felul în care Goethe a fost prezentat publicului românesc. În timp ce în alte țări operele selectate cu grijă ale lui Goethe au fost publicate în ediții bine puse la punct, la noi nu există până astăzi decât traduceri răzlețe, datorite preferințelor și alegerii la întâmplare ale unor admiratori ai lui Goethe ¹⁾. Natural că «Suferințele tânărului Werther» au avut și la noi un mare răsunet, fiind cetite cu mult interes, în patru versiuni diferite, de publicul românesc. În schimb însă nici unul din marile sale romane, nici nuvela și nici basmul și afară de un fragment din «Campania din Franța», nici un rând din «Dichtung und Wahrheit» nu s'a bucurat de atenția traducătorilor.

Astfel, în timp ce există o singură traducere mediocră a lui «Reineke Fuchs», «Hermann und Dorothea» a fost tradusă de șapte ori, de șapte poeți diferiți. Cea mai veche traducere e un fragment de șase versuri, compuse probabil de Gheorghe Asachi, și care provenind din anul 1832 pot fi considerate ca prima încercare de a-l reda pe Goethe în românește. Urmează apoi «Der Fischer» în traducerea lui Timoteiu Cipariu din anul 1838, «Suferințele lui Werther» în versiunea românească a lui Gavrilă Munteanu, dela 1842, și în sfârșit fragmentul din «Faust» tradus de Iancu Văcărescu în 1848. Poeziile lui Goethe, dintre care «Cântecelul» și «Baladele» au exercitat o puternică influență, au

¹⁾ În cursul anului acesta va începe să apară în editura «Cugetarea» din București, sub îngrijirea d-lui Ion Sân-Giorgiu, marea ediție Goethe în limba românească, la care vor colabora cei mai de seamă germaniști și poeți români.

avut numeroși traducători. Unele dintre ele, ca de pildă « Erlkönig » și « Der Fischer », au fost tălmăcite de doisprezece traducători diferiți. Cu timpul a fost tradusă și majoritatea dramelor sale. Chiar și « Die Laune des Verliebten » și-a găsit un tălmăcitor delicat în St. O. Iosif. În fine mulți și-au încercat puterile cu « Faust », dar numai trei traducători și-au dus proiectul lor până la capăt. Iosif Nădejde a tradus prima parte în proză, Ion Gorun a redat-o în versuri, iar Ion U. Soricu a tradus amândouă părțile (1925) în versuri de multe ori armonioase și sonore, dovedind oarecare abilitate în mânăuirea materialului lexical, dar izbutind să realizeze mai mult o prelucrare decât o traducere. Influența lui Goethe asupra literaturii române. nu a fost lipsită de însemnătate. E suficient să amintim reminiscențele pe care le întâlnim în opera lui Eminescu, care plănuia la un moment dat să scrie un « Faust » și care aprecia mai mult pe romanticul decât pe clasicul Goethe ¹⁾. Influența lui Goethe se mai poate stabili și la Iacob Negruzzi, Bolintineanu, Ion Gorun și alții și mai ales la mulți poeți lirici români, cari l-au și tradus. Intre aceștia trebuie amintit Panait Cerna.

E interesantă înrăurirea pe care Goethe a avut-o asupra lui Titu Maiorescu, care a fost în tinerețea sa un admirator entuziast al poetului. Cu toată această admirație, Maiorescu avea însă de făcut obiecțiuni și rezerve cu privire la omul Goethe. El nu numai că a citit și aprofundat operele lui Goethe, dar a fost unul dintre primii români care au recunoscut problematica goetheană. Biografia lui Goethe scrisă de englezul Lewes i-a pricinuit însă o profundă desiluzie în ce privește omul Goethe, pe care l-a judecat de aici încolo cu severitate ²⁾.

Influența lui Goethe a dăinuit și mai departe, dar abia jubileul său din 1932 a prilejuit și în România o serie de articole și studii, precum și comemorări solemne, care au adus pe marele poet pe primul plan al atenției publice. Încă înainte de această dată Panait Cerna scrisese un studiu despre « Faust », iar Lucian Blaga despre « Demonul » lui Goethe, pentru a nu aminti decât contribuțiile cele mai importante care au apărut înaintea anului

¹⁾ Ion Săn-Giorgiu, *Eminescu și Goethe*. Craiova, 1929.

²⁾ Titu Maiorescu, *Insemnări zilnice*, vol. I. București, 1937, p. 60.

jubiliar în România ¹⁾. În anul jubileului lui Goethe au fost publicate o antologie a poezilor lui Goethe traduse de diferiți poeți lirici și câteva studii, în care s'a încercat să se explice personalitatea completă a lui Goethe ²⁾. Abia de curând a apărut o antologie mai cuprinzătoare a liricei lui Goethe, precum și prima monografie a lui Goethe ³⁾.

Al treilea care a exercitat o influență literară hotărâtoare a fost Heinrich Heine. Poezia sa lirică pătrunde prin nenumărate traduceri în literatura română și are un puternic efect, până când fu înăbușită de poezia modernistă și de expresionismul german de după război. Nicolae Skeletti, Grigore H. Grandea, Maria Cunțan, Ana Conta-Kernbach, O. Carp, Octavian Goga, Ștefan O. Iosif, Gheorghe Murnu, Oreste, C. Spiridon Hasnaș și alți poeți de mai mică însemnătate, precum și din vechea generație A. C. Cuza, P. Dulfu, Miron Pompiliu și Th. Șerbănescu, sunt numai câteva nume din lungul șir al traducătorilor lui Heine, dintre care doar St. O. Iosif a isbutit să atingă autenticitatea originalului ⁴⁾. Influența lui Heine asupra liricei române s'a manifestat în deosebi în intervalul de timp dintre « Semănătorul » și generația mistică a epocii postbelice și a contribuit, pe cât se pare, la eliberarea ei de sub înrăurirea lui Eminescu, care luase forme surprinzătoare la adeptul lui înflăcărat, Al. Vlahuță.

În afară de aceste trei influențe importante ale poeziei germane ar mai fi de amintit aceea a romantismului, a realismului

¹⁾ Panait Cerna, *Faust*, în « Convorbiri Literare », 1909; Lucian Blaga, *Daimonion*. Cluj, 1930.

²⁾ Goethe, *Versuri* în românește cu prilejul a o sută de ani dela moartea poetului. București, 1932; I. E. Torouțiu, *Hermann și Dorothea*. București, 1931; N. Iorga, *Goethe, caracterul său și izvoarele de inspirație*. București, 1932; Gh. Gh. Antonescu, *Goethe, filosof și pedagog*. București, 1932; Ion Pillat, *Introducere la Antologie*, « Bibl. p. toți », Nr. 124; Alex. Ieșan, *Goethe-Faust și tendințele spiritului actual*. București, 1932; Ion Sân-Giorgiu, *Personalitatea lui Goethe*. București, 1932; Vezi pentru rest Ion Gherghel, *Bibliografia critică a lui Goethe în literatura română*, Partea III. Scrierile despre Goethe, « Revista Germaniștilor Români », Nr. 2, 1936 precum și altele mai puțin interesante.

³⁾ Ion Sân-Giorgiu, *Lirica lui Goethe*. București, 1935; *Goethe*, București, 1938, vol. I, 500 p.

⁴⁾ I. E. Torouțiu, *Heine și heinismul în literatura românească*. București, 1930.

și a expresionismului german postbelic, influență pe care a înăbușit-o însă poezia modernă franceză și literatura de actualitate. Dacă înrăurirea lui Heine în lirica română a fost mai mare decât aceea a lui Goethe sau Schiller, explicația se află în sentimentalitatea lui ironică și spirituală, mai apropiată de temperamentul Românilor, decât severitatea tonului celorlalți doi poeți germani. În orice caz s'a exagerat influența lui Heine asupra lui Eminescu, deși există într'adevăr în poezia acestuia urme evidente din cântecetele lui Heine ¹⁾. E naturală și explicabilă influența lui Heine asupra poezilor evrei de limbă română. Dar și lirica duioasă a unui român de sânge, cum e transilvăneanul St. O. Iosif, e străbătută de sentimentalismul dulceag și de melodia versurilor lui Heine. El nu s'a putut elibera de această influență până la moarte ²⁾.

Postromantici, ca Lenau, au înrăurit de asemenea poezia noastră lirică dinainte de război. Lenau a fost tradus de diferiți poeți, dintre care Iorgu G. Toma a dat tălmăcirile cele mai izbutite. Nu mai puțin a fost tradus și Eichendorff, care a influențat cu melodia limpede a versurilor sale pe poeții lirici de tranziție ai ultimilor decenii. Și E. Th. Hoffmann a fost cetit și tălmăcit, deși influența lui e aproape inexistentă. Mai mult răsunset a avut « Des Knaben Wunderhorn », și în special basmele fraților Grimm, care formează și astăzi una din lecturile preferate ale tineretului. În ce privește scriitorii romantici germani, s'a tradus ceva doar din Heinrich von Kleist, a cărui « Penthesilea » a avut în 1935 un succes senzațional pe scena Teatrului Național din București. În schimb Hölderlin era complet ignorat până acum câțiva ani ³⁾.

Influența realismului german a fost mai întinsă și mai puternică decât aceea a romantismului. Era de așteptat ca un scriitor ca Gustav Freytag să găsească cu romanul său « Soll und Haben » (« Dare și avere ») o bună primire în România. Freytag venea în momentul în care proza românească se străduia să se adapteze noului realism. Arta sa de a plâsmui caractere și tipuri omenești oferea scriitorilor români un exemplu vrednic de urmat. Mai

¹⁾ N. Tcaciuc, *Heinrich Heine in der rumänischen Literatur*. Cernăuți, 1926.

²⁾ *Ibidem*, p. 61 și urm.

³⁾ Vezi Ion Sân-Giorgiu, *Cercetări critice*. București, 1923, care cuprinde un studiu despre Friedrich Hölderlin.

surprinzătoare e însă influența lui Rudolf Gottschall. Nu trebuie să ne mire marea influență pe care acesta a exercitat-o asupra lui Eminescu prin revista sa « Blätter für literarische Unterhaltung », pe care Eminescu a citit-o regulat. Gottschall era o personalitate multilaterală și-și desfășura activitatea sa în Germania tocmai în vremea în care Eminescu lua contact la Berlin și Viena cu cultura germană. Ceea ce e însă e în orice caz curios e faptul că și mai târziu s'au făcut traduceri din acest autor.

Scriitorii realiști au pătruns în deosebi în repertoriul teatral românesc, între ei în primul rând Hermann Sudermann, ale cărui piese au fost reprezentate aproape toate la Teatrul Național din București ¹⁾. Dintre poeții și scriitorii moderni, influența lui a depășit pe a tuturor celorlalți, chiar și pe a lui Hauptmann. Între 1891 și 1915 el a fost autorul dramatic favorit al publicului bucureștean. Un mare număr al pieselor sale a fost tradus în românește nu de scriitori de duzină, ci de scriitori de valoare și de critici teatrali. « Heimat », « Die Ehre », « Sodoms Ende » au fost jucate ani de-a rândul cu mare succes la Teatrul Național din București, iar marea artistă de reputație mondială Agatha Bârsescu l-a făcut pe Sudermann, prin creația sa în rolul Magdei, autorul dramatic cel mai popular pe vremea aceea. O altă dramă a sa « Stein unter Steinen » a fost jucată pe o scenă particulară cu un succes tot atât de mare, iar alte piese ale sale ca « Johannes », « Fritzchen »—aceasta de două ori—« Schmetterlings-schlacht », « Das Glück im Winkel » și « Es Lebe das Leben » au fost traduse și tipărite. Dacă mai adăogăm și cele câteva traduceri ale operelor sale în proză, între care în primul rând trebuie amintite « Geschichte der stillen Mühle », « Der Muttersohn » și « Jolanthes Hochzeit », ne putem face o idee aproximativă de înrâurirea pe care a exercitat-o asupra publicului românesc acest nou Kotzebue. Nu e deci de mirare că autorii dramatici români, ca Haralamb Lecca de pildă, s'au format și dezvoltat la școala dramaturgului german.

De o mai redusă putere de acțiune a fost înrâurirea lui Gerhardt Hauptmann, a cărui dramă « Einsame Menschen » a fost

¹⁾ I. E. Toroușiu, *Hermann Sudermann în literatura românească*. București, 1930.

jucată pe scena Teatrului Național din Capitală acum câțiva ani. Drama sa feerică « Die versunkene Glocke » a fost tradusă de repetate ori, dar pe scena Teatrului Național a fost reprezentată abia în 1938 în prelucrarea liberă a poetului Adrian Maniu. Un spectacol de succes a fost în 1936 și drama sa realistă « Vor Sonnenuntergang ».

Dintre poeții contemporani ai Germaniei Rainer Maria Rilke e cel care a influențat mai mult și mai adânc tinerele talente românești. Nu numai la Nichifor Crainic, care a tradus « Die Geschichten vom lieben Gott », și a cărui mistică are unele afinități cu aceea a lui Rilke, se întâlnesc unele accente din poezia acestuia, ci și o mare parte a poezilor care s'au grupat în jurul revistei « Gândirea » l-au avut ca model pe Rilke. Din operele lui nu s'a tradus însă mult. Ion Pillat a redat în românește într'o proză aproape congenială « Die Weise von Liebe und Tod des Cornets Christoph Rilke », iar dintre traduceri poeziilor sale lirice care au apărut când și când în reviste, cele ale Eugen Jebeleanu au fost publicate în volum. Mai redusă a fost influența lui Stefan George, a cărui severă artă formală nu putea fi admirată și apreciată decât de un poet de talia lui Ion Pillat.

Influența expresionismului, deși de scurtă durată, nu a fost lipsită de însemnătate. Pentru poeți ca Lucian Blaga el a constituit o adevărată experiență intimă care a lăsat urme adânci în scrisul său. Expresia caracteristică concentrată se întâlnește nu numai în lirica sa, care se resimte încă din epoca ce a precedat expresionismul și de înrăurirea ritmurilor libere ale lui Arno Holz, ci mai ales în drama sa extatică, care stă cu totul sub influența expresionismului german. Anarhia formală, care a stăpânit o anumită parte a poeziei românești și care a fost promovată în special de scriitorii evrei, își are originea în estetica liberă a expresioniștilor, care a putut înflăcăra ușor spiritele tinere.

Contactul literaturii române postbelice cu literatura germană contemporană a fost prin urmare foarte strâns, fără însă ca traduceri din limba germană să sporească la număr. Puțin numeroase sunt astfel antologiile din lirica germană care au apărut la noi în ultimii douăzeci de ani. În afară de încercările chinuite ale lui Lucian Costin și Virgil Tempeanu, merită să fie amintită cu o mențiune specială numai încercarea lui Ion Pillat, care ne-a

dat câteva traduceri din cei mai însemnați lirici germani ¹⁾. Dar asemenea contribuții la împământarea literaturii germane sunt încă răslețe și lipsite de metodă. Incercarea editurii «Cultura Națională» de a publica ediții de clasici germani nu a depășit stadiul inițial. Când și când vre-un tânăr poet român s'a străduit să tălmăcească în românește pe unul sau altul dintre poeții germani sau un editor cu spirit practic descoperă și traduce în editura sa vreun scriitor german la modă. Este de aceea explicabil că Emil Ludwig, Stefan Zweig și tutti quanti au fost prezentați de editori evrei publicului românesc. Din păcate nici «Revista Germaniștilor», care și-a încetat, apariția nu de mult și al cărei scop a fost și popularizarea literaturii germane în România, nu a putut schimba această situație. Ea nu a izbutit să pătrundă în păturile largi ale publicului cititor, precum nu a izbutit nici să aibă un contact mai strâns cu scriitorii români. Dar la menținerea trează a interesului și atenției României pentru Germania și fenomenul german a contribuit într-o mare măsură revoluția național-socialistă și covârșitoarea personalitate a Führerului Adolf Hitler. Concepția național-socialistă a avut și la noi un puternic răsunet și mai ales în ultimii ani ea a pătruns mai adânc în masele populare.

Apropierea României de Germania și intrarea ei în Axă a creat un climat potrivit unui schimb mai intens cultural. Firește că în astfel de împrejurări precumpănește politicul și că ziarele acordă un interes mai mare problemelor de ideologie politică. Interesante sunt articolele marelui nuvelist Ion Al. Brătescu-Voinești, în care ia pe față atitudine pentru o colaborare politică cu Germania ²⁾. Totuși și literatura germană contemporană și anume cea cu caracter etnicist a început să fie cunoscută la noi. Dintre publicații trebuie numită neapărat revista «Chemarea Vremii», în paginile căreia au fost prezentați scriitorii ca Paul Ernst, Hans Carossa, Hans Grimm, Heinrich Zillich, Emil Strauss, Friedrich Blunk și alții. În editura acestei reviste a apărut pentru întâia oară în românește nuvela «Concediul» a poetului sas Hein-

¹⁾ Ion Pillat, *Din poezia germană*. Cernăuți, 1937. Vezi și recensia mea despre această carte în «Mitteilungen der Deutschen Akademie», Caietul 4, 1937, precum și lucrarea mea mai veche *Lirica germană contemporană*. București, 1937, care cuprinde numeroare traduceri din lirici contemporani germani.

²⁾ I. Al. Brătescu-Voinești, *Germanofobie*. București, 1940.

rich Zillich. Dintre scriitorii germani actuali a mai fost prezentat publicului românesc Iosef Magnus Wehner, cu monografia istorică « Streuensee ». Nu trebuie trecute cu vederea nici revista « Curentul Literar » în care, pe lângă articole și traduceri privitoare la literatura germană, s'a publicat și un lung studiu istoric de popularizare a literaturii germane, precum și revistele « Vremea » și « Meșterul Manole » care publică și ele regulat traduceri din poezia nouă germană și articole informative datorite d-lui Mihai Isbășescu.

Spiritul german se oglindește într'o anumită măsură și în noua serie a revistei « Convorbiri Literare », pe care o conduce un germanist, d. I. E. Toroușiu. Pe lângă traduceri din germană în românește, se publică aici și tălmăciri din română în germană, datorite traducătorului lui Mihail Eminescu, Konrad Richter, mort de curând. Întâlnim de asemeni și studii care cercetează mai departe înrâurirea poeziei germane asupra lui Eminescu. D. N. Tcaciuc încearcă astfel să lămurească pe deplin influența lui Lenau asupra lui Eminescu, influență care apare acum mult mai puțin directă și conștientă decât s'a crezut ¹⁾. De o însemnătate deosebită este studiul lui I. E. Toroușiu despre « Eminescu în literatura germană », și în care pentru întâia oară ni se înfățișează traducătorii lui Eminescu în limba germană și chipul în care poetul nostru a fost acceptat de această cultură, căreia îi datorează atât. E totdeodată și o bibliografie a lucrărilor critice despre Eminescu în limba germană ²⁾. Dar « Convorbirile Literare » mai aduc și o nouă traducere a părții întâia din « Faust » de Goethe, datorită d-nei Laura Dragomirescu. Fără a intra acum în amănute, trebuie să recunoaștem că această tălmăcire este un pas înainte față de traducerile lui Ion Gorun și I. M. Soricu. Mai întâi ea se depărtează mai puțin de original decât a făcut-o în deosebi I. M. Soricu, apoi limba în care e scrisă e cu mult mai matură, iar versul cu mult mai suplu și mai artistic decât în traducerile precedente ³⁾.

¹⁾ N. Tcaciuc-Albu, *Dela Lenau la Eminescu*, « Convorbiri Literare », Iunie-Septembrie 1939.

²⁾ I. E. Toroușiu, *Eminescu în limba germană*, « Convorbiri Literare », Iunie-Sept. 1939, pp. 1393—1450.

³⁾ W. v. Goethe, *Faust* tradus de Laura Dragomirescu, « Convorbiri Literare », Nr. 7—12, 1940 și 1—3, 1941, precum și volum în editura « Convorbiri Literare » 1941.

Un pas înainte s'a făcut și în ce privește tălmăcirea lui Reiner Maria Rilke în românește. După traducerea lui G. Fonea, a strâns în volum și Maria Banuș un număr de poezii de-ale lui Rilke, izbutind să redea cu fidelitate sensul, nereușind însă să găsească în românește fluiditatea versului și muzicalitatea ritmului și rimei lui Rilke ¹⁾. Traducerile lui Gh. Murnu sunt în număr prea mic spre a ne da destul de bine seamă dacă acest mare mănuiitor al cuvântului românesc va putea găsi în limba noastră ritmurile și rimele potrivite unei autentice tălmăciri a lui Rilke. Alexandru Philippide, publicând într'o culegere, e drept mult prea personală, versuri din Hölderlin, Novalis și Rilke, a reușit mai ales să redea într'o formă corespunzătoare românească câteav adin « Sonetele către Orfeu » ale lui Rilke, ceea ce nu e treabă tocmai ușoară ²⁾. Și încercarea lui Virgil Tempeanu de a traduce din Heinrich von Mohruengen merită să fie menționată aici ³⁾. În schimb se cuvine relevată noua traducere din Kant a lui Traian Brăileanu, care completează astfel opera de încetățenire a lui Kant în românește începută mai de mult ⁴⁾. De altfel « Istoria Filosofiei Moderne » editată de Societatea pentru Filosofie oferă și ea un nou volum, cuprinzând studii asupra cugetătorilor germani contemporani, ceea ce dovedește contactul strâns pe care filosofia românească îl ține cu filosofia germană veche și modernă. În schimb studiile de germanistică sunt mult mai reduse de un timp încoace, poate fiindcă ele cer timp și puțința unei cercetări amănunțite a materialului științific bibliografic, ceea ce nu este în vremurile de astăzi un lucru tocmai ușor ⁵⁾.

Comemorarea lui Maiorescu, alături de apariția memoriilor sale, a făcut să se insiste din nou asupra rolului pe care l-a jucat

1) Rainer Maria Rilke, *Poeme*, traducere de Maria Banuș. București.

2) Alexandru Philippide, *Poeme*, de Hölderlin, Novalis, Möricke, Rilke, București, 1940. Vezi și Ion Sân-Giorgiu, *O antologie*, recenzie publicată în « Curentul Literar » din Februarie 1941.

3) Heinrich von Mohruengen, *Doiniri pe alăută*, versuri după text medieval german, de Virgil Tempeanu. Fălticeni, 1941.

4) Immanuel Kant, *Critica puterii de judecată*. Traducere însoțită de o introducere de Traian Brăileanu. București, 1940.

5) Vezi următoarele lucrări: Victor Morariu, *Pedagogia lui Herder*. București, 1940 și Ion Sân-Giorgiu, *Gateau Cerrri inspiratorul lui Eminescu* în « Melanges Drouhet » și extras. București, 1940

el în cultura românească, ca interpret al spiritului german ¹⁾. Versurile sale în limba germană, tipărite și ele cu acest prilej, au arătat cât de familiarizat este marele profesor și critic cu limba lui Goethe ²⁾. Titu Maiorescu este astfel repus într'o lumină nouă, aceea care face din el nu numai îndrumătorul de fiecare zi al culturii românești timp de mai multe decenii, dar și reprezentantul cel mai autorizat al germanismului în cugetarea și literatura românească.

La capătul acestei sumare priviri asupra raporturilor culturale dintre România și Germania, se impun următoarele concluzii, care pot servii ca un îndreptar pentru viitor. Se poate constata în primul rând continuitatea influenței exercitate în România de cultura și spiritul german, care n'au părăsit niciodată cu totul de-a-lungul unui secol întreg poziția pe care o ocupaseră. E îndreptățită apoi afirmația că spiritul german a contrabalansat influența franceză. Din lupta echilibrată între aceste două influențe și forțe spirituale, specificul românesc a primit atât dela Germani cât și dela Francezi impulsuri creatoare, care au ajutat dezvoltarea unei culturi naționale.

Cultura românească a știut să aleagă din bogatele izvoare ale poeziei și gândului german ceea ce era caracteristic și prezenta afinități cu structura spiritului românesc și ceea ce-i fundamenta o dezvoltare sănătoasă și rodnică, fără să-i paralizeze însă propria putere de creație.

Astfel decenii întregi Germania a fost pentru România un model spiritual care a stimulat-o în mod activ, fără însă a deveni un idol primejdios al culturii române.

ION SÂN-GIORGIU

¹⁾ Ion Petrovici, *La centenarul lui Titu Maiorescu*. București, 1940; Eugen Lovinescu, *Titu Maiorescu*, 2 vol. București, 1940.

²⁾ Titu Maiorescu, *Gedichte (1855—1878)* herausgegeben mit einem Vorwort von I. E. Torouțiu. București, 1939. Vezi și Victor Morariu, *Maioresciene*. Cernăuți, 1940.

CRITICA STUDENȚIEI MELE

Sunt chipuri și feluri de a scrie, nu vreau să zic romanul, ci tâlcul propriei vieți. Albia autobiografiei este un drum prea bătut. Și adesea pe ea alunecă málul pedestalelor de lut.

Aleg calea propriilor oglindiri de autocritică.

Pentru a începe colaborarea statornică la această revistă, din câte pagini stau în sertarul meu, dau acest capitol din vremea îndepărtată a studenției mele. Cu câțiva ani în urmă, el ar fi părut un fapt divers. Azi, el îmi apare actual și cu o îndoită semnificație. Dacă viața poate fi privită ca un capital de experiență, propria frământare studențească — cine știe? — va da poate ceva de gândit acestui frate mai tânăr care este studentul de azi. Intrebuințez cuvântul în sens larg: student, adică tânăr în anii lui de formațiune, preocupat de a fi, nu de a părea sau de a ajunge. Un astfel de student știe că elita este alcătuită din cei mai de seamă și mai temeinic pregătiți dintre reprezentanții deosebitelor specialități.

Paginile următoare reproduc fără nici o modificare un memoriu redactat de mine în preajma licenței. El avea ca scop o reformă sufletească a vieții studențești. Insetat de aderența colegilor de pe vremuri, căutam o cale ca să ne făurim un crez comun. Memoriul a fost adresat Președintelui studenților în litere de atunci și a stârnit multe... discuții. Unii dintre colegi — câțiva azi nume celebre — l-au semnat, alții au fost contra. Când am văzut că nu pot stârni ceea ce credeam că este necesar, după câteva încercări în publicistică, m'am refugiat în anonim.

Sunt oameni care au nevoie de continue aplauze. Pentru aceștia formula vieții e simplă: fac sgomot — deci exist. Sunt însă și oameni care-și scot toată tăria din munca neștiută. Lungii, sfinții ani de tăcere, de jerftă zilnică, de singurateca încordare a ultimei fibre, fără să știi dacă vre-odată clădirea interioară va putea fi măcar ghicită, necum văzută.

Recitind paginile acestea îngălbenite, pe care un student prieten le-a salvat din arhiva Societății studenților în litere, văd că ele

sunt mai actuale decât atunci, astăzi când tinerimea este însetată de nevoia unui crez comun și de un stil de viață altul decât vanitatea tuturor individualismelor.

În spiritul acesta, scot din anonim paginile următoare, ca să prefătez oarecum activitatea pe care o vreau la această revistă, în care doresc să văd reunită elita tineretului: elită, adică frați necunoscuți care, căutându-se pe ei, caută forma nouă și durată și strălucirea de mâine a neamului acestuia.

Pentru a nu prelungi mai mult discuțiile stârnite în ultimele două ședințe ale societății noastre, am socotit că cea mai potrivită cale e redactarea acestui memoriu în care ne formulăm, în scris, convingerile noastre comune, cu privire la activitatea intelectuală desfășurată până acum de societatea noastră și în care schițăm îndrumările prin care socotim că s'ar putea curma, cel puțin în parte, relele de care e bântuită.

Vă rugăm să dispuneți, dacă d-nii membri vor găsi de cuviință, conservarea lui în arhiva societății. Facem această cerere, mânăți nu de considerațiuni personale, ci îndemnați de următoarele motive :

1. Pentru a asigura, întru cât ne stă în putință, obiectivitatea debaterilor ulterioare, — oferind oponentilor un text la care să se poată referi.
2. Pentru a nu ni se atribui intenții pe care nu le avem.
3. Pentru a servi drept mărturie a frământărilor și prefacerilor ce sunt pe cale să se săvârșească în societatea noastră.

Veți conveni că, acum aflându-ne la începutul unui nou an de activitate a societății, e timpul cel mai priincios pentru a întreprinde o cercetare critică a manifestărilor ei din trecut.

Nimeni nu va tăgădui, credem, că : ființarea societății noastre nu poate avea alt rost și un alt țel decât pe acela de a constitui pentru membrii care o alcătuiesc un serios instrument de cultură. — De aici reese că, de câte ori vom observa o lăncezeală în mersul ei, de câte ori elemente serioase ale facultății vor sta de o parte, vina nu trebuie căutată decât în o rea îndeplinire a acestei fundamentale cerinți — care e cea culturală.

Cercetând seria conferințelor ținute până acum și amintindu-ne cuprinsul lor, suntem izbiți mai ales de caracterul de generalitate al conținutului celor mai multe și de natura răsleață din cele mai îndepărtate domenii, a subiectelor tratate.

Ce poate să dovedească această constatare ?

Una din două : sau că ne aflăm în fața unor lucrări din activitatea unor minți superior pregătite și înzestrate sau că, fără să ne dăm seama bine, normele după care ne-am călăuzit până acum au îngă-

duit să se încuibeze și în societatea noastră spiritul curent de superficialitate.

Intr'adevăr, e în rostul firesc al lucrurilor ca generalitățile să fie în deosebi mânuite de acei care au o cultură bine încheată, întemeiată pe un bogat material de fapte, de date și de intențiuni, iar felurimea subiectelor ar putea fi un indiciu că cei ce le aleg nu sunt minți mărginite la o singură specialitate ci spirite care cuprind în o largă îmbrățișare toate problemele și preocupările omenești.

Din nenorocire, nu acesta este cazul majorității lucrărilor desfășurate la noi : abstracțiunile și generalitățile au devenit o mantie salvatoare, care poate ascunde lipsa de pregătire și de cunoștinți a vorbitorului, un mijloc comod care te poate dispensa de truda, singura mănoasă, a cercetărilor cinstite și amănunțite. De aici se poate ușor înțelege și rostul felurimei subiectelor : el nu e punctul unor preocupări multiple, întemeiate pe reale necesități sufletești, ci rodul indiscutabil al *diletantismului*, care neapărat trebuia să se nască din niște dispoziții și deprinderi intelectuale, ca cele constatate mai sus.

Astfel stând lucrurile suntem pe deplin îndreptățiți să ne întrebăm :

Normele după care ne-am călăuzit până acum în activitatea noastră intelectuală și condițiile generale sub a căror zodie s'a încheat această activitate, au fost oare de natură a ne procura tot beneficiul cuprins în faptul că ne aflăm alcătuiți în societate ?

Nu e nimeni, din cei care au prezentat vre-o lucrare până acum la noi, care să ne poată afirma că i-a fost de vre-un folos, pentru închegarea ei, că i-a adus vre-o creștere intelectuală faptul că el avea să o manifesteze într'o societate de colegi.

Intru nimic lucrările prezentate aici nu erau fructul unor mobiluri sau a unor cerinți sufletești deosebite de acelea care ar mâna pe cineva să se manifeste pe tribuna vre-unui Ateneu sau în vre-o gazetă.

Dar atunci la ce bun societatea ?

Sub cuvântul că fiecare conferențiar trebuie să se bucure de cea mai deplină libertate în alegerea și tratarea subiectelor, am împiedecat să se desvolte între noi tocmai spiritul acela a cărui cultivare ar fi trebuit să ne preocupe mai mult : *spiritul de colaborare*, care se naște din interesul, controlul, îndemnul și ajutorul reciproc al unora față de lucrările celorlalți.

Prin faptul chiar că obiectul frământărilor și atențiunii fiecăruia era diferit de al celorlalți, că nimic comun nu venea să unească elementele cu dor de lucru, ce se aflau în societate, bariera dintre individ și individ trebuia fatal să rămână neclintită așa ca obișnuitul spirit individualist, regretabilă caracteristică a studentului român, a trebuit să-și dea și aici cunoscutele lui roade anti-sociale : pre-

zumțiunea, personalitatea excesivă, atitudinea ironică și disprețuitoare.

Evident că într'o așa atmosferă nici vorbă nu putea fi de o *nivelare* în sensul bun al cuvântului, între membrii societății, căci forțele reale erau silite, de aceste împrejurări arătate, să stea retrase și în chipul acesta societatea era lipsită de unul din marile bunuri ale oricărei organizări omenești : înrâurirea celor mai bine pregătiți, sau pătrunzători, asupra celorlalți.

Toate aceste rele constatate mai sus și-au avut, neîndoios, cea mai izbitoare expresie în conferințele proiectate și începute anul trecut cu privire la « *psihologia poporului român* ».

Era o dovadă de ușurință în chiar alegerea subiectului : a-și închipui cineva că, în starea actuală a istoriei, a folclorului, a filologiei și a etnografiei la noi, e cu puțință o lucrare de sinteză ca cea care s'ar putea intitula « *psihologia poporului român* », este a nu-și da seama de ce poate însemna o lucrare serioasă. Dar materia, înrudindu-se cu sociologia și oferind o largă perspectivă pentru înseilarea generalităților, era de natură să ispitească pe mulți, subiectul propus a prins.

Am fi fost în drept să ne așteptăm ca cel puțin despicierea lui în părți alcătuitoare, coordonarea acelor părți și metoda urmată de cercetători să compenseze, pe cât cu puțință, greșala primordială.

Aici însă, mai ales, ne-a fost dat să vedem roadele felului individualist de a fi constatat mai sus.

Nimănui nu i-a trecut măcar prin minte că o lucrare de felul acela putea și trebuia să aibă, în primul rând, o valoare de educație colectivă.

Ficcarc izolat, încrezător în propriile puteri, fără să simtă nevoia de a-și coordona lucrarea cu a celorlalți, fără o metodă comună, neinteresându-se de rezultatele la care ceilalți puteau să ajungă, pornea singur să cucerească cel puțin câteva din secretele fundamentale ale problemei propuse.

După câteva excursiuni prin cele mai felurite domenii, se întorcea satisfăcut, arătând — firește — cu un gest plin de încredere fructul investigațiunilor lui care nu putea fi altul decât formula sigură a psihologiei poporului român.

Numai că, unele cu altele se cam băteau în capete aceste formule, publicul mai întâi prinse de veste, apoi conferențiarii și în sfârșit inițiatorii înșiși. Rezultatele parțiale fiind cele constatate mai sus, care altul putea să fie rezultatul general decât o bancrută pe toată linia a lucrărilor întreprinse.

În chipul acesta a căzut lucrarea cu privire la « *psihologia poporului român* », fără însă ca spiritul din care ea a purces să fi dispărut dintre noi, căci el cel care conduce și însuflețește lucrările curente.

Aceasta fiind situația societății noastre, după ani de funcționare și de experimentare a actualelor norme și nevindându-se nici un semn de îndreptare, socotim că e timpul să ne consfătuim cu toții dacă nu s'ar putea cumva degaja vre-un învățământ din experiența trecutului și deci nu ni s'ar impune astfel deschiderea vre-unei noi căi de activitate, prin care să ne putem izbăvi de relele ce ne bântue.

Dacă convenim că ele sunt cele semnalate (adică, înclinarea spre generalități ieftine, diletantism, lipsă de îndemn și de control reciproc al unora față de lucrările celorlalți, individualism rău înțeles și tot cortejul de consecințe ce decurg din acestea), dacă acestea sunt relele, socotim că, pentru curmarea lor, ni se impune de însăși nevoile situației să încercăm remediul unei activități colective și unificate în vederea studierii unei singure probleme.

Beneficiile ce credem că vor ieși pentru membrii societății, care ar intra pe această cale, sunt multiple, iar folosul auditorului, neîndoios, că va fi în creștere de cel actual.

Ne întemeiem convingerea aceasta pe următoarele considerațiuni :

Prima cerință a unei astfel de lucrări va fi o perioadă de frământare și de elaborare la care vor lua parte, cu ședințe intime, toți cei ce-și propun să lucreze în vederea aceluiași țel. În această perioadă vom căuta, prin lecturile noastre, prin dările de seamă și discuțiile urmate, să devenim stăpâni pe întreg materialul lucrării și să ne orientăm cu privire la întrebările fundamentale. Dintru început, prin chiar aceasta, orizontul fiecăruia va trebui să devină mai cuprinzător și cu greu va mai fi acum cineva ispitit să recurgă la generalități, când se va afla în stăpânirea unui serios material de date și de fapte controlate. Pe acestea va avea acum să le mânuiască, pe ele va trebui să-și întemeieze afirmațiunile, din ele vor trebui să fie scoase încheierile lucrării.

Din discuțiile intime neapărat că fiecare va ieși cu un folos : cel mai înaintat cu controlul pe care judecata celorlalți ar exercita-o asupra propriei păreri ; cei începători prin însușirea unor deprinderi, unor puncte de vedere și a unor metode mai cuprinzătoare. În chipul acesta nivelul cultural general se va afla în creștere.

Tot discuțiile pregătitoare vor inveda apoi, mai bine ca orice, aptitudinile speciale ale fiecăruia, — așa că împărțirea materiei pentru conferințele publice se va putea face aproape de la sine și în chipul cel mai rațional.

Dar odată materialul cunoscut, despăcat în părțile alcătuitoare și împărțit conform aptitudinelor dovedite în discuțiile intime, va trebui să se porceadă la satisfacerea celei de a doua cerinți, coordonarea lui, așa încât să se stabilească un mers treptat și logic între lămurirea întregului al problemei date. Va fi aici o lucrare

arhitectonică, determinată mai ales de natura problemei propuse, prin care va trebui să se stabilească o cât mai logică legătură între lucrările parțiale.

Ce urmări poate avea această plecare a tuturor la aceasta de a doua cerință a unei lucrări colective?

În primul rând o mai adâncă și practică pătrundere a nevoii logice prin excelență și a rostului oricărei discipline științifice care-și au drept temelie *spiritul de legătură*.

Supunându-se acestei cerințe logice, fiecare conferențiar va fi nevoit să țină seamă de adevărurile anterior dovedite, să recurgă adesea la ele ca la niște premise sigure, pe care va avea să-și întemeieze propriile afirmații și să aibă în același timp conștiință că lucrarea lui are și menirea să statornicească puncte de plecare pentru cei ce vor veni.

În chipul acesta, neîndoios că duhul individualist, pe care-l constatam mai sus ca o tristă caracteristică a studentului la noi, va trebui să sufere o înfrângere.

Intr'adevăr: când ai în chip viu conștiința că lucrarea ta e o părțică dintr'un tot, că cei care te-au precedat ți-au pregătit calea, că cei ce te vor urma vor întregi spusele tale, ești pus într'o mai justă perspectivă pentru a te pătrunde restrânsul rol, ce-i e rezervat în lumea aceasta unei individualități izolate.

În sfârșit, aplicarea acestor necesități logice în lucrările noastre va contribui într'o mare măsură la crearea atmosferei aceleia de cald interes și îndemn reciproc al unora față de lucrările celorlalți, ceia ce va aduce tot mai mult închegarea și întărirea între noi a solidarității sociale.

Experimentarea unei astfel de metode colective de lucru nu exclude în cugetul nostru manifestările individuale: ele vor trebui să continue și avem convingerea că, sub impulsul lucrării colective, nivelul chiar al lucrărilor separate se va ridica treptat.

Dacă acum ne-am înălța puțin deasupra nevoilor și discuției momentului și am considera această încercare sub aspectul unor năzuinți superioare nevoilor vremelnice, vedem că ea nu poate deschide o largă perspectivă de încredere și nădejde pentru viitor.

Intr'adevăr: bunul cel mai mare ce ar putea să iasă dintr'un așa fel de a lucra, ar fi o treptată, dar neclintită statornicire în mințile tuturor a convingerii că dat fiind un anumit obiect și dat fiind că mintea omenească în funcțiunile ei de inteligență e aceeași la toți și pretudindenți, adevărul care e acordul dintre legile minții și realitate, nu poate fi decât unul și același pentru toate capetele, când în căutarea lui nu ești mânat decât de setea de a ști, și când între obiect și cercetător nu se interpune ceața unor idei preconceptuate, alergarea după o falsă originalitate sau interese de ordin personal.

Inviorați și întăriți sufletește prin puterea unei astfel de convingeri, dobândite în comun, și aflându-ne stăpâni pe o metodă de activitate colectivă, ne-am putea, în sfârșit, încumeta să abordăm împreună cercetarea marilor probleme care solicită tot mai mult luarea aminte a conștiințelor la noi: problema literaturii române, problema culturii noastre, problema chestiunii naționale, etc.

Nu vrem să ne întindem mai mult asupra rezultatelor ce am putea obține prin pășirea noastră pe acest teren de activitate, căci nu vrem să fim bănuți de pe acum de utopism. Să revenim deci la cerințele momentului.

Am arătat convingerile noastre cu privire la activitatea intelectuală a societății ce s'ar manifesta în ședințe publice prin conferințe și dări de seamă. Acum, în afară de aceasta, și tot pe calea activității colective, trebuie să ne gândim și la îndeplinirea altor nevoi. Societatea trebuie, cu adevărat, să devină în mâinile noastre un instrument de cultură prin care să putem compensa lipsurile destul de numeroase ale organizării noastre universitare.

Printre aceste lipsuri, cea mai de seamă, e insuficiența noastră pregătire în cunoașterea limbilor străine. De aceea socotim că ar trebui să luăm într'o serioasă dezbateră și chestiunea alcătuirii de membrii societății a unei secțiuni pentru studierea limbilor moderne, în special a limbilor italiană și germană.

O altă chestiune ce ni se impune să o deslegăm, trebuie să fie și aceea a unei reviste a vieții universitare, a cărei țintă să fie publicarea și rezumarea cursurilor ținute la această facultate, dări de seamă cu privire la mișcarea culturală din țară și din străinătate și publicarea lucrărilor studențești mai de seamă.

Revista aceasta va mai avea și bunul că va împiedeca elemente dintre noi să se alăture pe lângă publicații a căror ținută de multe ori e opusă unei integrale și largi dezvoltări a tânărului nou venit.

Acestea sunt convingerile noastre cu privire la actuala stare a societății și îndrumările ce se impun.

În credința că ele reprezintă un plus asupra stării de azi le supunem meditărilor d-voastre și facem apel la toate elementele cu dor de lucru din societate pentru a veni să contribuie la înfăptuirea lor ».

Citind paginile acestea unui prieten tânăr, el a rămas surprins:

— *În direcția aceasta ne căutăm și noi! Și totuși îmi pare că este o diferență: noi suntem mai dinamici.*

Tălmăcindu-i diferența printr'o icoană, i-am răspuns următoarele:

— *Nu cunosc altă nobleță și chemare mai vrednică decât a celui care, departe de orice exhibiționism, se consumă în slujba unor im-*

perative mai presus de toți. Stilul de viață al viitorului este al meșterului care, având conștiința că săvârșește mai mult decât o rugăciune, un rit, plăsmuiește prin tot gestul lui o statuie minunată, știind bine că ea va rămânea ascunsă pentru totdeauna într'o obscură firidă de stâlp de catedrală.

Cine își simte o astfel de chemare și este în stare de o astfel de jertfă, să-și pue umărul la cruce și să pornim...

D. CARACOSTEA

MIORIȚA IN TIMOC

In cadrul preocupărilor Uniunii Fundațiilor Regale, în ziua de 11 Mai, am vizitat în comuna Curcani din județul Ilfov tabăra de prizonieri români din Timoc. Interesându-mă de îndeletnicirea celor 300 de prizonieri, am constatat, dincolo de forma actuală a plugăriei, un strat ciobănesc, vădit între altele, și prin faptul că cei mai mulți dintre gospodari îngrijesc la casa lor și de oi. Am întâlnit un cântăreț din fluer având pe instrument săpată inscripția numelui în sârbă, dar cântând, de nu-i mai venea să sfârșească, porneala oilor.

Era de așteptat ca într'un astfel de mediu să înflorească balada noastră păstorească. Semnalizări asemănătoare celor din jocul comorilor trimiteau către anumite aspecte etnice ale cântecului bătrânesc. In afară de indicii despre cântecul ciobanului care și-a pierdut oile, de care știau și unii săteni și preotul, am avut norocul să dau de o excepțională variantă a Mioriței. Tot atât de interesant este și cântărețul, care mărturisește că « ar trebui trei zile să le scrieți ». Il chiamă Miăilă a lui Mariana a lui Pătru, pe sârbește Meilă Petrovici.

Dela el am cules următoarea baladă, pe care a învățat-o dela lăutari bătrâni, și pe care o reproduc întocmai, fără fonetica dialectală :

Ai, doboară,
Ai, scoboară,
Ai, tot din deal în vale,
In răsărit de soare,
Pe acel crac de munte
Turme de oi multe
Multe și mărunte.
O turmă de oi
Cu nouă ciobani
Cu stăpănu zece,

Nimeni nu-l întrece.
Ele scoboară
Tot din deal în vale
Pe Stărminul mare
L'ale livezi verzi
L'ale ape reci
Print'ăi munți cărunți,
Unde-s cerbii mulți
Ele scoboară.
Cine le păzește?

Ai nouă ciobănei,
 Toți flăcăi,
 Ciobanii se vorbea
 Și să tănuia
 Pe strinul să-l omoare,
 In scăpătat de soare,
 Ba! și la cina și mare
 Pe el să-l omoare:
 Turma să i-o spargă
 Nouă părți s'o facă.
 Pe ei i-auzea
 Mică miorică,
 Mică și bălură,
 Cu cornițu 'n gură,
 Cu lâna modură;
 Mică și băluță,
 Cu patru cornițe,
 Cu lâna plăviță,
 Gușată la țată.
 Oaia abea auzea,
 Urmă rămânea,
 Să făcea păștea
 Și ea că zăcea.
 Di trei zile încoace
 Gura nu-i mai tace.
 Strinu mi-o întreba:
 — Miorica mea,
 Surioara mea,
 Fruntea oilor,
 Fala negustorilor,
 Di trei zile încoace
 Gura nu-ți mai tace,
 Ori iarba nu-ți place;
 De ce sbieri așa,
 Spune-i lu neica.
 Mioara zicea:
 — Măi strinule,
 Măi stăpăiorul meu
 De la Dumnezeu,
 Da știi, da știi,
 Dă știi, da nu știi,
 Di ce sbier așa,
 Că ei s'o vorbit
 Și s'o tănuit
 Ai nouă ciobănei

Tot ai tăi flăcăi,
 Ce-ai văzut de ei,
 Pe tine să te omoare
 In scăpătat de soare,
 Pe la cina mare,
 Turma să ți-o spargă,
 Nouă părți s'o facă
 Pe mine să mă facă
 O saca de apă,
 C'așa lor le place.
 Strinu că zicea:
 — Miorica mea,
 Mânca-ți-aș gura,
 Taci, nu mai plângea,
 Lasă-i cum or vrea,
 Ei de m'or mânca;
 Da tu să te faci
 Și să te prefaci,
 Pe urmă mai șchioapă,
 Șchioapă și bolnavă,
 Unghișu zugrăvite
 Cea mai rea de vite,
 Slabă și bolnavă,
 Ca să nu te 'mpartă,
 Pe tin te-o lăsa.
 Da iar să te faci
 Tot o fată mare
 Părul dat la vale
 Să te duci mai tare,
 Nene, și de grab
 Unde mi-e drag:
 La vale, la vale,
 La marginea de mare,
 Unde marea-mi bate,
 Bate și cotește,
 Muica mea trăiește,
 Muica mea bătrână
 Cu burca de lână,
 Urzeala de sârmă,
 Sârmă neagră întoarsă,
 De ține la oasă,
 Tot muica mea bună,
 A voastră stăpână,
 Și ei ca să-i spui
 Că m'a omorît;

Și ea va veni
 De, măi, m'o îngropa
 În târta oilor,
 În jocul mieilor,
 În lătratul câinilor,
 În urlatul lupilor.
 La capăt ca să-mi pună
 Fluierul de soc,
 Să-mi cânte cu foc,
 N'am avut noroc,
 Fluierul de brad,
 Să-mi cânte cu drag,
 Cu dopu de os,
 Să-mi cânte milos,
 Și legat în sârmă
 Inima fărâmă.
 A muică bătrână,
 Ea m'o îngropa.
 Și ea să se ducă
 Sus la Piatra 'naltă,
 La crucea de piatră,
 Unde am fost odată
 Cu turma mea toată,
 Blaga să mi-o scoată
 Pomană să-mi facă.
 Subt o piele miță.
 Este o postăviță
 Plină de lăiță,
 Banii de pe miță;
 Da subt un butoi

Este un ulei
 Plin de dinărei,
 Banii ăi de pe miei;
 Polișori,
 Bani de pe berbeci;
 Da mai multe rile
 Bani ăi de pe lână.
 Micoara de auzea,
 Și ea se ducea
 La vale, la vale
 În marginea de mare
 Unde marea bate,
 Bate și cotește,
 Muma lui trăiește.
 Din gură-mi zicea:
 — O maică bătrână,
 Da n'ai auzit,
 Un fiu ai avut
 Și l-a omorît
 Ai nouă ciobani
 Tot ai lui dușmani.
 Vorbă mi-a lăsat
 Maică, să-l îngropi,
 Pomană să-i faci.
 Blaga ăi scotea,
 Lăutari ăi da, —
 Câte grădine,
 Cu grije domnească,
 Să se pomenească.

Această variantă este cea dintâi mărturie directă despre Miorița în Sudul Dunării. Și ea nu este culeasă dela un bătrân, ci dela un om tânăr, plugar și lăutar al satului totodată. Din toate amănuntele date, reiese că balada este foarte cunoscută, nu numai în sat, ci pe o rază mai largă în spre Miazăzi. Ciobani, coboriți din munți pentru târgueli cer adesea lăutarului să zică «P'a strinului» — cântecul ciobanului străin. Consătenii întrebați, confirmă că la ei, în Bârza-Palanca și împrejurimi, se zice adesea.

Nu este aici locul de a releva însemnătatea mărturiei sub aspectul științific. Dar cercul acesta închis de compactă populație românească, cu o structură sufletească proprie, este și el sânge din sângele nostru. Și nu este o întâmplare că cea mai cerută baladă în această înstrăinată regiune — pe care aș numi-o Bucovina dunăreană — este tocmai «Cântecul strinului».

Timoc, ținut fără noroc... Cu perspectivele lui în spre Balcani și Mediterană, cules în apropierea Vadului marcat prin podul lui Traian, cântecul acesta este menit să cimenteze în noi convingerea că ținutul Timocului trebuie să devie tot mai mult puntea noastră de trecere spre romanitatea originelor.

D. CARACOSTEA

JURNAL DE LECTOR

Critica nu e ținută să-și piardă vremea cu moravurile literare. Ea-și trage vlagă din viața cărților, indiferent de cei ce le scriu și de felul cum arată la chip și la suflet. Dacă prin puterea misterioasă a unui nou element, neînscriș încă în tabelul lui Mendeleiev, toate numele și pseudonumele ar dispărea, de oriunde s'ar afla ele, pe coperte, pe file de gardă, în cataloage sau repertorii bibliografice, critica n'ar fi mai puțin activă, câtă vreme ar rămânea textul și printre rânduri sau pe margine destul loc pentru comentarii. Cel mult, dacă în oceanul acesta al anonimatului, și din confruntarea impresiilor, râvna identificării ar încerca să suplinească vechile nume. Dar dacă, dimpotrivă, duhul lui vindicativ ar merge la textul însuși, albind paginile și lăsând uitate, așa cum rămân firmele pe urma incendiilor, titluri și nume, critica ar pieri de inaniție, oricât de multe și de ademenitoare ar fi istoriile literare, unde, ca într'un muzeu sau ca într'un bazar oriental, vestigiile trecutului s'ar lăfăi în cea mai pitorească anarhie. Cu brațele încrucișate, și în adăstarea judecății din urmă, critica ar împietri în propria ei inutilitate, ca într'o statuă.

Când tomurile se adună din cele patru puncte cardinale, fiecare cu mesajul lui, fiecare cu taina lui și când scurtimea acestei vieți hărțuită de toate spasmele prezentului, turbură și mult-puținul răgaz al cetitului, nu este oare un adevărat lux, adică o simplă și zadarnică pierdere de vreme, să zăbovim la o problemă de moravuri, când ea n'a fost desbătută, mai ales, la timpul ei? Am stătut la gânduri nu odată, și astăzi încă mai mult, dacă face sau nu să ne destăinuim și dacă nu era mai bine să păstrăm jurnalelor postume — mai cu seamă că se pot și rătăci — reflecții de felul celor ce urmează. Dacă totuși ne hotărîm este și pentru procentul acela de incertitudine, în care ne aruncă o întâmplare sau alta. Căci, ne spuneam din când în când, dacă la mijloc ar fi ceva mai mult decât o chestiune de moravuri literare, dacă rătăcirea e cu mult mai adâncă de cât pare la întâia vedere, dacă nu e vorba de un simplu capriciu numai și dacă, dimpotrivă, totul vine dintr'o pervertire a

judecății, a judecății într'ale spiritului și întru cele literare, nu este atunci de datoria noastră a tuturor câți slujim aceluiși artificiu de a scoate efecte din semnele cernelei, cum așa de frumos o spune Renato Serra, să ne ridicăm împotriva ereziei, să nu o lăsăm să se întindă și să o sterilizăm în chiar germeii ei proprii?

Întâmplarea, ce comentăm, ține de istoria cea mai recentă și însuși faptul că n'a putut fi însoțită la vremea aceea, de nici o întâmplare, arată cât de exclusiviste erau aplecărilor și cât de sectară doctrina. Iar durerea noastră era îndoită și pentrucă eram înfrunțați în scumpele noastre preferințe, dar și pentrucă totul se petrecea pe un teren, unde ani de zile în urmă, avusesem prilejul să mărturisim alte gânduri, de o altă generozitate, vulnerabilă evident ca tot ceea ce se ține de imperfecta noastră natură, dar nu mai puțin dictate de sentimentul că slujim adevărului și frumosului. N'am crezut niciodată în perpetuarea așezărilor omenești și dacă am exercitat șapte ani încheiați foiletonul de critică la « Cuvântul », nu ne-am închipuit niciodată că vom fi inamovibili. Obiceiul Occidentului, ce-și schimba la răstimpuri foiletoniștii, dela o rubrică la alta, și dela un ziar la altul, ni s'a părut un semn de înaltă maturitate, dacă nu și de independență. Și-apoi... « Cuvântul » de mai acum câteva luni nu mai era ziarul lui Nae Ionescu. Cât de actuală era cugetarea lui politică, și cât de acaparantă, o bănuiam de sigur cu mult mai puțin, reflectată cum o vedeam în oglinzi diformante și lipsită de farmecul dialecticei lui, dar cât de originală îi era gândirea, cât de nesecată și întremătoare conversația, cât de revelatorie inteligența, acestea le știam din anii juneții dintâi, din lungile preumblări nocturne pe bulevardele Brăilei, într'o vreme când el nu era decât un tânăr învățăcel de Universitate. Căci după clasicism și după dascălul de latinește, care preda și filosofia — veneratul nostru profesor, d-sa domnul Ion Brătescu — dela dânsul am învățat cum se ascultă și cum se poate gândi, fără ostentație. « Cuvântul » lui Nae Ionescu a fost una din cele mai probe școli de ziaristică, unde lucrul cel mai modest, dar făcut cu dragoste și cu mărturisirea limitatei lui importanțe, prețuia mai mult poate decât sistemul economic cel mai la modă, ca să nu mai vorbim de cele filosofice. Poate că în aerul de umilință, cu care se înconjurau atâtea din faptele de cultură ale gazetei din vremuri, intra și o bună doză de orgoliu. Poate, dar era așa de elegant și făcea atât de bine sufletului. « Puținătatea mea » era una din expresiile lui favorite (ce-i venea dela Eminescu și dela Nicolae Iorga) și oricâtă cochetărie ar fi ascuns într'înșea, ea nu era mai puțin și pentru cei din jur un îndemn și o normă.

În cele literare, « Cuvântul » a dat pilda celei mai mari libertăți, căci se putea scrie despre orice autor, indiferent de vârstă, de școală literară sau de celebritate și niciodată cronicarul, care am

fost șapte ani încheiați, n'a avut să se plângă de cea mai mică ingerință, de cea mai vagă recomandatie. De altminteri Nae Ionescu era prea îndrăgostit de literatură, cunoștea mult prea bine literatura românească și ne potriveam prea adesea în gusturi și judecată, ca să mai poată fi vorba nici chiar de umbra unei silnicii. Iar nedreptatea, în cele literare, mașinată și servită în doze progresive, cum se obicinuește ici și colo, și cu atât mai puțin atitudinile iconoclaste, fără de temeii și nici măcar cu scuza temperamentului, nu l-au ispitit niciodată. Puțini inși, dintre profesioniști chiar, cunoșteau mai temeinic ca dânsul, pe clasici, puțini cunoșteau în integralitatea operei lor, pe Nicolae Iorga și pe Mihail Sadoveanu, iar entuziasmul său în fața unei capodopere a scrisului românesc, așa cum s'a întâmplat în cazul « Baltagului », ne lăsa totdeauna cu mult mai prejoc...

La el, și de sigur și la noi, cei de altădată, mă gândeam cu câteva luni în urmă, în vremea recentului interegn, ce suprjmasse orice libertate de gândire, alta decât aceea care purta viză. La el mă gândeam, în timp ce se edictau în ziarul lui — și mi refer la cele literare — sentințe de felul aceleia după care întreaga literatură de după război nu s'ar fi fost ridicat peste nivelul comun. Nu vă voi spune numele aceluui feroce inquisitor, pentru că nu interesează și nu interesează pentru că, deși era singurul legislator al Parnasului, judecata lui reflecta opinia unanimă a noului Duh. Și aici stă păcatul. Căci dacă ar fi fost vorba de niscareva idei originale ale cine știe cărui mizantrop izolat, lucrul n'ar fi prezentat nici o gravitate. Astfel de cazuri sunt frecvente la toate gințile, și ele întretin buna dispoziție a literatorilor. Nu. Sentința exprima o stare de spirit obștească. *Tabula rasa* cu douăzeci de ani de literatură, de cea mai bună, mai variată și mai originală literatură, pentru marea vină, de bună seamă, că n'ascultase decât de propriile ei legi, de creație — iată ce predica. Și cuvântul de ordine era păzit cu sfințenie. Căci dacă foile și revistele aruncau la maidan întreaga literatură de după război, în școli, micile comitete de revoluționari interziceau profesorilor să le vorbească, necum să le exalte, virtuțile scriitorilor de lume veche, care trebuiau să mulțumească Cerului că-și pot ronța în liniște (!) drepturile de autor (!)

De vre-o discuție, în atari condițiuni, nu putea fi vorba și poate că a fost un bine că nu s'a îngăduit nici o discuție. Căci ce discuție putea fi între cei de altă limbă, între cei ce țin de bunele, străvechile datini și cei dela care începe întreaga creațiune, cu literatură cu tot, pe deasupra. Cui să spui, când nu vrea să asculte și nici că-l interesează, că epoca de după război nu este una de nivel comun și că dacă lipsește încă perspectiva și consacrarea pe care singur timpul o aduce, s'au plămădit într'însa câteva opere, s'au conturat

câteva personalități și s'au generalizat câteva idei de folosință obștească, ce o înalță cu mult peste măsura obicinuită. Dar bine, în acești douăzeci de ani s'au pus temelile de granit ale romanului românesc, față de care lucrările lui Filimon, Duiliu Zamfirescu și Alexandru Vlahuță rămân niște agreabile, cochete chiar, baracamente de sezon, în acești douăzeci de ani a scris Liviu Rebreanu pe Ion, Pădurea Spânzuraților, Răscoala, Gorila, Amândoi, urmat de aproape de o întreagă suită de romancierii de varii și robuste talente, ca Cezar Petrescu, Gib. I. Mihăescu, N. Davidescu, Camil Petrescu, Ionel Teodoreanu, Matei Caragiale, Mircea Eliade, acum temerarele incursiuni psihologice, de o ne mai întâlnită grandoare epică, din romanele Hortensiei Papadat Bengescu, în acești douăzeci de ani Mihail Sadoveanu a măcinat lamura scrisului contemporan, în câte cărți se înșiruesc dela «Cocostârcul albastru» până la «Divanul persian», în acești douăzeci de ani Tudor Arghezi a revoluționat lirismul românesc, care dela 1883 încoace n'a cunoscut un alt zenit asemenea cu acela, tot acum pleiada, ce zic, pleiadele atâtor poeți, ce singure ar ajunge să justifice o epocă și să o înalțe cu mult deasupra pământului și tot în acești douăzeci de ani s'a dăruit zi cu zi, în atâtea forme de gândire și de artă, generoasa proteica și unica personalitate a lui Nicolae Iorga...

Veți zice, poate, că toate acestea, și încă atâtea altele nenumite, se cunosc în de ajuns, că nimeni, sau mai nimeni nu s'a îndoit vre-odată de ele și că n'ar fi trebuit să punem la inimă, și cu atât mai puțin să ne oprim anume la această tristă și din fericire, apusă erezie, mai mult sau mai puțin inofensivă. Și poate că aveți dreptate. Însă pe noi nu ne-ar fi răbdat sufletul. Iar acum că ne-am deslegat de păcatul acestei tăceri, ne mai putem întoarce și la oile noastre — la literatura cea de toate zilele.

PERPESSICIUS

TRAGEDIA RACINIANĂ

Citirea și recitirea clasicii marilor literaturi de circulație mondială — nu numai a grecilor și a latinilor — devine, după o oarecare maturitate a vârstei și a cunoștințelor, o adevărată necesitate sufletească pentru cine caută să se lămurească puțin asupra fenomenului literar și plăcerilor estetice ce ni le oferă. Mai mult, citirea clasicii ne ajută și la stăpânirea aceluiași univers moral, fără de care viața noastră individuală riscă să se piardă în haos și anarhie. Poate că niciodată locuitorii Europei n'au avut o mai tragică nevoie, în vremurile catastrofale în care trăim, de a-și consolida bastioanele sufletești în jurul unor valori indiscutabile de o parte și de alta a granițelor, valori care ne redau mândria — astăzi atât de sdruncinată — de a ne considera ca membri ai societății omenești. Dar dacă niciodată această nevoie a navigatorilor de a face punctul pe timp de furtună cu ajutorul poziției fixe a stelelor — n'a fost mai utilă ca în zilele noastre — ea niciodată n'a fost în schimb mai grea. Totul astăzi ne desparte de acel miracol care e tragedia lui Racine, ea însăși rodul părguit și armonios al altei creații desăvârșite, care a fost secolul al XVII-lea francez: « le grand siècle » cum pe dreptate își numește Franța veacul lui Ludovic al XIV-lea și al unui triumf fără seamăn în toate domeniile puterii și spiritului francez. Epoca noastră e la antipodul aceluiași veac clasic de care o desparte nu numai un ideal de artă, dar și mai ales o concepție de viață cu totul diferită. Romantismul, realismul, naturalismul, parnasienii, simbolisții și diferitele școli moderniste — deși întruchipând idealuri și luptând pentru idei adesea contradictorii — au totuși un teren pe care se regăsesc. Toate au căutat să oglindească sau să exprime — fie chiar simbolic — nu omul în general cu pasiunile sale externe, ci omul intim cu patimile, bucuriile și suferințele sale particulare. Toată literatura secolului al XIX-lea, « le stupide XIX-ème siècle » cum paradoxal îl definește Leon Daudet, n'a fost decât o neîntreruptă confesiune, începând încă dinainte cu Rousseau și sfârșind cu monologul interior al romanului modern. Confesiune nu numai

în domeniul liric, dar și în cel epic : în roman, ca și în cel dramatic : în teatru. Toată literatura epocii e o literatură de expresie, chiar parnasienii, chiar realiștii, caută în pitorescul decorului, în truculența verbală, în bizazaria exotică sau sufletească a personajelor materia unei arte, care obișnuiește pe cititor cu băuturi intelectuale și sentimentale din ce în ce mai tari. Atât de tari în timpurile din urmă, în proză ca și în vers, încât cum se produce cu rachiurile aievea, cerul gurii, ars de ele, își pierde puțința unei dozări mai subtile a gustului și nuanței. Când spun tari, înțeleg, cum o înțeleg de aproape un veac și jumătate diferitele generații de scriitori, de expresie literară din ce în ce mai excesivă — căci în ce privește materia însăși, tragicul și puterea teatrului lui Racine — și e destul să spun : « Phèdre » — n'a fost și nu poate fi depășit.

Dar în privința lui Racine, un nou obstacol se prezintă omului modern ce dorește să-i însușească opera. Racine nu face parte din acele personalități singulare, izolate în epoca lor, contestate sau în luptă cu vremea lor, « eroi » sau « supraoameni » ce plătesc cu prețul fericirii și adesea al vieții, periculoasa cinste de a întrupa geniul adânc al poporului din care fac parte, tocmai față de societatea rătăcită a timpului însuși. Educația noastră sentimentală ne face mult mai permeabili față de atari scriitori — un reziduu sufletesc din vremea romantismului, tocmai prin acest caracter, ne aproprie mai ușor de un Dante, de un Villon, de un Shakespeare, de un Cervantes, de un Goethe — ca să nu mai pomenim de un Hölderlin, de un Leopardi, de un Dostoiewski, de un Baudelaire, de un Eminescu sau de un Nietzsche — decât de marii creatori ai literaturii clasice franceze. Intr'adevăr ceea ce diferențiază mai ales această literatură e faptul că autorii ei nu se opun, ci se integrează armonios în societatea epocii. Ei formează — și « Pleiada » lui Ronsard cu un veac înainte o anunța — o societate superioară, esență sufletească a celeilalte, care în jurul Tronului, al Altarului și al ierarhiilor lumești, ordonează și înalță o întreagă serie de valori spirituale în care se recunoaște un mare popor de veche și strălucită cultură. Avem a face aici cu un fenomen nu numai a unei epoci anumite hărăzită cu fericite conjuncturi istorice, dar și cu un fenomen eminent francez. Dela veacul lui Pericles până la secolul lui Ludovic al XIV-lea nu mai întâlnim așa ceva. Nu vreau să spun că și alte popoare n'au avut creatori tot atât de mari sau poate mai mari în domeniul literar, dar ceea ce le-a lipsit a fost tocmai acel nivel general al epocii, cea înțelegere rodnică pentru artă a unei societăți întregi, acel climat, ca să întrebuițez un cuvânt urît dar expresiv, favorabil și pentru om și pentru artist, care a dăinuit în secolul al V-lea a. Christos sau în jurul Versailles-ului în veacul al XVII-lea francez. Și poate nu e o întâmplare că aceste două epoci au reușit

singure să dăruiască omenirii ca supremă înflorire a artei, tocmai tragedia. Arta tragică în aceeași puritate ca la Greci sau ca la Francezii secolului al XVII-lea, n'o regăsim nicăeri. Dar Lope de Vega și Calderon? dar Shakespeare și toți dramaturgii elisabetheni? mă veți întreba. De sigur există un teatru dramatic spaniol cu stilul său propriu, precum există și un teatru dramatic englez cu regulile și caracterele sale distincte. Nimeni, și eu mai puțin ca oricine, nu se poate îndoii de valoarea dramatică a unei «Vida es sueño» sau a unui «Hamlet». Dar avem aface aici cu un fenomen particular și nu cu unul general, cu o succesiune de drame poetice a căror singură unitate și singură legătură o reprezintă însuși creatorul lor, care le variază la infinit, amestecând tragicul și comicul, fantezia îngrijită și realismul crud sau respingător, proza conversației și versul literar, neținând seamă de alte norme decât de acelea ale geniului creator, chiamă-se el Lope, Calderon sau Shakespeare. Un astfel de teatru ne-a putut da și ne-a dat «capodopere» — nu ne-a putut da însă un stil tragic sau o singură tragedie în sensul adevărat și pur al cuvântului — în sensul grecesc sau racinian. O tragedie care să existe — așa spune paradoxal — în afară de persoana creatorului ei, lucru ce nu se concepe în teatrul «veacului de aur» spaniol sau în cel elisabethian și mai ales în teatrul romanticilor. O tragedie care să trăiască nu numai ca piesă dramatică în sine, dar ca gen anumit, cu reguli stricte, ale celor trei unități aristotelice: de loc, de timp și de acțiune, de pildă.

Nu există artă mare fără o tendință egală la sinteză și la despuiere. Orice artă, și mai ales poesia, tinde la culmea înfloririi sale, printr'un curios proces de răsturnare sufletească, să-și ajungă propria ei limită. Dându-și un stil — care s'o disciplineze — arta își regăsește astfel libertatea pierdută, cu atât mai rodnică în realizări cu cât s'a plecat la reguli mai severe. Cam la fel matematicile și-au găsit un stil, și nesfârșite posibilități în inflexibilele legi ale geometriei sau în ecuațiile stricte cu una sau mai multe necunoscute ale algebrei. Și să nu uităm că un bun călăreț nu posedă toată libertatea mișcărilor decât în măsura în care reușește să-și țină în frâu armăsarul. Să mi se ierte aceste comparații, dar așa vrea dela început să fac să se înțeleagă plastic cât de diferită e o astfel de concepție a artei de creațiile epocii noastre atât de haotice și de anarhice, trăind în artă ca și în viață dela zi la zi, urmărind succesul imediat în toate domeniile, ridicând genii la toate răspântiile, dar disprețuind calitatea materialului întrebuițat și stăpânirea meșteșugului de lungă durată. Epoca noastră fără-mișcată a pierdut, de o parte simțământul durabilului și de alta sensul fenomenului general — singurele în stare să dăruiască artei un stil. Acest simț pentru stilul tragic, adică pentru arta

vieții prinsă în momentele ei supreme, numai o societate organizată cum era aceea din Athena sau dela Versailles, dispunând în cadre rigide de o foarte mare libertate spirituală, putea să-l nască și să-l întreție. Fenomenului francez, social și istoric, trebuia însă să i se mai suprapună ceva ca să dea tragediei deplina ei rotunjime, acea perfecție a maturității, acel minunat echilibru, acea unică savoare pe lângă care, chiar operele unui Corneille sau unui Molière, ne par aproape barbare. Acel surplus de infinită rezonanță, a fost Jean Racine — poet francez și spirit atic.

Nu-mi propun să tratez despre viața și personalitatea lui Racine. Nu-l fac, dar aş vrea să atrag atenția asupra faptului că totul în această viață s'a întâmplat ca și cum ar fi trebuit să ajute desăvârșirea acestei extraordinare conjuncțiuni dintre poet și epoca parcă predestinată lui. Totul, până și profesorii săi dela Port-Royal — ce se nimeresc să fie cei mai buni eleniști ai timpului și să deschidă ochii și sufletul copilului Racine asupra tragediilor lui Sofocle și ale lui Euripide. Totul până și cearta cu mătuși-sa, stăriți la Port Royal — ceartă care îi permite să-și mute fervoarea dăruind-o teatrului — și ne putem întreba dacă Racine a iubit-o aeeva pe la Champsméléé sau n'a iubit în ea decât întrupările viselor sale literare : pe Andromaca, pe Ifigenia, pe Fedra ? Până și renunțarea la teatru pentru a se integra și mai bine acelei societăți « d'honnêtes hommes et de beaux esprits » pentru care lucrase o viață întreagă scriindu-și tragediile — renunțare, ce-i permite, parcă providențial, după atâția ani — rechemat de M-me de Maintenon, atotputernica favorită a Regelui, ca să dea un teatru lipsit de pasiuni profane, elevelor dela Saint-Cyr — să creeze, ca încununare a întregii sale arte, într'un cadru propriu, tragedia religioasă : « Esther » și apoi « Athalie ». Lipsită de tragicul ieftin al vieții, această existență măsurată după ascunsele legi ale poeziei adevărate, nu e lipsită de cea mai autentică măreție spirituală. Intre ea și tragedia raciniană văd o comunitate de stil — o ținută discretă, care nu exclude un suflet calcinat de patimi ; o nobleță de dicțiune, căreia îi corespunde un sentiment nobil al demnității și al mizeriei omenești, dar mai ales cruzimea monstruoasă, sublimată prin jertfa morții, proprie omului fericit de zei, dar cunoscând grozava lor fatalitate. Clasicismul vremii a dăruit lui Racine puțința de a se sustrage patimilor vieții — și eliberându-se de ele de a ni le putea reda pe scenă pure și totale — grele de tot surplusul vital economisit de om în folbsul operei sale.

Dacă teatrul clasic francez reprezintă înainte de orice un nou stil tragic — lucru care-l diferențiază nu numai de celelalte literaturi europene, dar și de celelalte epoce ale literaturii franceze însăși — în interiorul acestui teatru, Racine se prezintă ca marele novator al genului, dus la perfecție și la completa utilizare

a tuturor posibilităților ce le oferea, abia de pana sa — atât de ajutat, am văzut-o, de societatea vremii, de rafinamentul intelectual al epocii și de o serie întreagă de fericite împrejurări. Cu 33 de ani mai tânăr ca bătrânul Corneille, cu 17 ani mai tânăr ca Molière — Racine avea 18 ani mai puțin ca La Fontaine, 12 ani mai puțin ca Bossuet — adică el a putut să se bucure de o splendidă recoltă, adunată de cei mai autentici făuritori ai artei clasice franceze. A avut la îndemână nu numai versul și experiența dramatică a lui Corneille și Molière, puritatea poetică a lui La Fontaine și densitatea cuvintelor lui Bossuet — dar a profitat și de toată școala pe care societatea timpului o făcuse cu dânsii. Astfel că într'adevăr epoca, atât de rotunjită în toate domeniile spiritului a noii domnii Ludovicience, nu mai avea nimic a face cu acea epocă « Louis XIII » de un pitoresc atât de colorat, de un românesc atât de năbădăios, dar încă colțuroasă și așa spune barbară — un must care fierbe — față de nobila decantare, în limbă, în spirit, în moravuri ale noilor așezări franceze.

Care e noutatea adusă de Racine? În aparență el nu schimbă nimic unui teatru pe care îl moștenește de-a-gata cu reguli și convenții bine stabilite. Piese sale ca și ale înaintașilor vor avea 5 acte; unitatea de timp, adică nu vor ține pe scenă mai mult de 24 de ore; unitatea de loc — acțiunea nu se va muta în altă localitate; unitatea de acțiune — care nu se va întrerupe nici nu se va schimba până la căderea cortinei. Racine mai păstrează rolul confidenților și confidentelor, monologul — de care uzează cu multă discreție — și tonul acela nobil, de palat și de mare salon, acel stil « à la Versailles », care dă dela început teatrului clasic francez un nivel bine precizat de cultură nu numai a spiritului, dar a sufletelor și a moravurilor, adică o tradiție.

Această tradiție, Racine o acceptă în bloc. Cu intuiția sa de artist și cu gustul său fin de om de lume, « d'honnête homme », el înțelege dela început că ceea ce pentru alții a reprezentat bariere și juguri cu care, ca să-și păstreze libertatea, un Corneille sau un Molière au trebuit să lupte din greu, aceleași piedici, sau mai bine zis: frâne, pe dânsul îl vor servi, tocmai în măsura rigidității opuse, să-și mențină o inspirație atât de bine adaptată lor încât ele îl ajută cam în felul cum înaripă greutatea trambulinei ușurința de a sălta a unui sportiv.

Dar dacă Racine nu modifică nimic din armătura, așa spune tehnică a tragediei, el îi dă altă utilizare. Dacă toate regulile jocului sunt respectate, el le împrumută un înțeles nou. S'a spus cu multă dreptate că Racine nu schimbă nimic tragediei, decât tragedia însăși, conținutul ei, sufletul ei tragic. Corneille, Rotrou, Quinault, care cu noroc inegal au înfruntat sentimente lirice, eroice sau galante, n'au cutezat niciodată să înfățișeze

pe scenă piese unde toate evenimentele se petrec doar în suflute, unde fatalitatea sdrobește pe om, unde patima cărnii îi determină faptele și îi îndrumă destinul, unde Dumnezeu în sfârșit, actor unic, șterge pe om și îl întrebuițează în vederea unor scopuri supranaturale. O tragedie astfel înțeleasă nu existase înainte de Racine, cum nu va mai exista după dânsul. O astfel de tragedie se prezintă ca o noutate în sânul teatrului clasic francez, ca o revoluție, nu a formelor dramatice, ci a fondului însuși. Și nu e un paradox să susținem că abia cu Racine, tragedia clasică, dacă își desăvârșește mijloacele de expresie, își găsește în fine o materie demnă de dânsa: lupta inexorabilă a oamenilor cu patimile lor, fatale ca destinul ce-i mână cu toții la moarte.

Un critic subtil al artei raciniene, Thierry Maulnier, a scris că arta clasică sustrage expresiei ceea ce dăruște creației. Observația mi se pare adâncă și lămuritoare pentru Racine și felul său de a-și pricepe meseria. Nicăeri în teatrul lui nu vom vedea invadând sentimentele autorului, patima sa subiectivă. Nicăeri pateticul personal al poetului nu se amestecă cu tragicul în sine al subiectului tratat. Racine nu caută să se oglindească în eroii săi și cred că am greși mult atribuindu-i sufletul lui Phèdre sau al lui Britannicus. El nu caută măcar să exprime caractere și oameni, ci numai să deslege acțiunea tragică ajunsă la o tensiune extremă. Racine, paradoxal, nu vrea să ne descrie oameni, ci cum se comportă ei în vârtejul patimilor neîndurătoare, integrați în logica dinamică a celei mai crude fatalități. Acest mare psiholog, poate cel mai necruțător poet al sufletului omenesc — al sufletului feminin mai ales — nu vrea altceva decât un teatru al acțiunii. O duce la intensitatea ei maximă, o face să fie numai flacăra nimicitoare, ca în furnalul ei suflutele personajelor — eram să spun victimelor — să-și poată dărui, topindu-și orice înveliș personal, alchimia patimei pure: iubire, gelozie, ambiție... Racine nu caută să ne dea harta pasiunilor umane, ci numai epura lor geometrică. Sufletul eroilor și eroinelor sale e străbătut de acțiunea tragică în felul unei intersecții, pe care se proiectează în linii simple, dar definitive, hotărârile fatale ale destinului și desenul patimilor omenești.

Mulți au văzut în Racine pe poetul vieții, când a fost poetul necruțător al iubirii și al suferințelor cauzate de ea inimii personajelor sale. Tocmai de aceea el ne apare astăzi din ce în ce mai lămurit ca poetul morții atotcuprinzătoare. La Rochefoucault a spus: « Les actions des hommes se perdent dans l'interêt comme les fleuves dans la mer ». Răstălmăcind acest cuvânt celebru, îl putem atribui lui Racine, înlocuind numai: « Les actions des hommes... » prin « Les passions de ses personnages se perdent dans la mort... ». Această confruntare a unei acțiuni dramatice

dusă la culmea ei — cu un număr pe cât de mic de pasiuni pe atât de generale, duse și ele până la un grad inuman de violență și de puritate — aceasta în așteptarea unei morți inevitabile, care adesea — cum se întâmplă în « Bajazet » — plutește nevăzută și prezentă dela începutul piesei peste capul tuturor : iată elementele foarte simple ale tragicului racinian.

Lipsite de orice amănunt realist, piesele lui Racine se jucau într'un decor de convenție și în costume de o nobilă fantezie, fără nici o indicație de culoare locală. Ele permiteau eroilor tragici să se desbrace de orice personalitate exterioară, inutilă și supărătoare. Această despuiere a personalității aparente în favoarea celei adânci și tragice, iată secretul psihologiei lui Racine. El n'are nevoie nici de descrieri, nici de desvoltări de caractere. Puși în contact brutal cu pasiunea și cu moartea, eroii săi desbracă totul și nu se păstrează decât pe ei în ceasul hotărâtor al întregului lor destin. Racine pătrunde astfel — pieziș și parcă subsidiar — legat cum e de firul dramatic al acțiunii, în străfundul sufletesc al personajilor sale. O Phedra nu ni se destăinuie mai puțin decât un Raskolnikof, un Britannicus decât un Père Goriot — numai că Dostoiewsky și Balzac își urmăresc pas cu pas eroul, îi pândesc orice gest, îi cercetează cu amănuntul orice gând, orice mobil, disecându-i viața pe sute de pagini, ca să-i descopere patima unică. Racine așteaptă ca subiectul, adică acțiunea piesei sale, să-i dea taina din urmă a sufletelor angrenate în ea, printr'o sinteză îndrăzneată în care se înnoadă și firele vieții umane și acelea mai numeroase ale fatalității și ale morții. Acolo unde un Dostoiewsky și un Balzac construiesc analitic și trudnic — nețind seamă decât de materialul verbal al traiului zilnic și fără alt scop decât redarea vieții văzute, proiectate și deformate de sufletul lor de inspirat — un spirit clasic ca Racine construiește în materialul cel mai nobil și transparent posibil, într'un grai poetic, care la prima lectură pare aproape indiferent, și străin vieții zilnice ce clocotește în jurul nostru, ca să ne dea grozava sinteză geometrică și pură a existenței de totdeauna.

Obișnuiți cu arta expresivă, dacă nu expresionistă, a zilelor noastre — multora și mai ales străinilor și printre străini acelora de altă rasă sau cultură de cât cea greco-latină — le scapă extraordinara violență, patima nețarmurită, cruzimea aproape monstruoasă, adevărul brutal, vitalitatea și tinerețea barbară a unor personaje care, chiar în momentele lor cele mai deslănțuite, păstrează formele unui grai nobil, cam în felul actorilor greci purtând pe obrazul lor propriu masca tragică sau comică ca un al doilea obraz al genului interpretat. Aici stă poate cea mai mare dificultate pentru un cititor modern nepregătit, când deschide pe Racine sau când asistă la una din piesele sale, în această transparență,

care pare rece și e numai pasiunea cristalizată în formele rigide ale versului alexandrin, în loc să se rostogolească în voie în valurile turburi ale prozei romanului sau teatrului contemporan.

Am ajuns la cheia de boltă a tragediei lui Racine, care e și cheia miracolului unic al acestei opere armonioase, simple și pure, pe cât e psihologic de adevărată și teatral de sguduitoare. Vreau să spun că am ajuns la poesia lui Racine, la limba cu care își îmbracă tragediile ca într'o hlamidă nemuritoare.

De sigur de ar fi scris Racine tragediile sale în proză, păstrându-le totul: personaje, acțiune, patimi, evenimente, psihologie și desnodământ, ele totuși ar fi pierdut totul. Și Andromaque și Bérénice și Iphigénie și Phèdre, lipsite de această subtilă, armonioasă și nostalgică orchestrare, ne-ar apărea ca schelete prinse într'un danț macabru medieval, fără voluptoasa lor carnație poetică, fără realitatea unei existențe legată de sonorități create pentru a reda ce e etern. În creația poetică autentică, fond și formă sunt cuvinte goale de înțeles, atât de mult se condiționează reciproc. Așa că putem afirma: versul lui Racine se încorporează tragediei nu mai puțin ca acțiunea sau sentimentele protagoniștilor.

Dar nu numai i se integrează, i se și suprapune, dând acțiunii tragice, în lipsa aceluia decor bogat, în lipsa acelor costume pitorești, cu care ne-au obișnuit dramele romantice sau redările moderne ale lui Shakespeare sau Calderon, un nivel muzical, o atmosferă ridicată la demnitatea versului însuși. Esența teatrului clasic francez e poate de a fi nu numai o geometrie a pasiunilor umane, dar și o recitare tragică a vieții. Pe când teatrul modern caută zadarnic să decalce cu însuși graiul o viață care îi scapă, teatrul clasic întrebuințează cuvântul într'un scop diferit. Nu viața, ci reprezentarea ei metaforică; nu imaginea fotografică a vieții, ci un stil de viață, iată ce vrea el să redea. De unde necesitatea organică a versului, a cuvântului stilizat într'un ritm anumit și metru — alexandrinul, versul de 12 silabe, în speță — din care Racine a știut să tragă o muzică inefabilă, plecând dela cele mai simple acorduri până la armoniile acelei poezii pure în care excelează:

Mais tout dort, et l'armée et les vents et Neptune...
din *Iphigénie*

sau celebrul:

Dans l'Orient désert quel devint mon ennui...
din *Berenice*

sau mai puțin citatul, dar tot atât de nostalgicul:

D'avoir choisi mon père au fond de l'Idumée...

sau încă tot din *Bérénice*:

D'un voile d'amitié j'ai couvert mon amour...

sau din *Iphigéine* acest distih primăvăratec:

Je verrai les chemins encore tout parfumés
Des fleurs dont sous ses pas on les avait semés.

sau din *Thebaida* versul apocaliptic:

La foudre va tomber, la terre est entr'ouverte...

sau în *Iphigénie* grozavele imprecății ale Clytemnestrei:

O, Monstre que Mégère en ses flancs a porté!

grele parcă de toată fatalitatea antică și acele extraordinare versuri, cele mai tragice din limba franceză:

...Barbares, arrêtez,
C'est le pur sang du Dieu qui lance le tonnerre
J'entends gronder la foudre, et sens trembler la terre.

tot ale Clytemnestrii care amintește lui Agamemnon că în vinele Iphigeniei curge sângele divin al zeului însuși, care va răzbuna jertfirea nevinovată.

Din aceste câteva spicui — am putea ușor culege pagini întregi de o poezie tot atât de pură — se evidențiază posibilitățile poetice, așa cum înțelegem astăzi acest termen, pe care le-a avut la îndemână un Racine. Dar aș săvârși mai mult decât o crimă față de subiectul meu, aș face o adevărată greșală îndemnând a citi astfel tragediile lui Racine, o greșală față de întreaga concepție clasică a artei sale. Racine n'a înțeles să facă poezie pură, ci să scrie, cât mai fidel subiectului propus, o tragedie. De sigur pentru călătorul ce peregrinează astăzi pe pământul sfânt al Eladei, orice bucată căzută din friza Parthenonului — fie ea trunchiată sau fragment — îl încântă și îl face să ridice un imn de slavă mânei ce a sculptat-o. Dar nu astfel trebuie să judecăm opera lui Phidias, ci în ansamblul armonios și total al templului nemuritor.

La fel și cu poezia lui Racine, mai mult decât în versuri izolate — fie ele divine — ea trebuie căutată acolo unde a înțeles poetul s'o pună: în legile sale inexorabile, în înalta geometrie a pasiunilor, în cântecul de sferă a unei fatalități, împrumutate teatrului antic al lui Eschile, Sofocle și Euripide. Până când, după

o lungă tăcere, în «Esther» mai întâi și apoi mai complet în «Athalie», Racine a reușit să creeze tragedia creștină — cu fatalitatea ei proprie și cu glasul regăsit al Corului tragic.

E momentul poate să insiste puțin asupra acelei legături foarte trainice, dar și foarte subtile, care unește tragedia lui Racine cu teatrul grec și în special cu tragedia lui Euripide. Am văzut că din anii de școală dela Port-Royal tânărul Racine se bucurase de privilegiul, rar pe atunci, când studiile latine dominau aproape exclusiv învățământul, în special la colegiile Jesuiților, de fericirea de a fi putut gusta în original capodoperele marilor tragici elini. Lor le-a dăruit toată fervoarea unui suflet pasionat și sfios totodată și toate visurile sale de adolescent. Citirile acestei vârste sunt adesea hotărâtoare pentru omul de mai târziu, mai ales la o fire impresionabilă de artist. Această pubertate estetică și spirituală, care coincidea cu cea fizică, a populat imaginația tânărului predestinat, crescut la umbra zidurilor austere din Port-Royal, cu toate nălucile fermecătoare, grozave și neînduplecate ale legendei și mitului grecesc. Prin acel paradox ciudat care voia că orice învățământ dat în școlile creștine să aibă la temelie mitologia și literatura greco-latină, adică fructul cel mai autentic al visului de artă păgân, inima micului Racine, înainte de a bate pentru vre-o contemporană, s'a înflăcărat pentru figurile tragice sau voluptoase ce se numeau: Andromaca, Hermione, Iphigenia, Clytemnestra sau Phedra, mai vii și mai reale tocmai prin faptul unei vieți duse de mii de ani, de când le poartă sufletul omenesc în sine, la o intensitate de sugestie și la o diversitate de interpretări mai puternice decât însăși moartea. Crescut în familiaritatea zeilor și eroilor antici, înzestrat personal cu acel simț al măsurii, dar și cu acel demonism păgân care, sub subtila armonie a versului clasic francez, toarce neînduratul fir al celei mai crude fatalități, prin suflet ca și prin cultură, Racine era chemat să lege de tulpina tragediei franceze din secolul al XVII-lea altoiul spiritului tragic elin. A făcut-o cel dintâi și a reușit-o numai el. Ca să mai găsim un al doilea exemplu în teatrul francez, căci în poezie îl avem pe André Chénier, trebuie să ajungem tocmai la «Iphigenia» lui Jean Moréas, care, contrariu lui Racine, era grec de sânge și francez de cultură. Aceasta nu înseamnă că înainte, concomitent sau după Racine nu s'au pus pe scenă în Franța, eroi sau subiecte împrumutate mitului elin. Literatura și mythologia greacă au fost, dimpotrivă, minele de predilecție din care și-au scos toți dramaturgii material bogat de inspirație. Ce le-a lipsit a fost acea transfuziune misterioasă a spiritului din una în sângele celeilalte. Acel miracol care redă un sens și un stil temei tragice, prin inumana cruzime a unei fatalități implacabile care o face pe Phedra soră cu Oedip.

Corneille, atât de roman și de spaniol totodată, e foarte de parte de concepția grecească a tragediei.

Un teatru în care personajele sunt stăpânele destinului lor, în care universul moral oprește sau hotărăște domeniul pasiunilor, în care eroii nu se lovesc de fatalitate, ci numai de legi omenești sau religioase — de religia onoarei ca în « Le Cid », de legea creștină ca în « Polyeucte » — se află în altă sferă spirituală și nu are nimic comun cu acel « fatum » implacabil, ce stăpânește tot teatrul racinian. Euripidele lui Corneille e Seneca, care a fost roman și spaniol, ca și dânsul.

La fel și Molière, al cărui teatru e prin atâtea laturi: amestec de tragic și de comic, de vers și de proză, de fantezie și de realism — aproape shakespeareian — nu poate fi, chiar când tratează în vers subiecte grecești ca « Amphytrion », socotit din aceeași familie spirituală.

Singur La Fontaine, atât de « Isle de France » și tocmai de aceea, a știut — în alt domeniu decât în cel teatral — să fecundeze din nou antica fabulă esopică, cea tragedie în miniatură, unde fatalitatea nu joacă mai puțin decât în piesele lui Racine și unde versul păstrează minunata înmădiere de acțiune, de muzică și de puritate, singură în stare să dăruiască unei literaturi un stil poetic, așa cum se întâmplase pe vremuri la Atena.

Spre a urmări mai de aproape cum se răsfrânge această influență grecească, ar fi interesantă o comparație între « Iphigenia în Aulis » a lui Euripide și Iphigenia lui Racine de pildă. Cum nu e lipsit de semnificație faptul că Racine, în tragediile sale împrumutate Grecilor, l-a luat de model nu pe Eschil sau pe Sofocle, ci tocmai pe Euripide, de o epocă și de o artă mai rafinată, mai subtilă, mai aproape de sufletul secolului al XVII-lea francez, și mai ales de Racine, cu care are atâtea analogii. Spațiul nu ne îngăduie s'o facem; totuși ar fi interesant să recitim sub acest aspect și « La Thebaïde » și « Andromaque » și « Iphigenie » și mai ales « Phèdre ». Dar piesele cele mai grecești ale lui Racine — acelea unde el a dus până la ultima lor consecință învățămintele vechilor tragici — sunt printr'o ciudățenie numai aparentă, tocmai cele două dela sfârșitul vieții lui, cele unde n'a împrumutat nimic mitului antic păgân, ci totul cărților sfinte, Bibliei poporului ales — sunt tragediile sale creștine: « Esther » și mai ales « Athalie ». Fiindcă una e mitologia, fie ea chiar suptă din leagăn și perfect adaptată sufletului tău, și alta realitatea propriei tale religii, pe care o porți în sânge de când te-ai născut. De aceea numai când Racine a reușit să lege fatalitatea tragică a păgânilor de Dumnezeuul credinței sale — înmiindu-i puterea cu toată puterea Atotputernicului — lupta destinului cu patimile acelora care îndrăznesc să i se opună, devenită și mai inegală în cumplita ei desfășurare, numai atunci el a putut

atinge în «Athalie», o culme tragică nebanuită chiar de «Phédre». Precum tot aici, prin introducerea îndrăzneată a corului reînviat dela Greci, Racine, mai aproape decât oricând de tragicii vechi, reușește să dea tragediei sale o nouă dimensiune: cea lirică. Celei mai înalte tensiuni a acțiunii dramatice, profilate pe un fundal de moarte, el îi opune cântecul colectiv, simbolul anonim al omenirii însăși, ca o nădejde sau o durere în plus, cu care mărește și mai mult așteptarea noastră pasionată a evenimentelor în curs. Și acestui sens tragic Racine îi dă întreaga amploare tot printr'o intuiție foarte adâncă a tragediei antice: toate personajele lui Racine sunt nevinovate de patimile care le mistuesc — într'un fel Phédre e tot atât de inocentă ca Aricie; Hermione, ca Andromaque; Roxane, ca Atalide; Agrippine, ca Junie — ca să nu pomenim decât de personajele feminine, cele mai desăvârșite din creațiile raciniene. Cele mai criminale n'au altă vină decât de a adăposti, vremelnice și peste voința lor, o pasiune căreia îi sunt hărăzite tot atât de implacabil ca propriile și inocentele lor victime. Această desumanizare a pasiunii, care trece cu mult peste capul persoanei ce o adăpostește — paralel cu o virulență mereu crescută de evenimentul tragic însuși — dau teatrului lui Racine o atmosferă proprie, a cărei încordare aproape monstruoasă n'ar putea fi suportată de spectator, de n'ar fi tocmai redată în stilul poetic cel mai nobil și cel mai pur, de n'ar fi învăluită într'o poezie, nu exterioară acțiunii, dar integrată ei, cam în felul coloanelor unui templu grec care împodobesc, armonizează și susțin în același timp edificiul din care fac parte.

În această totalitate se află miracolul poetic al tragediei raciniene, nu în cutare sau cutare capodoperă, fie ea chiar cea mai reușită. De aceea n'am analizat nici o piesă — căci presupun că sunt prea cunoscute — și în caz contrar, sunt convins că analiza mea ar fi inutilă, căci stilul lui Racine e atât de condensat, că un rezumat ar pierde tocmai aflusul vital al poeziei în folosul doar al scheletului prozaic.

Personajele lui Racine, eroii și eroinele sale, au ceva specific racinian, care izbește pe spectatorul cel mai neprevenit. Ele trăiesc cu o realitate mai puternică decât a vieții, fiindcă în trăsăturile lor individuale poartă pecetea unor patimi omenești, dar de o intensitate, de o violență supraumană. Personajele acestui teatru nu ne duc spre o pulverizare de indivizi diferiți, ci spre o concentrare sau, mai bine zis, o cristalizare în câteva forme tipice esențiale. Tot teatrul lui Racine gravitează astfel în jurul câtorva tipuri simple și eterne de umanitate și ele, la rândul lor, sunt satelitele pasiunilor ce le hotăresc un destin inflexibil. În această geometrie a pasiunilor, fiecare se integrează în familia spirituală cu care se înrudește, și numai acolo. Avem astfel familia victimelor predestinate, chiar — cum se întâmplă câteodată — când ele își scapă

totuși viața: e familia Iphigeniei și Atalidei, Monimei și Juniei, Andromacei și oarecum a Berenicei și a Estherei. Avem apoi familia tragică a Eryphilei și a Hermioniei, a Roxanei, a Clytemnestrei și a Agripinei, a Phedrei și a Athaliei, călău și victimă în același timp, fiare setoase de sânge, dar sfâșiate, până la urmă, de propria lor furie și de tainicile socoteli ale unui destin neîndurător.

Avem familia lui Agamemnon și a lui Theseu, a lui Mithridate și a lui Neron, a lui Pyrrus și a lui Titus, a lui Assuerus și a celui extraordinar Amurat care fără să apară domină, ca un destin sanguinar, din Bagdadul depărtat, toată tragedia lui Bajazet, precum Dumnezeuul Ebreilor predomnește nevăzut și fatal tragedia Athaliei. Am putea numi această familie: familia tiranilor tiranizați, a puternicilor subjuogați de propria lor nehotărîre, a învingătorilor învinși. Avem familia lui Oreste și a lui Ahile, a lui Hipolit și a lui Antiohus, a lui Britannicus, a lui Xyphares și a lui Bajazet care se prezintă ca replică masculină a seriei victimelor: Iphigenia, Atalia, etc. . . . de care îi apropie nu numai iubirea, dar aceeași vârstă și concepție de viață. Precum seria oamenilor maturi sau bătrâni: Agamemnon, Theseu, se opune seriei: Clytemnestra, Phedra, Agripina, etc., femei în puterea matură a vârstei și a pasiunilor neînduplecate. Aș pune într'o familie aparte pe Mardochee din « Esther », pe Joad din « Athalie » al căror caracter sacerdotal și a căror vârstă înaintată nu-și găsesc echivalent la ceilalți eroi racinieni. Și în fine nenumărata familie a confidentelor și confidentilor de o asemănare atât de mare că ar putea să fie mutați dintr'o tragedie într'alta fără nici o pagubă, căci sunt aceiași sub alte nume doar.

Din acest scurt expozeu, fatal incomplet și de sigur superficial, asupra tragediei celei mai pure, celei mai crude și celei mai perfecte din toate câte au fost hărăzite literaturilor mari ale lumii, aș dori cititorul să rămână cu un singur lucru: cu dorul de a citi și de a reciti pe Racine.

Nu e numai o delectare poetică, e și un breviar al sufletului omenesc, și în același timp o confruntare necesară a ce e pieritor în noi cu legile eterne ale unui destin care ne depășește. Inchei cu o mărturisire: deși făcându-mi cursul superior al liceului în Franța, am fost hrănit ani de zile pe băncile școlii cu piesele lui Racine, poate tocmai din cauza asta și fiindcă un Racine cu formula lui clasică e infinit mai greu de înțeles și de gustat la începutul vieții, decât în miezul sau la sfârșitul ei, mărturisesc cu toată umilința că abia la 30 de ani, când l-am recitat cu alți ochi și cu altă perspectivă, am început să măsoz o artă care, cu cât trece timpul, îmi pare mai mult un miracol de nedepășit. O spun pentru tineret: Racine e marea școală a omului matur.

MONUMENTELE LUI MESTROVICI ÎN CAPITALĂ

Considerațiunile ce vor urma, privitoare la frumosul plastic al celor trei monumente ale sculptorului Mestrovici, ridicate în ultimii ani în Capitală, nu pot fi valabile decât în măsura în care se supun unei analize critice, privită din punctul de vedere al criticei de artă formale.

Cu atât mai mult că aceste trei monumente sunt sculpturi, ele trebuiesc judecate numai prin prizma legilor critice determinate de forma plastică înscrisă în spațiu. Valoarea de conținut psihologic a persoanelor reprezentate, cât și intențiile de simbol dovedite de artist, nu au preț decât în cazul că forma plastică este realizată. Este una din cerințele fundamentale ale frumosului plastic care fixează axioma: orice conținut ideal poate fi negat până la anulare de o formă plastică nerealizată.

* * *

Cele două elemente de bază care intră în analiza formală a unei sculpturi sunt *spațiul* și *forma*. Fiind vorba de sculpturi destinate exteriorului, scoase din spațiul restrâns al unei încăperi și plasate sub cerul liber, aceste două elemente capătă un înțeles mai larg.

Sculptura de plin-aer, ca orice operă de artă umană, are o singură destinație, de-a vorbi în limbajul ei oamenilor. Aceasta restrânge noțiunea de spațiu la limitele valabile cunoașterii omenești. Și pentru că ochiul ia cunoștință de sculptură vizual, ochiul va fi organul simțurilor noastre care cu legile lui fizice va măsura spațiul destinat sculpturii de plin-aer. Felul în care ochiul se orientează spre a simți în spațiul gol (Hohlraum) este determinat de limitele formelor înscrise în acest spațiu. El va vedea deci, liniar (schematic numit), perspectiv, ca direcție a privirii sale și spațial, acolo unde se sfârșește linia de privire. Ca ochiul să

înregistreze suficient spre a transmite simțirea spiritului nostru, care trebuie să ia cunoștință de obiectul exterior ce i se comunică, el trebuie să vadă limpede. Și de sigur, limpede în ansamblu, detaliul pentru a fi privit, trebuindu-i un alt punct de privire. Această distanță, dela privitor la obiectul văzut limpede în ansamblu este *spațiul uman* determinat pentru perceperea formelor plastice. El este atât orizontal cât și vertical. Orice formă plastică care se va înscrie în acest spațiu trebuie să se supună legilor arătate. Plasată prea aproape de privitor sau prea departe, fiindu-i oprită acomodarea prin crearea unui spațiu insuficient, sculptura de exemplu, de plin-aer, va suferi, neputând să fie apreciată la valoarea ei justă.

Celălalt element de bază, forma, cuprinde opera de artă ca atare. Ea are două atribute considerate din punctul de vedere al criticei formale. Este mai întâi *forma de existență materială* (Daseinsform), adică forma frumoasă în sine, și *forma de efect sau impresie* (Wirkungsform). Dacă prima parte exclude în promovarea ei pe spectator, a doua are obligația de-a ține seama de spațiul uman determinat pentru perceperea formelor plastice. Ea va crea în jurul ei un spațiu care este obligat să ia parte la definirea acelei forme. Acest *spațiu-necesitate* intră în granițele spațiului uman și colaborează cu opera de artă în crearea coordonatelor formale.

Forma de efect sau impresie este forma care apare privitorului. Ea nu este o realitate în sine; sunt exagerări, de exemplu, ale formei de existență materială, care vor apărea ca atare privitorului când o cercetează de aproape. Luată însă această exagerare în cadrul formei aparente, ea își pierde calitatea ce-o avea, aceea de exagerare și devine prin destinație, o altă formă, una aparentă. Deci, în cercetarea valorii plastice a unei sculpturi de plin-aer, nu forma inițială va defini valoarea, ci aceea care se vede în cadrele spațiului uman. Aici intervine eroarea sculpturii naturaliste care reproduce aidoma naturii. Rămâne frumoasă în sine, dar inexistentă din punctul de vedere al formei de efect. Ei îi lipsește tocmai *puterea de spațialitate*, condiție esențială de viabilitate a unei sculpturi de plin-aer.

O cerință a acestor exagerări sau denaturări a formei de existență materială, făcute tocmai cu scopul de-a promova sculptura ca frumoasă plastic, văzută dela distanța necesară în spațiul determinat, este aceea de-a nu pierde identitatea fragmentului sau totului exagerat sau denaturat. Această operație de transfigurare trebuie să se facă în limitele de particularitate a părții respective supusă procesului arătat. Depășită, ea va crea forme artificiale, supra-structurale, care pot fi realizări decorative valabile, dar care contrazic destinația și identitatea. Această a doua

coordonată formală, *claritatea de identitate*, aparține, ca și cealaltă, rigorilor formale ale sculpturii de plin-aer.

* * *

Legitimitatea acestui punct de vedere în critica de artă o dovedesc marile înfăptuiri ale genului din istoria artelor plastice. Indiferent de secolul în care s'au lucrat, de cultura sau civilizația căreia i-au aparținut, toate sculpturile de plin-aer, care rămân și azi valabile, au cunoscut, în realizarea lor, disciplina unor forme studiate și precis înscrise în spațiu.

Nu este o întâmplare că Egiptul cu spațiul și lumina lui imense, apoi Grecia cu înălțimile colorate albastru și, apoi, civilizația romană au fost cele mai fructuoase locuri în care s'a putut naște și desvolta o sculptură de plin-aer, care să rămână peste zeci de secole, uneori, demnă de cel mai modern criticism. Dacă au rezistat nenumăraților critici, n'au făcut-o decât prin valoarea absolută a dogmelor plastice care au stat la baza elaborării lor.

De aceea, se poate afirma că spațiul mediteranean a putut naște adevărata sculptură de plin-aer, pentru că în lumina orbitoare și neiertător de critică nu au putut rezista lucrări care să nu se supună legilor fizice ale spațiului, formei și luminii.

Sub cerul de nebănuit de înalt al culturii egiptene, sub o lumină aproape verticală, dură, dar armonică dispusă, s'au creat primele sculpturi monumentale, care n'au mai putut fi reedite nici în Grecia și nici de Romani.

Fie că luăm sfinxul dela Giseh, fie că privim coloșii dela templul din stâncă dela Abu-Simbel sau coloșii lui Memnon dela Theba, înscrierea lor în spațiu, cu respectarea tuturor cerințelor ale acestuia, ale formei și ale luminii, s'a făcut cu o religiozitate, rar întâlnită, față de frumosul plastic absolut. Nu stilul egiptean a fost constrângerea, pentru că elementele specifice se pot desprinde din complexul lucrărilor, ci principiile de artă au prezentat pentru anonimii artiști egipteni singura valoare pozitivă.

În Grecia antică lumea formelor plastice a cunoscut reversul speculațiilor. Dacă în Egipt sculptura de plin-aer a fost brutal construită, parcă opunând spațiului fără de sfârșit rezistență prin volum, în Grecia prin cunoaștere, prin dialectica ideilor și prin ritmul versurilor, s'a intuit un spațiu circumscris la lumea pozitivă. Grecii nu s'au măsurat cu infinitul, opunându-i creații care prin rezistență se ridică peste timp, cum au făcut Egiptenii. Ei au văzut idealul în dimensiunile umane și spațiul grec a cunoscut limita ochiului, nu infinitul mistic al incantațiilor și al nemuririi prin îmbălsămare.

► Iar Romanii, utilitariști, au sacrificat gratuitatea spațiului-poadoabă, inaugurând spațiul-destinație practică, îndepărtându-se ne-

bănuit de spațiul mistic egiptean. Chiar când au ridicat columna lui Marcu-Aureliu, cu reliefurile ilustrând luptele armatei romane împotriva Germanilor, au creat spațiul pieții, restrâns la grupul de privitori ce-l poate cuprinde.

Și cu spațiul roman sculptura de plin-aer își încheie, printr'o curioasă metamorfoză a spațiului egiptean, transmis prin cel grec, procesul de evoluție. Spațiul roman, cel de destinație precisă, al piețelor, este acela care ni s'a transmis până astăzi și care poartă în concepția lui toate urmele unui spațiu născut fatal sub cerul înalt mediteranean.

Nordul l-a primit, așa cum i-a fost și lui propriu transplanțării. El nu putea să creeze un spațiu nou. Cețurile și iarna, anotimpurile schimbăcioase și pline de lipsă de unitate, au coborât pe artiști în interior. Dela ei, spațiul de plin-aer se restrânge la încăpere doar. Iar de câte ori au trebuit să iasă în aer liber, au ales piața din mijlocul cetății, ca în lumea aceea cu dimensiuni restrânse să poată ridica forme plastice, eliminând pentru totdeauna teroarea spațiului gol.

* * *

Ciudata împletire a omului cu calul, în statuile equestre, a cunoscut tot la Romani începutul cel mai realizat. Statuia lui Marcu-Aureliu din Capitoliu îl reprezintă pe Împăratul-filosof într'o poză imprecisă, se pare că arată ceva sau împărtășește vre-o opinie prin gestul mâinii drepte întinsă orizontal. Calul este în mers, dar toată mișcarea, tot cuplul este reprezentat pentru a pași între oameni. Este construcția destinată pieții cu perspectivă închisă, putând fi aproape, printre semenii cu care se și confundă printr'un naturalism pedant și specific artei romane.

Tot Italia avea să cunoască peste secole, în plină efervescentă a Renașterii, continuarea acestui gen și realizarea cea mai deplină a statuiilor equestre. Dela schițele lui Leonardo da Vinci pentru statuia lui Francesco Sforza, și până la realizarea plină de realism și inspirație antică a lui Donatello în statuia lui Gattamelata dela Padua și alături de aceea a condotierului Bartolomeo Colleone, ridicată de Verrochio la Venetia, este o singură preocupare proprie concepției romane despre spațiu. Intr'o formă adecuată unui spațiu restrâns, pe socluri neoclasiche, concepute arhitectural, rămân ca cele mai mari realizări de statui equestre până în timpurile moderne, când conceptul devenind mai dinamic, statuia capătă un alt spațiu, mai larg, mai avântat, rupt din monotonia spațiului roman de destinație practică.

În timpurile mai noi, Falconet ridică la Petrograd statuia equestră a lui Petru cel Mare, plină de mișcare și putere, rupându-se parcă direct din blocul de granit păstrat quasi-natural ca soclu.

Frémiet, cunoscut nouă prin statuia lui Ștefan cel Mare dela Iași, solemnă și prețioasă sculptură de detailist animalier, sculptează încă două monumente equestre demne de notat, pe-al Jeannei d'Arc la Paris și apariția grațioasă și elegantă a lui Ludovic de Orléans din curtea castelului Pierrefonds.

Tot o lucrare excepțională de statue equestră este aceea a lui Matei Corvin dela Cluj, lucrată de fostul ucenic mecanic Ion Fadrusz, ajuns sculptor prețuit. Pentru prima dată, într'o statue de dimensiuni, calul pozează, înțepenit pe picioarele din față, cabrat parcă de regele care-l încalecă, printr'o mișcare solemnă de paradă, pleacă capul, lăsând toată măriștea stăpânului său. Așezată deosebit de bine, într'o piață largă și cu fundale precise, cu un spațiu circumscriș, corespunde celor mai pretențioase cerințe de stil și monumentalitate.

Fiind a noastră, trebuie amintită și statuia equestră a lui Mihai Viteazul din Capitală, lucrată de sculptorul francez Carrier Belleuse. Plină de mișcare, vioaie, poartă gestul biruitorului dela Călugăreni, într'o poză oarecum declamatorie. Astăzi plasată într'un spațiu prea restrâns prin îngrămădirea clădirilor din spate și a celorlalte două statui, ne face să ne amintim cu nostalgie de timpul când în jurul ei nu erau decât pomi, în al căror cadru mișcarea atât de naturală părea o apariție proprie și lipsită de artificialitatea de astăzi.

I

În fundul grădinii Bibliotecii Ion I. C. Brătianu, cu fața spre strada Victor Emanuel al III-lea, într'un spațiu decupat cu multă grije din grădina amintită, se află monumentul lui Ion I. C. Brătianu, lucrat de sculptorul jugoslav Mestrovici. Din strada liniștită și proprie unei sculpturi de plin-aer, se urcă prin câteva trepte pe o terasă amenajată special pentru a primi monumentul. Chiar faptul acesta, că terasa este ca nivel superioară străzii cu puțin, contribuie dela început la o plasare în spațiul orizontal demnă de relevat. Privitorului căruia i se deschide, la un moment dat, golul din alinierea străzii, recunoaște prin înălțarea ei, un loc propriu pentru un lucru deosebit de peisajul străzii. Este ca valoarea unui cuvânt subliniat asupra căruia scriitorul ține să atragă atențiunea lectorului.

Pășind treptele, terasa se deschide largă, nu însă dincolo de spațiul-necesitate sculpturii. Definirea ei o face, în primul rând, rigola de piatră, care o împrejmuiește, de o înălțime de aproximativ două picioare. Apoi imediat în spatele ei, plantația de brazi pitici, care limitează și gama cromatică a întregii compoziții, fiind tonul cel mai închis din tot complexul. Urmează apoi

decorul de înălțime, fondalul și lateralele. În fund, peste câțiva zeci de metri, apare clădirea Bibliotecii Ion I. C. Brătianu. De o arhitectură liniștită, fără stridente în forme, de o culoare gălbuie, caldă, având în fața ei pomi bătrâni, plini de pitoresc, dă ochiului o liniște și mai ales definește o calitate indiferentă, forțând privitorul să rămână cu totul în jurul sculpturii. Lateralele nu sunt omogene, de o parte, dar mai depărtat, clădirea Casei Autonome a Monopolurilor, de alta, o casă particulară, modestă și fără pretenții de stridență. Văzut iarna, acest decor apare prea brutal prin disproporție și greutate; vara însă, când, atât între edificiul Casei Autonome a Monopolurilor, cât și între casa particulară din stânga, pomii înalți sunt plini, cu coroanele bogate, totul apare într'o monotonie atât de necesară unei concentrări asupra monumentului lui Ion I. C. Brătianu. Cromatismul acestora ajută și mai mult, prin tonul lor rece și puternic, să se restrângă privirile la gama compoziției plastice, atât de caldă și intimă.

Paralel, de cele două părți laterale ale monumentului, sunt plasate câte trei felinare. Înalte, cu puțin mai mult decât marginea superioară a statuei, svelte și simple, cu un glob în formă de trunchi de con întors, colorat deschis, ele străjuesc monumentul, definindu-l și prin acele șase linii involburate la cap, ca o colonadă minoră. Noaptea aruncă o lumină opacă, de interior, indiferentă, care lasă statuii toată elocvența nocturnă.

În mijlocul terasei este plasat monumentul. Pentru pietoni este lăsată, de trei părți, o promenadă, învecinată direct cu rigola de piatră laterală; dela ea, până la monument, este un covor de iarbă, neornamentat și monoton. Promenadele sunt podite cu piatră. Culoarea acesteia este cea mai deschisă și caldă din toată compoziția. Locul unde-i plasat monumentul este fixat de legile vizuale. Marginea anterioară a terasei, aceea pe care o calci în prima clipă, după ce ai urcat treptele dela intrare, este stabilită exact la distanța dela care statuia începe să aparțină privitorului, încadrându-se în perspectiva ochiului său. Lateral, ești mai aproape de monument, așa cum se cere pentru o privire de amănunt, de profil și de intimitate cu fațetele statuei, pe care ai cuprins-o c'o singură privire la intrare.

În tot ansamblul lui, cu toate componentele decorative, arhitectonice și cromatice, cadrul în care este plasat monumentul este măreț. De o liniște și o seninătate care contribuie puternic la înțelegerea operei de artă, de o sobrietate care corespunde în cel mai înalt grad unei concepții severe despre arhitectura spațiului-necesitate și de-o intimitate care te face să crezi că Ion I. C. Brătianu te-a primit în salonul lui. Totul e plin de lumină și de aer, ai noțiunea clară a aerului liber și-a unui monument de artă care te invită la reverie și nostalgice prețuiri.

Statuia lui Ion I. C. Brătianu, lucrată din granit Dalmatin, dintr'o singură bucată, se află așezată pe patru blocuri tot din granit, dispuse în formă de trepte, cu retrageri mai mari pentru prima și-a doua, mai mică pentru a treia, și adecvată nevoilor plasării statuei pentru a patra. Primele trei de jos sunt lucrate dintr'un material de culoare mai închisă, un brun cu reflexe metalice, a patra treaptă și statuia din granit de o culoare mai deschisă, mai aeriană. Colorile acestea cresc compozițional, cele de jos, care-s mai grele și-s la bază, mai tari, cele de sus, de un ton mai puțin intens.

Intreaga statuie e concepută arhitectural. Blocurile ca atare, proporțiile lor, adaptarea statuei la soclu, liniile mari care cuprind compoziția, sunt rezolvate după legile elementare ale proporțiilor de masă. Acest fapt împrumută statuei și aerul acela de sobrietate și de echilibru, eliberând-o de tradiția statuilor baroce, în care, până la statuia propriu zisă, trebuie să treci printr'o adevărată grădină de reliefuri, frize, ciubuce, muluri și ornamente. Totul e sacrificat statuei. Ea este elementul de bază, ei trebuie să i se acorde toată atențiunea. Restul formând doar arhitectura, este considerat ca atare și tratat cu disciplina formelor măsurate exact, geometrizate chiar.

Statuia propriu zisă este așezată sus, sub încrucișarea liniilor oblice care merg pe marginile treptelor. E ca într'un vârf de piramidă, cu bază dreptunghiulară și cu unghiurile sub 45° . Monumentalitatea este astfel obținută numai cu elementele geometrice. De aceea, este o monumentalitate severă, emancipată de conținutul literar al monumentalității baroce. Tot spațiul, cu terasa, cu îngrădirea ei și cu cadrul, contribuie tot prin elemente geometrice la monumentalitate. I se poate aduce critica că este prea simplă, prea lăsată doar la calitățile monumentale ale materiei în sine. Că nu i s'ar fi acordat statuei o înscriere în spațiu demnă de o statuie în aer-liber. Și că elementarul acestei monumentalități a pus pe artist la adăpostul unui risc ce ar fi putut interveni, în cazul când ar fi acceptat un alt concept arhitectural.

Dar motivarea artistului apare altfel; îi trebuia o concepție simplă pentru redarea omului politic, așa cum l-a măsurat viziunea lui. Căci Ion I. C. Brătianu nu este așezat în picioare, nu-și umflă pieptul, nu păsește solemn, nu arată cu mâinile la cei din jur, nu privește jalbe și nici nu împarte daruri. El stă, aproape culcat, pe un fotoliu stilizat și rezumat la două mase fundamentale. Stă chiar tolănit, cu picioarele încrucișate deasupra gleznei (nu picior peste picior, vulgar și prețios), așa cum stă un om care se pierde în reverie. Se reazimă în cotul drept, care fiind punct de sprijin, indică corpului o contorsiune tipică de abandon. Mâna stângă o ține pe o carte deschisă în poală. Și mâna e grea,

materială. Capul aplecat spre umărul drept și în jos puțin, pe piept, arată o uitare a ființei materiale și o viață trează doar a spiritului, care pentru elevare se pare că ar fi avut nevoie de părăsirea trupului. Intreaga poziție a lui Ion I. C. Brătianu este o așteptare parcă, o privire aruncată fără grabă în sinea lui. Nu este propriu zis o meditație, în el nu se petrece un proces de gândire care se va transforma în acțiune. Este ceva de spectator oțelit și interesat, pasiv, receptiv și nu critic. Pare răpus de sentimente, cartea pe care a răscolit-o înainte de a se pierde în reverie, se pare că a avut în paginile ei rânduri de foc, care au deschis ferestrele intime ale sufletului. Și astfel pierdut, se pare că face o sinteză sentimentală, că privește totul pentru sine și numai pentru conștiința lui.

Artistul l-a reprezentat în capul gol, îmbrăcat cu o haină lungă, care poate fi palton sau o îmbrăcămintă similară. Capul gol poate l-a ales artistul spre a avea întreaga figură liberă pentru jocul lui de planuri și semnificații, poate s'a gândit că nu stă omul în fotoliu cu pălărie pe cap. Dar l-a lăsat totuși îmbrăcat în haina aceea lungă. Sau poate, în faptul că ni l-a arătat în capul gol, a vrut să indice caracterul intim al statuii, o ceremonie de autoconfesiune. Transpunând o familiaritate, o trăire fără emfază și decor, o apartenență interesată și politicoasă la spectacolul ce și-l desfășoară în sine. Și l-a uitat, poate, îmbrăcat în haina aceea lungă, fiind cuprins și el, artistul, de spiritul de castă al celui artistificat, care s'ar fi vrut, îmbrăcat în cuirasă, izolat și mai mult în lumea lui de gânduri intime.

Strict sculptural vorbind, Mestrovici a văzut statuia în planuri mari. Forma de existență materială nu a trebuit să fie prea mult contrafăcută, gândindu-se la forma de efect. Spectatorul este lăsat atât de aproape de monument, încât indicările de planuri se petrec într'o lume de netă conformanță la adevăr. Spațiul-necesitate a fost redus aproape la spațiul propriu zis al sculpturii. De aceea stilizările și rezumările nu sunt făcute în vederea unui efect optic, ci doar în raport intim cu nevoile formale imediate. A fost condus și de concepția întregului. Arhitectura care predomină ca element de bază i-a cerut ca și formele de reprezentare să fie supuse aceleiași rigori de geometrie. Sculptura se inseră perfect în arhitectura soclului, a spațiului și a locului.

Figura lui Ion I. C. Brătianu este concepută în același ton de decorațiune geometrizată. Amănuntele dispar prin accentele formelor mari; elementele care trădează conținutul psihologic sunt reduse la esență, la elocvența aceea a planurilor mari, care nu ascund și nu fac să dispară nimic, dar care rezumă totul.

Granitul este lucrat cu multă căldură. Geometrizarea formelor l-ar fi putut face pe artist să cadă ușor într'o elocvență liniară

(ca loc de întretăiere al planurilor) care să supere ochiul și să introducă elemente străine de leit-motivul sobrietății decretat anticipat. Le-a ocolit printr'o trecere lentă în planul următor, aproape printr'o dematerializare a zonelor de contact dintre planuri. De aici căldura și lirismul aproape al formelor în sine. O lirică sobră și monotonă, ca acordurile minore prelungite în turnuri fără de sfârșit.

Monumentul e frumos în toate anotimpurile. Vara, trăind în intimitatea verdeții din jur, a colorilor calde și reci, alternate cu un gust rar întâlnit. În văpaia verii ai uneori impresia că granitul se dematerializează. Că este viu și așteaptă parcă să foșnească pomii înalți din grădina Bibliotecii. Și iarna, când albul cuprinde totul împrejur, și când granitul se ridică asemeni unei insule de forme reci, și se pare că cel înmărmurit în piatră se strânge mai mult în haina lui cea lungă, spre a goni tot mai departe fantasmemele vieții.

II

În calea Victoriei, în fața Palatului Regal, cu spatele spre clădirea Fundației Regele Carol I, se ridică statuea equestră a primului nostru rege, executată tot de sculptorul jugoslav Mestrovici. Cea dintâi problemă care se impune în valorificarea statuei Regelui Carol I, care apare ca esențială în discuție, fiind vorba de un equestru, este aceea a determinării locului în care a fost așezată, ca propriu sau impropriu. Calitățile statuii în sine, valoarea ei de sculptură și de operă de artă, dacă nu se plasează în planul al doilea al preocupărilor, în orice caz, este subsidiară discuției spațiului ce și l-a creat statuea.

Se poate vorbi la propriu despre un « Hohlraum », spațiul cel mare ce s'a creat în fața Palatului Regal, în stânga până la Hotelul Athenée Palace, și în dreapta până în noua clădire a Ministerului de Interne. Lăsat cu perspectivă întinsă și de o parte și de alta, paralel cu fațada Palatului Regal, arată mai mult ca un loc viran decât ca o piață. Edificiul Fundației Regele Carol I, rămas ca o insulă în golul lăsat de lucrările urbanistice neterminate, contrazice piața, părând o piedecă într'un drum. Indiferent de direcția din care vine trecătorul pe calea Victoriei, din strâmtoarea și neregularitatea ei, se trezește deodată fără reazim ochiului, apropiindu-se de « Hohlraumul » din piața Palatului. Pentru dimensiunile ei, pentru a se afirma ca o piață definită și nu ca un spațiu gol, i-ar fi trebuit clădiri înalte, omogene și aliniate, care, stabilind fondalurile, să determine exact spațiul pieții. Astfel cum se prezintă astăzi, nu ajută nici la valorificarea spațială a Palatului Regal, cum poate a fost în intenția celor ce au creat-o

(distanța cea mai lungă a pieții necăzând perpendicular pe linia fațadei) și nici nu dă trecătorului, prin neregularitatea și improvizarea ei, sentimentul de liniște și ușurare ce trebuie să-l aibă trecând printr'o piață.

Și tocmai în mijlocul acestui haos formal, chiar acolo unde intenția de piață se îngustează cel mai mult, între edificiul Fundației și Palatul Regal, de-a-curmezișul ei, este plasat equestrul Regelui Carol I. Il ocolesc mașinile pe ambele părți, pietonii se apropie de el cât nu este îngăduit unei statui de plin-aer, ochiului îi stă obstacol, treci pe sub cal aproape, încât, în orice împrejurare, ai impresia că este o gravă greșeală de tipar într'un text pretențios. Monumentul cu înălțimea lui, față de clădirea Fundației, pare o treaptă nearmonizată, și neproporționată. Te poți urca cu picioarele pe treptele soclului statuii, încât întreaga formă de efect nu mai are nici un rost, compromițând intenția artistului de a valorifica doar dela distanță. Și apoi calul cu mișcarea lui avea nevoie de spațiu gol în față, așa ca s'o poți vedea și în timp, depășind statica reprezentării. În felul în care este plasată, față de rigiditatea arhitectonică a soclului și de pretenția ochiului de a vedea ordine în materie, privitorul rămâne surprins în mod neplăcut.

Ochiul, pentru a putea lua cunoștință complet de un monument în plin aer, are nevoie de o distanță față de obiect, de cel puțin de două ori înălțimea monumentului și de cel mult, de trei ori înălțimea lui. Aceasta pentru a-l vedea în ansamblu, amănuntele nevalorând decât în măsura în care fragmentul se supune totului. În cazul de față, nu numai că privitorul este lăsat să se apropie până sub copita dela piciorul ridicat al calului, dar poate să fie atât de aproape de el, încât să nu-i mai vadă decât suprafața imediată a soclului pe care i s'au oprit ochii. Este o negare chiar a spațiului-uman, ești sigur în ultima analiză că monumentul nici nu se adresează oamenilor, prin nepotrivirea lui la cerințele cunoașterii omenești.

Dacă s'a ținut cu orice preț să fie așezat în piața Palatului, singura formulă logică ar fi fost ca monumentul să fi fost plasat exact într'o poziție inversă a aceleia în care se află. Intors cu fața spre Fundație, băgat pe trei sferturi în curtea Palatului Regal, așa ca în stradă să nu iasă decât cu treptele soclului și cu o cincime din soclul propriu zis, gardul ocolind lateral și prin spate statuia, s'ar fi putut da calului care merge, un spațiu necesar și, mai ales, ar fi fost scoasă din drum și pusă la o parte unde nu contrazice cursivitatea străzii. Palatul Regal cu arcuirea lui i-ar fi fost un decor adecvat și măreț, arhitectura lui sobră și majestoasă ar fi conlucrat cu aceea a monumentului. Prin fața statuii equestre puteau apoi să circule în voie vehiculele și pie-

tonii. Era și poziția statuei mai logică din acest punct de vedere, acordându-i-se și o sobrietate demnă de cel reprezentat, care, oarecum nu trebuie să fie chiar la indiscreția trecătorilor care-l pot ocoli pe unde vor. I se putea salva astfel, din punct de vedere sculptural, forma de impresie laterală care, privită mai dela distanță, ar fi apărut așa cum a vrut-o sculptorul. De sigur, toate aceste obiecții privesc actuala așezare a Statuei, așezare care poate fi rezolvată prielnic, dacă se vor face eventuale lucrări urbanistice, care să țină seama de necesitățile urbanistice și sculptoarele.

În astfel de împrejurări, statuia equestră a Regelui Carol I nu poate fi discutată din punctul de vedere din care am privit monumentul lui Ion I. C. Brătianu. Nefiind respectate nici cele mai elementare legi ale spațiului-necesitate, statuia nu poate fi valorificată așa cum ar avea dreptul. Valoarea ei de artă nu rămâne în ultima analiză decât la frumosul realizat în sine, independent de spațiul care trebuia să colaboreze cu intenția artistului de-a o plasa într'o perspectivă proprie unei judecăți de valoare văzută în tot complexul cerințelor sale.

Equestrul, din bronz, este ridicat pe un soclu de granit italian, șlefuit. Arhitectura soclului are la bază aceleași principii de geometrie simplă, fiind doar o îmbinare de mase proporționate, care se reduc în lărgime pe măsură ce se înalță. Pe pământ se găsesc mai întâi două trepte pe care se ridică apoi soclul propriu zis. Acesta e format din două blocuri, primul, de o înălțime mai mică, primește după o retragere proporționată blocul cel mare al soclului. Sus, peste el urmează o nouă retragere, care definește ultima treaptă pe care este așezat bronzul. Soclul se păstrează astfel sever și rigid, lăsând toată expresivitatea bronzului. Din acest motiv, exprimând doar o geometrie, soclul pare față de bronz neîndeajuns de artistificat. În cazul monumentului lui Ion I. C. Brătianu, unde și sculptura cuprindea aceleași forme geometrize, soclul colabora cu statuia, prezentând o unitate formală. Aici, bronzul prin motivul reprezentat nu se mai preta la geometrizare decât schematic, prin compoziția de linii și nu printr'o adecvată stilizare de mase și planuri. De aceea dezacordul dintre soclu și bronz produce un divorț formal. Poate în intenția artistului a fost tocmai această definire de limbaje diferite; pentru ca bronzul să cuprindă toată esența artei sculpturale, soclul trebuia ca formă să fie indiferent, adică geometric pur.

Regele Carol I este reprezentat în ținută de campanie, călărind un cal elastic, sprinten, un cal care parcurge distanțe. Calul are o mișcare grațioasă, de marș, de o solemnitate care n'o indică momentul reprezentării, ci puritatea de rasă a calului. Mișcarea calului este precizată de piciorul anterior drept, care ridicat

la maximum, face la genunchi un unghi ascuțit, indicator de dinamică, cât și de piciorul posterior stâng, care în vârful coptei, ridicat și lipit de pământ, înscrie în ansamblu un moment de mișcare elegantă. Gâtul calului, cabrat într'o arcuire plină de intenție geometrică, a obligat artistul să execute coada calului, într'o curbă exagerată, care să satisfacă echilibrul de linii curbe.

Regele Carol I, drept, oarecum semeț, mai mult un călăreț disciplinat, cu picioarele bine înfipte în scări, cu brațul drept în șold și cu mâna stângă pe hățuri, privește înainte, ca și cum ar observa la orizont o mișcare de trupe sau o luptă. Este o poză de încordare și de nerv, ceea ce nu distonează cu mișcarea calului elaborată în același sens de accent pus pe energie. Mantaua-i militară, într'o linie de frumoasă stilizare, dela mijlocul ei în jos, stă întinsă peste trupul calului. Ceea ce a supărat mult pe Bucureștenii noștri a fost faptul că Regele este cu capul gol. Este, evident, greu să ghicești intenția artistului. Un lucru este însă cert: nu poate fi o regulă ca cel statuat să apară pe cal în completul garderobei sale. Și Gattamelata la Padua e cu capul gol și Matei Corvinul la Cluj și Petru cel Mare la Petrograd și recent și Ducele Mussolini în equestrul său la Bologna. Totul trebuie văzut în ansamblu. Poza Regelui Carol I, cu gestul lui reținut, cu ființa încordată, cu dreapta în șold, ca un simbol al disponibilității, cu privirea în zare, nu putea fi prezentat cu capul acoperit. Are în înfățișare prea mult eroism, prea se ghicește în reprezentarea artistului temerarul dela Calafat, care saluta obuzele când plezneau și pe eroul din Războiul pentru Independență care pătrundea până în primele linii spre a fi prezent la tot ce se întâmplă. Nu i-ar fi scăzut din aceste virtuți faptul că pe cap ar fi purtat ca un burghez cuminte, chipiul pus la locul său? În statuie este prea multă independență și elan ca s'o poți supune protocolului de cabinet. Și apoi, opera de artă nu este o copie a naturii, dacă accepți reprezentarea în bronz cu artificii ei, de ce n'ai putea admite și licențele artistului, care prin simboluri trebuie mai mult să sugereze decât să reproducă.

Sculptural privit, bronzul este conceput în linii. Nu sunt planuri mari și nici masse. Compoziția are ceva de arabesc liniar, cu predominanta curbilor și a liniilor frânte, mai mult un cerc închis decât verticale sau oblice care să ducă ochiul în planuri ideale necesar create ca spațiu de elocvență formală. De aceea masa disproporționat de mare a pieptului calului și a gâtului, neîndeajuns de stilizate spre a fi decorativ văzute, contrastează cu ritmul liniar și introduc o greutate în compoziție. Artistul n'a văzut statuia decât prin profiluri, deci prin linii. De altfel tot liniile sunt acelea care indică mișcarea calului și a călărețului.

Și poate masele care compun pieptul și gâtul calului n'ar fi apărut ca atare dacă eroarea plasării statuei n'ar fi permis privitorului să se apropie prea mult de ea și să intre chiar sub ea. Prin această indiscreție privitorul pătrunde în intimitatea creației formei de existență materială și nu vede doar ceea ce ar trebui să vadă, forma de efect, singura pe care a scontat-o artistul ca bună pentru public.

Modelajul formelor, căci liniile cuprind totuși forme, nu este făcut în adâncime, adică în planuri mari, geometrizzate ca la Ion I. C. Brătianu, sunt lucrate printr'o ușoară reliefare, fără exagerări, tocmai pentru a trece neobservate și a lăsa doar liniilor elocvența necesară.

Prin arhitectura soclului și prin liniile bronzului, artistul a vrut să lucreze cu aceleași elemente, introducând o unitate geometrică. N'a reușit din plin prin determinantele subiectului. Calul și călărețul concepute liniar nu puteau fi tratate și în planuri. Iar liniile severe din soclu, cu prelungirile lor în spațiu, nu puteau cuprinde și compoziția liniilor frânte și curbe din bronz. Ca un retuș, care a accentuat și mai mult lipsa de unitate a soclului cu bronzul, artistul tratează coada și coama calului, părul Regelui, printr'un govraj neregulat, nervos chiar, care supără ochiul, mai ales la coada calului. Acest element naturalist pare cu totul nejustificat la un sculptor pentru care purismul geometric este o axiomă formală. A da fiecărui material reprezentat dintr'o compoziție aspectul său natural este un concept desuet, Mestrovici s'a ținut de el într'un mod neînțeleș pentru noi. Pe lângă stilizările liniare, acest modelaj al formelor naturalist concepute (aceiași și la trupul calului) apare ca o încercare de a salva monotonia geometriei. Nu reușește însă, contribuind și mai mult la neînțeleșul realizării în sine.

Este însă evident că Mestrovici în acest monument de artă domină mai mult prin monumentalitate decât prin sculptura în sine. Adică, mai mult prin compoziție decât prin executarea ei. De aici apare limpede claritatea conceptului, care nu s'a supus însă integral în timpul execuției premisei voite. Prin compoziția geometrică, soclul prin retragerile lui, prin masse și proporții, bronzul prin arabescul de linii, liberal conceput, nesupuse unei norme cum a făcut-o la statuia Regelui Ferdinand I, cât și prin dinamica aceea a mișcării indicată tot de jocul liniilor, equestrul apare monumental. Dacă această monumentalitate este la un moment dat virtuală (acolo unde liniile fug ca razele din centrul unui cerc), înseamnă că puterea ei de sugestie este atât de mare, încât depășește creația propriu-zisă. Prin aceasta Mestrovici își depășește materia, părăsind-o pe soclul ei geometric, înaripând-o, ca și un muzicant melodia scoasă din coardele materiale

III

A treia lucrare a sculptorului Mestrovici este monumentul equestru al Regelui Ferdinand I, plasat la Șosea, pe locul unde fusese înainte edificiul Salonului Oficial.

Dela început trebuie precizat faptul că alegerea locului a fost într'adevăr o revelație. Nu se poate găsi în Capitală un spațiu mai adecvat acestui monument, care să fie plasat și izolat, într'o atmosferă de liniște solemnă și să aibă și dimensiunile și spațiul care să poată suporta un monument de grandoarea celui ridicat.

Monumentul nu se prezintă izolat, ca un simplu equestru, ci este compus pe un plan mare, având plasate pe o linie, în fața statuei, patru Victorii, înălțate pe pedestale, până sus, unde devin în mișcarea lor aeriene. Ca viziune depășește limita unei concepții statuare pure, se înscrie în linia marilor construcții de arhitectură, în care sculptura se împletea cu formele masive, construite după planuri bine studiate și armonic dispuse. Amintește realizările egiptene, unde totul era văzut în complexul lui de arhitectură, de ansamblu animat, ca o scenă pe care se desfășoară o solemnitate sau un ritual.

Pentru trecător, apariția monumentului este naturală. Nu se simte nimic clădit, nimic artificial. Linia frontală a Victoriilor definește granița materială, anterioară a monumentului. Soclurile lor, sobre și drepte, te întâmpină ca peristilul unui templu. Privitorul oprit pe marginea Șoselii are spațiul suficient să cuprindă într'o singură privire tot ansamblul. Poate alege apoi locul unde să se apropie mai mult de monument, îl poate ocoli pe unde vrea, îl poate înconjura spre a-i cunoaște toate aspectele dispuse sub diferite unghiuri. Se simte bine în jurul lui, îl apropie în mod intim și-i poate intui toate sensurile. Această prezentare neforțată a monumentului derivă, în primul rând, din ordinea perfectă a înscrierii lui în spațiu. Problema a fost simplificată prin acceptarea unei soluții geometrice. Golul cel mare, încadrat de vegetație, a fost împărțit după un simplu calcul al echilibrului verticalelor fixate în orizontală, la distanțe egale: Victoriile, grupate două câte două, iar între ele, ca printr'o poartă deschisă, locul monumentului, pe o a doua linie orizontală. De aici impresia de siguranță și de plinătate a compoziției. Ordonarea pare banală văzută prin soluție, dar a fost problemă totuși, atunci când punctele verticalelor trebuiau găsite în locul just al întâlnirii tuturor coordonatelor spațiului liber. Prin această neforțare a nici unui element, monumentul pare crescut pe locul său, potrivit printr'o lege a echilibrului universal, în punctele pe care le acoperă.

În al doilea rând, felul în care a fost umplut spațiul vertical, prin înălțimea pieselor din compoziție, colaborează cu apariția

naturală a monumentului. În locul unde-i plasat monumentul, datorită faptului că vegetația abundă, vegetație crescută oarecum liber, cerul pare mai înalt, ca o cupolă, potrivită să primească sub ea o înălțime de monument, oricât ar fi el de mare. În munți se poate observa cum orice pisc care crește chiar brutal din mijlocul unei vegetații apare ca natural; cerul se ridică odată cu el, îi face parcă loc, îi oferă spațiu și-i ajută să se definească. Este în structura fizică a naturii o potențare a maselor, determinată de bolta cerească. Nu se găsește același lucru într'o piață înconjurată de clădiri. Ele fiind operă omenească neutralizează virtuțile definator-formale ale cerului. Introduce elemente raționale, pe care ochiul nu le acceptă decât dacă sunt unitar concepute. În ceea ce mintea a născocit, ochiul refuză indisciplina; în natură, ochiul se supune docil, văzând totul cosmic, cu dimensiuni svârlite până la limitele de percepție.

Spațiul fiind astfel rezolvat, monumentului propriu zis nu-i mai trebuie decât o compoziție perfect geometrizară. Fiindcă, tot la Egipteni, se poate observa cum geometria elementară în spațiu crește natural sub cerul liber.

Din tot complexul monumentului lui Ferdinand I, ochiul nu reține la început decât această impresie de geometrie. Equestrul propriu zis și Victoriile, opere de artă liberal concepute, se pierd față de liniile mari și de masele care populează spațiul. Ele par până la urmă ca flori în capătul unei tulpine. Inflorite în vârful lor, sunt ca o grație, pentru care severitatea critică devine concesivă, atâta timp cât fundamentul formal este acceptat.

* * *

Victoriile sunt plasate pe patru socluri înalte, identice, ca formă și ca dimensiuni. Baza este dreaptă, concepută ca un simplu bloc de piatră, după o mică retragere urcă în linii oblice, strâmtându-se spre vârf, și în față, și în profil, având în ansamblu aspectul unui obelisc. Sus, în vârf, acolo unde liniile devin prin linia lor de fugă aproape imateriale se află plasate Victoriile. Patru sculpturi masive, realist reprezentate, fără idealizări și fără nici o intenție de sublimare. Cu stilizări formale de planuri mari, învolburarea lor pare o masă chinuită de un geometru ordonat. Forța reprezentată, mișcarea, fuga lor către un orizont, par atribute voit subliniate de artist. Totul aleargă în mișcarea lui. Concepute și ele liniar, liniile aripilor și cu ale hainelor, la bază, se întâlnesc undeva în spațiu, înaintea lor, spre acea destinație pentru care se frământă. Totul este o luptă, un sbucium, o agitație. Se simte că sunt trupuri omenești, herculane, care au de învins un aprig dușman. Acolo sus, unde nu le vezi decât mișcarea, par stindarde care flutură în vânt, vestind victoria. Și așa cum sunt

așezate, două câte două, în goana lor, par Walkyrii care duc după ele pe Regele erou, către o Walhallă a fericirilor eterne.

După o astfel de prefață, equestrul Regelui Ferdinand I apare cu o grandoare mărită. Concepția ansamblului este simfonic văzută. În contratimp, Victoriile, ca într'o eroică, vestesc intrarea celui care a biruit. Și acesta vine semeț pe calul lui agitat, cu nările deschise, parcă de miros de sânge.

* * *

Equestrul este ridicat pe un soclu de granit suedez, același ca și la Victoriei, conceput după același ritual geometric. După trei retrageri adecuate, se înalță soclul. Sus pe el, calul și călărețul.

Totul este un moment solemn. Regele, îmbrăcat într'o manta a cărei dimensiuni a prilejuit artistului un îndrăzneț joc de linii, cu coroana pe cap, cu sceptrul în mâna dreaptă, stă drept pe cal, cuprins parcă de măreția clipei prin care trece. Cu stânga ținând hățurile strâns, calul cabrează, gâtul lui pare o masă de mușchi struniți, iar capu-i mască cu o grotescă expresie. Calul are piciorul stâng din față ridicat, îndoit într'un unghi drept, care colaborează la solemnitate, cu verticalele acuzate de coada lui, de linia sceptrului și de toate liniile verticale, subliniate intenționat în compoziție, spre a da o și mai mare impresie de grandoare și măreție momentului reprezentat.

Spre deosebire de celelalte două monumente, artistul, din același spirit de a accentua solemnitatea, a introdus și elementele de decorațiune în equestru: mantia e ornată cu motive decorative, pe pieptul Regelui apar decorații, un subtil joc de arabescuri, coama calului, coada lui, cât și blâna mantalei sunt variate printr'o gravare, o unduire de planuri mărunte care de departe apar doar ca mișcările line ale unei ape.

Sculptural văzută, statuia este înscrisă aproape rigid, din profil, în câteva figuri geometrice: în primul rând patru mari verticale, prima, capul calului cu piciorul ridicat, a doua, partea exterioară a gâtului calului cu piciorul drept anterior, a treia, linia sceptrului, care cade până jos, iar a patra, verticala cozii calului. Aceste verticale sunt tăiate de trei linii orizontale, baza, linia piciorului ridicat și pânțele calului, iar a treia, botul calului, baza sceptrului și spatele calului.

Este atât de evidentă această grafică sculpturală, încât, după emoția estetică, cea dintâi privire critică înregistrează acest atribut.

Forma este văzută în planuri mari, la manta, la gâtul și capul calului. Nu se poate bine defini dacă intenția sculptorului a fost de-a păstra linia ca esență, sau doar ca margine de planuri. De altfel, o apropiere prea mare de forma sculpturală n'o poți

avea. Te domină și te reține până la captivare ordinea materială, intenția aceea de a nu greși cu ceva problema de geometrie în spațiu.

Necesitatea acestui punct de vedere nu poate fi pricepută decât ca o înțelegere a reprezentării solemnității prin grandoarea elementelor primare, a marilor dimensiuni cosmice, orizontale și verticale. Artistul a fost atât de mult pătruns de compoziție, încât, aplecat asupra ansamblului, a ajuns ca și în amănunte să aplice aceeași cheie. Că soluția cea mai comodă a solemnității este verticala, se înțelege dela sine, și un plop este solemn ca și un bărbat înalt. Că a supus și mișcarea acestui deziderat a fost o licență a artistului, a obligat tot ce era mișcare în equestru să intre în cadrele verticalelor.

În întreg monumentul te lovește intenția clară de ordine și disciplină. Este un punct comun unde se întâlnește meseria artistului, secretul de cabinet, dacă mai poate fi un secret, cu conceptul ca atare. Nouă ne place să credem că în această formulă clasică artistul nu s'a gândit decât la faptul că, « ordinea face sensibile obiectele și proporțiile înșile ».

IV

Cu toată varietatea problemelor puse artistului în cele trei monumente din Capitală, Mestrovici apare ca un ciudat eclectic și ca un pedant clasicizant. Nu s'a lăsat furat nici de inspirație și nici de conținut. În fiecare caz în parte, a tratat obiectul, adică materia, ca atare. S'a ținut de rigorile ce ți le impune piatra și bronzul, văzut tot ca material dur. A neglijat până la a simplifica tot ce i-ar fi cerut o concesie a acestui primat. Este evident că nu a fost străin de marile discipline ale formalismului plastic egiptean, transfigurat printr'o concepție naturalist stilizată de Greci și împământenită oarecum de Romani. A luat în poză, în mișcarea aceea de efect, ceva din rigiditatea solemnă a Egiptenilor și din grația de efebi a tuturor diskobolilor și doryforilor greci. Doar în Victoriei a rupt zăgazurile. Temperamentul poporului său nu l-a lăsat în reprezentarea acțiunii să fie doar prezentativ. A « reprezentat » așa cum a văzut. Cu mișcare chinuită și cotropitoare, turmentată și plină de avânt.

Ar fi fost natural ca Mestrovici să ni se arate ca o sinteză a tuturor conceptelor de sculptură. Să găsim în el și învățămintele lui Michel-Angelo și pe ale lui Rodin sau Bourdelle. Să ni se arate ca un prototip al secolului, care strânge suma capitalurilor și le fructifică sub căldura geniului său. Nu ni s'a arătat astfel însă. Este divers și agitat în căutare. Diferitele subiecte ce i s'au pus le-a variat în reprezentare, nu în interpretare de

conținut. Singur pe Ion I. C. Brătianu să ni-l fi dat, am fi putut avea despre Mestrovici, la noi în țară, o părere unitară, o viziune încadrată precis într'o disciplină cu care s'ar părea că s'a identificat. Prin monumentele lui Carol I și al lui Ferdinand I, coțeste drumul ce l-am bănuț prin cel dintâi monument și ne duce în alte locuri, cu alte preocupări.

Singura unitate, pe care ne-o dăvedește cu un lux de exemplificare, este chiar crezul în puterea arhitecturii formale, a geometriei elementare în spațiu. A purces cu începuturile, cu auroa sculpturii și în lumea ei se simte acasă. Este reversul cerebral, acceptat voit. Căci în lucrările din străinătate îl știm pe Mestrovici chinuit de sentiment și dominat de el, uneori până la copleşire. În sinea artistului este de sigur conflictul tuturor creatorilor plastici. Lupta între ce vede ochiul și ce crede mințea.

În orice caz, Mestrovici, în ipostaza românească, nu se impune ca un artist de concepție sentimentală, care știe să împace lumea de întrebări din adâncuri, cu formele ce le dictează ochiul și simțul. Ne rămâne ca un sculptor de echilibru formal, de ordine exterioară, de disciplină materială, de rațiune și compoziție în artă. Căldura însă, căldura aceea pe care o simți cum crește din granit și bronz, nu ne-a dat-o decât în Ion I. C. Brătianu.

Este dificil după un proces de critică pur formală să fixezi sub formă de lapidară sentință valoarea de artă a acestor trei monumente. Luat obiectul direct, analiza a ceea ce vedem, de sigur că nu putem trage rezezi concluzii. Dar opera de artă nu-i numai disciplina maselor pe care le bate soarele și viscolul iernii. Ea trăiește și în viziune, în chinul și problematica creației, în realizări ca și în greșeli. Toate trebuesc considerate când se încearcă o defnire a lor sub aspect de valorificare. Astfel văzute, monumentele lui Mestrovici din Capitală ne rămân ca trei opere de artă reprezentative pentru secolul nostru de căutări și dibuiri a noi forme de expresie. Ne rămân ca trei lecții mari pentru felul în care trebuie luptat pentru frumos și ca trei realizări, care în peisajul operelor de artă ce le avem concurează la locurile de frunte.

V. BENEȘ

CORRESPONDENȚA LUI CARAGIALE

O chestiune prealabilă solicită stăruitor pe oricine are cunoștință de puțina aplecare la scris a artistului prea conștiincios, care a fost Caragiale: oare corespondentul să fi fost tot atât de inhibat ca și scriitorul? se îndemna tot atât de greu la îndeplinirea unei obligații epistolare, ca și la aceea a redactării unei compuneri literare? iar când, în sfârșit, sub imboldul urgenței, se hotăra să-și învingă aversiunea împotriva scrisului, oare îi lua o scrisoare un timp disproporționat, sau nu? De bună seamă că, privită ca o obligație, alcătuirea unei scrisori întâlnea, în temperamentul spontan și slobod al lui Caragiale, o frână inhibitivă. Astfel, când avea să trimită doar câteva rânduri de mulțumire, tonul impersonal pe care și-l compunea, dela primul cuvânt până la formula ceremonială de încheiere, vădește stingherirea, neplăcerea, corvoada. Atunci ezitățile sunt numeroase; ștersăturile denotă nervozitate, nestăpânire a stilului convențional. Câte o ciornă, ca aceea de răspuns către G. Ibrăileanu, care consemnase omagial, în « Viața românească », jubileul de 60 ani, este revelatoare; necompletă, așa cum s'a păstrat, în arhiva familiei, ea este cel mai grăitor document asupra dificultății oarecum strivitoare, în fața împlinirii unei îndatoriri de ordin protocolar. Corespondentul se ferește ca de foc să întrebuițeze, în această împrejurare, pronumele la persoana întâia; după o asemenea scăpare, polemizează cu sine însuși, obiectându-și-o, necruțător, prin triplare:

« Eu, să-ți spun de

« Eu Eu Eu ».

De altă parte, se pare că îi era neplăcută și însărcinarea de a compune, în numele unui grup de prieteni, o misivă colectiv. Astfel se povestește că, la serbările semicentenarului « Astrei » la Blaj, în vara anului 1911, rugat să ticluiască o asemenea scrisoare către Vlahuță, Caragiale s'ar fi așternut la lucru cu docilitate, consumând o cantitate exagerată de hârtie și de băutură blondă,

ca să redacteze, până la urmă, doar trei cuvinte: «Salutări din Blaj». S'ar putea ca anecdota să nu fie neautentică, ținând seama de elementul inhibitiv, — inițiativa străină, care din capul locului îi stânjenise corespondentului, spontaneitatea.

Cine a văzut, apoi, măcar o singură scrisoare a lui Caragiale, în original sau facsimilată, cu caligrafia atât de îngrijită, parcă destinată reproducerii fotografice, poate deduce încordarea pe care i-o prilejuia scrisul, chiar când era numai epistolar. Intr'adevăr, nevoia acurateții formale atrăgea obligația conceptului, uneori chiar a unei serii de ciorne, până la transcrierea pe curat, a textului atât de migălit.

Se poate însă, din deducție în deducție, trage încheierea unei adevărate dificultăți a genului epistolar, corespunzătoare creației artistice? De sigur, când e vorba într'adevăr de corespondența, destinată circulației literare, autorul ei se supune unei adevărate tensiuni; și mai ales, când îi lipsește darul comunicativității directe, ușoare, spontane.

Lui Caragiale, în realitate, redactarea unei scrisori nu-i impunea efortări deosebite, decât când îi lipsea îndemnul interior, sau când trebuia să-și compună un chip de circumstanță, față de un corespondent nefamiliar; când scria însă câte unui vechi prieten sau unui bun cunoscut, tonul natural, demersul sprinten, voioșia, totul denotă cât îi era de plăcută comunicarea pe această cale, convorbirea în scris.

Scrisoarea răspunde pentru el nevoii practice, uneori, de a avea știri; și atunci, interpelează cu stăruință, înghesue de aproape pe prietenul îndepărtat, ca să-i satisfacă curiozitatea; alteori corespunde însăși necesității apropierii, nutrită din simpatie, deoarece Caragiale era o fire în genere mai comunicativă decât prietenii săi. Distanța, totodată, atenua într'însul caracterul brusc și necruțător, cu care-și maltrata câte odată pe cei mai intimi prieteni, relevându-le improprietatea cuvântului sau relaxarea logică a judecății, naivitatea unei impresii ori lipsa unei cunoștințe exacte. Intr'un cuvânt, tot ce îl putea face supărător în convorbirea directă, unde-și asuma privilegiul cenzurii și chiar al șicanei iritante, se amortiza în scris, cedând loc afabilității, atenției delicate, urărilor preventivoare.

Cu Caragiale se petrece așa dar un fenomen psihologic din cele mai avantajoase, când e vorba de corespondent. Simpatia pentru cel absent, dorința conservării contactului, nesuferirea singurătății, toate concurg să-l transforme în prietenul ideal, pe care nu-l putea realiza în practica relațiilor verbale cotidiene, când se lăsa furat de demonul contradicției și al dominării. Altminteri, funcționarea tiranică a lucidității și a spiritului de replică, îl îndemnase de atâtea ori să nu țină seamă de susceptibilitățile firești ale amorului

propriu, iar prezența unei galerii ușor cucerită de duhul său mușcător îi stârnise cruzimi excesive, față de victime dinainte desarmate. Structura intimă a relațiilor epistolare îl favorizează să-și accepte pe fiecare din corespondenți așa cum este, să abunde în sensul său, să-și adapteze fizionomia ireductibilă, la tipul sensibilității cu care vine în atingere. E o adevărată metamorfoză a temperamentului caragialian, care, fără să-și înstrăineze individualitatea, și-o pune în consonanță cu alții, fie în chipul cel mai firesc, fie chiar printr'un fel de mimetism circumstanțial, ca atunci când adoptă stilul sublim și retoric al lui Delavrancea, ca să-i mulțumească pentru felicitările aduse broșurii sale « 1907 », sau când patetizează față de același umilințele îndurate dela patronii politici junimiști.

Oare însă nu e mimetismul forma specifică a stilului epistolar ? Și ușurința adaptării lui Caragiale la diversitatea tonurilor, nu e semnul cel mai bun al unei naturi, în esență, de corespondent ? Dacă mai considerăm că scrisorile marelui « satiric » scot la iveală un alt Caragiale, necolțuros, tratabil, uman, afectuos, apt să întretină devotamentele, prin sollicitudine delicată, vom avea în sfârșit siguranța că noul avatar nu s'ar fi putut îndeplini printr'un scris la rece și în silă. Chiar când o scrisoare i-a dat mult de lucru, prin șlefuirea și caligrafierea ei, ea își învederează participarea cordială a autorului ei, voia bună care a zămislit-o. A-i cere însă neglijență, deslănare, neexpresivitate, ca semn al « autenticității », ar însemna să nu cunoaștem pecetea de fermitate a unui spirit lucid, pe care nici turburarea afectivă nu izbuteste să-l descompună.

* * *

Din punctul de vedere cronologic, corespondența lui Caragiale cuprinde o singură lacună, dar deosebit de însemnată: nu ne-a rămas nici o singură scrisoare din anii prețioși ai adolescenței și nici din vremea primelor începuturi, ziaristice și literare. Ea începe cu incidentul, dat de noi la lumină în prefața volumului VI (*Opere, Teatru*), între autorul comediei « O noapte furtunoasă sau Numărul 9 » și Ion Ghica, directorul general al teatrelor, care-i modificase piesa, la a doua reprezentație. Așa dar, nu avem nici un document epistolar asupra anilor de formație, la vârsta hotărâtoare a conturării fizionomiei morale. Cum despre aceeași epocă nu ne-au fost transmise decât prea puține mărturii contemporane de oarecare însemnatate, o putem de pe acum considera ca un interval obscur din biografia caragialiană. Spre deosebire, bunăoară, de adolescența și prima tinerețe a lui Eminescu, atât de suculent nutrită informativ, prin amintirile colegilor de gimnaziu și universitate, epocile corespunzătoare din viața lui Caragiale n'au stârnit interes în vremea când ar fi putut fi adunate datele

trebuitoare viitorilor biografii. La rândul lui, marele scriitor a fost totdeauna rezervat asupra amănuntului biografic. În scrisorile lui, găsim abia câte o aluzie la bunicul bucătar « grec », la umilitatea extracției, la greutatea începuturilor, la lipsurile materiale. Nu întâlnim numai refuzul de a comunica date asupra familiei, la cererea cercetătorilor literari, dar ne lovim, în corpul corespondenței, de un temperament, pe cât de volubil și comunicativ, pe atât de închis asupra vieții sale intime. Am fi reduși la o necunoaștere totală a vieții sentimentale a lui Caragiale, dacă nu s'ar ivi o norocoasă excepție. Este vorba de o patimă viforoasă, pentru o ieșană de origină vieneză, Leopoldina Reineke, cunoscută în cercul lui Ed. Caudella, compozitorul, care era vărul ei primar. Indrăgostitul nutrea chiar visuri matrimoniale, deși nu era fixat asupra sentimentelor adevărate ale tinerei, denumită epistolar « Fridolina ». Despre acest episod, pe atunci obscur, am dat în « Viața lui I. L. Caragiale », la note, o scrisoare foarte semnificativă a arhitectului N. Gabrielescu, rămas la Iași și anume însărcinat, dimpreună cu P. Th. Missir, junimistul, să netezească drumul. În drum spre Craiova, unde scriitorul avea să se stabilească pentru câțeva vreme, el adresează lui Missir, un apel desnădăjduit, care nu-i seamănă deloc umoristului. Într'adevăr, nu lipsește, din arsenalul incendiar al pasiunilor romantice, nici amenințarea cu sinuciderea. Peisajul sentimental al bărbatului de 31 de ani, recăzut în adolescență, se înseninează cu note naive de adorație și cu intermitențe glumețe, dar rămâne seriozitatea pasiunii, care nu poate fi pusă la îndoială, în fața unor rânduri ca acestea :

« Sunt în Craiova, *mai nenorocit decât oricând*.

Scrie-mi. *Nu te uita că nu pot să-ți spun cât sufer ; nu pretinde retorică și stil dela mine ; crede-mă că niciodată în viață n'am fost în starea asta. Sunt dureri de moarte, omule, fie-ți milă de mine, că poate s'o pați și tu »* (scr. II către P. Th. Missir).

Un ciudat amestec, de luciditate și umor în manifestarea disperării, revelă structura fundamental caragialiană, care nu se desminte nici în criza incertitudinii pasionale. Dar intensitatea acestei crize, nimeni nu ar fi bănuț-o, fără confirmarea pe care aceste scrisori o aduc rândurilor enigmatice ale lui Gabrielescu. De bună seamă, pasiunea vulcanică n'a durat mai mult decât un foc de paie. După puține săptămâni, surghiunitul și-a înnăbușit nefericirea în petreceri ușoare ; scriindu-i lui Missir, se roagă să nu mai aducă vorba nicăeri de « prostiile » lui cu Fridolina : « Ține-te și mai cu seamă ține-mă într'o *onorabilă rezervă* » (IV).

Episodul lasă o ușoară decepție celor ce s'ar fi așteptat la o statornică transformare operată de pasiune, dar și o uimire, provocată de caracterul acut al crizei, de tonul grav al suferinței (ca

să nu mai vorbim de hazul situației, când autorul « Noaptea furtunoasă » apelează la amica Fridolinei, Aneta, contând pe « compătimirea ei » !).

Dela acest prilej unic de a privi în straturile neliniștite ale psihiei caragialiene, corespondența se arată mereu mai avară cu privire la pasiunile de tot felul, ale stăpânitului scriitor. Dar și aici se ivește o excepție, care ne înlesnește privirea asupra abisului săpat între Caragiale și « Junimea ». Nu e vorba de gruparea literară, ci de partidul politic. P. Th. Missir, vechiul confident al epocii junimiste (1883—1890), era în păstrarea unei scrisori, în care se revărsase tot năduful împotriva unora din frunzașii-junimiști, cu recriminări, pare-se, din cele mai aspre. Caragiale, somându-și prietenul să-i restituie scrisoarea, recurge la acuzații de ordin general. Ar fi fost « persecutat cu răutate și învierșunare », de unii, în timp ce alții s'au mulțumit « cu simpla uitare — *completă* ». Celor dintâi, le răspunde talmudic, întorcându-le ura. « Pe aceștia nu pot decât să-i urăsc și când îi voi putea lovi, o voi face fără nicio cruțare; îi voi trata jidovește ca pe niște vrăjmași ce mi-au fost și-mi sunt. Până s'o pot face, înțelegi cât trebuie să-mi pară bine de tot răul ce li se poate întâmpla » (XIV, 25 Februarie 1901). Să fie numai un pretext pentru a reintra în stăpânirea scrisorii, sau este adevărat că încă dela această dată, Caragiale era hotărât să plece din țară, așa cum spune? În acest caz, am avea data primului proiect de exil voluntar, care s'a împlinit tocmai peste trei ani. Oricum ar fi, atâta ură manifestată nu trebuie considerată ca o stare de spirit permanentă și consubstanțială, ci mai de grabă ca o exagerare, firească temperamentelor impulsive, care-și fac iluzia resentimentelor tenace, ireductibile. Spre a reintra în stăpânirea misivei, Caragiale amenință cu publicarea ciornei, pe care ar fi păstrat-o. Dar chiar în această dorință, de a-și recăpăta scrisoarea, putem surprinde dorința secretă a autorului ei, de a-i împiedeca eventuala circulație; și, ca urmare, începutul unui gând de împăcare, în ciuda desmințirii flagrante a acestei intenții, pe care ar furnisa-o rândurile vindicative, din scrisoarea-somație.

Nelămurindu-ne deplin asupra divorțului său cu « Junimea », dar în esența căruia ghicim ambiții politice nesatisfăcute, ca aceea a unui mandat parlamentar, corespondența cu Petre Missir aduce în schimb cele mai interesante informații asupra carierei dramatice a autorului comediilor « O scrisoare pierdută » și « D'ale Carnavalului ». În prealabil, o sugestie cât se poate de fină, pentru Caudella, autorul partiturii muzicale la « Hatmanul Baltag », opera bufă scrisă în colaborare cu I. C. Negruzzi.

« Subliniază-i bine că trebuie să se păzească de nota lirico-sentimentală, să fie cât se poate de simplu, de melodic și de amabil,

grațios, cochet și picant, și chiar cu o ușoară nuanță de trivialitate, care nu stă rău în lucrările bufe, mai ales când este spiritual intenționată. Să nu caute inspirația la un kilometru distanță — când o poate avea (și mai cu seamă când *nu* o poate avea) sub mână. Să se gândească în sfârșit să-mi placă mie dacă are, cum mi-a spus, încrederea că eu înțeleg puțin arta și mai mult natura și gustul publicului » (IV, 1883).

Ajunul premierii « Scrisorii pierdute » îl găsește pe Caragiale « extra-nervos », conștient că această piesă l-ar putea « face om », în împrejurarea reușitei. Succesul anticipativ pe care l-a trăit în cercul Junimii îl îndeamnă să-și părăsească micul serviciu dela Fabrica de tutun Belvedere. « Sfera intelectuală în care m'a pus piesa aceasta, mai ales de când cu banchetul « Junimii » și după aceea cu repetițiile ei care merg din ce în ce mai bine, mă face incapabil să mai urmez viața dela fabrică; așa încât, ori îmi dă Directorul General un alt loc în Administrația Centrală — lucru la care se opun multe lichele — ori sunt silit să demisionez, și să mă pun cu burta pe lucru pentru ca înainte de 15 Ianuarie să termin o altă piesă începută (V, 5.XI.1884) ». Piesa cea nouă este « D'ale Carnavalului », numită întâi, în scrisori, « Bărbierul ». Succesul « Scrisorii », reprezentată peste o lună și la Iași, atrage punerea pe afiș, la Craiova, a « Noptii furtunoase », amănunt până acum necunoscut, din istoria tribulativă a comediilor caragialiene; în « D'ale Carnavalului », o replică a lui Crăcănel, pe nedrept învinuit de Iancu Pampon, i-a fost sugerată autorului de Petre Missir (VI, 11 Dec. 1884).

Scrisoarea dela 22 Februarie 1885 reflectă câteva din greutățile întâmpinate de premiera « D'ale Carnavalului » și rolul precumpănitor al lui Titu Maiorescu, care o impune, citind piesa la el acasă, în prezența lui Hasdeu și Alecsandri, membri în comitet. Acesta din urmă e numit calamburistic *O invidie*, ca autor al lui *Ovidiu* și ca bănuț de invidie, deoarece se manifestase împotriva piesei, sub cuvânt că deși bună, « nu e literară și morală ». Caragiale își socotește piesa « foarte bună, arătând chiar un progres vădit de tehnică asupra *Scrisorii* ». După căderea comediei, care se știe că a căzut datorită intrigii lui D. Racoviță-Sphinx, cronicarul dramatic, Caragiale primește să intre în redacția ziarului liberal « Voința Națională », după consultația lui Petre Missir, care i-a obținut chiar deslegarea lui P. P. Carp, șeful politic al Junimii. Tot Missir, introdus pe lângă Dim. Sturdza, îi mijlocește amicului său o întrevvedere cu catonele, spre a fi numit membru în comitetul teatral. Viitorul flagelator al *Teatrului*, în ședință academică, îl primește rece. Maiorescu i-ar fi refuzat sprijinul, în aceeași chestiune. Apelul către Missir e foarte insistent: « Mare supărare așa avea să nu reușesc. Încă 5 ani de așteptare. Continuă, stăruie, fă pe

dracu 'n patru și nu mă lăsa în pierzare. E un pas de mare, de enormă importanță în viața mea. Cum, îți voi explica când ne vom vedea. Dar *nu mă lăsa*. Sunt foarte agitat, nu pot urma mai departe. Te rog ajută-mă: e o chestie *mare* pentru mine. Postul e *onorific* să știi: e chestie de *ambiț*. Te rog serios, Petrache (IX, 4 Oct. 1885)». Ca și în împrejurarea cu Fridolina, Caragiale se arată ca un « agitat », cum prea bine scrie, alternând presiunile serioase cu gluma. Intr'adevăr, numirea, care nu s'a făcut, i-ar fi înlesnit calea către Direcția generală a Teatrelor. Cu câteva luni înainte, plimbându-se la Pesta și Viena, Caragiale înregistrează câteva svonuri răuvoitoare, din oficiu junimistă. « Amicii noștri din *Junimea*, care mă cred un om pierdut de când nu mai frecventez ilustra societate, estimează pagubele mele la Monaco cam la 2—3 sute de mii de franci. Tu insinuează-le că am pierdut *tot* și că, văzându-mă redus la mizerie și știind că nu o să mai pot fi primit în *Junimea*, m'am împușcat. — Ce mahalagioaice ! ». Curios ! ce sumă ar fi putut pierde Caragiale, înainte de moartea Momuloaei, care s'a produs abia peste câteva luni ? Scrisoarea e datată Vineri 7/19 [Iunie] 1885, când, după toate probabilitățile, vilegiaturistul n'a dispus decât de o sumă modestă, pentru o plimbare scurtă peste hotare. Nu cumva svonul să fi fost alimentat chiar de lăudăroșia lui Caragiale ? în acest caz, el ar fi fost urmarea firească a mistificării, din proprie sursă.

Cu acestea, se încheie însă informațiile atât de prețioase, din perioada compunerilor dramatice.

În ceea ce privește ruptura cu Titu Maiorescu, provocată de nedreptele învinuiri aduse în *Două note* (1892) și de aluziile malițioase din conferințele publice (*Gâște și găște literare*, Martie 1892 și *Prostie și inteligență*, 9 Mai 1893), întrevădem încă din 1894 semnul unei dorințe de împăciuire, în instrucția pe care o dă Caragiale editorului Șaraga, de a păstra dedicația la « O noapte furtunoasă » (II, 7 Aprilie 1894). Din biletele trimise d-lui profesor M. Dragomirescu, în toamna și iarna 1899—1900, al căror tâlc ne-a fost lămurit mai pe larg, verbal, știm că s'au urmat tratative de împăcare, dorite de Caragiale, dar rămase fără rezultat, din intransigența lui Titu Maiorescu. Cu prilejul aniversării din 1908, profesorul primește însă o călduroasă felicitare dela « bătrânul școlar », iar în anul următor Caragiale revine la aceeași dată, de 15 Februarie, cu un mișcător *mea culpa*. Școlarul « puțin însemnat », cum își spune cu modestie, recunoaște că « a știut poate mai mult să-l supere, decât să se folosească de învățăturile » maestrului (VIII). Prin acest gest spontan, într'un moment când orientarea recentă spre Take Ionescu exclude orice interes politic, se destăinuiește de o parte incapacitatea lui Caragiale de a stărui până la capăt în supărare, dar și direcția adevăratului resentiment de ordin

politic, păstrat lui P. P. Carp. Ura năprasnică, din scrisoarea către Missir, soldată anticipativ cu inocente săgeți, în « Moftul Român » și « Gazeta poporului », nu era incompatibilă cu întâmpinarea și însoțirea « excelenței », când i se anunța trecerea în Germania. Aici nu adorm însă ambițiile politice ale exilatului; ele ațipesc numai, ca să se redeștepte de-a-binelea cu prilejul evenimentelor sângeroase din Martie 1907. Destul de imparțial, de altfel, vechiul anti-liberal cuprinde în rechizitoriul său, adresat prin mijlocirea lui P. Zarifopol, ziarului « Die Zeit », din Viena, ambele partide istorice, necruțând nici pe conservatori, în sânul cărora junimiștii constituiau o cătyme nestatornică. Câtă însemnătate atribuia scrierii sale politice, completată și primită cu mare succes de publicul românesc, cu ocazia tipăririi ei, la începutul lunii Noemvrie, se vede din scrisorile către d. dr. Alceu Urechia. Procesul cu junimiștii e redeschis.

« Ceea ce crez am spus și am să vă mai spun — asta e numai capitolul prim al unei serii mari — ori la ce pagube m'aș expune. Intrarea în viața publică mi-a fost pân'acuma închisă de boierii și de ciocoi noștri pe simpla bănuială instinctivă că n'aș fi amantul destul de fidel al sacrei noastre Constituțiuni. De ce adică astăzi, la bătrânețe, să nu fiu leal, să nu le dau dreptate oamenilor, arătând pe față de ce sentimente sunt animat față cu actuala lor organizare de Stat? de ce să nu arăt lumii cum am văzut eu împrejurările sociale și politice la cari am asistat, — și ca istoric, nu numai ca simplu comediant? — Și, deși mamelucărima mă va huidui în unison, poate să am norocul ca în mulțimea lumii cinstite, inteligente și desinteresate să găsesc câteva aprobări, cari să mă plătească cu prisos de necazurile îndelungatei mele proscricțiuni (XVIII, 9 Noemvrie 1907) ».

La îndoielile ridicate de dr. Urechia, asupra eficacității atacului, Caragiale se arată încrezător în acțiunea sa. « Tu zici că nu le pasă politicianilor că-i arăt goi în fața publicului nostru. Eu crez că nu puțin rău le face asta acuma când dau, zăpăciți, din colț în colț, desperați că nu pot opri consumarea falimentului absurdei lor sisteme. Ți închipui tu ce harababura are să fie în Camere? Nu vezi ce moft a ieșit din faimoasa comisie? Nu înțelegi că între ei chiar sunt mare parte interesați acuma a se da de parte a părerilor generale, exprimate prin broșura mea? Căci cei mai inteligenți pricep că a luat apă corabia, și cei mai de treabă sunt sătui de flibusteria politică, și cei nemulțumiți speră în schimbare să sosească și pentru dânșii ceasuri mai bune.

De geaba se tot învârtesc boierii; zilele Constituției actuale sunt pe sfârșite. Poate Regele s'o mai ție cât o trăi; dar odată cu dispariția lui, toată șandramaua are să se surpe până'n temeile. Vom vedea. Se poate însă prea bine ca tot actualul rege să prezide

la dărâmare și la începutul reclădirii. El e om cuminte și când nu se poate ceva, înțelege că nu se mai poate (XIX, 22 Noemvrie 1907) ».

Cuvintele de recunoaștere a înțelepciunii regelui Carol I sunt prețioase, deoarece atenuază unele ironii strecurate împotriva-i, cu prilejul jubileului de 40 ani de domnie. Trebuie precizat însă că în autorizate cercuri scriitorești (Vlahuță, Coșbuc și semănătoristii) se privise cu neînțelegere desfășurarea fastuoasă a serbărilor, care dăduseră loc și unor manifestații de obediență, pe atunci foarte aspru judecate. Caragiale n'a judecat totdeauna pe înțeleptul suveran, cu aceeași măsură obiectivă, în scrisorile lui; când însă a pus chestiunea unor reforme, pe deasupra partidelor, autorul lui « 1907 » s'a gândit că numai regele le-ar putea octroia; așa dar, a lăsat soluția problemei pe seama factorului constituțional suprem, considerându-l ca singurul arbitru al situației, chemat să acorde votul obștesc.

Preconizarea acestei reforme, în contradicere cu vechile-i credințe, îl face să exclame cu umor: « c'est charmant ! M'au ajuns blestemele lui Rică Venturiano — să predic la bătrânețe sufragiu universal ».

Intemeierea grupării conservator-democrate câștigă adeziunea entuziastă a lui Caragiale, care vedea în noua orientare, singura lui posibilitate de afirmare și ziua apropiată când își va putea lichida socotelile cu « ciocoi », în parlament. Se face propagandistul devotat al lui Take Ionescu, îl urmează în turneele provinciale, îi închină cuvântări și toasturi.

Avut-a însă Caragiale, dacă nu o linie politică statornică, măcar temperamentul omului politic? Răspunsul este negativ, dacă-i cunoaștem impulsivitatea, spiritul nedisciplinat, inconsecvența în legăturile de prietenie cu gruparea junimistă. Cât despre ideile lui politice, cu toată versatilitatea conservatorului cucerit un moment de anarhism (scris. I către Gherea, 12 Aug. 1905), apoi conservator-democrat, se poate afirma că ele corespundeau unui fond temeinic de conservatism. Fiu din popor, iritat de prejudecățile feudal-aristocratice ale lui Carp, Caragiale gândea însă tot aristocratește, neîncrezându-se în instinctul politic al maselor și detestând pe agitatorii lor profesionali. Neținut în margine, de junimiști și conservatori, admis, ca Delavrancea, să figureze în parlament, autorul *Scrisorii pierdute* n'ar fi îmbrățișat niciodată, din convingere, un program politic democrat. Ca « burghez » ce era, Caragiale s'ar fi împăcat de minune cu regimul unei monarhii despotice și luminate, în care respectul omului și cinstirea artistului să-l fi scutit de trepădușirea ziaristică și politică, în vederea căpătuirii. El nu-și simțea vocație nici de sociolog, nici de politician practic, necum de reformator și apostol.

Un temperament apolitic și o inteligență nespeculativă, un partizană instinctiv al ordinii și autorității, acesta a fost Caragiale, în definitiv. Și a fost mai ales omul de litere, ale cărui scrisori trădează mereu preocupări sau proiecte literare.

* * *

Titircă, Sotirescu & C-ie, comedie în trei acte, avea să fie continuarea *Noapții* și a *Scrisorii*, cu aceleași personaje, ajunse în alte situații, peste douăzeci de ani. Acest soi de « Vingt ans après » l-a urmărit statornic pe Caragiale, din primele luni ale șederii la Berlin și până în ultimele zile. A fost cea mai dureroasă desiluzie, de sigur, din cariera sa scriitoricească, neputința de a închea o scenă, măcar, din piesa ce avea să fie încheierea teatrului său politic. Ca o compensație a acestei mizerii, schițele și poveștile publicate în « Universul » (1909) și strânse în volumul « Schițe nouă » îi dau o adevărată satisfacție, ca o infirmare a presentimentelor întunecate, de sleire a inspirației; ba chiar, cucerit noii formule, autorul scrie doctorului Alceu Urechia: « nu le-aș da pe tot ce am scris în viața mea ». Să nu patetizăm, așa dar, starea de spirit a aceluia care, deși nu va putea să-și urnească din loc, timp de opt ani, proiectul dramatic, se mângâie de acest insucces prin răsunetul lui « Kir Ianulea » și al altor povești, printre care « Calul Dracului », una din cele mai puternice compuneri ale autorului. De altfel cariera nouă, literară și politică, din Germania, este episodul în afară de program, din viața de surghiun, care principial n'ar mai fi comportat o înodare cu trecutul, o reluare a activității din țară. Berlinul trebuia să-i servească drept decorul unei alte existențe, lipsită de sbucium și ambiții. Când a părăsit, țara, în primăvara anului 1904, Caragiale a trecut prin Italia, cu gândul să se stabilească la Paris. Aici l-au înspăimântat sgomotul, funinginea din văzduh și inconfortul.

Atunci a încercat Berlinul, unde l-au cucerit de îndată ordinea, curățenia și aerul curat. În cartiere liniștite, dela periferie, ca Wilmesdorf și Schöneberg, unde s'a așezat succesiv, a găsit reculegerea, dar și avantajele civilizației. După un an de ședere, e îndrăgostit de țară și împărtășește d-rului Alceu Urechia temeiturile dragostei sale pentru Germania. Întâi, civilizația în sine, dictându-i cuvinte aspre despre realitățile dela noi, e privită ca un trup, a cărui frunte e Germania. Ca să-l îmbie pe prietenul său, mare amator biciclist, să-l viziteze, îi descrie lungile convoae de sportivi ai pedalei; știindu-l și mare iubitor al florilor, îi descrie și această pasiune, ca specific germană. Dar regula! « Vinerea și Sâmbăta dimineața până la 1 d.a. se bat și se scutură covoarele tuturilor locuitorilor. Este în curte la noi, ca în toate curțile de Herșafți, o fuziliadă și o canonadă ca la Port-Arthur: paca-paca! Alaltăeri, Vineri, de atâta luptă și de atâtea mirosuri antimoliice, Madame Caragiale a început să stră-

nute grozav, ș'a strănutat până i s'a umflat nasul (ți'nchipuie !) și pe urmă o durere de cap apilpisită... dar în fine covoarele s'au scuturat, s'au curățit lămpile și lustruit parchetele cu un fel de ceară foarte odoriferantă. Mie mi s'a înfundat creurul: nu mai înțeleg ce este — camfor, naftalină, terebentină? Cafeaua mi se pare zeamă de varză și Pflugstaedterul, lapte bătut. Sper însă că până Vinerea viitoare o să-mi revie facultatea de control exact al senzațiunilor (IX, 7 August 1905) ». Cu acest dar neegalabil de a împleni umorul cu seriozitatea, Caragiale și-a exprimat și admirația pentru curățenia occidentală, dar și rezerva față de exagerările ei.

Perioada berlineză, lipsită de griji materiale, e de sigur cea mai liniștită din viața lui Caragiale. Scrisorile către P. Zarifopol ni-l arată în ipostaza unui pensionar (era de fapt rentier !), ipohondru la variațiile climaterice care-l izgoniseră din țară dar îl urmăreau și în Germania, tabietliu, ahotnic de « Stammtisch »-ul de la Sachsenhof din Lipsca, de berea blondă Pflugstaedter și de concertele dela Gewandhaus. Ar fi chiar vegetativ, către bătrânețe, de nu l-ar îmboldi scrisul, din când în când, dar mai ales nevoia informației literare și politice din țară, care-i menține treaz spiritul critic. Cu aceeași sensibilitate, ca și în trecut, față de orice stridentă a gustului, Caragiale notează și cenzurează tot ce-i irită bunul simț. A păstrat, ca un vechi junimist, pasiunea pentru « dosarul », colector de inadvertențe, din câmpul vast al publicisticii daco-romane. Ca un vrednic ironist, se prefaca a gusta și admira « bunătățile » și « frumusețile » culese, întrecându-se cu Zarifopol în această ageră îndeletnicire. Mai e însă și muzica, regulator al seninătății sufletești, și uneori, când intervine zeul său, Beethoven, care-i descue izvorul lacrimilor, atingem pragul chiliei secrete, a vieții sufletești impene-trabile. Beethoven știa să-l facă să plângă, și tot el reușea să-l entuziasmeze, spre a oficia, ca ministrantul, în slava Domnului. Dar Caragiale cel grav apare prea rare ori în aceste scrisori, ca aceea către Gherea, în care deplânge moartea bruscă a unei tinere slujnice a Zarifopolilor :

« Dragă Costică, după ce că eram *abătut și fleșcăit de fel de fel de ipohondrii*, au mai venit și scrisorile voastre să mă copleșească de tot. Vestea despre nenorocita Emmy m'a îngrozit... Ce să mai stăm să filosofăm ? După câte am pătimit și văd și pe alții pătimind, eu crez că cea mai bună filosofie e să zici așa : cine mai stă să filosofeze este un prost. Vezi câte un hodorogit, d'abia se târăște și trăiește par'că l-a uitat moartea, și o fată cât un mal se duce 'n câteva zile. Apoi să nu scuipi pe problema existenței, și pe credință, și pe știință, și 'n oglindă când te uiți în ea?... Mare bucurie mi-ai face să stăm împreună câteva zile. Am pat bun, ceaiu bun și căldură. Să mai stăm seara de vorbă bătrânește, cum stam în tinerete. Poate că din două pesimismuri să scoatem o picătură de

optimism consolator. Te pomenești că din două adânci plictiseli să iasă câteva momente de veselie (VIII, 17 Ian. 1908) ».

Nu vom deduce de aici, ca Vlahuță, pesimismul fundamental al lui Caragiale: e o exagerare romantică, o proiectare subiectivă, o cristalizare, după termenul stendhalian. Dar ni se pare netăgăduită propensiunea caragialiană către tristețe, în solitudine. Din nesuferirea singurătății și-a făcut un cămin, a cărui tonalitate afectuoasă o reflectă minunat cele câteva bilete scrise d-nei Alexandrina I. L. Caragiale și copiilor, cu apelativul comun: « Cușilor ». Dintr'un sentiment de neliniște, când pleca de lângă ai săi pentru mai multe zile, simțea nevoia câte unei telegrame cotidiene, care să-i dea sentimentul securității: că nu s'a întâmplat nimic rău (deoarece era superstițios și temător de « ceasul rău »).

În casa lui Caragiale, îmi spunea odată d. I. D. Gherea, când nu se dormea, se râdea neîncetat; inclusiv slugile, toată lumea o ținea dintr'un hohot de râs în altul. Cel care dădea tonul, era firește, marele umorist, mimul genial, care știa să împrumute toate graiurile și să imite pe toți, păstrându-și totodată originalitatea, cu reacțiunile ei atât de personale. Acest râs purta cuta unei deprinderi foarte vechi, a copilului fermecat de soțiile și snoavele unchiului său, Iorgu Caragiali; peste ea, viața își așternuse drojdiile, adâncind-o; în râsul bătrânului, surprindem însă și cordialul împotriva « adâncii plictiseli », a « fleșcăirii », a « ipohondriilor », a « pesimismului ». E și un tic nervos în acest râs permanent, după cum și plânsul melomanului trebuie să aibă un substrat fiziologic.

Dar e vrednic de considerat că scrisorile lui Caragiale nu evoluează prea mult, dela cele dintâi, către P. Th. Missir, la cele adresate ultimului confident, P. Zarifopol. În intervalul celor treizeci de ani, întâlnim aceeași stăpânire de sine, aceeași drămuire a sării, aceeași cordialitate amicală. Corespondent onctuos, Caragiale cultivă statornic prietenia; ba chiar, își cultivă și cunoștințele, care au și ele câteodată rostul să-i îndulcească existența. În sfârșit, își cultivă și stilul epistolar, fără să știe că scrisorile vor urma drumul literaturii lui, integrându-se postum în « Opere ». Ceea ce îl face delectabil, acest stil, e însăși plăcerea pe care o simțea cel mai sociabil dintre oameni, scriind unui prieten. Acesta e și secretul comunicativității ei.

ȘERBAN CIOCULESCU

EMILE VERHAEREN, POETUL FORȚELOR VIEȚII

Cu siguranță că una din cauzele pentru care poezia nu a putut fi definită, închisă deci în anumite formule, e și aceea a marelui diverșități.

Fiecare poet autentic *are o anumită concepție de ceea ce e poezie*, concepție care, la rândul ei, e mai cu seamă strâns legată de o anumită sensibilitate sau vibrație sufletească.

Fără îndoială orice temperament liric are o înclinare spre anumite stări psihice, în care: iubirea, misterul, visul, nostalgia, sau tristețea, dorul de absolut, acea trăire ideală într'o lume a gândului, își au o parte a lor, bine definită.

Pentru prilejuirea acestor stări lirice în care orice artist crede, fiindcă în clipa creației se confundă cu ele, întâmplările diferite ale vieții vor rămâne principalele izvoare.

Aceste influențe covârșitoare ale decorului și împrejurărilor au avut, mai cu seamă față de Verhaeren, o hotărîtoare influență.

Suflet de calde vibrații, puterea lui a depășit strâmtele granițe ale țării lui — ajutat fiind și de limba în care a scris — și socotit azi de marea critică, printre puținii lirici universali.

E unul din motivele acestui prea sumar articol, de a lămuri mai cu seamă secretul acestui lirism, revărsător de atâta bogată poezie.

*

Emile Verhaeren s'a născut în anul 1855, într'un sat de seamă, Saint-Amand, situat pe joasele maluri ale Escautului.

Dintr'o familie de foarte bogați negustori postăvari, retrași din comerț, prima legătură ce a simțit-o cu lumea a fost într'o priveliște câmpenească, alături de niște îndărătnici, dar umili meșteșugari.

Ogradă largă a casei părintești, clopotnița bisericii, iar mai departe negustorul de frânghii și numeroșii fierari ai Belgiei, se profilau în amintire, pe zăriștea marelui fluviu, formând nu numai decorul, dar patria, cărora toată viața lui Verhaeren le-a rămas credincios.

Mai târziu, îl găsim la Gand, unde termină un liceu de Iezuiți, Saint-Barbe, renumit în acea vreme, desăvârșindu-se în studiile clasice. A fost discipol cu un alt mare poet, de o atmosferă cu totul deosebită: Georges Rodenbach, având în urma lui pe Maurice Maeterlinck și pe suavul liric, Charles van Leberghe.

Terminând studiile universitare încearcă advocatura — pentru care de altfel nu avea nici o vocație — fără succes.

În urmă e atras de lumea, oarecum aparte, a pictorilor și scriitorilor din vremea lui, lume în mijlocul căreia se simțea plin de voie bună, ca printre prieteni.

Înalt la stat, ciolănos și neisprăvit, avea totuși o isteasă privire iscoditoare, ce scânteia de vervă sub ochelarii lui strălucitori de miop dolicocefal, cu părul auriu.

Fața lui smeadă îi era încă mai alungită, de o uriașă mustață galică, ce-i atârna în jos fluturând la tot pasul sub o gesticulație exagerată, mereu agitată.

Totul în el trăda un suflet aprins și pătimaș.

Inima lui, asemenea unei prea sensibile pelicule, prindea cu o deosebită predilecție, orice idee generoasă, arzând apoi în frământările unei cât mai grăbite înfăptuiri.

Dar dacă îmbelșugata lui imaginație plastică — cum vom vedea — preschimba totul într'un caleidoscop de rare imagini, mai presus de orice, firea lui Verhaeren ținea dospit în adâncurile ei, tăișul unei neobosite voințe.

Cu cât anii trec, cu atât sufletul îi e călăuzit 'ca de acul unei instinctuale busole, spre marile energii cosmice, spre o măreață răsvrătire și revărsare de viață, în care poetul poate apropia prezența lui Dumnezeu. Deși flamand, ca de altfel numeroși scriitori belgieni, el n'a încercat niciodată să se exprime în limba neerlandeză pe care abia de o înțelegea.

Limba vorbită a familiei lui, a copilăriei deci, era cea franceză.

Limba germană i-a rămas, toată viața, străină.

Dar scopul acestor rânduri nu e acela de a descrie omul, cât de a încerca să smulgă un strop din misterul prodigioasei lui arte, ce se depărtează cu totul de principiile unei prozodii clasice.

În general, lirismul se încadrează într'un decor paseist, în farmecul unei egoiste interiorități, în viziunea unui calm ce potolește frământările dela suprafață, asemenea unui toiaș biblic.

Poesia își aruncă de obicei mrejele ei misterioase, în anumite atmosfere îmbibate de misticism, în care farmecul se sprijină deseori pe un permanent spectru mortuar, ce la orizonturi mai apropiate sau mai depărtate, reapare din străfundul făpturii noastre trecătoare.

Se va înțelege însă că, ceea ce va interesa pe alesul cititor de versuri, nu va fi *motivul* liric, ci *modul tratării lui*, felul cum o idee sau o impresie se metamorfozează creând viziunea poetică, atât de deosebită dela un poet la altul, când e vorba de creatori în adevăr mari.

Bănuiesc că s'ar putea alcătui în acest sens, adevărate antologii, având drept atmosferă: moartea, clarul de lună, regretul amoros, etc.; s'ar putea înjgheba culegeri în care iubirea de patrie să facă principala temă.

Originalitatea verhaeriană se bizue, cred, în aceea de a fi găsit timbrul liric, într'o lume în care nimeni, înaintea marelui poet flamand, nu se gândise să dea o singură lovitură de sapă: lumea *actualului*, a *maselor omenești*, a *energiilor* lor.

Așa cum mai jos vom cerceta în amănunt, Verhaeren găsește inspirația lui cea mai originală, în *munca în comun* a omului modern, în truda lui, în mașinile atât de interesante pentru simbolul lor, și lângă care energiile conjugate a atâtor mii de oameni se ard sugând viața cu înfrigurare.

Această frământare, lângă care poetul stăruie străjuind, îi luminează fața de fericire; mai fericit parcă în acest exil paradisiac, decât în însuși Raiul Domnului.

Munca ce trebuie câștigată cu sudoarea feții e pentru marele flamand semnul de netăgăduit că omul e ființa aleasă.

Deși trăind alături rămâne totuși fundamental deosebit, prin aceasta, de un Georges Rodenbach sau un Van Leberghe, ce se lăsau copleșiți de durerea sau cenușa morții.

Pentru puține clipe în viață, nădejdea a zburat de lângă acest poet, de o factură atât de dionisiacă.

Suflet imaginativ, prins mereu în extazurile *uimirii*, în fața acelor fapte ce, pentru foarte mulți dintre noi, ar fi avut doară tristețea celor mai banale evenimente.

Dinamic și romantic, cine totuși ar fi bănuțit că incantațiile cele mai calde ale adolescenței lui fuseseră legănate de stanțe lamartiniene?...

*

Sunt poeți ce suie lumina gloriei plini de îndoieli, rămânând aproape necunoscuți celor mulți. Emile Verhaeren a fost însă dintre aceia care, dela prima lor operă, au deslănțuit furtuni de ură sau admirație în jurul lor.

Primul lui volum se intitulează: *Les Flamandes*, și nu e de fapt decât o revărsare de senzații și voluptăți tinerești, redată într'o pastă crudă și directă.

Tușa lui are multă plasticitate și bogăție de colori, ce reamintește într'o altă artă pe un Jordaens sau Rubens.

De sub pielița stihurilor izbucnesc brațe și sânuri goale, pline de sângele oamenilor și femeilor cheflii, fețe aspre de țărani cu vigori de plante, din natala sevă flamandă.

Rămâne totuși interesant de văzut cum Verhaeren dela această poezie, podoabă de rusticitate și avânt tineresc, un an mai târziu, încredințează tiparului un nou ciclu de poeme, de o tonalitate cu totul diferită.

După desfrâul adolescenței, obosit de o viață prea tumultuoasă, la 30 de ani abia se simte cuprins de o mare tristețe mistică.

Se ascunde în vechea mănăstire: Trappe des Forges, cu tainicul gând de a se jertfi trup și suflet lui Dumnezeu și hotărît să îmbrace hainele călugărești.

Temperamentul său vulcanic și neliniștit e însă mai năvalnic decât hotărîrea lui, și-i împiedică gândul.

Trecerea poetului prin acest ordin monastic e însemnată printr'o plachetă de versuri sub titlul: *Les Moines*, și care prin sugestivele portrete de călugări ce conține, nepăsători în fața trecerii vieții și aplecați asupra anilor de păgânitate, rămâne o interesantă etapă lirică.

A fost această trecere una din clipele de răscruce ale unei mari vocații poetice, luptă în care învinge puternica lui chemare interioară.

Eroismul claustral al acestor cucernice figuri — spulberat de energiile biruitoare ale vieții — trebuia să rămână oarecum în afara viitoarelor lui realizări.

«*Les Moines*» nu depășesc o faimă (la apariția lor) cu totul locală.

Dar opera lui Verhaeren față de timpurile de eroism și luptă, ce le trăim, prezintă o deosebită actualitate.

În epoca de fier, de forje, de beton armat, și roți angrenate, în vremuri în care energia e scontată în fracțiuni de ore, arta, în teoriile ei de purism olimpien, de artă pentru artă, pare să fi pierdut mult din popularitate, cu atât mai mult cu cât marile mulțumiri, deși o reclamă și pentru ele azi, nu o pot atinge.

Noțiunile tot mai accentuate de stat, conștiința națională, societate, breslă, devin tot mai cotropitoare; cultul individualității artistice și libere, devenind tot mai îngrădit, mai expropriat din drepturile lui sacre.

Niciodată oamenii nu s'au considerat mai solidar uniți în credințe și convingeri, mai martiri ai unei idei dinamice de forță decât azi.

Trăim fără îndoială zile de mari prefaceri sociale și istorice care încearcă ca totdeauna să impună ideile-forțe și în alte domenii dintre care și arta, oricât s'ar dori de liberă, se va mlădia și ea imperativului clipei.

Acestea sunt și motivele pentru care bănuiesc că poezia lui E. Verhaeren capătă o nouă și înfrigurată actualitate, fiind mai cu seamă printre prea rarele ce reușesc să se acorde acestui imperativ social, nesacrificând însă, printr'un mare miracol, nimic artei mari. Fără umbră de îndoială, poezia maestrului flamand, rămâne mult deasupra unor curente de poezie socială ce pornesc dela el, precum « *Unanimismul* » francez în 1911, de sub conducerea lui Jules Romains.

Faimosul « *Manual al deificației* », al acestui cenaclu, nu recomandă el?: « Si tu vois un groupe naissant dans une rue de la ville, marche vers lui, et donne-lui ton corps ».

Poesia lui Verhaeren rămâne superioară în naturalul ei, față de ce se versifică acum, adeseori într'un spirit prea legat de cingentele trecătoare.

De fapt însă, marele poet belgian, în mod *temperamental numai*, s'a apropiat, cu tot curajul ideilor lui, de tot ce e: *efort comun* și muncă pilduitoare plină de suferință.

Voința grupelor, efortul maselor, viața uriașelor metropole, uzina, banca, devin eroii celor mai originale poeme verhareniene și pe care deslănțuita lui imaginație le revarsă nu numai în cascade de imagini, dar și de poeme perfect echilibrate.

Pentru clocotitorul suflet al acestui uriaș flamand, linia pură și seninătatea clasică nu aveau înțeles în poezie, precum nici o artă.

Lumina serafică a unui Mozart, pacea paradisiacă a unui Puvis de Chavannes, plastica statuară a unui de Hérédia sau conciziunea unui Mallarmé, rămâneau pentru ființa lui frenetică, exilări în tărâmurile unde numai moartea, pe care o ura atât, putea avea ultima vorbă.

Pentru Verhaeren cel mai mare bun și cea mai mare fericire a omului va rămâne *viața*.

Valoarea ei va fi cu atât mai înaltă cu cât truda de a te bucura de ea va fi mai mare, și deci mai vie.

Acest *vitalism instinctual* e una dintre cele mai adânci și mai originale celule ale personalității lui, în jurul căreia, ca o podoabă de focuri, crește întreaga și orbitoarea lui operă lirică.

Când pe firul de mătase al gândului coboară în adâncimile depărtate ale eului său, versuri de felul acestora i se strecoară pe buze:

« C'est l'angoisse, c'est la ferveur,
« C'est la fièvre qui sont la vie.

(L'Impossible)

Dar la acest *paroxysm verbal*, așa de plastic numit de biograful său Albert Mokel, Verhaeren nu ajunge dela primele lui opere.

Așa cum arătam mai sus, *Les Flamandes* nu rămâne decât exuberanța tinereții lui.

Les Moines remușcările abuzurilor și ale unor excesive oboseli. Această plachetă e de altfel avertismentul unei grozave neurastenii, vecine demenției, care a împăienjenit mult timp viața poetului, și în care de altfel era cât pe aici să naufragieze.

Volumele ce se succed: *Les Soirs* și *Les Flambeaux noirs* sunt fructele acestei dureroase rătăcirii, prin beznele cele mai adânci ale sufletului.

Pentru amatorul de rafinate lirice, lucrările acestea au totuși un mare preț nu numai pentru factura lor originală, dar mai cu seamă ca o atitudine rară, în opera lui de izbucnire vitală.

Mai cu seamă în acea plachetă, *Les Debacles*, ce le intercede, cresc multe simboluri interioare și cețoase, izvorâte parcă din straturile cele mai adânci ale subconștientului acestui poet solar.

Sunt culegeri lucrute pe o altă schelărie a firei sale lirice, ce era exterioară și plină de optimism, și nu de o pesimistă întunecare, așa cum se arată în această trilogie a disperării.

Frământarea morbidă lasă totuși câteva poeme unice în felul lor, prin acea durere înăbușită și pe care bravii știu să și-o acopere:

« Et toujours plier sur soi-même si morne,
« Comme un drap lourd, qu'aucune fleur n'adorne.

Sau:

« Avez pitié Seigneur, de ma toute démente,
« J'ai besoin de pleurer mon mal vers ton silence !
« La nuit d'hiver élève au ciel son pur calice !

Mulțumită însă tot marei lui energii, el ține ca un nou suflet să-i crească, și zorii trandafirii se revarsă încet, încet, peste stanțele ce vor urma.

Viziunile lui viitoare vor căpăta splendori biblice. Aceasta e de altfel și perioada când scrie celebra capodoperă: Sfântul Gheorghe, întrezărit în albastra lumină a unui fulger și simbol al biruinței, asupra răului.

E prea cunoscut să-l mai citez în întregime, așa cum ar trebui, pentru frumusețea lui de bizantină strălucire; totuși va rămâne memoriei oricărui amator de versuri, fără de voie, acest final de o nobleță medievală:

« J'ai mis en sa pâle main fière,
« Les fleurs tristes de ma douleur,
« Et lui s'en est allé m'imposant la vaillance,
« Et sur le front, la marque en croix d'or de sa lance
« Droit vers son Dieu, avec mon coeur.

Cu acest nou ciclu de poeme ce se vor integra volumului: *Les apparus dans mes chemins*, se conturează limpede opera de maturitate a lui Verhaeren.

Viziunea vieții va crește apoi paradisiacă, numai sub înfloriri de trandafiri.

*

Un sentiment de adâncă milă pentru omenire, de înaltă binecuvântare a tuturor actelor creatoare ale omului, ia vasta formă a unui imn închinat făurarului modern; căci dacă durerea stăpânește lumea, explicația vieții noastre pământești e aceea de a o tămădui; bucuria consistând nu numai în efemera izbândă, dar mai ales în acele frământări de fiecă zi pe care le trăim.

Originalitatea concepțiunii verhaerieni e tocmai de a proslăvi nu *visul*, ci *munca* omului: a plugarului printre brazde, a lucrătorului sub roțile uzinei, a bancherului la umbra fișicurilor de aur, a soldatului ce își apără brazda. Lupte pline de riscuri și hasard, dar pe care și le însușește, simțindu-le tot mai aproape de sufletul său de fiu al noilor vremi.

Eroii și-i întruchipează alteori în copaci luptând cu furtunile și gerul, atunci când nu pot cuvânta.

A noastră primă datorie e să ne ajutăm aproapele nostru și să-l iubim; umanitatea viitoare nu va putea fi decât o înfrățire a tuturor oamenilor ai acestui pământ. Cât de adânc creștină și cât de profetică această simțire!

Mugurite din această idee-mamă, poemele lui Verhaeren cresc și se susțin asemenea ramurilor de mărgean, prinzând sub ele stânca tare ale unei uriașe concepții morale și evanghelice:

« Il faut admirer tout pour s'exalter soi-même,
« Et se dresser plus haut que ceux qui ont vécu,
« Des coupables souffrances et de désirs vaincus.

Sau:

« Ceux qui vivent d'amour, vivent d'éternité.

Aceste lozinci *găsite* și nu *făcute* nu au în ele nimic din orgoliul retoriceii romantice. Inchise în iureșul unei năvalnice inspirații, lucesc asemenea unor mari rubine, puțin șlefuite sub bună-tatea inimii de o măreție nobilă și medievală.

Mulțumită acestor sentimente — așa cum am mai amintit — poezia sa urcă cele mai înalte piscuri, de o luminozitate biblică.

Tot acel anost moralism-didactic e aici purificat prin vibrațiile unei simetrii interioare, ce în focul ei topește orice gunoi sau sloi de gheață, prefăcându-le într'o poezie de cel mai cald lirism.

În ce mă privește, nu cunosc nici un poet, care, într'o tehnică așa de puțin intuitivă a misterului, să poată ridica sub vraja stan-

țelor sale, atâta lirism, depășind poate pe cei mai buni dintre romanticii francezi.

Se pare că inspirația lui așa de *exteroară* și *directă*, Verhaeren nu o putea găsi la masa lui de lucru, ci în plimbările repetate de-a-lungul plajilor marine, dumbrăvilor răcoroase sau bulevardelor animate, ce descătușeau în el un zeesc entusiasm, direct și viu.

Poezia se înfiripa astfel pe buzele sale transfigurate, asemenea poezilor homerici.

Din puternica lui sevă lirică se brodau poeme lungi, în jurul temelor reprezentative ale acestui pământ.

Arta sa bogată se înălța plină de majestate, în bățile rezezi ale unei inimi a tot înțelegătoare.

Forța poeziei lui rămasă tot așa de vie și azi, cum s'ar putea în altfel explica, fără această adâncă închinăciune făcută *sentimentului*?

Puțini sunt poeții în literatura universală care, de-a-lungul operei lor, să facă să le alerge inspirația pe o mai bogată și o mai vastă liră sufletească.

În Verhaeren vom găsi toate coloraturile inimii, dela tristețele cele mai desnădăjdute până la bucuriile cele mai dionisiace, ca de o pildă în această *La joie*:

« Soyez remerciés, mes yeux,
 « D'être restés si clairs, sous mon front déjà vieux,
 « Pour voir au loin bouger et vibrer la lumière;
 « Et vous, mes mains de tresailir sous le soleil;
 « Et vous, mes doigts, de vous dorer aux fruits vermeils
 « Pendus au long du mur, près des roses trémières,

« Soyez remercié, mon corps,
 « D'être ferme, rapide, et frémissant encore
 « Au toucher des vents prompts ou des brises profondes;
 « Et vous, mon torse droit et mes larges poumons,
 « De respirer, au long des mers ou sur les monts,
 « L'air radieux et vif qui baigne et mord les mondes.

De fapt, dacă sentimentul formează nota predominantă într'o analiză critică mai strânsă, versurile lui E. Verhaeren nu rămân numai pur sentiment, ci așa după cum observa undeva Stefan Zweig: scopul poeziei lui nu a fost numai de a i se explica ei, dar și acela de a se putea lămuri încă, în fața Creației.

*

Dar Verhaeren nu rămâne numai poetul care a intuit *poezia centrelor aglomerate* și a *epochei mecaniciste*, el a fost și omul care s'a aplecat asemenea unui sfânt asupra *durerilor mării mulțimi*. Înțe-

legând mărginita ei muncă, a căutat să-i dea curaj și voe bună, înăuntru căreia trebuia să lucreze și să ridice ochii spre frumos.

Dacă în Anglia de odinioară, din inițiativa unui William Morris se ridicau temple de artă pentru săracii Londrei, ornamentându-se azilele de noapte cu picturi preraphaeliste, cu aceleași utopice gânduri era chinuit Emile Verhaeren în clipele lui libere de reculegere.

Fiindcă acest mare visător — la fel multor contemporani, ce sub formă frustă erau de o blajinitate creștină — a fost și el, în felul lui, un convertit la socialismul epocii.

Visător dar și temperament de acțiune totodată, devine unul dintre cei mai intimi prieteni și colaboratori ai cunoscutului leader socialist, Emil Vandervelde.

Alături de el organizează secțiunea privitoare la arte, în acea « Casă a Poporului » dela Bruxelles, care era și sediul partidului.

I se dăruia trup și suflet, propăvăduind crezuri socialiste, căroră de altfel le rămase credincios până la moarte.

Această conduită nu l-a împiedecat totuși — cum numai poezilor li se întâmplă — să rămână în cele mai perfecte raporturi cu suveranii Belgiei. Deși socialist, așa după cum ne povestește merituosul său biograf Albert Mockel, era tratat de poverechea regală drept prieten. Suveranii nu numa' că l-au primit oricând, dar l-au și sărbătorit în intimitate, în castelul dela Ciergnon.

Pentru iluștrul poet, această întregă admirație pentru suveranii Belgiei a fost prilej de mari bucurii interioare.

Ideea iubirii de oameni prinsese în el așa de adânci rădăcini, mai cu seamă în urma lungilor călătorii în lungul Europei, când și-a dat bine seamă cât de mare e înrudirea sufletelor omenești și cum cu toții se frământă împotriva acelorași rele dinăuntru sau din afară.

Dar, de fapt, Verhaeren, deși socialist în convingeri, nu era și nu putea fi, prin exuberanța chiar a caracterului său, omul unui singur partid sau unei singure idei.

Socialismul nu-i satisfăcea prin măsurile lui revoluționare, decât o parte numai a temperamentului său, doritor de un ideal de mai mare dreptate omenească.

Iată cum explică de altfel că Verhaeren, cu tot acest socialism, rămâne în fond nu numai un mare patriot, dar și un mare dinastic.

Patriotismul său, care nu e deloc de circumstanță, capătă tocmai o atât de mare valoare de artă, în poezia lui, cu cât e mai viu trăit și mai adânc integrat temperamentului său, iubitor și combativ în același timp. Iubește Belgia fiindcă iubește clopotnița satului natal; își iubește țara, fiindcă marea ei are culoarea ochilor lui, fiindcă vânturile aspre ale litoratului i-au mângâiat părul și i-au modelat sufletul.

Iși iubește mai cu seamă pământul, fiindcă în întunerecul lui se frământă zi de zi minerii goi, asemenea unor martiri; pentru incendiul uzinelor, din care sate întregi își scot pâinea cotidiană.

Patriotismul lui Verhaeren e continuu trăit și actual, fără nici o urmă de nefast tradiționalism programatic, fără deducțiuni artificioase din imperative istorice, fără sarbede speculațiuni filosofante, sau manifeste revoluționare elaborate prin subsoluri de redacții.

Indreptarul lirismului patriotic al marelui flamand e acela al inimii lui larg cuprinzătoare, tot atât de sincer și direct, ca imnurile ridicate în cinstea apelor sau vântului.

În tot originalul ciclu: *Les campagnes hallucinées*, *Les villes tentaculaires*, încheiate cu drama lirică *Les aubes*, fierbe adâncă lui dragoste față de truda plugarilor chinuți de mizerie, și față de vrednica populație a satelor, pe care dinamismul orașelor, asemeni unor ventuze tentaculare, o absoarbe, spre a o nimici.

Oricât am găsi în acest ciclu liric, rezidurile unor idei străine poeziei, imaginația poetului a fost atât de înflăcărată la crearea lor, încât căldura sufletului le-a topit în blocuri incandescente:

« Par à travers les faubourgs lourds
 « Et la misère en pleurs de ces faubourgs,
 « Et les troubles et mornes voisinages,
 « Et les mains s'entre-croisant de gens à gens
 « Et de ménages à ménages,
 « Et le vol même entre indigents,
 « Grondent, au fond des cours, toujours,
 « Les haletants battements sourds
 « Des usines et des fabriques symétriques.

« Ici, sous de grands toits où scientille le verre,
 « La vapeur se condense en force prisonnière;
 « Des machoirs d'acier mordent et fument;
 « De grands marteaux monumentaux
 « Broient des blocs d'or sur des enclumes,
 « Et dans un coin s'illuminent les fontes
 « En braisiers tors et effrenés qu'on dompte, etc....

(Les Usines)

Concepțiunea verhaereniană țâșnește în *viziuni gigantice*, acesta fiind încă unul poate din secretele vigurosului său lirism.

Asemenea unei lave, ea rupe în mersul ei orice stăvilare ale liniștei, orice reguli prozodice, în afară de acelea ale forțelor și cadențelor sufletului său așa de înrudit energiilor telurice.

Poetul se confundă cu pământul, singur zămislitor de viață. Criticei sau esteticei literare le vor rămâne greua sarcină de a formula în reguli, taina acestui direct și atât de autentic lirism.

În întregimea operei sale, cu excepția câtorva popasuri, E. Verhaeren lasă impresia unui rug arzător de forțe gigantice.

Poet nu al ascunzișurilor candide sau demoniace din noi, dar al unei dilatate răsfrângerii a lumii exterioare, el pare cântărețul homeric al minunilor Genezei.

Ori de câte ori obosit de oameni fuge în mijlocul naturii, sufletul său se umple de un panteism viguros și primitiv, când asemenea unui preot păgân cântă: munții, mările, vântul, ploile, zăpezile și copacii:

« Arbres et vents pareils aux pelerins;
 « Arbres tristes et fous où l'orage s'acroche,
 « Arbres pareils au défilé de tous les saints,
 « Au défilé de tous les morts
 « Au son des cloches,
 « Arbres qui combattez au nord
 « Et vents qui déchirez le monde,
 « Oh ! vos luttes et vos sanglots et vos remords
 « Se débattant et s'engrouffrant dans les âmes profondes.

Subliniind această notă, mă gândesc la genialul prototip al liriceii noastre: Mihai Eminescu.

Câtă mare și autentică poezie în opera lui, extrasă totuși din planuri atât de deosebite, dintr'un creier atât de diferit!

Meditațiunea interioară, contemplațiunea senină, tăcerea unui suflet strălucitor de gânduri, asemenea unui pom încărcat de rouă, el a capitulat în fața energiilor vieții, nefolositoare în *absolut*, fiind toate trecătoare și vane, peste care prea repede a lopotă de țărână pune definitivul punct.

În toată lirica eminesciană — cu excepția câtorva versuri pamfletare — nici o îmbărbătare (dacă nu e descrierea unei lupte sau portret), nici un huruit de grindină sau roate; poetul, asemenea Luceafărului său, se situează în afară de gloate, pe planurile transcendentale ale unei filosofii schopenhaueriene. Privită de-a-lungul limpidității ei de cristal, sau trist ametist, toată lirica lui Eminescu poate fi prinsă într'o largă *formulă statică* și de adânc *vis*.

« Ideal pierdut în noaptea unei lumi ce nu mai este,
 « Lume ce gândea în basme și vorbea în poezii...

(Venere și Madonă)

Verhaeren, așezându-se însă pe *planuri diametral opuse* poetului român, urăște temperamental moartea și tot ce e paseist și funebru.

Cruciat nordic, el ciocănește cupa lui luminoaselor optimisme, viitorului mai bun, frumuseții acestei lumi pământești.

Poet, deci *nu* lunar și gingaș, ci jupiterian și solar, atmosfera lui e încălzită și radiată de imnuri în felul:

« Oh ces larges beaux jours dont les matins flamboient !

« La terre ardente et fière est plus superbe encore,

« Et la vie éveillée est d'un parfum si fort,

« Que tout l'être s'en grise et bondi vers la joie.

Majora parte a poeziei lui Verhaeren e întăritoare, răspândind un aer sănătos de culmi, ce scutură și ne scoate din cele mai triste abulii.

E un îndemn spre luptă și dârzenie ce va duce fără de greș la izbândă.

Prinț mereu sub zale, mereu în aprigă încordare, aduce în stanțele lui atât de dinamice una dintre cele mai *virile poezii* dintre care mi-e dat să cunosc.

Amorul chiar, element atât de comun tuturor barzilor, cât și celor mai de seamă poeți, în opera lui Verhaeren deține un loc minim și aproape inexistent, față de rest.

Poet fără iubire ?

Nu, dar poet de *prea multă și superioară iubire*, femeia în opera lui deține un loc special.

Cele trei volume ale sale, pline aci de o suavă uimire față de soața vieții lui: *Heures claires*, *Heures d'après midi* și *Ileures du soir*, se așează ca o ghirlandă de pace la sfârșitul anilor sbuciumați ai poetului.

Ca un fum de seară, ca o vecernie ce o ascultă omul ce a muncit o zi întreagă, aceste cărți vin să cânte liniște căminului, ștergând ambițiile vieții.

Vălvătaiele sufletești se sting, pământul și mulțumirile lui, rămânând în umbra grădinii familiare.

E în amintitul, atât de duios și delicat ciclu, o pregătire parcă pentru odihna cea mare și veșnică a morții, fără ca numele ei să fie sunat.

În aceste atât de *felurite* accente lirice, găsim ceea ce putem numi adânca originalitate, a unui mare suflet creator, în atât de deosebite tărâmurii, ce vor rămâne prin *forța inspirației*, inimitabile.

*

Puțin înaintea fulgerătoarei lui morți atât de prematură — provenită într'o gară sub roțile unui tren gata de plecare — mai scrie

două aprige cărți: *Les ailes rouges de la guerre* și *Les flammes hautes*, care în opera poetului rămân mai cu seamă interesante pentru puternicele sentimente de răzvrătire, pentru viul și caldul lor patriotism, ce pecetluiesc una din cele mai tragice clipe ale Belgiei.

Nicăeri Verhaeren nu s'a dovedit mai mândru, mai brutal în vârtejul cuvintelor zăngănitore, asemenea unor armuri zeești.

Dar în adâncul acestei mâini ațâțată de evenimentele politice și militare nu se ascundea decât tremurătoarea lui iubire pentru însângeratul pământ al țării, al cărei suflet îl simțea tresărind în vinele lui.

« Ohé l'ai-je aimé éperdument
« Ce peuple — aimé jusqu'en ses injustices;
« Jusqu'en ses crimes, jusqu'en ses vices !

(Tendresses premières)

Acest *clocotitor patriotism* al poetului, pornește dela însăși dragostea temperamentală pentru tot ce s'a împletit de-a-lungul anilor vieții lui.

MIHAIL MOȘANDREI

ÎNTRE CLASIC ȘI MODERN

În nota postumă publicată de *Revista Fundațiilor Regale* în Iunie 1939 și intitulată *Clasicismul în școală*, regretatul Paul Zarifopol, urmărind să dovedească puțina valoare a exemplului antic pentru formarea omului contemporan și importanța exagerată acordată literelor greco-latine de programele de învățământ, se lasă ispitit să atribue celor pe care îi numește «fanaticii religiei clasice» convingerea «nediscutată și neenunțată» că lumea europeană n'ar fi învățat ori creat nimic propriu dela Renaștere încoace. «În fond, scrie el, clasiștiții voiesc ca, generație după generație, să ne pierdem vederile, câteodată și bunul simț și judecata dreaptă, pe texte antice, numai pentru ca apoi să încrușișăm brațele evlavios, și să zicem: ce minune, frate! — iar noi să rămânem pe veci niște neputincioși fără leac. Slavă Domnului și de atât, că putem întrezări puținel din veșnica frumusețe și veșnicul adevăr! De atâta măcar suntem buni și numai de atât»¹⁾.

Semnată cu un nume mai puțin prestigios, afirmația ar fi putut rămâne nerelevantă. Sub condeiul lui Zarifopol, ea merită osteneala unei mențiuni, de n'ar fi decât pentru ideea pe care autorul *Incercărilor de precizie literară* și-o făcea despre «fanaticii religiei

¹⁾ R. F. R., Iunie 1939, p. 491.

clasiciste ». Oricât ne-am închipui-o izvorită dintr'o pornire glumeață, atitudinea retrogradă atribuită adeptilor învățământului clasic oglindește, în realitate, o prejudecată prea răspândită pentru a trece drept o simplă epigramă.

Ce fel s'a format această prejudecată, și cu cât temeji, e inutil să ne întrebăm. N'au lipsit, de bună seamă, entusiaști ai literaturilor vechi în stare să proclame excelența preferințelor lor cu o căldură, poate, excesivă. Dar nu lipsesc, cu siguranță (și mă tem că e cazul eminentului critic), nici polemiiștii ocazionali, gata să încredințeze o disciplină despre ale cărei țeluri actuale n'au mai multe informații decât despre ale oricărei alte ramuri de învățământ.

Nu-i intenția mea să ridic acuzații, și încă și mai puțin să compun o pledoarie. Au făcut-o alții, prea de multe ori, de când există pedagogi și programe. Ceea ce aș vrea să încerc, în marginea articolului lui Zarifopol, e o deslușire adresată adversarilor clasicismului în Școală, în legătură cu spiritul ce însuflețește astăzi predarea literaturilor vechi. Va fi de ajuns pentru a dovedi și puțina eleganță a învinuirilor aduse «fanaticilor religiei clasice» și deplina lor lipsă de temeinicie.

Prilejul mi-e oferit de apariția în volum a câtorva din lecțiile inaugurale ale unuia din maeștrii filologiei clasice din zilele noastre, profesorul Augusto Rostagni ¹⁾. Rând pe rând titular al catedrelor de literatură greacă sau latină dela universitățile din Padova, Bologna și Torino, animator al revistei *di Filologia e d'Istruzione classica*, pe care o conduce împreună cu istoricul Gaetano De Sanctis, d. Rostagni nu e numai, printre frunzașii specialității sale, unul din cei mai activi, dar și unul din cei mai înclinați să îmbrățișeze în considerații generale cât mai mult din obișnuitu-i câmp de cercetare. Asemenea încercări, cu atât mai prețioase cu cât sunt mai rare, beneficiază, în cazul învățatului italian, de o pregătire filosofică și estetică puțin comună, la rândul ei slujită de un dar al expresiei despre care citatele mele vor căuta să dea o idee. Paginile de care mă ocup se învrednicesc așa dar de o luare aminte asupra căreia socot inutil să stărui. Nu pot, totuși, să nu observ că, în măsura în care oglesc preocupări actuale în mai toate țările de tradiție umanistă, scrisese d-lui Rostagni exprimă, pe lângă observațiile și reflecțiile unei personalități excepționale, aspirații și frământări ce pot fi socotite ale filologiei clasice în deobște, în cele două decenii din urmă.

Intr'adevăr, nu e nevoie să fie cineva filolog, pentru a înțelege că știința literaturilor vechi nu oferă cultivatorilor ei problemă mai arzătoare decât aceea a interpretării fenomenului antic, — cu alte cuvinte a raporturilor dintre clasic și modern. Problemă

¹⁾ *Classicità e spirito moderno*, Torino, Einaudi, 1939.

fundamentală, a cărei deslegare se prezintă pentru fiecare cercetător ca un examen de conștiință, dar care, în ciuda multiplicității răspunsurilor individuale, năzuște de fiecare dată către un răspuns obștesc, valabil pentru întreg momentul istoric când se formulează.

O asemenea întrebare n'a lipsit se să pună, în anii întunecați din urma marelui război, în toate țările de cultură ale Europei. Urmarea a fost o serie de încercări de definire a poziției timpului nostru față de valorile culturii antice, când pe planul teoretic al găsirii unei concepții de viață, când pe cel metodologic al vivificării învățământului clasic înnăbușit de formalism. Cele patru prelegeri ale d-lui Rostagni: *Per la storia delle letterature classiche*, *Letteratura classica senza classicismo*, *Poesia ed estetica classica*, *Genio greco e genio romano nella poesia* (datând, respectiv, din 1925, 1926, 1927 și 1929), nu constituie așa dar o apariție singulară în publicistica europeană. Inspirade de preocupări comune tuturor filologilor deprinși să reflecteze asupra îndeletnicirii lor, ele desbat — prin glasul autorizat al unui membru eminent al tagmei — probleme pe care practica didactică le pune și celui mai umil: « ce fel se poate retrăi fenomenul antic; prin ce mijloace l-am putea apropia de mintea modernă fără a-i știrbi caracterul autentic; ce concepții nouă, ce metode, ce principii trebuie să punem în locul concepțiilor, metodelor și principiilor veacurilor trecute; în ce chip, mai ales, ar putea fi depășite pozițiile Renașterii și Romantismului, pentru a deschide drum concepției moderne — dinamică și însuflețită — a Istoriei, mulțumită căreia valorile o clipă întunecate ale Elenismului și ale Romanității își regăsesc noima pe linia adevăratei lor dezvoltări »¹⁾.

Punctul de plecare al discuțiilor îl constituie constatarea puținului loc ocupat de scriitorii greci și latini în formarea omului contemporan: lipsa acelu « comerț » neîntreput, care, nu mai departe de veacul al XVIII-lea, juca încă un rol hotărîtor în educarea elitelor, după ce contribuise în măsura știută la elaborarea și definirea unei culturi europene. În zilele noastre, observă d. Rostagni, puțini sunt cei ce se îndreaptă din propriu îndemn spre Homer, Virgiliu sau Horatiu. « Când se întâmplă să întâlnim pe cineva care, fără să fie filolog de meserie, obișnuiește să-i citească și să-i mediteze, noi filologii suntem cuprinși de duioșia pe care o încearcă cel ce, pe pământ străin, aude în mulțime răsunând graiul strămoșesc. În școală, citirea scriitorilor latini și greci lasă mințile celor mai mulți elevi pasive și inerte: de bună seamă, nu numai din pricina anumitor greutăți lăuntrice, legate de umila materie a gramaticii, dar și pentru motive de ordin mai înalt.

¹⁾ *Op. cit.*, p. 12.

Impresia produsă în general de această citire — impresie de care observatorul lipsit de prejudecăți nu poate să nu țină seamă — nu se deosebește prea mult de ceea ce Stendhal (citez înadins un nume ilustru) socotea drept caracteristica de căpetenie a clasicismului: plictiseala »¹⁾.

O primă explicație a acestei stări de lucruri vede d. Rostagni în înflorirea diferitelor literaturi naționale, în strânsă legătură cu evenimentele politice desfășurate în cursul veacului al XIX-lea și sub înrâurirea fecundă a Romantismului. Cu egală îndreptățire i s'ar putea adăoga, socot, dezvoltarea extraordinară a științelor naturii în același interval de timp și treptata afirmare a unui ideal educativ întemeiat pe «realități». Și una și cealaltă sunt însă justificări de ordin general, cunoscute și de nenumărate ori discutate, fie la noi, fie aiurea.

Mai importante, pentru subiectul care ne interesează, mi se par unele pricini de ordin intern, neajunsuri proprii filologiei clasice, așa cum a fost înțeleasă și cultivată până aproape de zilele noastre: începând cu defectuoasa prezentare a unei lumi pe care filologii și-au propus s'o apropie de mintea contemporanilor înainte ca ei înșiși să se fi deprins a retrăi experiența spirituală pe care se întreceau s'o propovăduiască (lipsă de sinceritate pe care Nietzsche a înfierat-o cu pană de foc în câteva aspre pagini de *Considerații inactuale*²⁾, și sfârșind cu generala pornire de a sacrifica duhul pentru o literă mai mult decât oricând moartă: ceea ce, cu o singură vorbă, s'ar putea numi concepția anachronică a Antichității. «Dacă poezia, dacă arta antică îndeobște, atât de laudate și gustate, ni se înfățișează de cele mai multe ori sub o mască de convenționalism și răceală, — remarcă d. Rostagni, — de vină e deprinderea de a socoti acea poezie sau artă ca depărtate în timp, în loc să le simțim apropiate ca pe unele din zilele noastre. În loc să le căutăm în noi, în sufletul și inima fiecăruia, în atitudinile noastre spirituale, ne închipuim că le-am putea găsi aiurea, la distanță de câteva milenii. De găsit le găsim, nu-i vorbă, dar ca simplu obiect de studiu, natură moartă, pietrificată și cristalizată în formule, în scheme, în prejudecăți de școală, străine cu desăvârșire felului nostru de simțire și gândire »³⁾.

Din cele două aspecte pe care le poate îmbrăca inaderența semnalată de autorul italian, unul e mai bine cunoscut. Primejdia erudiției pentru erudiție, migala stearpă, filologismul fără «ferește» către om și viață au fost de nenumărate ori criticate de

¹⁾ *Op. cit.*, p. 45.

²⁾ *Gedanken u. Entwürfe zu der Unzeitgemässen Betrachtung: Wir Philologen.* Nietzsches Werke (Taschen-Ausgabe), Leipzig, Kroner, 1919, vol. II, pp. 321—401.

³⁾ *Op. cit.*, p. 16.

când — înainte de a fi putut să vadă roadele monstruoase ale unei orientări pe care era singur s'o combată — Nietzsche făcea să se știe că « nu filologul e țelul filologiei » ¹⁾. Mai puțin cunoscută e cealaltă racilă a îndeletnicirii cu cele vechi, asupra căreia se concentrează luarea aminte deosebită a d-lui Rostagni. Ceea ce, — cu un termen căruia limba italiană îi îngăduie această accepție restrânsă și pe care, la rândul meu, îl voi folosi în același înțeles, — d-sa numește *clasicismul*: tendința, cu alte cuvinte, de a « împodobi creațiile autorilor vechi cu vestminte de paradă, de a le învălui în abstracții, de a vedea în ele manifestările unei lumi suprafirești și suprasensibile » ²⁾. În fraza mușcatoare reprodusă la începutul acestor însemnări, Zarifopol nu judeca excesele « fanaticilor clasicismului » cu mai multă asprime decât o face autorul italian, atunci când, în legătură cu aceeași tendință, se crede dator să lămurească: « clasicismul nu e, cum se presupune de cei mai mulți, *spiritul* literar al Grecilor și al Romanilor, izvorul curat spre ale cărui ape « se cade să ne îndreptăm și să sorbim », ci *clasificarea și codificarea* lui; o *deprindere de școală*, de oricine și oricând va fi fost scornită; o *interpretare* întemeiată pe convingerea că produsele aceluși spirit ar fi adevărate *modele*, investite cu valoare absolută... rodul unor *legi* naturale, veșnice și prestabilite » ³⁾.

Nu e locul să arăt împrejurările în care a luat ființă această deprindere de școală, nici rolul considerabil pe care a avut să-l joace în istoria literaturilor europene. E deajuns să amintesc că în ea trebuie căutată originea milenarei teorii a genurilor, socotite « forme proprii și nedespărțite » ale geniului grec, câtă vreme, cum e limpede pentru oricine nu închide ochii la cuceririle esteticii moderne, ele nu reprezintă decât « un punct de vedere, o interpretare ca oricare alta, un sistem empiric de ordonare a unui material socotit clasic » ⁴⁾.

Așșideri nu poate fi vorba să zăbovesc asupra numeroaselor încercări de a găsi, în vremi apropiate de noi, o îndreptățire nouă prejudecății antice, prin exaltarea calităților de armonie, simetrie și limpezime cu care ar fi fost dăruit spiritul grec și care, împreună cu nevoia firească de ordine și măsură, ar fi fost pricinile determinante ale realizării lui în câteva forme fundamentale, de valoare absolută și eternă.

Ori cum s'ar chema și de ori unde ar veni, încercări de felul acesta ascund numai pe jumătate anevoința de a realiza o apropiere sinceră de creațiile trecutului. Exclamațiile laudative, epi-

¹⁾ *Wir Philologen*, § 107. Cf. Rostagni, *op. cit.*, pp. 16—17; 30—31.

²⁾ *Op. cit.*, p. 28.

³⁾ *Op. cit.*, pp. 53—54. Sublinierile sunt ale autorului.

⁴⁾ *Op. cit.*, p. 61.

tetele răsunătoare nu răscumpără nici lipsa de spirit critic a celor ce nu pot realiza altfel decât verbal temeiurile adevărate ale admirației pentru Antichitate, nici lipsa lor de simț istoric. Pentru că ceea ce se ridică în slăvi de modernii prețuitori ai Frumuseții ideale — măsura lăudată cu atâta lipsă de măsură, simplitatea ori claritatea — nu-i, în realitate, decât recenta ipostază a vechiului păcat care e *clasicismul*, concepție statică prin excelență, sub înrâurirea căruia se caută să se atribue capodoperelor grecești și romane o valoare absolută, extratemporală.

Impotriva acestei atitudini antiistorice, — precizează d. Rostagni, — « cuvântul de ordine în studiile noastre sună (sau trebuie să sune) precum urmează: să liberăm literaturile vechi de deprinderile de școală, de înfloriturile și adaosurile grămădite în jurul de un clasicism conceput ca imitarea, adorarea ori numai ca schematizarea fenomenului antic; să prindem a ne apropia de ele în-suflețiți de spiritul cu care se gustă, se trăiesc și se crează literaturile zilelor noastre » ¹⁾.

Un text atât de categoric răspunde singur învinuirii după care s'ar da (de apărătorii liceului clasic) « generațiilor care au urmat de pe la 1500 încoace, un certificat foarte curios de imbecilitate » ²⁾. Chestiunea fiind însă din cale afară de importantă, mai potrivit mi se pare să reproduc, în continuare, alte câteva rânduri ale învățatului italian, în care atitudinea « fanaticilor » literaturilor vechi față de literaturile nouă e înfățișată cu desăvârșita independență de judecată pe care o respiră fiecare frază a lecțiilor sale: « nimeni mai mult decât noi, prețuitorii Antichității, n'are să se bucure de tendința de a introduce în universități, alături de bătrânele studii umanistice, predarea uneia sau alteia din literaturile moderne. Tocmai aceste literaturi reprezintă calea potrivită pentru a reda vlagă și strălucire învățământului umanităților, pentru a face din cultura greco-latină nu o podoabă superficială și străină, ci un element asimilat și integrat minților, sânge din sângele nostru al fiecăruia » ³⁾.

Evident, o transformare atât de profundă în spiritul unui învățământ stăpânit de tradiții seculare nu se poate aștepta dela o zi la alta. Procesul e însă început, și eforturile convergente a atâtor capete luminate nu va întârzia să-și dea roadele. Semne îmbucurătoare se văd. În Germania studioasă, glasul lui Werner Jaeger, propovăduitorul celui de al treilea umanism, întemeietorul grupării *Die Antike*, nu mai e de mult izolat. În Italia, formată la școala d-lui Rostagni, o generație tânără de învățați se pregătește să asigure — în duh nou — moștenirea înaintașilor. La noi, progra-

¹⁾ *Op. cit.*, p. 71.

²⁾ Zarifopol, *loc. cit.*, p. 491.

³⁾ *Op. cit.*, p. 51.

mul în numele căruia, începând din 1926, în cuvântul-înainte al revistei *Favonius* ¹⁾, d. N. I. Herescu n'a încetat a vesti nevoia unei întoarceri la antici, începe să-și vădească rodnicia în colecția de acum decenală a *Revistei Clasice* și în publicațiile pe fiecă zi mai numeroase ale Institutului de Studii Latine. Pretutindenii pe continent, nenumărați oameni de bună voință așteaptă pacea pentru a relua, odată mai mult, discuția întreruptă din care va trebui să se desprindă figura morală a Europeanului de mâine.

Pentru toți aceștia, valoarea încercată a idealului oferit de cultura greco-romană reprezintă o certitudine mângâietoare.

Pentru toți aceștia, nevoia unei apropieri rodnice de duhul literaturilor vechi îmbracă astăzi un îndoit aspect: renunțare la concepția statică prea multă vreme stăpână în studiile Antichității; aspirație către o concepție istorică, cuprinzătoare și capabilă de înnoire, în cadrul căreia operele preferințelor noastre să aibe valoarea relativă a operelor literare ale timpurilor mai noi: nu lumini fixe ale unei lumi inaccesibile, ci pietre miliare ale unei realități spirituale pe al cărei drum n'am sfârșit până acum de mers ²⁾.

D. M. PIPPIDI

ION VLASIU: POVESTE CU NĂLUCI

Prima carte a d-lui Ion Vlasiu, acea mărturisire semeată, puternică, sănătoasă a unui Român « venit din sat », adică din adâncimile autenticității românești, ne îndreptăța să-l căutăm și azi, în « Poveste cu Năluci », sub aceeași zodie.

Aici însă, dela cele dintâi pagini, încercăm surpriza unui iz de cosmopolitism supărător, fiindcă nemotivat. Nu prea ne dăm mirim întru cât cele două personaje ale acestei biografii sufletești devin mai interesante plimbându-și nostalgiile și sbuciumul pe meleagurile Senei și ale Tamisei față de care Marcu și Maria sunt ca adevărații îndrăgostiți, indiferenți, înstrăinați. Cele mai realizate momente ale cărții nu sunt prilejuite de prezența lumii din afară, căci toate povestirea se desfășoară într'un climat lunar prielnic nălucilor, nu imediatului. Și tocmai de aceea credem că lunca și plaiurile legănate de « cântecul fluerului ce vine de acolo de pe coastă, cu jocuri de ploii și izvoare », vibrant evocate

¹⁾ Pentru *clasicism*, Craiova, 1937, p. 16: « Pornind dela acest adevăr, ne apropiem de literatura clasică, cu sufletul de azi. Căci numai prinzând-o în unghiul vizual al ochiului nostru modern, putem aprecia cât valorează pentru noi. Și ceea ce ne interesează este atât: cât valorează pentru noi ». Cf. *Necesitatea Clasicismului*. București, 1940, p. 15 și urm.

²⁾ Cf. și Rostagni, *op. cit.*, p. 65.

din când în când de autor, ar fi conferit întregii povestiri înfiorarea fermecată și metafizica poezie a duhului românesc. Pe Jiu sau pe Olt, în țara Meșterului Manole, în patria basmelor, îmbinarea dintre vis și realitate, dintre poezie și anecdotă ar fi dăruit acestei *Povești cu năluci* un parfum ne mai rareori întâlnit în literatură noastră. Și dacă autorul ne va învinui de neînțelegere — fiindcă creatorul se poate desăvârși ori și unde — vom contesta afirmația: creatorul aparține destinului neamului său. La urma urmei nuanța de jurnal intim a cărții d-lui Ion VlasIU motivează îndeajuns atitudinea.

Mai mult însă ne-au săcâit satisfacțiile lecturii unele « leit-motive » din acelea pe care Jules Renard le-ar fi taxat sarcastic drept ale unei « esprit sans abat-jour ». Noi le vom asemăna numai cu notele false ale unui pianist merituos care nu și-a studiat îndeajuns partitura. Ne referim bunăoară la episodul când Maria îl desbracă pe amantul ei, împrejurare ce în intenția autorului trebuia negreșit să obiectiveze o supremă duioșie și pe semne și ideea că Arta ne desbracă de toate prejudecățile. Totuși complezența cu care d. Ion VlasIU se întoarce asupra acelei imagini izbutește un efect cu totul, deopotrivă, supărător, strident. (« Da, ea m'a desbrăcat. De unde și-a găsit atâta îndrăzneală? Gol, gol ca un nap... etc., p. 189 »). Aiurea autorul uneori realizează frumoase schițări de un senzualism sdravăn și grațios:

« Brațele lor se deschiseră ca niște petale sălbaticе, apoi se încleșatră pe trupurile lor tinere. În sărutarea lor, izvoarele bucuriei curgeau ca niște svâcniri multă vreme reținute. Gurile le erau calde și se îmbucau ca niște scoici fără știință, întâlnite din capriciul cine știe cărui val sălbatic. Iși simțeau șireagul dinților, ca pe un pietriș de miraje găsit în fundul apelor », (p. 134).

Alături de asemenea viziuni calde și luminoase ce ne dau măsura talentului său, d. Ion VlasIU ne adapă pagini după pagini cu anecdota cam siropoasă și nerevelatoare a unei lăncede iubiri ce parcă mereu trage să moară de sârbezeală. Cităm la întâmplare:

« Doar pentru el s'a îmbrăcat atât de frumos! Era atât de ușoară că avea senzația visurilor acelea în care te înalți dela pământ. Și se aștepta din clipă în clipă să-l întâlnească... Se opri în fața unei vitrine și observă că uitase să-și pună mănușile. Nu-i nimic. Erau vechi. Iși va cumpăra altele noi. Și intră în magazin, dar nici acolo nu găsi. Înainte era bine oricum. Nu alegea. Era chiar bucuropoasă să-i facă altcineva târguelile. Ajunse în fața Operei... Uită de mănuși, privind mulțimea care trecea. Două doamne se salutară și trecură una într'oa parte și una în cealaltă. După doi trei pași se întoarseră amândouă și se urmăriră cu privirile », etc., etc., (p. 103).

Iată-ne cam departe de formula estetică de a *înduioșa numai cu simplități*, — da, simplități revelatorii de sinteze, de combustivități mocnite și îndelungi ca ale stropului de aur cercat la flăcări. . . Simplitatea firească a celui cu adevărat bogat.

Nu afirmăm prin aceasta că d. Ion Vlasiu nu izbutește adesea să ne cucerească tocmai cu tonul confidențial, cu notația sinceră, proaspătă și chiar ingenuă. Ne pare rău numai că spovedania se schimbă prea adese în reportaj nesemnificativ.

Fiind un jurnal intim povestea aceasta « à batons rompus » ne îmbie la tot momentul *digresiuni* asupra Artei și Artistului într-atât că așa s'ar fi putut intitula volumul. Cu bici de foc sculptorul Ion Vlasiu se războește cu toți adepții conformismului, confortului odios și lăcomiei nelegiuite pe care îi numește « mârlandii » și « sgura puturoasă de pe obrajii omenirii », revendicând numai pentru aristocrația artiștilor, pentru cei ce sunt « posesorii celor mai teribile arme » dreptul la viață: « Ce caută poezii și artiștii într'o viață cu asemenea hoituri? Prezența lor nu e oare cea mai gravă insultă care se aduce curajului? Aș vrea pentru fiecare sută de artiști un om cu sabie. Omenirea nu va putea fi salvată decât printr'un măcel filminant, în care fără alegere, să cadă capetele amorțite de băutură și de mâncare » (p. 192). E aici o oarecare perspectivă de bisericuță seducătoare prin accentul său de tinerească revoltă și de paradox.

Alteori însă în sculptor se deșteaptă un moralist patetic care știe să deschidă perspective originale asupra destinului și sensului creației. Când bunăoară autorul înfățișează menirea poetului:

« Iată, poetul se oprește la marginea unei ape. Din curgerea ei domoală cresc lumini care-i străbat inima. Cuvintele prind aripi și înțelesurile devin limpezi, pe cât de limpede este apa. Pentru el nu este întuneric și nici suferință pe care să n'o înțeleagă, fiindcă ochii lui pătrund cu sufletul și cu iubirea » (p. 142).

Din aceste câteva notații apare îndeajuns complexitatea talentului d-lui Ion Vlasiu, cu calitățile și defectele sale, prevestitor a unor opere ce le-am dori mai stăpânite, mai armonioase, mai construite, și, fiindcă vorbim de un scriitor care e și sculptor — suntem ispițiți a scrie: mai *statuare*.

PAUL LAHOVARY

GÂNDURI PENTRU MÂNĂSTIREA DEALULUI

Numai cu câțiva ani înainte de războiul care ne-a adus întregirea, Nicolae Filipescu a întemeiat pe lângă ctitoria lui Radu cel Mare o școală nouă, cu suflu înnoitor și curat în lumea românească. În acest cuib de șoimi trebuiau să crească — așa cum

scrie pe soclul statuii lui dela Mănăstire — « generații de lei paralei, crescuți în frica lui Dumnezeu și numai a lui Dumnezeu ». Dacă Nicolae Filipescu n'ar fi făcut altceva în trecerea lui prin vremelnica viață decât școala dela Mănăstirea Dealului, el încă ar fi rămas o figură reprezentativă a năzuinții către cultura superioară adaptată la nevoile de viață românească modernă, care cerea « caractere, caractere și, iar, caractere ». Spre formarea acestora s'a îndreptat cu viguros și susținut efort întreaga operă de educație a dascălilor dela Mănăstire.

De aceea vorbind despre Mănăstire, nu putem să nu vorbim despre Nicolae Filipescu, aducându-i în afară de omagiul respectuos întru cinstirea operei lui — poate cea mai de seamă — suprema recunoștință a generațiilor care s'au perindat în cuibul șoimilor. Spiritul cititorului va însufleți și înnobila pururi desinteresata și năvalnica muncă pusă în scopul formării de « generații de lei paralei, crescuți în frica lui Dumnezeu », — așa după cum a spus-o el, și va fi îndreptarul vieților puse numai în slujba patriei.

Mănăstirea Dealului, clădită de Radu cel Mare, pe la 1500, din piatră prinsă în scoabe de fier și împodobită cu arabescuri dăltuite fin în jurul ferestrelor și al pisaniei, și-a început rostul ei cărturăresc de multă vreme. Acolo s'a adăpostit unul din primele tiparuri muntene — poate chiar primul — al Ieromonahului Macarie, și tot acolo călugării, care duceau tradiția cărturărească, spuneau cu neîngrădită mândrie unui călător sosit pe meleagurile noastre că « dela Râm ne tragem ». Aceste mărturii de preocupări intelectuale și conștiință latină, încă din vremurile de voevodală măreție, ne îndreaptă gândul spre tot ceea ce ar fi putut să însemne această Mănăstire din miază-noaptea Târgoviștei, dacă atenția conducătorilor s'ar fi oprit mai îndelung asupra ei. Cu atât mai mult cu cât Mănăstirea Dealului însemna pentru țara noastră un simbol al unității românești, datorită raclei în care repauzează capul celui care s'a gândit, pentru prima oară, la unirea sub un singur sceptor a Moldovei, Munteniei și Transilvaniei. Mănăstirea Dealului își reclamă în veacul nostru rolul ei cărturăresc și mai ales dreptul ca la lumina ei să crească fii ai acestui neam într'un desăvârșit echilibru intelectual, moral și trupesc. Boeria ei străveche vrea să fie reînobilată acum cu un alt blazon, acela al muncii și al omeniei în înțeleșul vechi, împământenit în acest popor onest și muncitor, dat totodată mai vrea să primească însă semn nou de boerie, acela de trăire eroică pentru realizarea unui destin superior, făcut pe măsura valorilor românești. Iată dar sensul unei educații și — mai ales — al unei credințe.

Dar care sunt țelurile spre care se îndreaptă educația dela Mănăstire? Educația se face și se continuă prin tradiție și spirit

de colegialitate, prin influență reciprocă, prin lecția trecutului — prezent pentru elevi — și printr'o disciplină militară, bazată pe ordine conștientă, pe camaraderie, pe demnitate, pe curajul răspunderii și gustul riscului eroic. Ar părea oarecum bizar ca o asemenea educație, să poată duce la o integrală perfect definită. În fond, educația mănăstireană urmărește să formeze un tânăr perfect echilibrat, care să poată să se dedice oricărei cariere publice. Nu se urmărește deci o îndrumare unilaterală ci constituirea unei baze morale, intelectuale și fizice, proprie pentru orice carieră folositoare patriei.

Aici însă se pune o problemă de o deosebită importanță: acest element perfect echilibrat în lumea școlii de acolo poate să se găsească desechilibrat în mijlocul celeilalte lumi, pe care n'o înțelege, pe care n'o simte palpitând în același ritm cu el, în aceeași intensă trăire pentru destinul patriei, o lume pe care o vede meschină și neînsemnată, într'o veșnică luptă fără rostul românesc.

În această situație, tânărul devine un exemplar singular, care deși excelent în el însuși, poate rămâne nefolositor. De aceea, educația mănăstireană trebuie să trezească în elevul perfect echilibrat un spirit de întreprindere îndărătnică și de nesdruncinată inițiativă în scopul ridicării celorlalți la stadiul lui de echilibru armonios și constructiv. Această ramificare educativă, prin influența în lumea largă a mănăstirilor este opera mare pe care o poate îndeplini școala lui Nicolae Filipescu. Spre această creștere a posibilităților noastre educative, prin ridicarea la o stare de echilibru care să înlocuiască stările de anarhie fizică, intelectuală și morală, trebuie să ne însumăm voințele și facultățile noastre. Este scopul suprem către care ne obligă să tindem moștenirea lăsată de Nicolae Filipescu.

Care sunt calitățile unui bun mănăstirean? Formează ele o caracteristică exclusivă sau constituie numai o tendință statornică a Mănăstirii, pe când aiurea ea este fie sporadică, fie unilaterală, fie aleatorie? Întrebări pe care ne vom sili să le descucăm, fără a avea pretenția a le fi rezolvat. Problema este prea nouă și prea vastă pentru a avea posibilitatea de a o îmbrățișa în totalitatea ei și de a trage cele mai juste concluzii. Dar cu atât mai mult se arată mai atrăgătoare.

Dela început trebuie să remarcăm, în mod cu totul sincer, că însușirile pe care le vom acorda unui bun mănăstirean nu vor fi împlinite nici în întregime și nici de toți elevii Mănăstirii Dealului. Diversitatea mediilor cărora le aparțin, înclinările naturale cât și influențele de mai târziu determină anumite variațiuni ale aspectelor morale precum și deviațiuni dela ceea ce constituie o regulă comună în această orientare. Prin urmare, însușirile pe

care le arătam mai jos nu sunt decât deziderate, deci idealuri de urmărit.

Configurația psiho-fizică a mănăstireanului ne înfățișează o perfectă stare de echilibru: un fizic sănătos și echilibrat și un psihic asemănător. În ceea ce privește celelalte însușiri, vom spune că mănăstireanul consideră onoarea și demnitatea umană bunurile cele mai de preț, care nu trebuiesc știrbite nici cu gândul. Demnitatea face pe mănăstirean să nu cedeze niciodată când este ea în joc și să n'o considere ca un obiect cu care se poate cădea la tranzație. Onoarea și demnitatea sunt bunuri ultime, după care urmează neființa.

Disciplina conștientă este o calitate asupra căreia este inutil să discutăm. Vom observa numai că autodisciplinarea realizează mai întâi echilibrul interior al omului și ușurează, în mod indirect, dar decisiv, disciplinarea exterioară. În vremurile noi pe care le trăim, în care imperativul integrării capătă un înțeles suprem și categoric, autodisciplinarea se impune fără nici o șovăire. Ea înseamnă un consimțământ prealabil dat ierarhizării și o orânduire metodică a oricărei activități. Disciplinarea nu înseamnă însă uniformizarea tuturor elevilor într'un același tip. Dimpotrivă, se dă libertatea cea mai desăvârșită, în scopul dezvoltării firești a variatelor însușiri ale elevilor. Numai astfel se poate ajunge apoi la armonie și la crearea de personalități.

Cavalerismul de ținută militară acordă aureola medievală de cavaler « sans peur et sans reproche » și întreține gustul riscului eroic. Iată o altă calitate, care trebuie insuflată elementelor supuse educației dela Mănăstirea Dealului. Cavalerismul acesta înseamnă mândrie conștientă și sentimentalism potolit, dar mai înseamnă și delicateță în purtări, precum și perfectă curățenie sufletească. El implică, apoi, conștiința răspunderilor luate prin însărcinările și atitudinile respective.

Viața în școală învață pe mănăstirean să fie sobru — fără a trăi în mizerie — și crează egalizarea socială a tuturor membrilor care alcătuiesc această comuniune spirituală. Prejudecățile sociale nu-și au rost, iar originea nu constituie nici un merit care să ducă la întâietate, valoarea și activitatea individuală fiind măsura situațiilor viitoare. Viața în comun are acest mare folos de a conduce la înfrățirea tuturor într'o masă de camarazi, egali în drepturi și datorii, uniformizați ca îmbrăcăminte și uniformizați din punct de vedere al situației sociale. Ura de clasă nu-și găsește înțelesul în spiritul acestei educații, iar egalitatea de stadiu de civilizație se face prin creșterea firească de jos în sus, iar nu prin nivelarea la stări inferioare sau rudimentare.

În fine, mănăstireanul trebuie să devină el însuși un educator, dorind ridicarea tuturor celor care trăiesc în mediul său.

Și acum ne reîntoarcem la întrebarea anterioară: aceste însușiri sunt oare apanajul exclusiv al mănăstirenilor? Nu, firește că nu. Ele sunt calități pe care poate să le urmărească ori ce sistem, de educație, însă ceea ce face Mănăstirea este de a da posibilitatea ca, prin trăirea într'un anumit mediu de esență intelectuală, etică, religioasă și de disciplină militară, să se creeze ambianța cea mai proprie pentru această educație. O educație asemănătoare se poate încerca și aiurea, dar acolo ea riscă de a fi sau unilaterală, sau aleatorie. Și aceasta pentru că nu există ambianța necesară, pe care o oferă Mănăstirea Dealului.

În sensul acestor considerațiuni, dezideratele expuse mai sus constituiesc un examen și un îndemn pentru menținerea *climatului mănăstirean*, realizând o stare de evoluție umană și românească pe care nu putem s'o uităm, noi aceia care o cunoaștem și nu putem s'o lăsăm necunoscută aceluia care văd în Mănăstire numai un liceu, poate ceva mai bun decât celelalte.

VINTILĂ TEODORESCU

REVISTA REVISTELOR

NOUA ROMÂNIE

Berliner Börsen-Zeitung — Supliment la Nr. 185 — Anul 86 — 22 Aprilie 1941

Un consistent supliment de 58 pagini, intitulat *Neues Rumänien*, este închinat de ziarul *Berliner Börsen-Zeitung* colaborării germano-române.

În fruntea suplimentului găsim articolul d-lui General Ion Antonescu, Conducătorul Statului Român, în care se arată poziția dominantă a României în Sud-Estul european, «centrul unei vieți regionale și granița unei civilizații», fiind o «insulă autonomă într'o masă slavă». Intemeiată pe o unitate biologică și o forță de asimilare, România a fost încă din Evul Mediu «poarta creștinătății». De asemenea «teritoriul bogat, stăpânind cele mai mari rezerve de petrol în Europa și mari posibilități agrare, România este un adevărat tezaur european. Popor vechi cu suflet nou, neamul românesc are generozitatea blândeții, bravura drepturilor și onoarea luptătorului». Generalul Ion Antonescu își încheie astfel mesajul: «Pentru pregătirea acestor așezări lucrez azi. Am găsit în Führer un reazim al credințelor și nevoilor noastre de azi. Sunt mândru. Voi găsi mâine un fundament de viață nouă. Și poporul român n'o va uita niciodată».

D-nii Manfred von Killinger, Ministrul Germaniei și Dr. Hermann Neubacher, împuternicitul special pentru chestiuni economice, semnează două mesaje în care își arată încrederea și prietenia față de poporul nostru și de Conducătorul Statului, precum și nevoia unei strânse colaborări între poporul german și poporul român.

Despre legăturile culturale dintre cele două țări scriu d-nii Nichifor Crainic, Ministrul Propagandei, Prof. D. Caracostea (Germana în educația școlară), Prof. C. Rădulescu-Motru (Despre psihologia poporului român), Prof. Sextil Pușcariu (Relațiile culturale germano-române), Prof. Ion Petrovici (Filosofia germană în România), Prof. Al. Tzigara-Samurcaș (Dorul ca motiv al artei țărănești), Prof. Ion Săn-Georgiu (Despre teatrul cel nou), Oskar Wittstock (Mihail Eminescu, poetul României). Sunt publicate de asemeni traduceri în limba germană din literatura d-lor I. Al. Brătescu-Voinești, Liviu Rebreanu, Oscar Walter Cisek, Victor Ion Popa și din I. L. Caragiale (Hanul lui Mânjoală).

Relațiile economice și posibilitățile lor de dezvoltare formează obiectul articolelor semnate de d-nii Mircea Cancicov, G. Crețeanu, C. Cassasovici, Dr. Hans Schippel, E. Bodea, Georg Siegens, I. B. Demetrescu, Prof. D. G. Antipa, Prof. G. Ionescu-Șișești, Prof. G. N. Leon, Col. Orezeanu, etc.

Articole despre realitățile politice, sociale și militare care unesc cele două popoare sau despre perspectivele de viitor publică d-nii General G. Pantazi, Andreas Schmidt, Lutz Korodi, Walter May, Curt Neher, Georg Streiter, Laul Lindenburg, George Brătianu (Politica externă a Regelui Carol I), I. Gigurtu, Mihail Manoiilescu și G. Vâlsan. Un articol despre Reinnoirea Justiției semnează d. Ministru Mihail Antonescu. Despre frumusețea peisajului scrie d. Fritz Heinz Reimesch. Despre Sași și Șvabi, d-nii Adolf Meschendorfer și Sepp Komanschek.

Numărul acesta excepțional este completat cu o seamă de fotografii începând cu acelea ale M. S. Regelui Mihai I și ale M. S. Reginei-Mamă. Peisaje, monumente și regiuni economice sunt înfățișate prin fotografii artistice, bine alese.

PROBLEMA TRANSILVANIEI ȘI ARBITRAJUL DELA VIENA

Transilvania — Anul 72 — Nr. 1 — Martie 1941

Revista lunară de cultură *Transilvania*, organ al Astei, apărând la Sibiu, consacră numărul de Martie discutării științifice a problemelor de temelie pentru existența neamului și statului nostru. Dela studiile publicate și până la cronici și însemnări, revista își dovedește o ținută intelectuală și o luciditate patriotică fără greș, consemnând și combătând științific toate tezele și atitudinile unor cercuri protivnice și interesate în a denatura adevărul și realitatea.

Menționăm în primul rând documentatul studiu al d-lui Silviu Dragomir, *Problema Transilvaniei*, însoțit de hărți și grafice, în care autorul expune teza «ce susține dreptul de a privi Ardealul ca o parte integrantă unității românești», combătând cu obiectivitate — chiar dacă eliminând elementul politic de actualitate — unele tipărituri maghiare, mai cu seamă voluminoasa carte tipărită la Budapesta în ultima decadă a lunii August 1940, *Siebenbürgen*, trimisă în Germania pentru a încerca să convingă lumea asupra pretențiilor ungurești.

După ce arată cum sub stăpânirea austriacă problema naționalității românești nu a fost rezolvată, poporul cel mai vechi și mai numeros din Transilvania fiind aservit clasei feudale maghiare, pentru ca situația să se înrăutățească odată cu încorporarea principatului transilvan la regatul Ungariei (1867) și după ce prezintă situația etnică a regiunii, se discută, în al treilea capitol, realitatea Carpaților pentru Români și Unguri.

«Pentru Unguri Carpații au fost o limită, un ideal politic la care au râvnit să ajungă; pentru Români, Carpații, cu bazinurile mari și mici, sunt însuși centrul lor de viață. . . Români și înaintașii lor au populat peste tot și masiv Carpații, în vreme ce Ungurii nu au ajuns să locuiască statornic nici cel puțin în apropierea marginii lor, în afară de Secui, a căror proveniență a rămas până azi nerezolvată.

«Prin situarea Ardealului în mijlocul României s'au rezolvat dela sine, fără nici o intervenție deosebită din partea Statului câteva din problemele

social-economice, care în fostul Stat unguresc pricinuiseră o stare de criză endemică. Poporul săsesc, vechea colonie germană cu tradiții culturale atât de strălucite, a fost dela 1881—1918 complet paralizat economic prin închiderea graniței spre răsărit, ca un efect al războiului vama dintre Austro-Ungaria și România. Prin reunirea Ardealului la Regatul Român, încă din primii ani s'au arătat semnele unei depline refaceri economice, care a dus nu numai la reînvierea și prosperarea vechei industriei și a vechiului comerț săsesc din Ardeal, ci totodată la înnoirea tuturor forțelor sale etnice și morale. Tot așa problema Săcuilor, care sufereau pe urma așezării lor la periferia extremă a Ungariei, s'a rezolvit dela sine, după ce au ajuns în mijlocul României. În locul lipsurilor de mai înainte și a crizei economice, care-i constrângea să emigreze în roiri continue, în toată regiunea secuiască din România s'a stăpânit bună starea și mulțumirea. Ei au găsit lucru în apropierea regiunii lor, în zonele petrolifere, în porturi și chiar în Capitala țării, cât au vrut și când au vrut. Cine parcurge ținutul Săcuilor se poate ușor convinge de efectele economice, pe care le-a avut orientarea politică a Transilvaniei către Regatul Român ».

D. Silviu Dragomir discută, apoi, noua situație în urma arbitrajului dela Viena, servindu-se de datele recensământului din 1930, care însă, cum arată d-sa, au fost depășite de evoluția demografică a ultimului deceniu.

* Prin arbitrajul dela Viena (30 August 1940) Ardealul înjumătățit prin linia orizontală, care pleacă dela Salonta și ajunge până în Nordul Brașovului, își pierde unitatea firească, geografică, politică și economică de până acum. Dar și fizionomia sa etnică ia cu totul altă înfățișare în urma regrupării politice a ținuturilor din Nordul Ardealului.

După datele recensământului din 1930 totalul populației cedate se cifrează la 2.385.937 locuitori, dintre care 1.171.534 Români (49,1%), Unguri 910.692 (38,1%), Germani 68.264 (2,9%), Ucrainieni 24.106 (1,0%), Cehoslovaci 18.527 (0,8%), Evrei 138.763 (5,9%), Țigani 46.038 (1,9%), Alții 8.019 (0,03%).

În partea rămasă României totalul populației este de 3.162.426 suflete: Români sunt 2.036.346 (64,4%), Unguri 442.584 (14,0%), Germani 475.588 (15,0%), Ucrainieni 5.507 (0,2%), Cehoslovaci 28.559 (0,9%), Evrei 39.936 (1,3%), Țigani 62.118 (2,0%), Alții 71.088 (2,2%) ».

Apoi, autorul definește astfel actuala situație, făcând următoarele constatări:

* 1. Prin urmare cea dintâi constatare ce se impune, e că Românii constituie majoritatea populației în fiecare din cele două jumătăți ale Transilvaniei. Construcția etnică a acestei provincii este în așa măsură caracterizată de predominanța elementului românesc, încât oricum s'ar încerca a se trasa o altă frontieră, pentru a izola pe Secui și pe ceilalți Unguri din Ardeal, nu se poate înlătura majoritatea românească nici în ansamblul teritoriului delimitat, nici pe unități geografice sau administrative mai mici. Într'adevăr, 6 județe au fost cedate întregi Ungariei, cu toate că cinci din ele (Năsăud, Sălaj, Someș, Maramureș și Satu-Mare) posedă necontestate ma-

jorități românești și numai unul are majoritate maghiară (Ciuc). Din cele 5 județe, atribuite parțial Ungurilor, trei sunt cu majorități românești (Bihor, Cluj, Mureș), iar două cu majoritate maghiară (Odorheiu și Treiscaune).

2. O altă constatare, ce o facem e că, deși Ungurii nu se cifrează la mai mult ca 24,4% din întreaga populație a acestei provincii, ei au obținut totuși 41% din teritoriul și 42,6% din populația ei. Cea de a treia naționalitate a Transilvaniei istorice, Germanii, au rămas în imensa lor majoritate în jumătatea românească.

3. În timp ce județele Bihor și Cluj sunt împărțite fără a se ține seamă de factorul etnic, trecând ținuturi compacte ale Românilor în lotul unguresc, județul Mureșului a fost scindat în așa chip ca să rămână dincolo de frontieră 115.492 Români, iar dincoace, la noi, numai 2.047 Unguri.

4. Orașele ungurești cu majorități absolute sau relative, vechile citadele ale acțiunii de maghiarizare, au rămas toate în teritoriul cedat Ungariei. Nici o instituție ungurească de seamă nu a trecut în cadrul celor 12 județe românești, în afară doar de episcopia romano-catolică de Alba-Iulia, care nu mai are credincioși. În schimb trei scaune episcopoești ale Românilor uniți cu Roma cu un total de 993.744 credincioși și trei vlădicii ortodoxe cu 281.769 suflete au fost rupte de unitățile bisericești, de care au aparținut întotdeauna.

În chipul acesta problema grupului minoritar maghiar din România se poate considera integral rezolvită. Ungurii nu dispun de o proporție mai mare ca 20%, decât în două din cele 12 județe ardelen: Turda și Brașov. Dar și aici ca și în restul Transilvaniei ei abia întrunesc numărul minimal considerat necesar pentru afirmarea unei vieți naționale proprii.

5. Dacă, în fine, considerăm noua frontieră dela Salonta până la Bă-lăușeri, vom observa că ea taie pe toată această întindere numai în trup românesc. Mase compacte de Români locuiesc și la Sud-Vest de Oradea și mai ales pe cursul Crișului Repede, în valea Someșului și de-a-lungul « Câmpiei Ardelen ». Tot asemenea, dela Tulgheș până la Pietrosu granița ce a fost din nou înfiptă pe culmile Carpaților, desparte un puternic bloc românesc, a căruia unitate desăvârșită nu au putut-o distruge nici vitregia veacurilor îndelungate, nici dușmănia cuceririlor străine.

Ultimul capitol al studiului d-lui Silviu Dragomir discută ideea con-telui Paul Teleki, care se încumetă să afirme că « bazinul dunărean poate fi împărțit în două jumătăți » și susținând că « partea de Nord a fost până în timpul principilor locuită de Unguri. Turcii și războaiele pentru libertate au decimat populația ungurească. În locul lor s'au strecurat din multe părți și au pătruns Românii. Limba mai ușoară a asimilat și câțiva Unguri ». Acestor susțineri maghiare, d. Silviu Dragomir le opune o seamă de temeinice argumente științifice, arătând că în partea de Nord a Ardealului populația de baștină au constituit-o totdeauna Românii, că de pe urma invaziilor tur-cești au suferit dimpotrivă alte regiuni, acelea din preajma Brașovului, Si-biului și din valea Mureșului, în fine că penetrațiunea Românilor într'o epocă mai târzie este contrară adevărului, blocul românesc fiind mult mai puternic

în evul mediu, iar slăbirea lui s'a datorat acțiunii ulterioare de desnaționalizare întreprinsă de Unguri.

Reproducem ultimele constatări ale acestui temeinic studiu, care susține că înjumătățirea Ardealului contrazice și logica istoriei:

« Căci noua graniță a lăsat stăpânirii maghiare două blocuri omogene ale Românilor: primul format din populația județelor Maramureș, Năsăud, Satu-Mare și Someș cu mai mult ca o jumătate milion suflete românești, bloc mai puternic prin urmare ca toată secuimea, iar al doilea din județele Bihor, Sălaj, Cluj și Mureș cu o populație românească de 650.000 suflete. Aceste mase compacte, care la Nord-Est au comunicație directă cu Moldova, iar la Sud-Vest se sprijină pe ținuturi curat românești din Ardeal, fiind organic legate deolaltă, vor putea și vor ști să reziste oricărei apăsări ungurești.

Dar înjumătățirea Ardealului contrazice și logica istoriei. Niciodată nu a existat o formațiune de stat care să se sprijine în Ardeal pe o axă orizontală, sfidând parcă direcția drumurilor, cursul apelor și liniile dealurilor, marcate dela natură a delimita hotare. Romanii s'au orientat după conformația fizică a terenului, stabilindu-și « limes »-urile aproximativ la marginea teritoriului etnic al Românilor și înglobând astfel tot Ardealul. Separatismul Transilvaniei în tot cursul Evului Mediu cu voievozi în frunte moșteniți dela alte organizațiuni, slave, pecenege și cumane, s'a bazat pe aceeași străveche tradiție de stat, care a fost reactualizată de principii ardeleni de sub suveranitatea turcească și acceptată apoi și de Habsburgi, în răstimpul cât au menținut ei Ardealul (1692—1867) ca principat separat ».

VIATA, OPERA ȘI IDEOLOGIA LUI N. IORGA

Vremea — Anul 13 — Nr. 593 — Duminecă 9 Martie 1940

Săptămânalul « Vremea » publică un desvoltat articol, însoțit de interesante fotografii, despre viața, opera și însemnătatea lui Nicolae Iorga, articol semnat de d. Barbu Theodorescu. Una din fotografii arată mormântul dela cimitirul Bellu al celui plecat prea de vreme și în chip cumplit dintre noi.

D. Barbu Theodorescu schițează biografia lui Iorga, pomenind o seamă de fenomene manifeste numai la genii: la șase ani citește în original pe clasiici, fără să fi învățat vre-odată a ceti și a scrie în felul celorlalți copii. Acestea i-au venit dela sine. La 18 ani este licențiat, scrie numeroase poesii și articole, iar la 23 de ani este numit prin concurs profesor la Universitatea din București.

Autorul mai schițează, cu multe date semnificative și bine alese, cariera și activitatea de savant, profesor, ideolog și însuflețitor, ale acestei glorii a neamului nostru. Sunt accentuate în deosebi concepția naționalistă și contribuția sa la cultura universală, rolurile spirituale avute în țară și străinătate.

Cu acest prilej, d. Barbu Theodorescu subliniază câteva din însușirile capitale ale activității și operei marelui Român: unitatea desăvârșită a operei sale, spiritul de reacțiune, interpretarea istoriei românești în cadrul istoriei universale (« nici un popor nu poate fi înțeles prin el însuși », ci prin com-

parație cu altele și fixându-i-se rolul pe care îl are în dezvoltarea omenirii), concepția sa numind-o singur istoriologie, spre deosebire de metaistoria lui Lamprecht. Oprindu-se la naționalismul lui Iorga, autorul stabilește următoarele patru puncte esențiale ale concepției marelui Român: necesitatea de a se distruge politicianismul pentru a se realiza o viață nouă; ridicarea țăranimii din sărăcie și incultură; înlăturarea influenței străinilor, în special a Evreilor; o Românie în granițele-i naturale.

După ce mai arată răsunetul și prețuirea de care s'a bucurat Iorga în străinătate, d. Theodorescu încheie, întrebându-se «... și noi ce am făcut din Nicolae Iorga? Întâi l-am hulit, apoi presa și politicianismul decadent, conștienți de neputința lor, s'au solidarizat și l-au ostracizat». Iorga nu va fi uitat niciodată: «Am fost cu miile la sicriul Tău din capela cimitirului Bellu și am plâns toată fulgerătoarea durere care a umilit un întreg popor».

CENTENARUL NUVELEI ROMÂNEȘTI

Convorbiri Literare — Anul 74 — Nr. 4 — Aprilie 1941

Revista începe cu elogiul pe care d. Liviu Rebreanu îl aduce nuvelei lui C. Negruzzi «Alexandru Lăpușneanu», comemorând Centenarul Nuvelei Românești.

Scrisă în 1840, nuvela lui Costache Negruzzi «poate contribui întru câtva și la definiția nuvelei în general... Numai dacă nuvela este un mic roman i se pot pretinde anume însușiri care asigură durabilitatea... Nuvela, dacă nu creează oameni vii în cadrul unei întâmplări, adică dacă nu constituie un colț de viață — nu mai e nuvelă. În povestire povestitorul e mereu prezent, în nuvelă se ascunde cât poate. Astfel privit, *Alexandru Lăpușneanu* e aproape un prototip al nuvelei, clasică în sensul unei perfecțiuni vii, nu a perfecțiunii școlare».

Apoi, romancierul Liviu Rebreanu face următoarele considerațiuni:

«Miracolul *Alexandru Lăpușneanu* a obsadat și încă mai obsedează pe criticii și comentatorii noștri literari. Pare anormal ca o nuvelă atât de perfectă să apară brusc, fără a fi precedată și nici măcar urmată curând de vreo operă la fel de valoroasă. S'au căutat deci influențe și, când se caută stăruitor, nu se poate să nu se găsească sau cel puțin să se născocoască ceva. Nimic nu e doar nou sub soare. Și iată că s'a ajuns să se indice reminiscențe sau asemănări ba cu anumite momente din *Lucreția Borgia* de Victor Hugo, ba cu *Cronica lui Carol al IX-lea* de Prosper Mérimée, ba cu o scenă din *Boris Godunov* al lui Pușchin, etc. Scormonirile acestea în secretele de atelier înseamnă vreme pierdută. Ceea ce trebuie să te izbească în *Alexandru Lăpușneanu* e tocmai completa lui detașare de atmosfera literară a timpului său. Să nu uităm că nuvela a fost scrisă în plin romantism francez, mișcarea care a avut o înrăurire covârșitoare asupra tuturor scriitorilor noștri contemporani. Ei bine, nu se poate să nu observăm că originalitatea nuvelei acesteia e tocmai lipsa de romantism, e tocmai un realism ponderat și obiectiv. Cu toate că patriotismul bombastic era în floare și subiectul se preta unor tirade naționale.

Alexandru Lăpușneanu e aproape un model de cumpătare în folosirea motivului patriotic. Chiar sentimentalismul democratic-liberal, quasi obligatoriu pe-atunci, apare destul de discret doar sub forma unei simpatii, naturale, pentru țărănimea prea împilată. . . Negruzzi a suferit, de sigur multe influențe, dar nu în *Alexandru Lăpușneanu*, ci în celelalte nuvele care, poate și deaceea, sunt cum sunt. . .

« Perfecția celei dintâi nuvele românești nu poate totuși să fie o simplă întâmplare. Toate operele care marchează momente importante în literatură par neverosimil de valoroase față de epoca lor. Dacă am înfățișa într'o diagramă istoria nuvelei românești, coordonatele valorii artistice ne-ar da nu o linie curbă, urcândă, ci una dreaptă, orizontală. Pe linia aceasta, la distanțe diferite, după anii apariției lor, s'ar înscrie *Alexandru Lăpușneanu*, *Sărmanul Dionis*, *Popa Tanda*, *Hanul lui Mânjoală*, *Niculăiță Minciună*, *Păcat boeresc*, *Fefelega*, *Gloria Constantini*, *Vedenia* de Gib I. Mihăescu, *Pe cine a iubit Alisia* de Hortensia Papadat-Bengescu — fiecare din acestea reprezentând în felul său o realizare rotundă, întreagă, originală. Enumărarea n'are pretenția unicității. Lipsesc și din cei vechi, și din cei noi, nume remarcabile. Sunt însă convins că cele pomenite vor putea fi citate la orice comemorare a nuvelei românești.

« Până în ultimele decenii literatura noastră a produs romane ca rarități și, drept ceva normal, nuvele. În realitate nuvelele adevărate sunt aproape tot atât de rare ca și romanele. Covârșitoarea majoritate a nuvelor românești sunt simple povestiri. Pe cât de greu e să alegi zece nuvele reprezentative, pe atât de ușor ar fi să înșiri de trei ori atâtea povestiri valoroase. Geniul poporului nostru, țărănismul nostru organic ne predestina să cultivăm povestirea ca forma cea mai adecvată sufletului românesc. Nuvela, ca și romanul, sunt forme literare pentru o cultură mai evoluată, ași zice urbană, ca să nu spun majoră. Totuși, mai toate nuvelele pe care le-am înșirat, se petrec la țară și au eroi din mediul sătesc. Parcă scriitorii, instinctiv și împotriva legii generale, ar fi căutat realizarea nuvelei românești acolo unde duhul românesc e mai autentic. S'a încercat, negreșit și destul de stăruitor, crearea nuvelei de salon, cu eroi orașeni și în mediu orașenesc. Nu s'a izbutit încă să se facă ceva la înălțimea celor citate adineaori. Fie că talentul nuveliștilor n'a fost suficient, fie că orașul românesc nu oferă încă un specific destul de pronunțat. Eu cred că orașul nostru n'a ajuns încă să fie într'adevăr românesc, să fie adică o prelungire, o îmbogățire, o culminare și sintetizare a spiritului național pe care, curat, numai țărănul îl reprezintă deocamdată. . . »

CREZUL NOULUI «LUCEAFĂR»

Luceafărul — Serie Nouă — Anul I — Nr. 1 — Aprilie 1941

La Sibiu a reapărut într'o serie nouă *Luceafărul*, revistă lunară de literatură, artă și cultură generală, condusă de un comitet alcătuit din d-nii Victor Papilian, Grigore Popa și Olimpiu Boitoș și având printre colaboratori pe cei mai de seamă și mai vii scriitori ai Transilvaniei.

În cuvântul de început se arată crezul noii reviste:

« Aprindem din nou vatra de foc a *Luceafărului!* În jurul ei s'au oțelit odinioară personalitățile care credeau într'o Românie mare și puternică și s'au încălzit pasiunile celor chemați ca, prin jertfa vieții lor, să biruiască munții și istoria și să rotunjească fruntariile Daciei de totdeauna... Temeiul luptei noastre este voința. Noi voim fiindcă credem. Există un adevăr exterior, impus de jocul contingentelor. Dar există și un adevăr lăuntric, pe care îl trăim pe deasupra oricărei vremelnicii. Acesta e adevărul istoric. Noi credem în el și în sfințenia ideii de unitate panromânească. Noi credem în puterea, care de mii de ani durează în adâncurile noastre. Noi credem în perfecta potrivire dintre peisajul geografic al Țării și profilul sufletesc al Neamului. Cu această credință, continuăm vechiul drum, tăind părții de dreptate românească în inima veacului! ».

D. Grigore Popa semnează un articol « Semnificația Luceafărului », în care evocă activitatea de ieri a *Luceafărului*, caracterul militant al revistei care și-a avut în Octavian Goga « stâlpul de foc », revistă crescută din « vatra satului ardelenesc și sub steaua idealului național, luptând nu numai pentru unitatea culturală a neamului, dar și pentru unitatea lui politică, « singura garanție de existență a tuturor Românilor ». « Aproape nu exista preot sau învățător în Ardeal să nu fie abonat la această binevestitoare revistă ce venea la început dela Budapesta și apoi dela Sibiu ». Simultan cu lupta « Luceafărului », alte trei reviste militau în țara liberă: *Sămănătorul* lui Nicolae Iorga, *Făt-Frumos* din Bârlad și *Ramuri* din Craiova.

D-nii I. Agârbiceanu și Victor Papilian semnează lucrări de epică, iar d-nii Vasile Netea, Olimpiu Boitoș, Victor Iancu, Vasile Giunea, Nicolae Bălca și Sabin Sibianu lucrări de critică.

Numeroase și interesante poezii sunt publicate, având ca autori pe d-nii Teodor Murășan, George Popa, I. V. Spiridon (un nume nou care se remarcă), Petre Pascu, Dimitrie Danciu, Ionel Olteanu și Ioan Negoitescu. Revista făgăduiește să aducă, pe baza celor publicate în primu-i număr, vrednice contribuții literare, odată cu înalta-i atitudine de ideologie naționalistă.

MILIOANE DE FRAȚI CATĂ SPRE NOI

Dacia — Anul I — Nr. 1 — 15 Aprilie 1941

Noua revistă *Dacia*, având în comitetul de redacție pe d-nii Octavian C. Tăzlăuanu, Dan Botta și Emil Giurgiua și fiind tipărită cu un rar simț estetic, militează pentru dreptatea românească, afirmându-și crezul într'un destin falnic al poporului nostru, dacă elitele vor ști să-și facă datoria și să nu precupească jertfele.

În « Cuvinte pentru început », d. Emil Giurgiua accentuează chemarea poetului pentru a tălmăci sufletul neamului întreg, « care în adâncimea lui este unul peste toate granițele. El (poetul) e dator să coboare în mijlocul puterilor ascunse ale poporului și, ca odinioară Orfeu printre umbre, să se întoarcă în lume mai plin de durere, mai plin de iubire ».

D. Bazil Munteanu face o seamă de previziuni asupra literaturii românești de mâine, care dospită din suferințele actuale va deveni o literatură de stil românesc, « o literatură de adânci fatalități românești ».

D. N. I. Herescu publică un eseu despre « Istoria romană ca lecție de morală », ocupându-se mai ales de opera lui Titu-Liviu, « poate cea mai morală din toată antichitatea romană ».

D. Dan Botta semnează un eseu « Românii, poporul tradiției imperiale », în care afirmă că noi suntem singurii moștenitori ai ideii imperiale romane și am fost totodată și deținătorii ei în cursul evului de mijloc. O notă a acestui eseu a prilejuit intervenția d-lui Lucian Blaga, care a publicat în ziarul *Timpul* cu data de 26 Aprilie un articol intitulat « Hazul țărănesc al imperialului Dan Botta, revenind și în ziarul *Țara* dela Sibiu, cu articolul « O gravă tentativă de expropriere literară ». În ambele articole, d. Lucian Blaga precizează obârșia unei idei asupra căreia d. Botta invocă drepturi de paternitate.

Alte articole semnificative completează primul număr al bilunarului *Dacia*, printre care: « Testamentul lui Bărnuțiu » de d. Corneliu Coposu. « Fenomenul unguresc văzut de poeții unguri » de d. Costa Carei, « Muzica Transilvaniei » de d. Tudor Ciortea. Revista publică, de asemenea, lucida viziune a profesorului S. Mehedinți « Ce este Transilvania » un concentrat extras din lucrarea cu acelaș nume. Cronica și însemnările sunt de o înaltă ținută intelectuală.

« BLESTEMUL DULCE AL TRECERII PRIN LUME »

Cuget Moldovenesc — Anul 10 — Nr. 1 - 2 — Ianuarie - Martie 1941

Foaia lunară a societății « George Enescu » de sub patronajul I. P. S. Mitropolitul Tit Simedrea, *Cuget Moldovenesc*, ce apare la Iași sub direcțiunea d-lui Petre Stati, fondator fiind Marc Văluță, aduce în ultimul-i număr colaborările d-lor Gh. A. Cuza, Edgar Papu, Emil Diaconescu, Petre Stati, Gh. Ungureanu, Eusebiu Camilar, Radu Vulpe, V. Pavelcu și alții, articolele de ideologie și istorie alternând cu literatura. Publicăm poezia d-lui George Lesnea « Soartă »:

*Străin de bucurie, departe de noroc,
Indur blestemul dulce al trecerii prin lume.
Și fiecare nour ar vrea să mă sugrume
Și fiecare vierme să mă oprească 'n loc.*

*In propria mea soartă nălucă fără nume,
Port zăua desnădejzii pe trupul lins de foc.
La nunta amăgirii cu viscoalele joc,
Spre nicăieri las iarba și corbii să mă 'ndrume.*

*Nu te cunosc iubire... Și seacă viața, seacă...
Livezile din mine au crengi de promoroacă
Și soarele meu zace încotoșmat în frig.*

*Ah, unde-s toporașii ce-mi înfloreau în sânge?
Eu cel de ieri, pe unde-s? Ce glas pustiu mă plânge?
Și cine-i cel pe care ca pe-un strigoi îl strig?*

ETNICUL TREBUE PUS IN SLUJBA UNUI DESTIN DE CREAȚIE

Pagini Literare — Anul 7 — Nr. 6-12 — 1940

Articolul d-rei Lucia Apolzan «Etnic și Creație» aduce o seamă de interpretări juste asupra acestei relații. După ce caută să definească etnicul și subliniază folosul unei continue interacțiuni între intelectual și țăran, autoarea aduce câteva precizări, care adesea scapă acelorora cări se îndeletnicesc cu problematica etnicului. Cităm:

«Făcând apologia etnicului și a creațiilor în care el se întrupează, nu însemnează să militam pentru reînvierea unor curente perimate, oricare ar fi numele lor, tradiționalism, poporanism, semănătorism, autohtonism, etc. Nu, pentru noi, *etnicul nu trebuie pus în slujba unui program de creație, ci în aceea a unui destin de creație.*

Naționalul sau etnicul nu este ținta supremă a spiritualizării, ci numai materialul care poate fi înnobilit prin gândirea general umană, astfel încât creațiile lui să devie pretutindeni și etern valabile. Ești național, spune Vasile Pârvan, în orice creație a culturii superioare, nu conștient, voit, ci inconștient, fatal! Și întocmai cum nu vrei, și ești fără voia ta în opera de artă, liric ori epic, tot așa ești fără să vrei național în sufletul tău. Creațiile pot fi naționale fără să cuprindă elemente etnografice, sau chiar mai mult, eel pot fi plămădite din elemente etnografice cu totul diferite. Nu elemente exterioare, nu descriere, și în nici un caz imitare ne trebuie pentru a crea o cultură autohtonă superioară. Pentru marile creații această înclinație sentimentalo-rurală, chiar dacă a fost necesară acum câteva decenii, astăzi constituie o adevărată piedecă. Nu adăogând casei noastre un chenar, sau formând versuri și pictură pentru a înfățișa elemente din cultura etnografică a poporului, vom putea spune că am creat o cultură de linie majoră, în sufletul căreia, fiecare din noi să simtă că trăește. Căci încă odată, «o operă de artă e națională prin ritmul ei lăuntric, prin felul sufletesc cum tâlcuește o realitate, prin adâncă afirmare sau tăgăduire a unor valori de viață, prin instinctul care niciodată nu se desminte pentru anumite forme, prin dragoștea invincibilă ce o trădează fără să vrea față de un anumit fel de a fi și prin ocolirea altora (Lucian Blaga)».

LIPSA DE IDEAL A TINERII PRODUCȚII LITERARE

Pagini Literare — Anul 8 — Nr. 1 - 2 — 1941

Ocupându-se în articolul «Regăsire» de necesitatea reconstruirii idealului românesc de către scriitori, în urma durerilor cumplite suferite de neamul nostru în vara anului 1940, — d. Teodor Murășanu face următoarele considerații asupra neajunsurilor din trecutul apropiat:

« Dacă în sfertul de veac care s'a scurs între malurile nemărginirii, publicul românesc s'a ținut mereu într'o vădită rezervă față de producția mai nouă poetică, dacă n'a sprijinit-o și nu i-a simțit nevoia, cred că e timpul s'o recunoaștem fără susceptibilități, că aceasta se datorește, în cea mai mare parte, lipsei de ideal al tinerei producții literare. Poeziei lirice anterioare anului fatal 1940 i-a lipsit acel mare sens, care s'o salte, peste interesul personal și caduc, acea durere profund umană, care să cutremure, să dea elan și să pătrundă cele mai adânci fibre colective. A evitat sau n'a înțeles tot timpul că trebuie să se pună în serviciul colectivității, căci trebuie să devină o funcție socială, cu un rol mesianic, fără de care toată arta unui neam se condamnă singură și iremediabil ».

PICTORUL EPAMINONDA BUCEVSCHI

Convorbiri Literare — Anul 74 — Nr. 4 — Aprilie 1941

În numărul de Aprilie se dă o deosebită însemnătate personalității și operii pictorului bucovinean Epaminonda Bucevski, dela a cărui moarte s'au împlinit la 13 Februarie 1941 cincizeci de ani. Patru articole, ale d-lor Leca Morariu, Corneliu Gheorghian și C. Comăneșteanu, schițează personalitatea pictorului, îi fac biografia și îi inventariază, pe cât se mai poate, opera, pentru ca articolul ultim să pomenească despre reproducerile făcute de pictor după Evangheliarul dela Humor. Numeroase reproduceri după picturile religioase și laice împodobesc paginile și coperta revistei.

Fiu de preot român din Bucovina, Epaminonda Bucevski a plecat de tânăr în străinătate, iar cea mai mare parte a operii sale a lucrat-o la Viena, murind după ani de mari greutatea la vârsta de 48 de ani. D. Corneliu Gheorghiu ne dă lista publicațiilor privitoare la viața și opera pictorului acesta puțin cunoscut și studiat, precum și lista persoanelor care mai posedă piese de Bucevski. D. C. Comăneșteanu arată însemnătatea albumului cu facsimilele făcute de Bucevski după cele două Evangheliare, unul, dela Humor, cu mult discutatul portret al lui Ștefan cel Mare, facsimile prezentate Academiei Române în 1881 de Episcopul Melchisedec.

D. Leca Morariu reconstitue viața și activitatea pictorului, prețuit de A. Feuerbach și care a obținut mari distincții, iar în altă parte publică din corespondența întreținută de Ciprian Porumbescu cu Bucevski.

150 DE ANI DELA NAȘTEREA LUI GRILLPARZER

Revista Limbii și Culturii Germane — Anul I — Nr. 1 — Aprilie - Iunie 1940

Primul număr al noii reviste condusă de d. Prof. I. V. Pătrășcanu publică mai multe articole despre viața și opera lui Grillparzer, cu prilejul împlinirii a 150 de ani dela naștere. D. Karl Kurt Klein analizează tragedia « Hero », d. Virgil Tempeanu desprinde ethosul german din opera tragicului vienez, multă vreme nedreptățit, d. Mihail Isbășescu scrie despre « novelistul » Grillparzer, iar d. I. V. Pătrășcanu despre ideile filosofice din opera poetului ai cărui eroi par niște jucării în mâna forțelor oarbe ale lumii.

Fundațiile Culturale Regale au căpătat o nouă organizare prin legea publicată în « Moniterul Oficial » din 9 Aprilie a.c. Fundația Regele Carol I, Fundația Regele Ferdinand I, Fundația Culturală Regele Mihai I, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, precum și Filarmonica formează « Uniunea Fundațiilor Culturale Regale ale României », Uniunea funcționând sub Înalta președinție și protecție a Majestății Sale Regelui.

Atribuțiile acestei Uniuni sunt de a reprezenta interesele comune ale Fundațiilor și de a administra bunurile lor comune, precum și de a conduce și administra Biblioteca Fundațiilor Culturale Regale și de a îngriji de apariția Revistei Fundațiilor Regale.

Majestatea Sa Regele are ca organ sfătuitoar consiliul Fundațiilor Culturale Regale, compus din directorii Fundațiilor și trei membri ai Academiei Române, delegați în sesiune plenară, câte unul de fiecare secție. În lipsa Majestății Sale, consiliul este prezidat de Directorul General al Uniunii Fundațiilor Culturale Regale.

Organul de legătură între Rege și Conducătorul Statului, de o parte, și între Fundații, de a'ta, este Directorul General, a cărui numire se face de Rege, după recomandarea Conducătorului Statului. Directorul General este numit dintre directorii Fundațiilor și îndeplinește funcția de

organ executiv al hotărârilor luate de Consiliul Fundațiilor, administrând bunurile și fondurile Uniunii.

O seamă de alte dispoziții și măsuri completează noua lege, menită să asigure Fundațiilor Culturale Regale o creatoare activitate.

D. Profesor D. Caracostea, profesor la Universitatea din București și membru al Academiei Române, a fost numit director general al Uniunii Fundațiilor Culturale Regale ale României.

Cei trei delegați desemnați de Academia Română să o reprezinte în Consiliul Uniunii Fundațiilor sunt d-nii Profesori Ion Petrovici, Dimitrie Gusti și Ion Simionescu.

R.

Împlinindu-se o jumătate de veac dela moartea lui Ion Brătianu, Așezământul Cultural care-i poartă numele a organizat Duminecă 4 Mai a.c. un pelerinaj la mormântul dela Florica. Cu acest prilej a fost sfințită biserița din lemn adusă în 1908 dela Albac de către Ion I. C. Brătianu. După slujba religioasă dela biserica unde se află înmormântat marele bărbat de Stat au ținut cuvântări I. P. S. Mitropolitul Nicolae al Ardealului, P. S. Episcopul Bălan, în numele Bisericii Unite a Ardealului, d. Ministru Mihail Antonescu, în numele Conducătorului Statului și al guvernului, d-nii Valer Ro-

man, Pan Halipa, Sever Bocu, D. Marmeliuc și Titus Popovici, în numele diferitelor regiuni ale țării, și studentul Gh. Teodorescu-Cealac, din partea tineretului universitar. Activitatea de mare patriot, de luptător pentru idealul național și de organizator de Stat a fost amplu și cu însuflețire omagiată, arătându-se marile momente istorice când vederea clară, iubirea de neam și eroismul lui Ion Brătianu au hotărât României o soartă mai bună și mai mare, făcând-o, după cum el însuși îi vedea destinul, gardian al civilizației europene la gurile Dunării.

R.

Noua carte a d-lui Profesor Andrei Oțetea, *Renașterea și Reforma*, scrisă de un istoric cu serioasă cultură generală și cu o riguroasă disciplină științifică, ilustrează exemplar foloasele și neajunsurile metodei materialist istorice și ale aceluși punct de vedere care admite primatul economicului în explicarea fenomenelor culturale și artistice.

Pe o linie de gândire, frecventă în străinătate, în ultimele decade, și care a prilejuit și regretatului Ștefan Zeletin sau d-lui Alexandru Clăudian interpretări noi și uneori interesante, d. Oțetea găsește explicația trecerii dela Evul Mediu la Renaștere și Reformă în fenomenul economic, în speță în capitalism și în formarea burgheziei (p. 331, 12, 35, 194, 251, 317), care triumfă împotriva economiei naturale și închise, împotriva nobilimii și mai ales al bisericii catolice. Orașele și coloniile sunt produse de aceeași prefacere economică, motivul câștigului material organizând altfel țările și lumea. Individualismul mândru al Re-

nașterii se realizează din aceeași înflorire materială și dispare odată cu șubrezirea bazei materiale. « Inflorirea artei, rafinarea personalității, lărgirea culturii umaniste sunt fenomene de ordin secundar, produse accesorii, rezultate ale unor fapte de altă natură. Condițiile de ordin natural și material, economic și social au exercitat și aici o influență covârșitoare, dela care trebuie să pornească orice explicație » (p. 35).

Se înțelege dela sine că într-o astfel de perspectivă și cu o astfel de metodă « științifică », produsele spiritului capătă rol de epifenomene și însemnătatea lor este redusă chiar în explicarea unei epoci, care, în primul rând, a rămas nemuritoare prin creațiile spiritului, prin operele de gândire și de artă. Nu e de mirare că autorul român combate în teza lui Burckhardt și a altora nu numai părțile ei caduce, dar chiar rolul de frunte pe care aceștia îl acordau artei.

Ca istoric și economist, d. Oțetea caută de sigur firul continuității, linia de dezvoltare a anumitor fenomene și, deci, ideea de Renaștere se va prelungi deopotrivă în Evul Mediu ca și în timpul Reformei, d-sa căutând mereu germenele și înflorirea capitalismului și a burgheziei. Aici, considerațiile și accentuările sale sunt prețioase ca și întreg domeniul unde se ocupă de explorări, de latura economică și financiară a orașelor, statelor și războaielor, de organizarea unei noi vieți concrete. Dar când d-sa caută să explice prin aceste fenomene materiale însăși formele spiritului, creațiile și năzuințele lui, atunci se arată insuficient și profund discutabil.

Capitalismul și, odată cu el, încheierea burgheziei constituie de sigur un aspect fundamental al Renașterii, dar nu numai ele. Dacă privim mai adânc

lucrurile, trebuie să spunem că însuși capitalismul a fost o urmare a dramei spiritului, a prefacerii spiritualității omului medieval, care șubrezindu-și credința în transcendent și în necesitatea de a trăi pentru viața viitoare și nu pentru cea pământească, și-a întors privirile spre lumea înconjurătoare, pe care a căutat să o cunoască mai temeinic și apoi să o stăpânească. Cert este că și în Evul Mediu, antichitatea nu a fost ignorată, dar spiritul a întrebuințat altfel gândirea antică decât în Renaștere, punând-o în slujba teologiei. Autorii care susțin că Renașterea nu trebuie identificată cu păgânismul, ateismul și scepticismul — așa cum o făcea Burckhardt — pot avea dreptate, ca și d. Oțetea când argumentează că reacțiunea s'a îndreptat nu împotriva religiei, cât împotriva bisericii catolice, care, cu dogmele și privilegiile ei, cu concepția imoralității dobânzii, împiedeca noile forțe să se manifeste. Dar în noua concepție religioasă, omul și natura capătă o altă înțelegere, ca la Sfântul Francisc, iar spiritul cântând soarele, păsările și florile începe să vadă raiul pe pământ și nu dincolo. Capitalismul va fi materializarea acestei atitudini a spiritului, deci el însuși un efect și nu o cauză sau cauza hotărâtoare, așa cum susține d. Oțetea, desvoltând linia de gândire a unui Schmoller, Sombart, Strieder, Davidson, Walzer și alții.

Cu asemenea concepție materialist istorică nu trebuie să ne mire că ceea ce câștigă în explicarea fenomenelor materiale, autorul pierde când e vorba de explicarea stilurilor artistice, dramelor spirituale, psihologilor naționale.

Istoria economică nu caută deosebirile stilistice și ierarhia valorilor, ci firul continuității concrete. Neajunsurile, însă, se înfățișează ori de câte ori

spiritul și grația dumnezeiască sunt înlăturate din socotelile omului de știință. Dacă orientarea pragmatică a Evului Mediu este temeinic descifrată în cartea d-lui Oțetea, în schimb spiritualitatea și arta acestui ev sunt insuficient și mărunț tratate. Autorul crede că arta a fost empirică în Evul Mediu, pentru a deveni rațională și științifică în Renaștere (p. 253), că arhitecții medievali procedau empiric (p. 259) și că « fără cele două sute de ani de neoscolasticism, cultura ar fi astăzi mult mai înaintată » (p. 322), ba este convins că omul medieval era caracterizat de tembelism, inerție și neprevedere (p. 42), când el prevedea totul în funcție de transcendent și « inerția » lui ne-a dat minunatele catedrale, unde empiria însuflețită de duh s'a dovedit atât de măreață și de originală, natura fiind stăpânită pentru mântuirea sufletului, iar nu pentru foloase materiale sau fizice ca în Renaștere.

Reforma este tratată doar ca un apendice al Renașterii, fiind aspectul religios al prefacerilor efectuate de Renaștere (p. 317). Dacă în unele țări ca Franța ea nu a reușit, acesta s'ar datora tot unor condiții sociale și economice, acolo clasele rurale fiindu-i ostile (p. 312). Dacă d. Oțetea ar fi primit în explicațiile sale și diferețierile spirituale, care alcătuiesc diferite cicluri istorice și psihologii sociale, de sigur în funcție și de condițiile materiale, dar nu numai de ele, atunci ar mai fi avut de explicat și alte realități, ca aceea că pe când popoarele latine au rămas catolice, cele germanice și nordice au trecut la Reformă, deși condițiile economice nu urmează la toate același dualism de situații. De asemenea, într'o perspectivă materialistă e greu de explicat de ce « stilul gotic a rămas străin de poporul italian »

perspectivă care, altă dată, se mulțumește a explica lipsa unei arte naționale italiene, « expresie a unității poporului italian » prin existența unei diversități politice, care a favorizat constituirea mai multor școli artistice originale (p. 256). Aceste fenomene se pot semnificativ interpreta într'o viziune sinoptică sau completă, care nu simplifică și materializează așa de lesne și care pornește dela dialectica spiritului, dela interacțiunea dintre spirit și aparențele materiale, care uneori limitează, iar alteori leagă pe oameni întru universalism.

Universalitatea năzuințelor omenești, diferențierile pe stiluri, epoci și națiuni, ierarhia valorilor și conflictele dintre etern și temporal, dintre substanță și materie, dintre sufletesc și economic: iată atâtea realități care lipsesc unei perspective și unei metode ca acelea întrebuițată cu multă devoțiune și convingere de d. Andrei Oțetea, care a scos maximum posibil dintr'o viziune și o înțelegere voit simple și practice. Și care își illustrează neajunsurile mai ales când caută să explice epoci în care spiritualitatea și arta au pe față rolul primordial, care de altfel nu lipsește niciodată când e vorba de om și de creațiile lui sublime sau numai practice. E drept că pentru d. Oțetea spiritualitatea și arta sunt fenomene secundare, de care mulțimile știu totdeauna prea puțin, — privind, prin urmăre, lucrurile adesea statistic și cantitativ.

Cartea d-lui Andrei Oțetea, *Renașterea și Reforma*, aduce servicii culturii noastre, prilejuind discuții ce ne lipsesc și aducând în amănuntele ei o seamă de interpretări prețioase și noi. Ne-am ocupat aici numai de concepția și metoda cărții. Dacă ne-am fi oprit la amănunte, am fi avut prilejul de a

valorifica multe calități de observator și gânditor ale d-lui Oțetea, precum am fi putut arăta că, dincolo de tema sa, autorul nu s'a putut opri de a nu privi Renașterea și cu ochi de artist și a nu recunoaște, măcar de fapt, anumite privilegii spiritului.

Petru Comarnescu

Dintre tinerii poeți ardeleni, d. Ion Bălan, așa cum ni-l înfățișează volumul de poeme recent apărut, *Febre Cerești* (Colecția Abecedar), se dovedește un spirit în stare să-și concentreze lirismul până la un suprem act de intelectualizare metafizică. Trăind ca o monadă, cu ferestrele închise în spre lume și ferecată în propriile-i vise și sbateri, poetul tânjește după un transcendentism izbăvitor, de care însă nu pare sigur, rămânând stingher și disperat în marginile imanenței cu care se confundă. Febre cerești, care știu că nu ajung și nici nu pot depăși cerul, legându-se de el într'un vis nesfârșit, întrerupt de lucidități.

Însăși iubirea, chiar și iubita apar ca niște percepții solipsiste, inefabile realități de idealism subiectiv:

*Veneai nălucă albă 'n mătăsuri de seard,
Eros bolnav te culegea din tăceri
Sau din grădinile uitării, floare de ceară,
Să 'mbraci haina de fum a unei păreri.*

*Lunecai pe apele somnului ireal, lunară,
Nălucă din flăcări și zăpezi moarte,
Spre inima mea în vântă seard
De dincolo de timp și de soarte.*

*Atunci sângele tristețelor poleia cu
mărgean viu
Chipul nopților întunecate pentru tine ;
Iar spiritul meu rotea cu aripi de uliu
Visul lui — crescut din rugini și ruine.*

*Cum te-a crescut inima mea diamant pur!
— O daltă a extazului te-a cioplit ;*

*Să te ferească timpului, marele fur,
In eterne oglinzi te-a 'nflorit.*

*Nemuritor vis te va duce 'n trireme,
Pe calme mări, prin amurguri și aurore,
Vei desfrunzi fără să mori 'n poema
Cu inefabile zăpezi în extatice ore.*

(Poem)

O atare poezie nu poate dispune de multe viziuni și perspective, ci doar de câteva leit-motive, repetate în diferite variațiuni și registre și căutând cât mai limpezi cristalizări. Volumul se împarte în patru părți, I) Febre Cerești (poetul și cosmosul); II) Idol (poetul și iubirea); III. Tristii Amanți (poetul și iubita) și IV) Sub cear ardelean (poetul și obârșia). Poemul citat face parte din partea a treia, găsind, însă, și aici pe poet tot hermetic și stingher, tot aplecat asupra propriei sale interiorități. Tot astfel fi-va poetul și sub cerul lui ardelean, cu luna-i natală, unde arinii și sălciiile « se 'nvăluiesc cu frunți în ceață » și unde

*In împietriri de vis sălcii fumurii
Țes neagră mdtase unei vechi elegii*

.....
*Acolo ulii visului spre cer i-am pornit
Acolo — acolo am iubit.*

Poesie de vis și de chin, de percepție spiritualizată și gândire agonică, poemele d-lui Ion Bălan utilizează imaginea și metafora drept vehicule ale spiritului și nu ale vieții, lipsindu-le prin urmare de vibrație și viociune. Totuși, chiar dacă aici « apasă noaptea materiei pe vis », adică materia devine opacă și numai spiritul face translucide obiectele, dându-le acea legătură proprie visării și acea ordine proprie poeziei, de care pomenea Valéry, nu este vorba de o poezie filosofică, pentru că lirismul acesta concentrat și cristalizat

este încă destul de viguros și încordat, seva circulând ca într'un brad cu creștetul falnic, chiar dacă ramurile inferioare au fost rănite și secătuite de vânturile culmilor.

Măreța tristețe și boala acestui lirism, viguros totuși, chiar dacă se simte mai aproape de moarte decât de viață și viețuește în vis și resemnare, ne desvăluiesc ceva din energia țărănească a unui Rimbaud sau, mai precis, ceva din simțământul țaranului român în fața naturii, simțământ pe care anotimpurile și schimbările chinuitoare nu l-au putut desființa, oricât l-ar fi îndepărtat și dus pe căile dorului, gata să dispere de lumea aceasta și neizbutind să se apropie de cealaltă, rămânând singuratec și visător.

Natura rămâne încă prezentă în transfigurările d-lui Ion Bălan, după cum ne-o dovedesc două dintre cele mai reușite poeme ale volumului: « Pădure » (p. 21) și « Cules » (p. 84), lângă care putem așeza, ca valoare estetică, și următoarele poeme: « Febre Cerești », « Lupul », « Cântec agonice » (« să mor frumos, nefiresc moartea verticală — a unei stele »), « Cântecul Morții » (« nervii, iederă moartă s'ar desface »), « Vise fără destin », « Toamna », « În munți » (« miraj rătăcitor, tăinuită stea, cântecu-i treapta pe care cobori! »), « Tristii Amanți », « Tristețea lui Pan » (o versiune remarcabilă, amintind « După amiaza unui faun », tratată mai aproape de Rimbaud decât de Mallarmé).

Dincolo de lipsurile volumului (sunt și unele greșeli sau stângăcii stilistice, unele sărăcii de rimă și repetări, care nu totdeauna au funcție de leit-motive), *Febre Cerești* exprimă o nobilă și dificilă speță de poezie, prin intelectualizarea lirismului și transfigurarea naturii, poetul singuratec și blestemat

rămânând cuprins de dor ca o monadă, evocând lumea cu propriile lui tristeți și suferințe, ca în poemul « Cules »:

*Un soare mai galben pe câmpuri își trece,
Stors de aur și sânge surșul lui rece ;
Pe rochia verii cresc mari flori de tutun
Cucuruzele — foi roșii de pașii toamnei
răsun.*

*Păiajeni de Octomvrie țes pânze stră-
vezii ;
Largi sfere mai scriu pe cer, ulii cenușii ;
Floarea soarelui întoarsă în spre apus
Pe unde pașii de flăcări ai verii s'au dus.*

*Isma sălbatecă și cânepa pline potire,
Tămâiază cu grele miresme moartea din
fire ;
Inimă a pământului bătăile și le-aud,
Cocorii în evantai subțiri lunecând în
Sud.*

*Prin amurgul vântat și roșu trec care,
In plâns de osii pe drumuri brăzdate,
Cu străvechi cântec se mută în sate
Inima pământului din miresme și aur.*

P. Com.

D. prof. C. C. Giurescu a publicat o broșură intitulată « *Oltenii și Basarabia. Colonizări muntene în sudul Moldovei în veacurile XIV și XV*, București, 1941 (extras din Revista Istorică Română, vol. X, care se află încă sub tipar). Subiectul pe care îl tratează e unul din cele mai interesante nu numai pentru istorie, ci și pentru alte discipline, de pildă sociologia, linguistica, demografia.

Migrațiunile și colonizările au jucat un rol însemnat în alcătuirea fizionomiei demografice a țării noastre; mai ales în epoca din jurul întemeierii Principatelor și aceea a consolidării lor s'au petrecut mari transplantări de populații, spontane sau dictate de

de voievozi și de marii proprietari de pământ. E destul să ne amintim de puternicul curent migratoriu care a adus grupuri compacte din Nordul Ardealului în Moldova în secolul al XIV-lea. Dar pe când astfel de mișcări de mare anvergură au fost semnalate de documentele vremii sau sunt lesne de identificat de istoric, migrațiunile de mici proporții, când se transplanta un sat sau câteva sau chiar numai părți din sate, au rămas în cea mai mare parte necunoscute. Cu toate acestea recunoașterea lor nu e mai puțin prețioasă. Sociologul își poate explica astfel unele divergențe față de normă în ceea ce privește obiceiurile sau ocupațiile; folkloristul identifică originea unor motive izolate în regiunea dată; lingvistul desleagă problema aberanțelor dela dialectul băștinaș.

D. C. C. Giurescu demonstrează, sprijinit pe abundente citate din documente, că în secolul al XIV-lea și al XV-lea regiunea cursului inferior al Siretului, între Putna și Covurlui, a fost colonizată cu Olteni. Acești coloniști au fost aduși probabil, spune d. Giurescu, de primii Basarabi, care cuceriseră regiunea din sudul Moldovei, Părțile Tătărești, numită apoi după numele lor Basarabia. Prin această colonizare voevozii intenționau să-și consolideze dominația în aceste părți. Justețea explicației este incontestabilă; ne aducem aminte de politica Romanilor de a coloniza în regiunile cucerite pe veterani. Oltenii Basarabilor au fost aduși, unii, în ținuturi pustii, ca să formeze în ele o bază de rezistență militară (un fel de marcă) și să dea impulsul inițial exploatarei agricole; poate chiar o parte din ei a fost transplantată, ca brațe de muncă, de boierii cărora voievodul le

va fi donat moșii în regiunile nou cucerite. Alții, însă, au fost colonizați ca insule, în mijlocul populației băștinașe, pe care cuceritorul nu se putea sprijini cu deplină încredere; ei urmau deci să constituie centre de agricultori și ostași credincioși și să asigure controlul drumului de comerț care se îndrepta din Moldova spre gurile Siretului.

Astfel, prin prizma cercetării obârșiei câtorva sate, d. C. C. Giurescu ne-a făcut să întrededem o pagină din politica realistă a voievozilor cuceritori. Cum asemenea regiuni de colonizare trebuie să fie numeroase, ne exprimăm speranța că după modelul acestui studiu se vor întreprinde altele și se vor aduce noi lumini asupra imperialismului celor dintâi domni români.

C. Racoviță

Continuând seria de volume închinată *Pitorescului României*, d. Profesor *Ion Simionescu* ne înfățișează în acest ultim volum — al patrulea — frumusețile și farmecul aflat *Prin munții noștri*. Cele 240 de pagini ale d-sale, însuflițit și documentat scris, sunt ilustrate cu 115 fotografii și desene, având și 10 planșe în afară de text.

D. Ion Simionescu este un pasionat și erudit drumeț. Drumeț și nu turist, fiindcă pentru d-sa drumeția nu este numai un act de plăcere, numai un divertisment sportiv, ci, în primul rând, un prilej fericit de a lua contact cu pământul țării, de a-i cunoaște frumusețile și tainele, de a se contopi cu durerile, bucuriile și aspirațiile lui. De altfel aceasta este însăși concepția d-sale despre turism. «Turismul la noi nu trebuie să ajungă un sport, întrecere numai pentru învingerea greutăților la urcuș. El are

un rost educativ în stare să topească indiferența, mai periculoasă decât oricare dușman, pentru ce e al tău. Excursiunile prin munții noștri devin astfel lecții practice de adâncă dragoste pentru tot ce e românesc: locuri și oameni, mediu și înfruntarea nevoilor, suferinți și biruinți ».

Drumețul acesta ne poartă de-a-lungul munților României — a României așa cum a fost până la 1940, așa cum vom socoti-o noi totdeauna. Excursia începe din munții Rodnei, trece prin munții Bistriței, dela Vatra Dornei ajunge la Ceahlău minunându-se de «larga priveliște de care te bucuri», trece în curmezișul Carpaților moldovenești, alunecă spre izvoarele Teleajenului, se oprește la Bucegi, își continuă apoi drumul spre Piatra Craiului și Negoii, cutreeră munții Banatului, pentru a se sfârși prin cunoașterea Munților Apuseni.

În toată această excursie n'am învățat numai frumoasa geografie a munților și nu ne-am lăsat furați numai de splendorile naturii. «Drumurile prin munții noștri nu au același înțeles ca pe aiurea, nu sunt numai evocatoare de variate și neîntrecute frumuseți naturale. Ele nu deșteaptă numai mulțumirea trecătoare a suișului. Străbătând munții, răsfoiești pagini din vâltoarea neamului, cunoști suflul și energia poporului. Te recreezi dar și înveți. Nu rămân forme rigide; n'au glas numai pentru apoteozarea farmecului, a măreției și a armoniei din natură. Nu e drum care să nu te pue în contact cu probleme ce stau la baza ființei noastre etnice. Nu e pisc mai răsărit de unde privirea să nu se rotească peste zarea întinsă, de unde răsar amintirile sbuciumului neamului nostru și prin ele speranța biruinței din viitor, cum am

biruit și în trecut. . . Munții sunt ai noștri, toți, în lungul și latul lor, oricare ar fi granițele trecătoare trase peste ei. În tot cuprinsul lor nu se aude decât vorbă și cântec românesc. Făptura lor, sufletul lor oglindesc viața sufletească a neamului în mijlocul căruia în întregime se înalță, drept zid de susținere al întregului pământ românesc. . .

Vasile Netea

Dela Cluj ne vine primul număr din biblioteca pentru popor a cotidianului *Tribuna Ardealului* — singular ziar al Românilor din teritoriile cedate în urma arbitrajului dela Viena.

Primul număr din această bibliotecă, o modestă culegere de hore și chiuituri *De pe Mureș și Câmpie*, e însoțit de un cuvânt introductiv iscălit de d. prof. *Emil Hațieganu*, conducătorul Românilor ardeleni, din care desprindem următoarea mărturisire: « În truda de-a pune zi de zi la îndemâna poporului nostru slova românească, avem și mulțumiri. Mulțumirea o avem mai cu seamă când putem face un pas înainte în această direcție, fie acel pas cât de modest. Noi credem, că acum când scoatem de sub tipar întâiul număr din « Biblioteca Tribunei Ardealului », noi am făcut un pas înainte. E adevărat — că pasul e modest. Am ști noi poate pași și mai voinicește, dar trebuie să ne dăm seama de puterile pe care azi ne mai putem răzima. . . Am început cu încetul: am scos un ziar, pe care căutam să-l facem tot mai bun și mai folositor, iar acum continuăm și facem un alt pas înainte. Scoatem la lumină mici broșuri și ieftine pentru popor mai cu seamă. . . Incurajarea, vorba bună și simțită —

ce ni se trimite din toate unghiurile unde bate o inimă românească — ne dă noi puteri, iar noi printr'o muncă sârguincioasă și cinstită avem să ne arătăm vrednici de această cinste.

Un mic semn al dragostei noastre față de neam e și această mică bibliotecă, din care întâiul număr acum pleacă la drum, însoțit de cele mai bune gânduri.

Să fie într'un ceas bun și de folos ».

Urăm inimoșilor noștri confrăți dela Cluj deplină izbândă.

V. N.

Aproape totdeauna condițiunile geografice au hotărît de soarta așezărilor omenești; cu atât mai mult când condițiunile au fost grele și nu s'au putut găsi mijloace pentru asigurarea unei vieți normale. Cartea d-lui Profesor Dr. Someșan Laurian, *Die Theissebene, — Eine natürliche Grenze zwischen Rumänen und Magyaren. Geographische und geopolitische Studie.* (Kraft & Drotleff, Sibiu, 1939, 8°, pp. 107) pornește dela aceste adevăruri de bază, voind să mai dovedească și inutilitatea unor teze susținute prin desconsiderarea celor mai clare perspective.

După ce rezumă studiile de specialitate care se ocupă de câmpia Tisei, autorul constată că aproape toate nu țin seamă de influența factorilor specifici (mlăștini, lacuri, etc.). Tocmai pe aceștia își propune să-i definească și să arate înrăurirea pe care au avut-o asupra vieții.

Autorul susține că zona inundabilă a Tisei formează o întindere importantă din punct de vedere etnic, economic și geopolitic, care despărțind două regiuni și două popoare de vechime și rasă diferită: la vest o câmpie de

stepă (lipsită până la venirea Ungurilor de o populațiune densă, iar la răsărit o totalitate de dealuri, platouri și depresiuni muntoase (locul de formațiune și sediul poporului român). Faptul că Românii n'au ocupat politicește regiunea Tisei își are cauzele lui bine definite. Invaziunea slavă e mai puțin pronunțată, iar Ungurii apar mai întâi numai la Nordul câmpiei dintre Dunăre și Tisa. Pătrund numai treptat spre Sud, în câmpia pannonică și reușesc de abia după două secole să-și întindă sporadic stăpânirea asupra Transilvaniei.

D. Someșan explică, apoi, pe larg procesele succesive de formațiune ale câmpiei; descrie aspectul ei de astăzi și, arătând specificul inundațiunilor, susține că cei ce se stabilesc aici trebuie să ducă o luptă neîntreruptă cu forțele naturii. Ungurii, împrăștiți în formațiuni insulare, au putut să ajungă la un procent numeric mai important, numai după colonizarea oficială din secolul al XVIII-lea și al XIX-lea, care a devenit posibilă abia după instalarea sistematică a digurilor și canalelor.

În partea a doua vorbind despre cele mai vechi așezări omenești în câmpia Tisei, autorul crede că ele au progresat treptat, odată cu retragerea apelor și solidificarea terenului. Urmele omului preistoric ar apărea mai ales în partea de răsărit a câmpiei și ar scădea brusc în partea terenurilor inundabile sau mlăștinoase dela Someș-Eced, Bodrog, bazinul Crișului și Timiș-Alibunar. Combate apoi, cu multă competență, unele păreri asupra colinelor preistorice numite *Kumanenhügel* (*Kúnalmok*, în ungară) și asupra densității populațiunii preistorice din regiunile inundabile, care s'a crezut a fi egală cu a celorlalte regiuni, —

fiind de părere că aceste regiuni n'au avut niciodată o populațiune mai densă, deoarece erau lipsite de căi de comunicație, iar mai târziu erau în afară de sfera de influență culturală și economică a stăpânirii romane.

Autorul mai susține că, din cauza condițiunilor geografice speciale, ce se mențin de-a-lungul istoriei ungare până aproape în zilele noastre, nu poate mira faptul creșterii atât de dificile a elementului maghiar, care a rămas totdeauna la forma veche, caracteristică ocupațiunii preliminare (la păstorit) și că răspândirea aceluiași element a avut totdeauna o tendință centrifugală. Relevă părerea unor cercetători care afirmă că populațiunea aflătoare la marginea câmpiei Tisei a fost cuprinsă în spațiul cultural carpatic, fiind influențată de intensitatea vieții omenești și depinzând de organismul etnic, de unitatea geografică, a părților răsăritene. Carpații și-au conservat până astăzi, fără întrerupere, însușirea polarizării etnice. Spațiul cuprins între Nistru și mlaștinile Tisei a creat, din cauza existenței regiunilor productive (pășuni, bogății minerale, etc.), un fel de viață închisă, limitată, — căci populațiunea geto-dacică se ocupa cu agricultura, viticultura, creșterea vitelor și oilor. Ocuparea Daciei de Romani n'a însemnat schimbarea formei de viață. Relativ la chestiunea retragerii elementului geto-dacic dincolo de Dunăre, autorul amintește faptul că năvălirile barbare n'au produs dispariția nici unui popor stabil din Europa și cu atât mai puțin ar fi putut produce dispariția populațiunii carpatice, atât de bine apărată în cetățuia ei naturală.

Pe măsură ce crește migrațiunea popoarelor barbare, populațiunea ce

se găsea în Carpați începe să se ocupe tot mai mult cu păstoritul. Procesul acesta treptat, ce are loc între secolele al IX-lea și al XIV-lea, nu este numai consecința bogățiilor vegetale, ci și a întâmplărilor istorice. Autorul e de părere că populațiunea a căpătat o formă de dezvoltare poporană (*einheitlich völkliche Gestalt*). Așa s'au format ținuturile politice condiționate de structura lor geografică specială adică: Hațeg, Banat, Bihor, Maramureș, Făgăraș, etc.). Populațiunea romană din Peninsula Balcanică trăia izolată și slăbită în regiunile mai înalte ale diferitelor grupe de munți, neputând crea unități politice și etnice mai însemnate.

Faptul că Ungurii s'au așezat mai ales între Dunăre și Tisa, înconjurând regiunile inundabile, că au înaintat în câmpiile uscate din Nord, răspândindu-se în Panonia și pătrunzând doar târziu în Transilvania, ar dovedi că patria lor strămoșească ar fi avut caractere geografice asemănătoare și că populația băștinașe, — de pescari și păstori, — a putut să fie ușor supusă de ei. Din toate regiunile bazinului dunărean, singură Transilvania n'a putut fi încorporată la regele ungar și aceasta fiindcă era ca o fortificație naturală, cu populație densă, cu organizații autohtone stabile (cnezate, voievodate, principate), iar numărul ungarilor era prea mic pentru a stăpâni regiuni atât de întinse, izolate de rest printr'o fâșie de mlaștini și lacuri. Prin cetățile întărite pe ridicăturile inundabile din câmpia Tisei, acestea au jucat, secole

întregi, un rol strategic de o deosebită importanță. Autorul explică necesitatea colonizărilor plaiurilor mlaștinoase cu Slavi dela Nord și Sud, prin aceea că numărul Ungurilor era prea mic pentru a ocupa întreaga regiune. Cel mai propriu ținut de așezare omenească ar fi fost câmpia dela răsărit de linia de contact cu subcarpații, fiind uscată, bogată în râuri curgătoare, în lemn și bogății minerale. În ultimele două secole așezările au progresat treptat. Coloniștii s'au apropiat încet și de marginea Munților Apuseni (Westkarpaten). Autorul crede că numai astfel se poate explica structura poporană mixtă a orașelor situate în ținuturi de absolută majoritate românească. În ultimii douăzeci de ani situația periferică a orașelor românești din apropierea graniței ungare n'a împiedecat dezvoltarea lor, dovadă starea lor economică prosperă și faptul că într'unele din ele populația aproape s'a dublat. Apropierea imediată a ținuturilor cu absolută majoritate românească a fost o cauză naturală a creșterii numărului Românilor. Și în restul orașelor din Transilvania se observă același proces.

Prin datele statistice și observațiile ce se găsesc asupra colonizărilor din secolul al XIX-lea, prin hărțile, schițele, comparațiile sugestive și bogăția de material documentar adus în sprijinul diferitelor puncte de vedere susținute, cartea deschide noi perspective și poate forma baza altor cercetări de probleme similare.

Caius Jiga

CĂRȚI NOI

Dintre cărțile primite la redacție semnalăm:

STUDII, ESEURI, MONOGRAFII, ETC.

Travaux du XIV-e Congrès International de Sociologie, Bibliothèque de Sociologie, Ethique et Politique, sous la direction de D. Gusti, 3 vol: *Communications: Le Village* (Série B, I-er volume); *La Ville* (Série C, I-er volume) și *Le Village et la Ville* (Série D, I-er volume). Institut international de Sociologie, Institut de Sciences Sociales de Roumanie, Bucarest.

Cuprinde comunicările d-lor Marc Bloch, Gunther Ipsen, Dr. A. U. Tottf, Dr. Werner Conze, Max Rumpf, Dr. Kleo Pleyer, Dr. Walter Hildebrandt, Max Salvadori, Johann Mannhardt, Walter Terpenning, J. van Kan, Dinko Tomasci, Wladislaw Okinski (despre sat); Daniel Wannotte, M. Halbwachs, Guillaume Jacuemyns, E. Kovalewsky, Gaston Richard, Dr. Wilhelm Berpohl, Dr. Sincero Rugarli, Eugenio Casanova, Hilmi Zyka Ulken, Johann Kinkel, L. Herrmann (despre oraș); Nikolas Aganski, Dr. Mario, C. Ascari, Roger Bastide, Christian Chulliat, Léon Dunnand, G. Dykmans, Dr. Helmut Haufe, Dr. Karl Valentin Müller, J. M. Peric, J. H. Probst-Biraben, Dr. Karl Schopke, Karl Seiler, Carl C. Zimmerman și F. Znanieki.

Clopotiwa, un sat din Hațeg, Monografie întocmită de echipa regală studențească în 1935, sub conducerea d-lui Ion Conea, 2 vol. Biblioteca de Sociologie, Etică și Politică, condusă de D. Gusti, Colecția Sociologia României, ambele volume 575 pagini, București.

Nerej, un village d'une région archaïque, Monographie sociologique dirigée par H. H. Stahl, aceeași editură, 3 vol. (Vol. I: *Les Cadres*, 405 p.; Vol. II: *Les Manifestations spirituelles*, 322 p.; Vol. III: *Les manifestations économiques, juridiques et administratives, Unités, Procès et tendances sociales*, 402 p.), Bucarest.

M. Eminescu, *Bucovina și Basarabia*, Studiu istorico-politic prezentat de Profesor I. Crețu, Imprimeria Națională, pp. 171.

G. I. Brătianu, *Die Rumänische Frage*, Imprimeria Națională, pp. 12 cu două hărți.

Vasile M. Theodorescu, *Transilvania sub Maghiari și Români*, Imprimeria Națională, pp. 244.

C. Rădulescu-Motru, *Catehismul mititel al lui Eufrosin Poteca*, Extras din Revista de Filosofie, p. 23, lei 20.

Onisifor Ghibu, *Prolegomena la o Educație Românească*, Universitatea Regele Ferdinand I, Cluj, Institutul de Pedagogie și de Educație a Națiunii, Editura Cultura Românească, București, 1941, 904 pagini, cu o anexă: *Bibliografia Profesorului Onisifor Ghibu*, lucrată după metodologia și sub supravegherea d-lui Ioachim Crăciun de Ioan Moga și Diaconul Iosif E. Naghiu, 162 pagini.

N. I. Herescu, *Caete Clasice*, Editura Cugetarea, Georgescu-Delafras, 250 pagini, lei 75.

Alice Voinescu, *Aspecte din Teatru Contemporan*, Biblioteca Teatrală, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, pp. 205, lei 80.

Anton Balotă, *Satul, izvor de viață românească*, Editura Cugetarea, pp. 127.

Paul Bataillard, *Jean Bratiano et la Politique extérieure dela Roumanie* (1891), Mémoire inédit publié avec une introduction et des notes par G. I. Brătianu, Așezământul Cultural Ion C. Brătianu, Cartea Românească, 52 pagini, lei 50.

Horia Opreșan, *Istoria Germaniei, Dela origini și până la 1941*, Editura Vatra, 2 vol., 566 pagini, lei 200.

Dr. Cornel Groșorean, *In Țara Dacilor*, Studiu juridic asupra dreptului cutumiar român din Valea Almajului (Banat), Extras din Revista Institutul Social Banat.-Crișana, 80 pagini.

Victor Jinga, *Dinamica Economiei Cooperatiste*, Institutul de Arte Grafice Astra, Brașov, 288 pagini, lei 150.

Al. Bărbat, *Studiul Economic al Satului Drăguș-Făgăraș*, Imprimeria Națională, București, 194 pagini.

Paul Georgescu, *Naționalismul lui Eminescu*, Editura Vreimea, pp. 42.

George Niculescu-Basu, *Amintiri din Viața mea de artist*, Editura Cugetarea pp. 295, lei 80.

Teodor Scarlat, *Anotimpurile în Lirica noastră contemporană*, Tipografia Cultura, București, 32 pagini.

VERSURI

Ion Bălan, *Febre Cerești*, Poeme, Colecția Abecedar, Tipografia Bucovina, pp. 91, lei 80.

Dimitrie Danciu, *Solititudini*, Editura Lanuri, Mediaș, 50 pagini, lei 40.

Dumitru Savu, *Adolescențe*, Tipografia Miron Neagu, Sighișoara, 132 pagini, lei 60.

Petru Pop, *Cântece pentru un colț de țară*, Editura Bucovina, I. E. Torouțiu, 48 pagini, lei 35.

POEME IN PROZĂ

Dinu Nicodim, *Aghan*, poem. Cu ilustrații de T. M.-B. și de autor, lei 50, fără alte indicații.

Pericle Martinescu, *Sunt Frate cu un Fir de Iarbă*, Colecția Meșterul Manole, cu gravuri originale de Ceglokoff.

E P I C A

Ștefana Velisar-Teodorescu, *Cloșca cu Pui*, Editura Cartea Românească, pp. 152, lei 60.

Dan Petrașincu, *Omul și Fiara*, Nuvele, Editura Cultura Românească, pp. 487, lei 140.

Corneliu Popp. *Eu și Statuia Mea*, Roman, Editura Cugetarea, pp. 240, lei 70.

George Pallady, *Schimbare de Decor*, Imprimeria Văcărești, pp. 85.

T E A T R U

Iulian Popa, *Femeia Vinovată*, Dramă în 4 acte, Colecția Gând Românesc, Tipografia Astra, Brașov, pp. 116, lei 46.

T R A D U C E R I

Sven Hedin, *Război în Sinkiang*, traducere de Vittorio Em. Pascutti, Biblioteca Energia, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, pp. 327, lei 60.

INCUNOȘTIINȚARE PENTRU COLABORATORII NOȘTRI

COLABORATORII REVISTEI SUNT RUGAȚI CA, ODATĂ CU MANUSCRISELE TRIMISE, SĂ MENȚIONEZE ADRESA EXACTĂ, UNDE SĂ LI SE EXPEDIEZE ONORARIUL ȘI, EVENTUAL, PRIMA CORECTURĂ. — AUTORII CARE DORESC SĂ LI SE TIPĂREASCĂ EXTRASE VOR CERE ACEST LUCRU ODATĂ CU TRIMITEREA MANUSCRISULUI, ARĂTÂND NUMĂRUL DE EXEM. PLARE DORIT, CARE SE VA IMPRIMA PE CHELTUIALA D-LOR

ÎN CEL MULT DOUĂ LUNI DELA DEPUNEREA FIECĂRUI MANUSCRIS, AUTORUL VA PRIMI RĂSPUNS DACĂ MANUSCRISUL A FOST ACCEPTAT SPRE PUBLICARE. MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE ÎNAPOIAZĂ.

MANUSCRISELE ACCEPTATE VOR FI PUBLICATE ÎN CEL MULT ȘASE LUNI DELA DATA CÂND LI S'A COMUNICAT ACCEPTAREA.

MONITORUL OFICIAL ȘI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ, BUCUREȘTI 1941